MÜTEFERRİKA

Kitabiyat Dergisi • Kış 2014/2 • ISSN 1300-6479

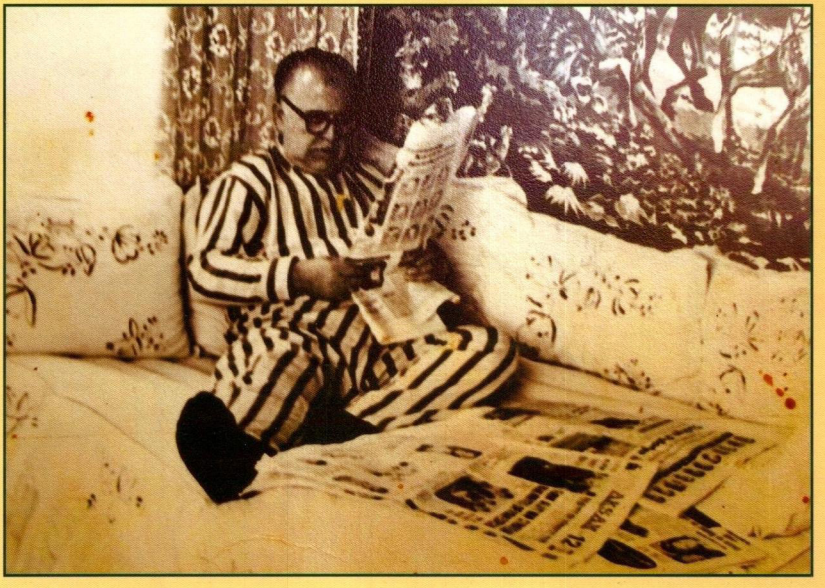

46

Ali BİRİNCİ • Yurdal DEMİREL • Mustafa DUMAN
Şevket Kaan GÜNDOĞDU • Önder KAYA
Murat KORALTÜRK • İ. Arda ODABAŞI
Cüneyd OKAY • Yeliz OKAY • Ali Emre ÖZYILDIRIM
Erol ÜYEPAZARCI • M. Bülent VARLIK
Selim YAPICI • Hadiye YILMAZ

"BİZİ YAŞATAN DOSTLARDAN GELEN BİR İKİ SAMİMİ SATIRDIR."

Türk edebiyatının anıtsal yazarlarından öykücü, romancı, gazeteci Oktay Akbal'a arkadaşı, dostu, tanıdığı 40 yazarın gönderdiği 138 mektup gün yüzüne çıkıyor.

Edebiyat eleştirmeni Hikmet Altınkaynak'ın titiz bir çalışmayla seçtiği bu mektuplarda, Necati Cumalı'dan Salah Birsel'e, Behçet Necatigil'den Bülent Ecevit'e kadar edebiyat, politika ve kültürel tarihimizin en önemli isimleri kendi el yazıları ve en içten samimiyetleriyle yer alıyor.

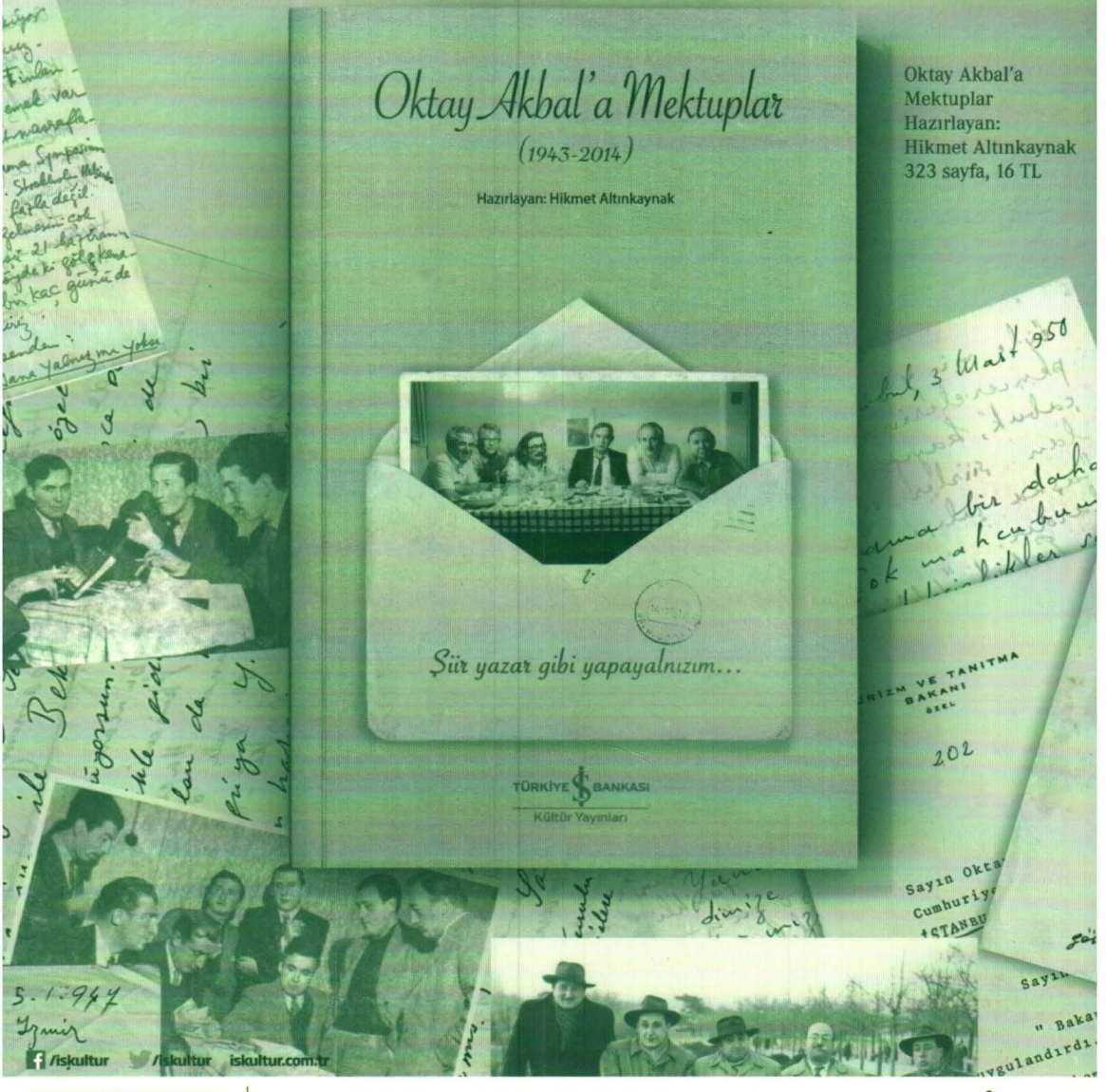

Oktay Akbal'a Mektuplar
Hazırlayan: Hikmet Altınkaynak
323 sayfa, 16 TL

Nişantaşı kitabevimiz açıldı.
Rumeli Cad. Villa İş Hanı No: 4/6
Nişantaşı, Şişli - İstanbul
Tel: (0212) 234 80 71

Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37 Caddebostan, Tel: (0216) 386 65 62 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32 **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66 Tunalı Hilmi, Tel: (0312) 324 10 73 • **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 • **Diyarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 • **Eskişehir** - Tepebaşı, Tel: (0222) 220 49 13 **Trabzon** Merkez, Tel: (0462) 326 98 39 • **Mersin**, Tel: (0324) 238 18 14 • **Samsun** - Çiftlik, Tel: (0362) 233 38 30

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

MÜTEFERRİKA

Kitabiyat Dergisi • Kış 2014/2 • ISSN 1300-6479

EXLIBRIS

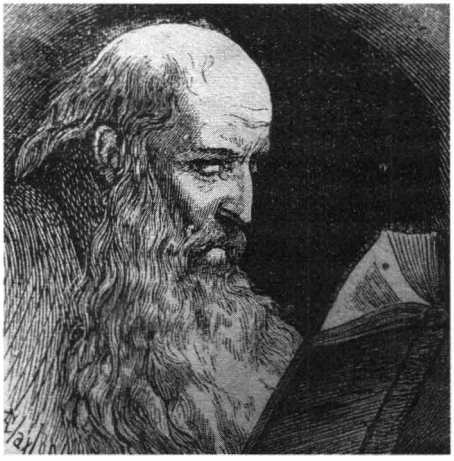

MÜTEFERRİKA

Ali BİRİNCİ	3	*Abdülkâdir Kemâlî Bey'in Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine Bir Mektubu*
Erol ÜYEPAZARCI	45	*Uzun Boylu, Geniş Omuzlu, Çok Yakışıklı Erkeklerin ve Sırılsıklam Âşık Kadınların Romancısı: Esat Mahmut Karakurt*
Erol ÜYEPAZARCI	57	*Erken Cumhuriyet'in En Çok Okunan Yazarlarından Biri: Burhan Cahit Morkaya*
Yurdal DEMİREL	67	*Açılıştan Kapanışa Mamuretü'l-Aziz Vilayet Matbaası*
Ali Emre ÖZYILDIRIM	97	*Sahaf Bosnalı Hâfız Mustafa'nın Derkenar-Risale Şeklinde Atasözü ve Kelâm-ı Kibar Derlemesi*
M. Bülent VARLIK	125	*Eski Harfli Türkçe (EHT) Süreli Yayınlar Kataloglarına Ek-I*
Yeliz OKAY	135	*Folklor ve Sosyoloji Açısından* Oluş *Dergisi*
İ. Arda ODABAŞI	169	*Emeğin Karikatürü Emek Temalı Karikatürün Osmanlı/Türk Mizah Basınına Girişi*
Hadiye YILMAZ	189	*Ali Kemal Bey'in Başyazarı Olduğu Gazete "Peyam-Sabah" mı "Peyam-ı Sabah" mı?*
Selim YAPICI - Şevket Kaan GÜNDOĞDU	203	*Erzurum'da Akademik Bir Folklor Dergisi "Köz"*
Cüneyd OKAY	219	*Akşehir Halkevi Dergisi:* Sultandağı
Önder KAYA	225	*İstanbul'da Gömülü Bir İngiliz Şarkıyatcısı: Denison Ross*
Mustafa DUMAN	237	*Türkiye'de Yayımlanan Folklor Derleme Kılavuzları Açıklamalı Seçme Kaynakçası*
Murat KORALTÜRK	249	*Berlin'de Bir Türkçe Dergi:* Berlin Osmanlı Ticaret ve Sanayi *Risalesi ve Dizini*

BU SAYIDA DANIŞMA KURULU
Nuri Akbayar • Erol Üyepazarcı
M. Sabri Koz • E. Nedret İşli
Raşit Çavaş

KATKIDA BULUNANLAR
Murat Koraltürk
Cengiz Kahraman
Mehmet Kaya
İlker Göktepe
Arzu Yaraş

KAPAKTAKİ RESİM
Lütfi Seymen Arşivi

Fiyatı 35 TL (KDV dahil)
Abone koşulları (yıllık): Yurtiçi: 70 TL • Avrupa, Amerika: 100 $ (uçak posta ücreti fiyata dahildir)

Yurtiçi bedelleri İ. Lütfi Seymen adına
Yapı Kredi Bankası Kadıköy Şubesi 64163533 no.lu hesaba yatırılabilir.
IBAN TR77 0006 7010 0000 0064 1635 33
Yurtdışından abone olmak isteyenler
Yapı Kredi Bankası Kadıköy Şubesi 64504881 no.lu hesaba döviz olarak yatırabilirler.
Posta havalesiyle göndermek isteyenler yazışma adresine postalayabilirler.

Baskı tarihi: 2014 Aralık
Baskı: Piya Matbaa
Davutpaşa Cd. Emintaş San. Sit. 103/586 Topkapı, Zeytinburnu-İstanbul
Tel: (0 212) 576 31 88
Sertifika No: 15422

Reklam: Arka Kapak: 1.250 TL • İç kapaklar: 750 TL
İç sayfalar: 300 TL • Küçük ilanlar pazarlığa tabidir.

MÜTEFERRİKA Altı Aylık Kitabiyat Dergisi • Kış 2014/2, Sayı: 46
Sahibi ve Yazışleri Sorumlusu: İ. Lütfi Seymen

Yönetim yeri: MÜTEFERRİKA Dergisi, Mühürdar Cd. 58/5 Kınaytürk Apt, 81320 Kadıköy-İstanbul
Büro Tel: (0 216) 336 47 34 Faks: (0 216) 346 73 52
Yazışma Adresi: Mühürdar Cd. 58/5 Kınaytürk Apt, 81320 Kadıköy-İstanbul
e-posta: lutfuseymen@gmail.com

Grafik uygulama: Arzu Yaraş

Ali BİRİNCİ

ABDÜLKÂDİR KEMÂLÎ BEY'İN REİSİCUMHUR GAZİ MUSTAFA KEMAL HAZRETLERİNE BİR MEKTUBU

Abdülkadir Kemâlî'nin kısa hayat hikâyesi

Abdülkadir Kemâlî, hiç şüphesiz, Cumhuriyet ilk çeyrek asrında gerek siyâsî tavrıyla ve gerekse siyasî mücadelesiyle dikkati çeken şahsiyetlerinden biridir. Bilhassa siyasî isyanları ile Türkiye'de hedef hâline gelen ve bu yüzden firar etmek zorunda kalan, yüzellilikler listesinde olmamasına rağmen senelerce yurt dışında kalan bu dikkate değer şahsiyet hakkında, kendisine dair yapılmış ciddî bir araştırma kitabına rağmen[1], yeni ele geçen Atatürk'e hitaben yazdığı bir açık mektup vesilesiyle hakkında kısaca bilgi vermek gereği ortadadır[2].

1 Son zamanlarda 1939'da yurdışından dönünceye kadar olan hatıraları, Türkçeleştirme (!) ameliyesine tâbi tutularak basıldı ve en kötüsü nezaret ve mektep isimlerinin de değiştirilmiş olmasıdır. Kapakta A. Kemalî'nin, sanki başka bir sıfatı ve meziyeti yokmuş gibi "Orhan Kemal'in babası" olarak takdim edilmesi ve yazar olarak kapakta adının belirtilmemesi ise şekil bakımından tam bir facia ve usûlsüzlüktür.

2 Bu kısa hâl tercümesinin iki mehazı bulunmaktadır: Adliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Defteri, C. 13, s. 482, 2- Adalet Bakanlığı Sicil Dosyaları, nu. 3049. Farklı yerlerden alınan bilgilere işaret edilmiştir.

1. Ailesi, doğumu, evliliği ve ölümü:

Abdülkadir Kemâlî, Bekir Sıtkı-Emine Dilber ailesinin çocuğu olarak 1889 senesinde Cebelibereket sancağında Yarpuz'da dünyaya geldi. Mehmet Rasim-Feraşet kızı Azime hanım Adana, 1894) ile 24 Kasım 1913 tarihinde evlendi. Bu evlilikten Mehmet Raşit Öğütçü (Orhan Kemal,Ceyhan, 5 Ocak 1915-2 Haziran 1970), Emine Gülizar Tomris (Niğde, 14 Mart 1923), Ayşe Türkan (Adana, 26 Mart 1924), Nazmiye Nurhan (Adana, 1 Ocak 1927),Nurhan Öğütçü (Adana, 1 Ocak 1927) Nurhan Uğur (Ceyhan, 1 Nisan 1929) ve Sıtkı Kemâlî (Bilecik-1920) isimli yedi çocuğu dünyaya geldi[3].

Bir murafaa için geldiği[4] Ankara'da 21 Temmuz 1949'da altmış yaşında hayata vedâ etti ve vasiyeti üzerine Cebeci Kabristanı'nda defnolundu ve mezarına bir taş bile dikilmedi. Küçük bir belli-belirsiz mezarı üzerinde mevsimine göre yeşil veya sararmış otlar dikkati çekmekte ve bir roman kadar meraklı hayatının bir ebedî sükût örtüsünü teşkil etmektedir[5].

2. Tahsil hayatı:

Abdülkadir Kemâlî, mahalle mektebinden ve Hamidiye Mekteb-i Rüştiyesi'nden mezun olduktan ve İstanbul'da iki sene Ticaret Mektebi'ne devam ettikten sonra Mekteb-i Hukuk'tan mezun oldu. Bu arada daha tahsiline devam ederken devlet memuriyetine Adliye Nezareti'nde başlamıştı. Sicilindeki kayda göre Sırpça ve Boşnakça ve Fransızca'ya âşinâ bulunuyordu ve hiç şüphesiz babasının Rumeli'deki memuriyeti esnasında Sırpça ve Boşnakça'yı öğrendi.

3. Meslek hayatı:

Abdülkadir Kemâlî'nin ilk memuriyeti 21 Kasım 1909 tarihinde, yirmi yaşında iken, Adliye Nezareti'nde Sicill-i Memurin Kalemi mülâzımlığı oldu. 14 Eylül 1910 tarihinde dördüncü sınıf kâtipliğine terfi etti. Bu vazifesi 23 Nisan 1913 tarihine kadar devam etti.

Bundan sonra ilk defa taşraya Siirt Vilâyet Mahkemesi müddeiumumî muavinliği vazifesiyle çıktı(11 Haziran- 28 Aralık 1913). Kısa bir müddet sonra (28 Şubat 1914) Basra Vilâyeti Merkez Bidayet Mahkemesi

3 Bu bilgileri Adalet Bakanlığı'ndaki dosyasından ç(nu. 3049) naklettik.

4 Bu bilgi için: Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi,* 1919-1923, Ankara, 1995, C.3, s. 617

5 Seneler önce bu mezarını, yerini Kabristan Müdürlüğü'nden öğrenip, ziyaret etmiştik. Artık bir mezar taşı dikilmeli diye düşünüyoruz.

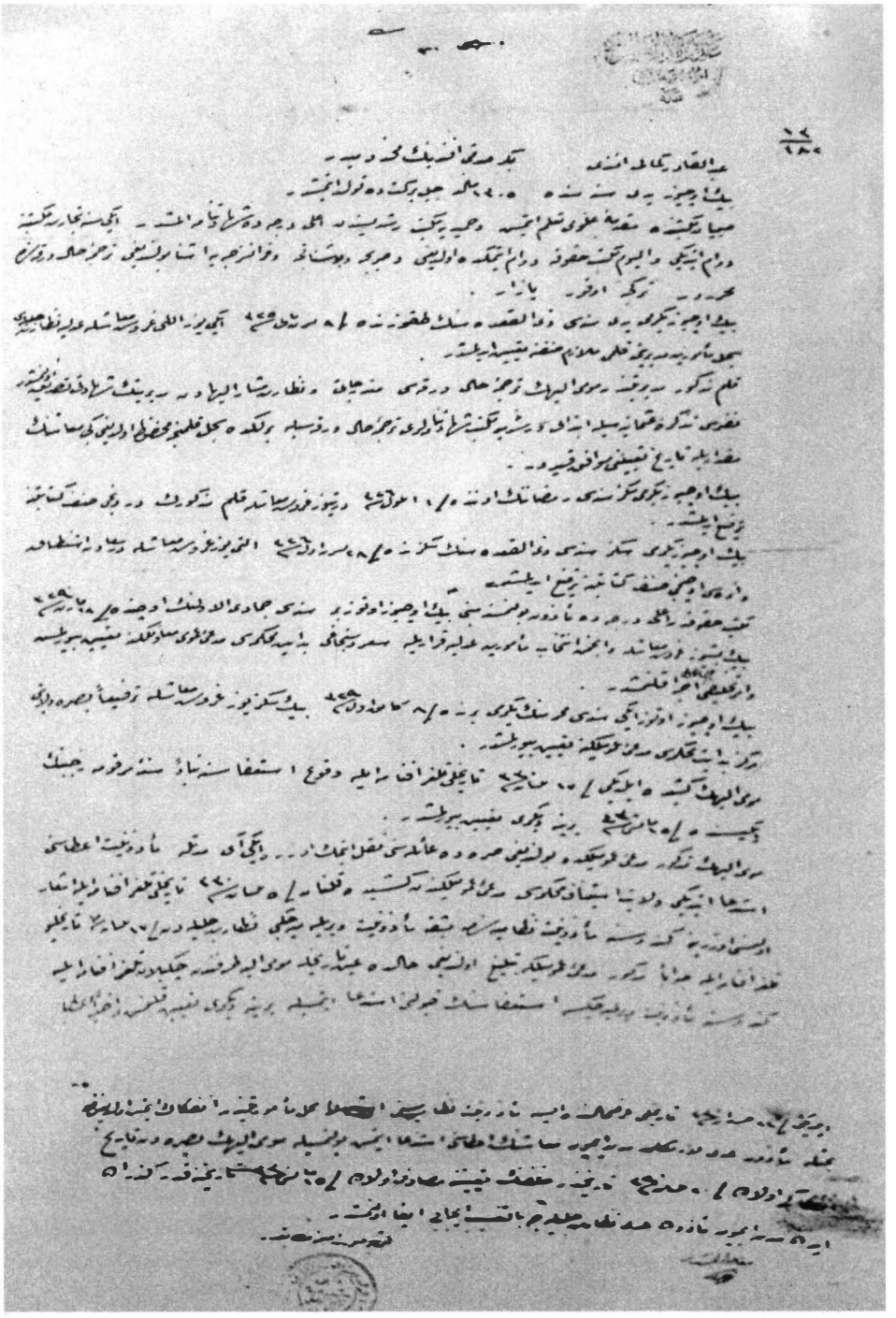

Adliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Defteri, C. 13, s. 182.

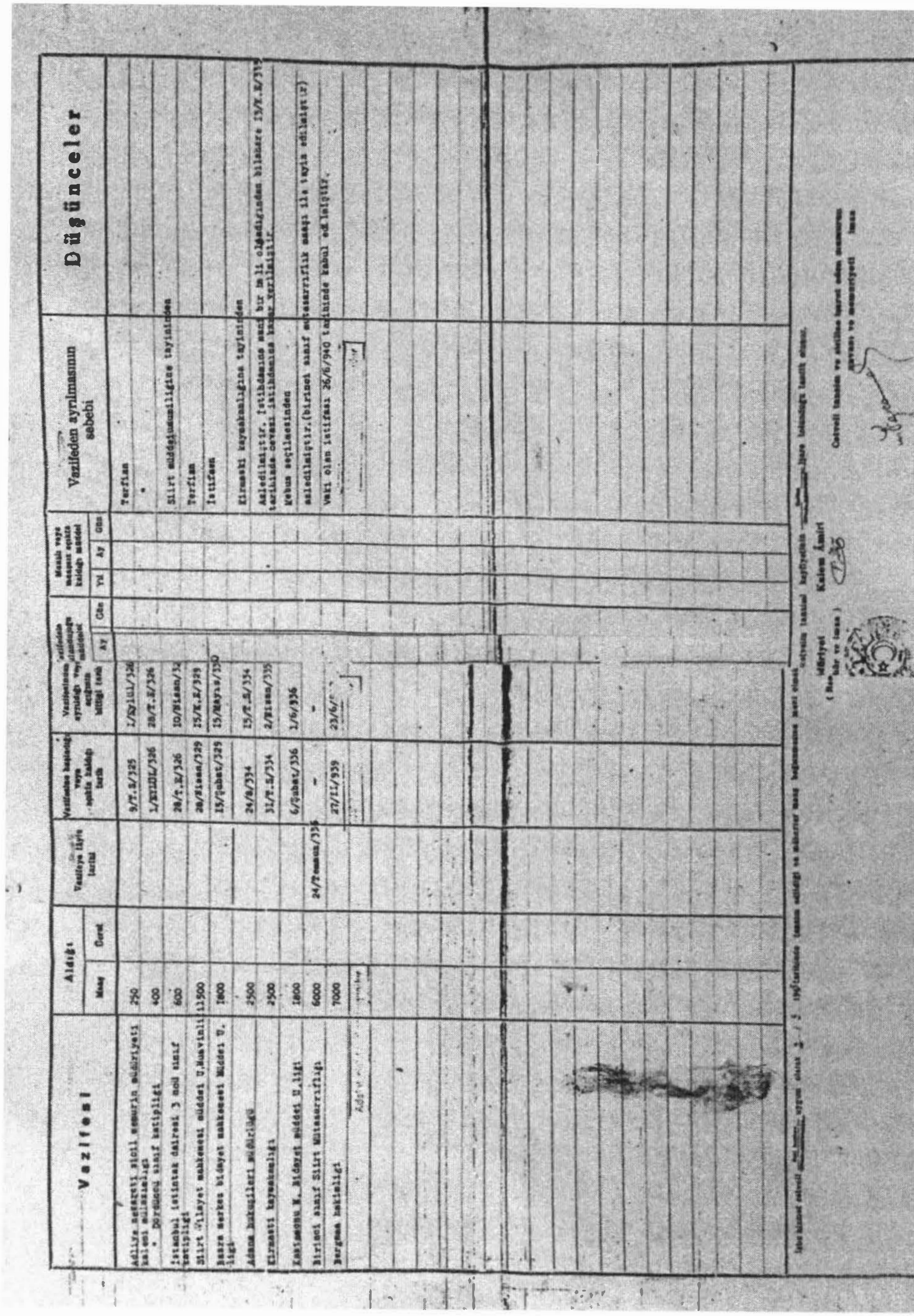

Vazifesi	Aldığı: Maaş	Aldığı: Ücret	Vazifeye tayin tarihi	Vazifesine başladığı veya açıkta kaldığı tarih	Vazifesinden ayrıldığı veya açığının bittiği tarih	Ay	Gün	Yıl	Ay	Gün	Vazifeden ayrılmasının sebebi	Düşünceler
Adliye nezareti sicil memurin müdüriyeti kalemi mülazimliği	250			9/T.S/325	1/Eylül/326						Terfian	
• Dördüncü sınıf katipliği	400			1/EYLÜL/326	28/T.E/326						•	
İstanbul istintak dairesi 3 ncü sınıf katipligi	600			28/T.E/326	10/Nisan/32[illegible]						Siirt müddeiumumiliğine tayininden	
Siirt Vilayet mahkemesi müddei U.Muavinliği	1500			28/Nisan/329	15/K.E/329						Terfian	
Basra merkez bidayet mahkemesi Müddei U.ligi	1800			15/Şubat/329	15/Mayıs/330						İstifaen	
Adana hukuşileri müdürlüğü	2500			24/8/334	15/T.S/334						Kirmasti kaymakamlığına tayininden	
Kirmasti kaymakamlığı	2500			31/T.S/334	2/Nisan/335						Azledilmiştir. İstihdamına mani bir hali olmadığından bilahare 13/K.E/335 tarihinde cevazı istihdamına karar verilmiştir.	
Kastamonu K. Bidayet müddei U.ligi	1800			6/Şubat/336	1/6/336						Mebus seçilmesinden	
Birinci sınıf Siirt Mütasarrıflığı	6000		24/Temmuz/336	-	-						azledilmiştir.(birinci sınıf mutasarrıflık maaşı ile tayin edilmiştir)	
Bergama hakimliği	7000			27/11/939	23/6/[illegible]						Vaki olan istifası 26/6/940 tarihinde kabul edilmiştir.	

Abdülkâdir Kemâli Bey'in memuriyet sicili, Adalet Bakanlığı, Sicil no: 3099.

müddeiumumîliği vazifesine başlayan Abdülkadir Kemâlî 24 Kasım 1913 tarihinde evlenmişti. Ailesini nakletmek için bu vazifesinde iken iki ay müddetle izin istemiş ise de ancak kendisine nizamî müddeti kadar izin verilebileceği bildirilince 30 Nisan 1914 tarihinde telgrafla kendisine ya iki ay müddetle izin verilmesini veya verilmeyecek ise istifasının kabül edilmesi istidasında bulununca istifası kabül edilmişti. Esasen bu tarz bir istida ve istifa tehdidi devlet idaresinde pek görülmeyen bir şeydi. Mücadeleci ve kararlarında sebatkâr tavrı daha memuriyetinin ilk devresinde dikkati çekmektedir.3 Mayıs 1914 tarihinde bu vazifesinden ayrılmış ama 7 Temmuz 1914 tarihinde ise nizamî izin müddeti için birikmiş maaşlarının tediyesi için yeni istida daha vermiş ise bunun neticesi dosyasına girmemiştir.

Harb-i Umumî'ye tekaddüm eden günlerde Abdülkadir Kemâlî 9 Ağustos 1914 tarihinde yedek topçu subayı namzetliğiyle kıtaya dahil oldu. 22 Haziran 1915 tarihinde asteğmen 12 Kasım 1915'te ise teğmen oldu. 7 Kasım 1918 tarihinde terhis edildi. 22 Haziran 1914-31 Ekim 1918 devresi için harp kıdemine lâyık görüldü.

Mütarekeyi takiben Adana Umur-ı Hukukiye Müdürlüğü (24 Ağustos-15 Kasım 1918) vazifesiyle yeniden memuriyete başlamış ise de pek az müddet sonra Kirmastı (Mustafakemalpaşa)kaymakamlığına (31 Kasım 1918-2 Nisan 1919) nakl olunmuş ise de bu vazifesinden azl edildi. Bunu takiben Kastamonu Merkez Bidayet Mahkemesi müddeiumumiliği vazifesini (6 Şubat -1 Haziran 1920) takiben bu şehirden mebus seçilerek Meclis'e katıldı.

Bu vazifede iken birinci sınıf mutasarrıflık maaşı ile Siirt mutasarrıflığına tayin edilmiş ise de bu vazifesine gitmemiştir.

4. TBMM'deki çalışmalar:

23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışına katılan A. Kemalî bu meclisin en çok kürsüye çıkan ve bir bakıma nev'i şahsına münhasır olan şahsiyetiydi[6]. Meclis'te, 14'ü gizli celselerde olmak üzere 140 defa kürsüye çıktı ve 6 soru teklifi ve 14 kanun teklifi verdi. Bu arada Ernst Hirsch'in işaret ettiği mühim bir hususa istinaden 16 Mart 1921 ta-

6 Meclis çalışmaları hakkında bilgileri tekrar etmemek için iki kıymetli bilgi kaynağını hatırlatmakla iktifa ettik: Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, 1919-1923, Ankara, 1995, C.3, s. 616-617; Meral Demirel, *Tam Bir Muhalif Abdülkadir Kemali Bey*, İstanbul, 2006, s. 56-144. Bu iki kitaba son senelerde basılan bir yazıyı da eklemek gerekir: Yücel Yiğit, "Muhalif Bir Ses: Abdülkadir Kemali Bey ve Ahali Cumhuriyet Fırkası," *Hece*, Sayı. 205 (Ocak 2014), s. 59-72

rihinde Ankara'da bir Mekteb-i Hukuk açılması teklifini verdi ve bu teklif o zaman reddedilmiş ise de böylece adetâ dört sene sonra açılan bu mektebin ilham kaynağı olmuştur ki bu teklif hukuk tarihimiz bakımından başlı başına bir hâdisedir[7]. 23 Temmuz 1923 tarihinde yapılan seçimlerde, kendisine yapılan teklife rağmen, Meclis'e girmeyi reddetmişti[8].

5. Siyasî hayatı ve son seneleri:

Abdülkadir Kemâlî, Meclis dışında kalınca Adana'ya döndü. Ahali Fırkasını kurdu ve tabiî muhalif tavırlı gazeteler çıkardı. I. Harb-i Umumî'den sonra serbest hayata dönmüştü.

4 Haziran 1919-23 Nisan 1920 devresinde Bursa barosuna kayıtlı olduğu bilinmektedir. Ağustos 1923-29 Temmuz 1925 devresinde Adana barosunda kaydı silinmiş ve Nisan 1926'da tekrar kaydı yapılmış ve altı sene altı ay avukatlık yapmıştı. Yurda dönüşünü takiben 23 Haziran 1939'da Adana barosuna yeniden kaydını yaptırmıştı.

Abdülkadir Kemâlî'nin sicil dosyasındaki kayda göre 2 Mart 1929'da Ceyhan'a, 24 Nisan 1930'da Ceyhan'dan Adana'ya hanesine naklettiği bilinmektedir.

Bu Siyasî dâvâlardan dolayı 17 Aralık 1930 tarihinde ise Adana'yı terk ederek gizlice yurt dışına çıkması hayatının en çileli sekiz buçuk senelik bir devresini başlatmıştır ki bu safha başlı başına heyecanlı ve çok meraklı bir roman gibi yazılmayı beklemektedir.

6. Yurt dışındaki seneleri:

Abdülkadir Kemâlî'nin sicil dosyasındaki kayda göre 2 Mart 1929'da Ceyhan'a, 24 Nisan 1930'da Ceyhan'dan Adana'ya hanesine naklettiği 17 Aralık 1930 tarihinde ise Adana'yı terk ederek yurt dışına çıktığı anlaşılmaktadır.

Yurdışına firar eden A.Kemalî, ünlü 150'liklerde Ali İlmî Fânî (Bilgili) ve İskenderun müftüsü Hâfız Mehmet Celâleddin ile 10 Mart 1931'de Halep'e gelmişti. 14 Mart'ta Refik Halid ile görüşmek için *Vahdet* gazetesine uğramış ise de Refik Halid ile görüşmesi mümkün olmadı, 18 Mart'ta Antakya'ya avdet eyledi. Bu esnada Antakya'da Musalla

7 Bu teklifi için: Ernst Hirsch, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi,* İstanbul, 1950, C. I, s. 529

8 Işık Öğütçü, *Toksöz 1924,* İstanbul, 2014, s. 13

Mahallesi'nde oturuyordu. Yine bu senenin Haziran ayında Halep'te el-Vakit matbaasında *Allah Yok mudur* ? isimli risâlesini bastırdı.

Halep'ten aynı senenin sonbaharında, 22 Ekim'de Beyrut'ta geçti. Bu sıralarda, hakkında, Genç Osmanlılar Cemiyeti kuracağı yolunda haberler ve raporlar yazılmış ise de bunların, şimdilik, birer dedikodu olarak kabül edilmesi gerekiyor[9]. Bu şehirde, gazetesi *Ahali*'nin mesûl müdürü Mehmet Reşat'ın (Feyyaz Akıncı) bildirdiğine göre, Havuz-ı Saatiye denen bir mahâllede tek odada kalmaktaydı[10]. Bu rapordaki bilgilerin Ankara ile barışmak ve yurda dönmek isteyen ve her fırsatta Abdülkadir Kemalî'yi Ankara nezdinde kötüleyen dünkü mesai arkadaşı ve *Ahali* gazetesi mesûl müdürü Reşat Feyyaz tarafından yazıldığı ve daha çok da doğruluğunun tartılması mümkün olmayan bir hissiyat ile yazıldığına dikkati çekmek gerekir. Nitekim Reşat Feyyaz bu hizmetlerinin karşılığını görmüş ve 1 Ocak 1932'de firar ettiği vatanına dönme kararı alarak 10 Ağustos 1936 pazartesi günü Dörtyol hududundan girmiş ve ilticası kabül edilmişti. Yazdığı raporlarda bu sıralarda Suriye'de bulunan muhalifler hakkında aleyhte bir tavırla kıymetli bilgiler ve biraz da dedikodular nakletmektedir[11]. Abdülkadir Kemalî hakkında yazdığı bazı satırlar şöyledir:

"Beyrut'a geldiğimde Abdülkadir Kemalî, Mahmud Nedim ve Hâfız Abdülkadir ile temas ettim. Abdülkadir Kemalî I. Meclis'te Kastamonu mebusu olan ve bir aralık Şark İstiklâl Mahkemesi reisi olan ve nihayet 930 senesinde Adana'da Ahali Fırkası'nı teşkil ederek, ben başta olmak üzere, birçok vatandaşların başını felâkete sokan ve nihayet hudud-ı millîye tecavüz ederek ve beni hapishanede terk ederek Suriye'ye firar ile Fransızlara iltica eden meşhur şahıstır.

Mahmud Nedim- Adanalı, Alemdârzade nâmıyla meşhur ve Adana'da avukatlıkla iştigâl eden ve Abdülkadir Kemalî'nin Ahali Fırkası'nın kâtib-i umumisi olan şahıstır. Bu da Abdülkadir Kemalî ile birlikte firar etmiştir.

Hâfız Abdülkadir- Kütahyalı ve Akarçeneli Hâfız Abdülkadir nâmıyla Adana'da mâruf olup Abdülkadir Kemalî'nin Ahali Fırkası'nın müessisânından bir şahıs olup bu da Abdülkadir Kemalî ile beraber firar etmiştir.

Beşir Kemal- Nizâm-ı Haydarâbâd sultanının muhafız alayından mütekaid bir adam olup Halep'te ikamet eyler. Bu adamı şahsen tanımam.

9 Bu bilgileri Emniyet Genel Müdürlüğü'nden Devlet Arşivleri'ne devredilen dosyasından aldık:BCA, dosya nu. 780-5-969-970

10 Reşat Feyyaz'ın 26 Eylül 1936 tarihli raporundan (Metni kütüphanemizde).

11 "6 Eylül 1936 tarihli raporundan.

Binbaşı Kemal Bey- Binbaşı veya kaymakam olup muhaliflerden Halep'te ikamet eden bir adamdır. Bu adamı şahsen tanımam.

Beyrut'a muvasalatımda Mahmud Nedim ile Abdülkadir Kemalî müdhiş surette birbirlerinin aleyhinde bulunuyorlardı.Hâfız Abdülkadir de Kemalî'ye kendisinden taraf ve Mahmud Nedim'e de Kemalî aleyhinde görünerek her iki tarafı idare ediyordu.

Fakat muhakkak olan iki mühim nokta vardı ki bunlar ihtilâfın sebebleridir:

Birincisi Mahmut Nedim ile Hâfız Abdülkadir'in iddiasına nazaran Halep'te Taşnak rüesasıyla temas etmiş ve onlarla bir olmak ve teşrik-i mesai eylemek arzu eylediğinden ve Mahmut Nedim ile Hâfız'ı da kendisi gibi Ermenilerle tanıştırmak istediğinden aralarında ihtilâf hâsıl olmuştur. Diğer sebeb Abdülkadir Kemalî Halep'te Beşir Kemal ile tanışmış ve Beşir Kemal'in tesis ettiği Hizbullah ismindeki mezhebe girmiş ve gûya kendisinde bir keramet varmış gibi kendisinin Mehdi olduğuna kanaat getirmiş olduğudur.Beşir Kemal hakikaten beş sene mukaddem Hizbullah isminde küçük bir kitap neşrederek peygamberliğini ilân etmiştir. Ve Abdülkadir Kemalî de Allah Yok mu (Halep 1931, 65 s El-Vakt Matbaası) isminde aynı zamanda siyasî olan bir kitap neşrederek ve bilâhare Beyrut'a geldiği müddetçe Beşir Kemal'in propagandasını yapmıştır. Ve Halep'te iken Abdülkadir Kemalî, Kemal Bey ile tanışmıştır.

Sonra Abdülkadir Kemalî, Beyrut'ta Havuz-ı Saatiye nâm mevkide bir odada ikamet eyledi ve orada gazetelere din aleyhinde ve bazen da lehinde ve bazen hükümetin lehinde ve bazen aleyhinde yazılar yazmakla vakit geçirdi.İşte bu esnada idi ki Beyrut'ta müddeiumumiliğe, Âlî Komiserliğe ve Emniyet-i Umumiye Müdiriyetine üç istida vererek bu istidalarda benim kendisini öldürmek için Türkiye Hükümeti tarafından gönderildiğimi ve binaenaleyh hayatının teminin talep ediyordu ve iddiasında benim odasına gelerek tabanca teşhir ettiğimi de ilâve ettikten sonra şahitler gösteriyordu ve Türkiye Adliye Veziri diye imza atıyordu.Hâsılı ben bir gün tevkif edildikten sonra mesele anlaşılarak serbest bırakıldım.O vakit bu meseleyi gazeteler mufassalen yazdılar. Acaba Abdülkadir Kemalî'yi böyle bir iftira yapmağa ve böyle bir harekete sevk eden ne idi? Burası herkesçe meçhûl kalmıştır."

Bu suale yine başka bir raporunda[12] Reşat Feyyaz kendisi cevap vermektedir:" *Bunu müteakip Abdülkadir Kemalî, Beyrut'da Âlî Komiserliğinde bulunan İngiliz irtibat zabiti Montgomery ile temas etmiş ve kendisine Beyrut İngiliz Konsolosluğu tarafından hiç vuku görülmemiş hususî bir surette bir kağıt verilerek bu kağıtla Suriye'den Filistin'e geçmiştir. Bu vak'a üzerine*

12 Reşat Feyyaz'ın 6 Nisan 1937 tarihli raporu (Metni kütüphanemizde).

Abdülkadir Kemalî Beyrut Konsolosluğumuzda ajan olan İbrahim Mustafa ve başkaları

- *Kemalî Bey, iddianızda muvaffak olamadınız, deyince,*
- *Benim bu iddiadan bir maksadım vardı, o da husûl buldu, demiştir ve bunu müteakip Filistin'e gitmiştir.*

Abdülkadir Kemalî'nin husûl bulan maksadı Türkiye hükümetinin kendisine suikast yapacak kadar ehemmiyet verdiğini ve aynı zamanda ve ayna zamanda Beşir Kemal'in kendisine servis lisanından tevcih ettiği adem-i itimad zannını izale olduğu zannındayım. Abdülkadir Kemalî elan Filistin'de bulunmaktadır. Bu hususiaki malûmatımın bana meçhûl olan kısımlarını o zaman Beyrut'a bulunan ve bir buçuk sene evvel Amman'a giden ve Menemenli eski bir Türk zabiti olan İtalyan ajanlarından Şerif Ali Rıza'dan öğrenmişti(Adana, 6 Nisan 1937).

26 Nisan 1934 tarihine kadar Beyrut'ta kalan A. Kemalî o zaman İngiliz makamlarının işgâlinde bulunduğu için ancak onların *izniye bu tarihte Kudüs'e geldi. Bu sıralarda hakkında yazılan bütün istihbarat raporlarında çok kötü şartlarda ve yokluk içinde hayatı geçirdiği ifade edilmektedir. Bu arada sık sık yurda dönüş için hükümete istidalar yazdığı da görülmektedir."*

3 Kasım 1934 tarihinde Yafa'ya gelen A. Kemalî'nin burada bir Yahudi müessesesinde iş bulduğu haberi dosyasına (1 Mart 1935) girmişti. Yafa'da Kahvetü'l-Cedide isimli kahvehanede 150'liklerle ve diğer vatan kaçkını vatandaşlarla zaman zaman görüştüğü haberleri resmî kayıtlara bu sıralarda girmekteydi. Bir rivayete göre burada yanında bulunan on iki yaşındaki oğlu Mehmet Raşit ise sokaklarda kibrit ve kalem satmaktaydı. Burada iken 22 Nisan 1935 tarihinde CHP'ye, genel sekreter Recep Peker'e dokuz sayfalık bi raf mektubu göndermişti. Yurt dışında bulunduğu esnada refikası Azime Hanım da zaman zaman yanına gelip gidiyor ve bir taraftan ailenin çok sıkıntıda olduğu gerekçesiyle hükümetten, kocası nâmına, af talep ediyordu.Yafa'dan 9 Kasım 1935 tarihinde ayrıldığı ve yine Kudüs'e döndüğü haberi Beyrut Başkonsolosluğu tarafından Ankara'ya bildiriliyordu. Bu sırada yine affına talep eden ama pek de özür diler gibi bir edâ taşımıyan ve *''Ankara'da Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa hazretlerine* '' başlığını taşıyan 19 Kânun-ı evvel 1936 tarihli , 19 sayfalık,matbu bir mektubu gönderdi. Bu mektubun da kendisine duyulan öfkeyi büsbütün ateşlediği anlaşılıyor.Bir ara Beyrut'tan Halep'e geldi (27 Mart 1937) ve Hindli Ahmet

Mevlânâ'nın oteline inmiş ise de yine Kudüs'e dönmüştü. Bu sıralarda bir af talebinde daha bulunduğu anlışılıyor. Bu talebe Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer'in verdiği cevap devlet kızgınlığının henüz dinmediğinin ve kolay kolay da dineceğe benzemediğinin bütün işaretleri taşıyordu. Af talebini Ankara'ya ileten Kudüs Konsolosluğuna verilen dikkate değer cevap cevap şöyle idi : "*Adresi zât-ı âlîlerince ve konsoloslukça mâlûm firarî A. Kemalî'ye –Türkiye'den nasıl gitti ise öyle gelebileceğinin- lütfen tebliğini rica ederim. Pasaport isterse verilmeyecektir*(21 Mayıs 1937)". Yahya Kemal'in[13] dediği gibi "*Devlet uslu ve uysal bendeler ister*" düsturu yine hükmünü icra ediyor ve ulü'lemre inkiyad etmeyen ve hayatının her devresinde, çocukluğundan itibaren, kendi kanaat ve inançlarının çerçevesininden çıkmayan ve buna göre hareket eden Abdülkadir Kemalî'nin izinsiz vatanı terkinin yarattığı öfke bir gölge gibi arkasından ve hattâ dört bir yanından, kendisiyle beraber, yürüyordu[14].

Bu arada Azime Hanım'ın, Başbakanlıka son yazdığı af talebi 11 Ocak 1938 tarihini taşıyordu. Bu sırada kendisi Kudüs'te Kaleiçi'nde yaşıyordu. 1938 senesinde yine 150'liklerden gazeteci Azmi Radi ile geldiği Antakya'da görüşmüştü"[15].

Yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün bilhassa ilk devir kırgınlarını ve küskünlerini bir bakıma yeniden Cumhuriyet ile yakınlaştırmak için takip ettiği barışma siyasetinin bir neticesi olarak vatana dönen A. Kemalî 7 Mayıs 1939 tarihinde Adana'ya geldi. Vatandan uzakta çileli sekiz buçuk sene geçirmiş ama kanaatlerinden vaz geçmemiş ve "*Baktın zamâne uymadı, sen uy zamâneye*" dememişti. Bu düsturun bedelini ise bütün hayatı boyunca fazlasıyla ödemişti. Belki de Namık Kemal'in beytini hatırlamış ve "*Tek başıma kalsam şehâ devrana kul olmam-Viran olası hânede evlâd ü âyâl var*" diyerek zoraki bir dönüş yoluna girmişti. Maceralı bir hayattan sonra 7 Mayıs 1939 tarihinde Suriye'yi terk ederek Adana'ya geldi.

7. Dönüşünden sonra meslekî hayatı ve son seneleri:

1930-1938 senelerini yurt dışında geçiren Abdülkadir Kemâlî dönüşünü takiben kısa bir müddet Bergama Hakimliğinde (27 Kasım 1939-23

13 Siyasî Hikâyeler, İstanbul, 1968, s. 66

14 BCA, dosya nu. 780-5-969-970

15 BCA, dosya nu. 780-5-969-970

Haziran 1940) bulunmuştu. Avukatlık hayatına gelince : Abdülkadir Kemâlî'nin 4 Haziran 1919-23 Nisan 1920devresinde Bursa Barosuna kayıtlı olduğu bilinmektedir. Ağustos 1923-29 Temmuz 1925 devresinde Adana Barosunda kaydı silinmiş ve Nisan 1926'da tekrar kaydı yapılmış ve altı sene altı ay avukatlık yapmıştı. Yurda dönüşünü takiben 23 Haziran 1939'da Adana Barosuna yeniden kaydını yaptırmıştı[16].

8. Atatürk'e açık mektubu:

A.Kemalî'nin "*Ankara'da Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa hazretlerine*" ser levhalı mektubunu ifade edildiğine göre " yeis ve nevmidînin verdiği ızdırabla yazıldığını fakat arzusu hilâfına Çerkes Reşit tarafından tab' ve tevzi edildiğini" söylemişti. Gerçekten de bu sıralarda herhâlde yine bazıları Halep'de *Vahdet* gazetesi matbaasında muhalifler tarafından benzer matbu açık mektuplar bastırılmıştı. Bunlardan biri Türk M. Rıfat imzasıyla ve 15 Teşrin-i sânî 1936'da Arabistan (?) adresiyle basılan yirmi sayfalık bir açık mektuptur ve Aytek imzalı "Çerkes Edhem ve Reşid'e Öğütler" ser levhalı risâleye cevaptır. Bu cümleden olarak Çerkes Reşid'in 1 Haziran 1937 tarihli ve "Türkiye Kurtuluş Fırkası neşriyatından" şeklinde takdim edilen " *Sâbık Arkadaşım Türkiye Reisicumhuru Mustafa Kemal Paşa'dan Ben Muhakeme ve Muvacehe İstedikçe O Beni Nasıl ve Kimlere Şikâyet Ediyor*" (1 Haziran 1937, 39 s) ser levhalı açık mektuptur. Bu arada bu üç risâlenin de harf ve puntolarının aynı olduğuna dikkati çekmek gerekiyor. Her üçünün de *Vahdet* (Halep) gazetesi matbaasında basıldığı tahmini yapılabilir. A. Kemalî'nin açık mektubunu elyazısıyla imzalamış olduğuna da bu meyanda işaret etmek gerekir. Mektubunda Abdülkadir Kemalî, III. Selim'den itibaren bir tarih yorumu yapmakta ve bir bakıma tarihten gösterdiği deliller ile yapılan yanlışlıklara ve demokrasinin düsturlarına ters davranışları ifade etmektedir. Burada adetâ bir hukuk adamının bir siyaset adamına yaptığı ikazlar, tarihî hâdiselerin yardımıyla ama sözü asla süslemeden, yâni siyaseten yanlış bir üslûp ile yazılmaktadır. Af talep eden bir insanın yumuşak üslûbundan çok uzak bir açık sözlülük veya gazetesine verdiği isimle "Toksöz" lülük bahis mevzuudur ve bu derece bir toksözlülük sadece siyasî hayatımızda değil, günlük

16 *Adana Barosu Levhası'na* göre (Adana, 1942) baroya 51 sicil numarası ile kayıtlı ve bu sırada Adana'da Çırak Mahallesi 35 numaralı evde oturuyordu.

hayatımızda ve beşerî münasebetlerimizde bile hoş görülmemekte ve biraz açık sözlü insanlar, en hafifinden, patavatsız ve ukalâ gibi sıfatlarla anılmaktadır. Zaten başka bir atasözü de bu gerçeği bütün açıklığıyla bu gerçeğe dikkati çekmektedir: Türk konuşmağa utanır, döğüşmeğe utanmaz[17].

Bu denli bir açıksözlülük aslında siyaset mantığı bakımından ancak densizlik olarak telâkki edilebilirdi. Nitekim bu mektup beklediği cevabı alamamış ve A. Kemalî yurda dönüş pasaportuna kavuşamamıştı.

Diğer taraftan A. Kemalî'nin İstiklâl Harbi esnasında, harpten sonra siyasetin ve yurdun dışına savrulan veya firar etmek zorunda kalan insanlar ile siyasetin ve dolayısıyla iktidarın çerçevesi içinde ve sahasında kalan insanlar ile ve bu arada da Mustafa Kemal'in bu insanlarla olan münasebetleri hakkında yazdıkları da bir bakıma güyâ dünkü günahları yüze vurması olarak kabül edilmiş olmalıdır. Bu çok hususî bir zamanda, yâni harp şartlarındaki münasebetlerin, yeni iktidar kadrolarının ve siyasî biatların oluştuğu bir devirde, artık devrini tamamlamış veya hükmünü kaybetmiş ve tedavülden düşmüş dostlukların hatırlatılmasının da bir gereği ve mânâsı bulunmuyordu. Cumhuriyet'in on beşinci yılı affına da A. Kemalî'nin dahil edilmemesinin sebebi herhalde özür ve af için yazılan bu mektubun af dilemekten çok artık kapanmış ve hükmü kalmamış bir maziyi hatırlatmasından ve açıkca muktedirlere bir tarih dersi veya "tarihten ibretler" dersi vermesinden olmalıdır.

Bu mektubun İstiklâl Harbi esnasındaki tarihimize ve bu devirdeki bazı hâdiselerin içyüzü ve harbin ve siyasetin sahnesinde bulunan insanların aralarındaki münasebetler hakkında açık ve çok kıymetli bilgiler ihtiva ettiği ve bu bakımdan tarih araştırmaları ve tarihi gerçeklerin tespiti içen çok gerekli olan "karşı taraf"ın (Audi alteram partem) sesini teşkil etmesi ve muvafık mehazları tartacak bir muhalif mehaz olması bakımından ne kadar değerli olduğu açıktır.

17 Bu atasözünü Sivas'in ünlü ve çok dikkate değer esnafından Cahit Alagöz merhumdan duymuştum. Kendisi radyo, teyp ve daha sonra da televizyon tamiriyle meşgûldü. Tamir edeceği şeyler için gerekli parçaların fiatını kalem kalem hesap eder, işçilik ücretini de ekleyerek son fiatını söyler ve ilâve ederdi: "Türk konuşmaya utanır, dövüşmeye utanmaz", ben açıkça söylüyorum, yaptıracaksanız bırakın diyerek pazarlık gibi bir şeye bir saniyesini bile harcamazdı. İşinin ustası iyi bir insandı.

9. Ek: 1-Mektubun metni:

AÇIK MEKTUB

Ankara'da Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa hazretlerine,

Efendim: Osmanlı istibdâdı tarihi ile Osmanlı adaleti tarihi hadd-i faslı, Sultan Selim-i sâlis merhum devridir derler belki öyledir. Fakat kanunsuz hükümranlığı hitâma erdiren bence Abdülmecid-i evvel merhumun Gülhâne hatt-ı hümâyunudur. Hitâma erdiren demekte küçük bir hatâ-yı ilmî vardır. Çünkü nazariye itibariyle bu ferman-ı hümâyun ile kanunsuz hükümrânlık hitâma ermiş ise de fiilîyât itibariyle şimdiki Cumhuriyetten hiç farkı olmayan bir taklidci, bir zahiriyâtcı hükümet vücuda gelmiştir.Gülhâne hatt-ı hümâyununu bilmem dikkatle okudunuz mu ve ibretle muhakeme ettiniz mi Paşa hazretleri? Vatandaş hukukunun, mal ve can ve ırz masuniyetinden bi'n-netice hürriyet-i şahsiyenin hangi vasıtalarla temin edilmesi mümkün olacağını bu ferman-ı hümâyun o kadar esaslı ve o kadar güzel ve cerh olunmaz delillere istinad ederek tahlil ve tavzih etmiştir ki değil Türkiye'de cihanın her tarafından celb edilecek en yüksek hukuk ve idare ve siyaset adamları bir araya getirilse de şu mevzu hakkında mütalâaları sorulsa ve kendilerinden birer rapor istense ve Türkiye kanunlarını Avrupa'dan tercüme suretiyle alan hukuk-şinaslarımız ve Cumhuriyete paralı parasız istinad-gâhlık eden hukuk ve idare müderrisi ve doktorları ve avukatları da bu heyete yardımda bulunsalar bu ferman-ı hümâyundan daha derin fikirleri ihtiva edecek bir berât-ı hürriyet meydana getirmeleri ihtimâli yoktur:

İdare-i ümem için bir ferman-ı hümâyunun hülâseten tedbiri şundan ibarettir: (bir devletin bekâsı: neşrettiği kanunlarda pâdişâhîde dahil olduğu hâlde bîlâkayd ü şart her memurun itaat etmesiyle mümkündür) daha başka bir ifade ile: Devlet makinesini yürütenlerde vaadinde sadakat ve neticeden mesuliyet korkusu olmadıkça devlete bekâ yoktur: Bu fermanın neşri günü fermanda yazılı olan hususâtın yerine getirilmesi için pâdişâh dahi dahil olduğu hâlde yapılan yeminler, vaade sadâkat ahdinden başka bir şey olmadığı gibi fermanın son satırlarından birindeki pâdişâhın "İşbu ferman-ı hümâyunum hilâfında hareketle kanunlarımız haricinde iş yapmakta ısrar edenleri Allaha havale ederim" cümlesi mesuliyetin hususî bir mahiyeti olmuş bulunuyordu...

Umumî harb içinde Parvus imzasıyla yazı yazan bir zâtın eserlerinden birinde zannedersem okumuştum. Bu fermanın neşrinin ferdâsı günü bir Yahudinin emvâl ve emlâki müsadere edilmek suretiyle ahd ü vaâd nakz olunmuş ve mesu-

liyet ortadan kaldırılmış idi. Bu ferman-ı hümâyunu dikkatle mütalâa buyurmanızı hassaten rica ederim Gazi hazretleri...

93 ve 324 berât-ı hümâyunları sanki Osmanlı devletine birer ihtar-ı ilâhi mahiyetinde tecelli etmişti. 93 berât-ı hürriyeti ortadan kalkınca 324 hâdisesi ahde ve vaade sadakatsizliğin ceza-yı ilâhisi gibi geldi.31 Mart ve onu takib eden hâdisât ve Umumî Harbe Osmanlı devletinin girmesi pâdişâhlık kuvvetini istismar eden zevât ve eşhâsa ibret vermek lâzım gelirken gideni arattırır mahiyeti tecelli etti ve onlar da bunlar da cezalarını buldular. O devletin ve o devleti pâdişâhtan alıp keyf-i mâyeşâ idareye yeltenenlerin âkibetlerini hepimiz bildiğimiz için bu hususta izâhâta lüzum yoktur. Sanırım yalnız şurası muhtac-ı izahtır ki vatan Umumî Harp neticesinde galip devletlerin istilâsına mâruz kalınca onun hassaten en müşkil zamanları için besleyip en yüksek rütbeli evlâtları tarafından tamamen terk edildiği için çiftçi yavruları hayatını, kunduracılar çekicini, marangozlar testeresini bir tarafa bırakarak ve hattâ kadınlar emzikli çocuklarını sırtlarına sararak Anadolu'nun her tarafında kadın ve erkek rütbesiz ve şahsî gayesiz Anadolu'nun hakikî çocukları erkekli ve dişili kıyam ettiler. Sopa ile, taş ve toprakla, çakmaklı tüfenk ve süngü ile müstevlilere karşı durdular. Bu kıyamın sebebi ve hedefi ne idi Paşa hazretleri ? Bilmem bu hususu düşünmeye vaktiniz var mıdır? Veya açık bir ifade ile düşünmeye lüzum görüyor musunuz? Ben öyle zannediyorum ki bunu düşünmek ihtiyacından kendinizi âzâde sayıyorsunuz. Fakat ben bu ciheti izâha mecburum tâ ki şu ölü vaziyetimde bile vatanımın ve milletimin bana yüklediği vazifeyi ifa edeyim ve hattâ daha müfid olmanızı temin mümkün olursa size de bir hizmette bulunmuş olayım. Çünkü ben bana hiçbir sebep olmaksızın zâlimâne tasallût edenlere hem-cinsimin bir dakikalık bile olsa istirahati için böyle kavl vaziyeti almakta çok derin bir zevk-i vicdanî duyarım. Anadolu'daki yeni Türkiye hükümeti kuranlar arasında bulunmuş olmaklığım hasebiyle bu ciheti izah vazifem olduğu kadar hakkım icâbâtındandır... Paşa hazretleri.

Yüz binlerle askere mâlik olan yenice fırkalar kolordular ve ordular düşman hücumları karşısında gayri mesûl ve ilân-ı hürriyetle vâki olan nâmus-kârâne çalışma vaadi icâbâtına gayri sâdık oldukları için bu hareketlerinin ilâhî cezası olarak kaçarlarken Anadolu halkını ye'se düşürmüş oluyordu. Fakat o düşman karşısında kaçan ordular içinde yeni adamlar türedi. Onbaşı, çavuş ve mülâzım, yüzbaşı ve binbaşılar arasından yeni yeni kahramanlar zuhûr etti vaadine gayri sâdık olanların bıraktığı baykuşlar tüneği olmaktan başka bir şeye yaramaz bir hâle gelen vatanda ba'sü bade'l-mevt mahiyetinde bam başka ve yeni bir zümre hâlinde zuhûr eden bu yeni kuvvetin adı Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti idi.

Ve bu cemiyetin teyid-i kuvveti ise vatanın her tarafında faaliyete geçen teşkilât-ı milliye arslanları buluyordu. O Tarihten zât-ı âlînizi Sultan Vahideddin merhumun yaveri olarak Yıldırım Orduları ve Yedinci Ordu kumandanlıklarından sonra bunu bî-taraf vaziyette görmekteyiz. Çetelerin faaliyetinin fevkalâdeleştiği bir zamanda zât-ı âlîniz yine yaver-i ekrem-i pâdişâhî vazifesiyle ve siyasetle meşgûldünüz. Bu sırada büyük bir teclidinize tarih şahittir ki bunu inkâr haksızlık olur ve eğer hâtıratınıza bunu kayd etmemiş iseniz onu da ilâve ediniz... Orduların her defasında yüzlerle kilometrelik araziyi terk ederek bî-lâ-muharebe çekilmesinden müteessir olan ve en büyük sevk ve idare âmirleriyle hükümetten ve pâdişâhtan ve siyasî fırkalardan hangisini mağlûbiyet âmili tanımak lâzım geldiğini takdirden âciz olduğu için nefretini bilhassa zâbitâna tevcih eden ahaliye güya tercüman oluyorcasına çalakalem ordu aleyhine yazı yazan İstanbul matbuatının gazetelerinden birinde şiddetli bir ihtarınız vardır. Ve şu hâlde siz fikren vatanı kurtarmak meselesiyle o tarihte az veya çok meşgûldünüz. Fakat çeteler hâl-i faaliyette ve siz hâl-i teemülde idiniz. Ve meşhur *Nutuk*'unuzda sarahatle söylediğiniz vecihle sizden başka ümerâ ve bilhassa erkân arasında bu vaziyeti düşünen belki hiç kimse bulunmuyordu... Samsun'a gönderildiğiniz zaman teşkilâtın vatanın her tarafına kök salmış olduğunu çok iyi biliyordunuz. Şu satırları daha uzatmağa Anadolu inkılâb-ı kebirinin tarihini yazmak gibi bir vaziyet almış olacağım için asıl maksada dönüyorum.

Vatan işgâl altına girdikten sonra kıyam eden Anadolu ahalisi niçin kıyam etmişti Paşa hazretleri? Ve zât-ı âlîniz pek rahat bir vazife olan yaver-i ekremlik mevkiini terk ederek neticesi gayri malûm bir bâdireye evet niçin atılmıştınız Gazi hazretleri?

Bu niçinin cevabını sizinle Ankara'da Millet Meclisi müzakere salonunda o vakit yaptığımız küçük bir muhavere esnasında siz bana bizzat söylemiştiniz...bilmem hatırınızda mıdır? En müşkil günlerimizin birisinde idi, Mecliste bir kanunun müzakeresi cereyan ediyordu. Yanıma gelmiştiniz ve beni riyaset odasında biraz görüşmek üzere çağırmıştınız...Sonra oracıkta görüşmeyi kabûl ettinizdi ve dediniz ki: -Kemâlî Bey, benim yeni teşkil ettiğim fırkaya niçin uzak kalıyorsunuz?

Ben de demiştim ki:

– Bir asker olduğunuz için siz de hedef, vatan kurtulduktan sonra emsâl-i tarihiyesi veçhiyle Türk milletinin başına belâ olmanız ihtimâlinden başka ne olabilir? Ben işte bu neticeden korktuğum için sana merdiven olmak istemem

Dedim. Benden tarihî misâl istediniz. Pek mâruf olduğu için meselâ Napolyon gibi hareket etmenizden korkuyorum

Cevabını verdimdi. Bu cevabıma cevabınız pek kısa oldu.

– Kemal bey, ben Mustafa Kemal, Napolyon kadar küçülmeyeceğim ve seni namusumla temin ederim, vatan kurtulduktan sonra asrî ve medenî bir devlet kuracağım.

İşte Paşa hazretleri Anadolu kıyamının ruhî ve hakikî sebebi bundan ibaretti. Abdülmecid-i evvel merhum mâkus hareket edenleri Allaha havale etmişti. Zât-ı âlîniz ise namusunuzu vaadinizdeki sadâkate kefil yaptınızdı....

Fakat asrî ve medenî devlet ne demek? Yalancılık, riyakârlık, hilekârlık, vaad ve ahdinde vefasızlık,münafıklık, deccallık ve nihayet hak ve fazilet düşmanlığı ve zulm ve gadr ve bunların himayesi mi Gazi hazretleri? Bütün bu sıfatlar asrî devletlerin siyasî çehrelerinde bazen tecelli edebilse bile devletle efrad-ı devlet arasında bu çehre ile görünmek, tarihi bence emsâliyle malûm olduğu vecihle devleti asrî olmaktan ve medenî olmak ihtimâlinden uzaklaştırmak şöyle dursun dünya haritasından kaldırabilir bile...

Asrî ve medenî devlet demek inkılâbın hedefine bî-lâ-kayd ü şart sadâkat demektir. İtalya'dan ceza kanununu, İsviçre'den kanun-ı medenîyi, Fransa'dan hukuk ve usûl muhakemeleri kanununu, Almanya'dan ceza muhakemeli usûl kanununu ve bilmem nereden ticaret kanunlarını tercüme ettirip almak Gazi hazretleri asrî ve medenî devlet kurmak demek değildir. O devletlere benzer gibi görünmektedir. Bilhassa o kanunlar o vatanda hâkim kılınmazlarsa... Her kanun dolayısıyla yapılan yüzlerle tadilât ve bazı kanun maddelerinde yapılan, evet şahsî düşüncelerle yapılan tebdilât itibariyle çıkarılan kanunlar tahlil edilmek lâzım gelse bu noktadan bile vaade ve ahde ne kadar çok muhalefetler yapıldığı meydana çıkar. Fakat bunun izahı mahâlli burası değildir. Biz şu mektubumuzla hayatî bir meseleyi mevzubahs etmek istiyoruz. Ve onun içindir ki bu meseleyi hem kısa ve hem açık ve veciz bir hülâsa hâline koymak niyetindeyiz.

Mücahede isminde Türkiye'de iken neşrettiğim gazetenin bir makalesinde ve *Toksöz* gazetesinde yazdığım yazılarda asrî hükümete delâile müstenid iddialarımla ceza kanununun İtalya'dan alınmasını da ben teklif etmiştim. Bu kanun alındı. Birinci maddesi hülâsaten şöyle demektedir:" Kanunda sarahaten yazılı olmadıkça hiçbir fiil suç değildir ve açıkça yazılı bulunmadıkça hiçbir vatandaşa suçlu denilemez ve ceza verilemez."

Şu madde eski kanunlarda pâdişâh tarafından iradesi çıkmış olduğunu işaret mahiyetinde kanunların baş tarafına konması âdet olan "Mucebince amel oluna" fermanının daha açıkçasından başka bir mânâyı ihtiva etmemektedir. O vakit,mucebince amel edilmezse mucebince amel etmeyene bir ceza verilmesi ihtimâli bulunmadığı için idare tarzının adına istibdad idaresi denilmekte idi. Şimdi mucebince amel oluna yerine daha sarih olarak kanunda açıkça yazılı ol-

madıkça hiçbir fiil suç değildir ve sahibine hiçbir ceza verilemez deyen Cumhuriyet Ceza Kanunu hilâfına hareket eden büyük küçük bir memuru mahkemeye nasıl sevk edeceğiz? Ve bin'n-netice kanunun cürüm demediği cürüm için Cumhuriyet Hükümeti herhangi bir vatandaşa hiçbir mahkeme kararı olmaksızın kanunda yazılı olmayan bir cezayı tatbik etmekte ise bu zulmü o vatandaşın omuzları üzerinden hangi kuvvete müracaatla kaldırabileceğiz? İşte benim vaziyetim Paşa hazretleri! Vatanıma dönmek ve emlâk arazim üzerinde tasarruf edebilmek Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile, Kanun-ı Medenî ve Ceza Kanuniyle müeyyed hukuk-ı tabiîye ve kanuniyem icabâtındandır. Fakat ben defaatla müracaatlerime rağmen vatana dönmek ve emlâk arazim üzerindeki haklarımdan istifade edebilmekten memnunum. Ben işte kanunen mesuliyeti müstelzem hiçbir suçu olmadığı hâlde kanunda asla yazılı bulunmayan bir ceza ile tecziye olunmaktayım, hangi fiilden dolayı mücrimim ve hangi mahkemenin kararıyla mahkûmum? İdareten mi? Öyle ise Türkiye Cumhuriyeti bir cumhuriyet-i müstebide olmuş olur hukuken Paşa hazretleri...Çünkü asrî ve medenî devlet mefhumu "idareten" tâbirinin bî-aman düşmanıdır. Bu tâbir istibdad idarelerin ayrılmaz bir hakkıdır. Bir Cumhuriyet idaresi bu melûn tâbiri ortadan kaldırmadıkça, en küçük bir memurun millet meclisinin fevkine çıkabilmesi mânâsına olan bu zihniyeti yerin dibine geçirmedikçe o devlet ne asrî ve ne de medenî olabilir.

Çerkes Edhem ve yanındaki kardeşi Reşid beyler tarafından hayatınıza yapılmak üzere iken akim kaldığını gazetelerde okuduğumuz hâdiseye Ankara müddeiumumisi beyin hiç lüzumu olmadan ismimi karıştırmış olmasından başka ortada bana isnadı mümkün şu yedinci seneden de bir gün alan harice iltica hayatımda beni mahkemeye sevke vesile olabilecek hiç ve hiçbir hareketim yoktur. Çerkes Edhem ve Reşid beyler meselesi ise bulutlar içinde arasıra doğub gaib olan ayın görünme ve gaib olmasından fazla devam etmeyen asılsız ve hattâ uydurma bir hâdise olduğu mahkeme kararlarıyla sabit olduktan sonra maznunlardan birisinin sorulan suale verdiği cevabda –Abdülkadir Kemâlî Beyi de şahsen tanırım- demiş olması beni mücrim vaziyetine koyarsa bende de bir suç vardır demektir. Fakat müddeiumumiye ben daha ziyade delil vereyim. Ben hem Edhem Beyi ve hem de Reşid Beyi yakından tanırım ve bu tarafa gecdikten sonra defaatle Reşid beyle ve bir kere de Edhem Beyle görüştüm.

Her şeyden evvel Edhem ve Reşid beylerle beni tanıştıran bizzat sizsiniz Paşa hazretleri...Başvekil İsmet Paşa'dır. Ali Fuad Paşadır. Şimdiki Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Beydir Gazi hazretleri! Bilhassa Edhem Bey bu Anadolu millî teşkilâtının mühim bir rüknü olan zât kendi mücahedât-ı kahramanesiyle kendi kendini yalnız bana değil bütün Türk milletine tanıtmış ve Türk milletinin son

tarihinde sarsılmaz bir mevki kazanmış değil midir? Reisicumhur hazretleri.. (Onu bana siz tanıttınız Gazi hazretleri). Çünkü onun bin bir kahramanlığından meselâ birisi hakkında Millet Meclisinde bizzat ağzınızdan şu sözler çıkarken ben de hazır değil miydim? Siz diyordunuz ki "25 Temmuz 336'da idi. Kütahya ve havalisi kumandanlığına tayin edilen Edhem Bey maiyetindeki kuvvetlerle Simav cihetine tahrik edildi. 26 Temmuzda Simavlılar yahud Simavlılar arasında bulunan bazı muzır muhalif eşhas doğrudan doğruya Yunanlılarla teşrik-i mesai ettiler. Bunların tertibine çalıştıkları ufak tefek müfrezeler şarka doğru Kütahya istikamet-i umumisine tâ Gediz'e kadar gönderilmişlerdi. Edhem Bey kuvvetleriyle 30 Temmuz'da Simav civarına geldi. Simavlılar ibtida suitelkinat tesiriyle muhalif vaziyed aldılar ve kendilerine icra edilen nesayihi hüs-ü telâkki etmediler. Binaenaleyh tedib edilmek suretiyle Simav'a dahil olundu ve bu kuvvetler burada kat'iyen durmaksızın Hisarköy istikametinde yürüyüşlerine devam ettiler ve aynı günde 30 Temmuz günü Demirci'nin on kilometre kadar şimâlinde bulunan kuvvetleriyle temasa geldiler ve bu kuvvetlere taarruz ettiler. Bu taarruz neticesinde düşmanın vaziyeti sarsıldı ve beş kilometre kadar cenuba ric'ate mecbur. 30 Temmuz'da düşman cenubta bir takım takviye kıtaatı almıştı ve bu kuvvetleri aldıktan sonra Edhem Bey kuvvetlerine mukabil taarruzata başladı. Yedi buçuk saat kadar şedit ve ciddi muharebenin cereyanından sonra Yunan kuvvetleri mağlup oldu ve Demirci'nin beş kilometre kadar cenubuna çekilmeye mecbur edilmişlerdi. Bunu müteakip Yunanlılar tekrar cenupta mühimce takviye kıtaatı aldılar ve dört Ağustos'ta Demirci'nin cenubuna geçen Edhem Bey kuvvetlerine şiddetli ve kuvvetli mukabil taarruza geçtiler. Muharebe dört Ağustosta başladı ve akşama kadar devam etti. Beş Ağustosta tekrar devam etti. Muharebe neticesinde düşmanın faik kuvvetleri karşısında kalındığı anlaşıldı. Vaziyet münasip görülmediğinden burada netice-i kat'iyeye kadar muharebenin devamına intizar edilmeksizin Demirci'de bulunan kuvvetlerimiz Demirci şarkına daha münasip ve daha müsait bir mevzie çekildi. Düşman bu mevzie çekilmiş kuvvetlerimizi takip etti ve yeniden taarruza başladı. Cepheden ve cenahlardan olmak üzere bilhassa cephenin sol cenahına şiddetli taarruzlarını tevcih ediyordu. Bu taarruzlar altı Ağustos'ta ber-taraf ve tard edildi. Fakat düşman hakikaten mühim kuvvetler almıştı. Gerek muharebede esir edilen Yunanlılardan ve gerek birçok emarelerden ve gerek civar ahalinin edinebildiği malûmattan bi'n-netice tahakkuk etti ki burada hâl-i faaliyette bulunan düşman kuvvetleri numerolarıyla malûm olmak üzere bir fırkaya bâliğ oluyordu. 30, 32, 33 numerolu Yunan piyade alayları ve ona göre topçu ve süvari kıtaatı burada muharebe ediyordu. Bu kuvvetler tekrar 14 Ağustos'ta daha şiddetli bir süratte Edhem Bey kuvvetlerine

taarruz etti. Muharebe Ağustos'un 14-15'inci günleri devam etti. 15 Ağustos 336 günü bu taarruz yapan düşman kuvvetleri fazla sarsılarak ve mağlûp edilerek atılmıştı ve düşman düşman kuvvetlerine taarruzdan sarf-ı nazar ettirilmişti. Bundan sonra 17-18 Ağustosun gecesi Edhem Bey kuvvetleri gayet kararlar verdi. Düşman kendisini toplamaya vakit bulmaksızın düşman üzerine sabaha karşı baskın tarzında bir taarruz yaptı. Bu taarruz neticesinde bütün düşman kuvvetleri tamamen mağlûp ve münhezim olarak Demirci'nin cenubuna atılmıştı."

Millet Meclisi zabıt ceridesinde aynen yazılı olan şu beyanât-ı âliniz dururken şu çok kıymetli şahadetinize benzer nice şahadet ile Edhem Beyin millî kahramanların en ileride mevkii olanlar arasında çok kıymetli bir vaziyeti var iken gerek onun ve gerek sizin ve gerekse Millî mücadelede hissesi olan vatanperverlik tabiî düşmanları tarafından uydurulan bir vaziyet karşısında o kahramanı Yunanlılarla birlikte Türk ordusuna hücumlar yaptı ve Türk köylerine tecavüzler eyledi idi mealinde çıkarılan ürcûfelere inanmak ve ondan kaçmak Edhem Beyi de Ali Saib gibi intikam almak isteyenlerin elinde rüsvay etmek istemek gibi bir hareket olmaz mı? Paşa hazretleri...Benim böyle bir hamiyet timsaliyle tanışmış ve görüşmüş ve hattâ vatan ve millet meselelerinde karşı karşıya gelerek dertleşmiş olmaklığım neden suç sayılabilir? Atatürk hazretleri...

Edhem Bey hakkında İsmet Paşa'nın şahadetleri:

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye reisi İsmet Paşa imzasıyla Millet Meclisine çekilen 17-8-36 tarihli telgrafın dördüncü fıkrası: Fıkra 4 Kütahya mıntıkasında iki günden beri Ethem Bey kuvvetlerine taarruzunda muvaffak olamayan düşman 15 Ağustosta Mustafa Bey Çiftliği istikametinde sağ cenaha da taarruz etmiş ve muharebe dört saat devam ederek neticede düşman münhezimen firar eylemiştir.

Edhem Bey hakkında Ali Fuat Paşa'nın şahadetleri:

"30 Temmuz 36 muharebesine dair Yunanlılara karşı başlamış olan mukabele hareketimiz umumiyetle muvaffakiyetle inkişaf etmektedir. Ezcümle Ethem Beyefendi kumandasındaki Kuvva-yı Seyyaremiz Simav'da bulunan ordusuna pîşdarlık etmekte ussata elli kadar maktûl ve daha fazla mecruh verdirmek suretiyle bir ders-i intibah verdikten sonra 30 Temmuz 36 sabahı Demirci'nin takriben 10 km şimâl sırtlarında topçu ve makineli mücehhez pek mühim miktardaki Yunan kuvvetlerine rast gelmiş ve muharebe akşama kadar tarafeynin taarruz ve mukabil taarruzlarıyla devam eylemiş ve en nihayet 5 km geriye atılmış düşman hâkim sırtları işgâl etmiştir. 30-31 gecesi muharebe devam etmiş ve düşmanın üç yüz kadar süvari ve lâ-akall beş yüz kadar piyade takviye kıtası aldığı anlaşılmış olmasına Ethem Bey ve rüfeka-yı mücahidesi ales-sabah muharebeye tekrar başlamış ve düşmanın takviye neşesiyle yaptığı mukabil taarruzu da avn-i

hakla def' ve tard ettikten sonra mukabeleten taarruza kalkmış ve bu savlet-i merdâne karşısında düşman tâb-âver mukavemet olamayarak inayet-i hakla çil yavrusu gibi dağılmıştır. Düşmanın maktûlü beş yüzden fazla olup birçok miktarda makineli otomatik tüfenk ve piyade eslihası ve cephane levazım-ı askeriye vesaire elimize geçmiştir. Buna mukabil harp zayiatımız şehit ve mecruh elli kadardır. İşbu muzafferiyet inşa-Allah harekât-ı umumiye-i mukabelemiz için bir fâtiha-yı muvaffakiyet olduğundan bil-umum köylere varıncaya kadar tebliğini ve şuhedâ-yı mübarekemizin ervahına Fâtihalar takdimini cümleden temenni ederim." Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat.

Ve Gazi hazretleri bu Demirci harbi dolayısıyla izahatınızı bugün Hariciye Vekili o vakitki Doktor Tevfik Rüştü Beyin Ethem Bey harekâtını hürmetle yâd ve muharebe tafsilâtını sizden talep etmesi üzerine vermiştiniz. Kardeşi Reşit Beyi ise Ethem beyin rahatsızlığı sebebiyle yerine tayin edilmesini yine zât-ı âlîniz Millet Meclisinden istirham etmiştiniz...

Eğer Ethem beyin vaziyeti hakkında Millî Teşkilâta dair bir şey yazmak vaziyetinde olsa idim onun düşmanları tarafından şurada burada çıkardıkları şayiaların ve bilhassa Ethem'in Yunanlılarla birleşerek Türk ordusuna hücum ve Türk köylerini yağma ettiğine dair gerek Ethem'in ve gerek Millî Teşkilâtın bir de arkasındaki düşmanları tarafından neşredilen makalelerin bir daha bu gökkubbe altında söylenmesi ve yazılması ihtimâli ortadan kaldıracak menâkıbı uzun uzadıya izah ederim. Fakat Ankara müddei-umumisinin Millî mücadele düşmanları tarafından tertip edilmiş pek cahilâne ve pâdişâhlar devrinde pâdişâhları yalancı sûikast haberleriyle korkutup da onları elleri altında tutmak isteyen eski devir fırıldakçılarının şiarına pek yakışacak bir fikr-i leimâne ile uydurulmuş sûikast tertibâtında maznun diye tutulan bir şahsın Abdülkadir Kemâlî beyi de şahsen tanırım demesini o meselede alâkam varmış gibi bir mahiyet verilmesinden hayretler içinde kaldığım için ve Kemâlî'nin bu meselede alâkası olmasaydı maznun onu da tanır mıydı gibi kargaların bile güleceği bir budala mantıkı neticesini yerlerin dibine geçirmek lâzım geldiği içindir ki birkaç satırla şu noktayı da izaha mecbur kaldım.

Bütün Millî Mücadele sıralarında Ethem'in Türk milletine kazandırdığı şeyler pek çok ve buyük olmasına mukabil onun şahsen kazancı Yüz Ellilik listeye girerek haymatlos (vatansız) vaziyetine düşmesi, akrabasından birçoklarını o vatan uğruna şehit vermekle beraber servetini zayi etmesi ve vücudunun alil denecek bir hâle gelmesi ve vatan haricinde hiçbir taraftan hiçbir yardım görmemekle beraber bir türlü rahat bırakılmaması ve bunlar da kâfi gelmiyormuş gibi Türk vatanında yeni yetişenlere Türk düşmanı olarak tanıtılması ve Türkün

hakikî düşmanlarına eğlence ve hakarete lâyık bir adam hâline düşürülmesi gibi şeylerdir. Müddei-umuminin beni mahud sûikast meselesine karıştırmak için maznunun beni tanıdığını delil göstermesine mukabil ben o sûikast hazırlayıcısı diye ortaya atılan bu iki kardeşle tanışır olduğumu ve haklarındaki hissiyâtımın hürmet-kârâne bulunduğunu söylemekle bu gibi müddei-umumiler için berahin-i kaviye vermiş olduğumun farkındayım. Hattâ size hitab ettiğim şu çok samimi vaziyeti, olduğu gibi vicdanınız karşısında tecelli ettiren maruzâtım, şahsınıza hakaret mahiyetine bile konabilir. Öyle bir niyetten tamamiyle mücerred olmağla beraber müddei-umuminin böyle telâkki etmesine bir mâni yoktur. Adl ve hakkaniyet icâbâtından uzaklaşması ihtimâli olmayan metîn ahlâklı hâkimler ise mücrimi teczıyeden asla korkmazlar. Öyle ise Gazi hazretleri ! Vatana dönmek için vukubulan müracaatime niçin cevap verilmiyor? Asrî ve medenî ve milyonlarla süngülük asker ve binlerle tayyarelere ve her türlü vesaite mâlik olan bir cumhuriyet devleti benim gibi bir vatandaşın vatana girmesinden niçin bu kadar ürkeklik gösteriyor?

Yoksa Gazi hazretleri! Yoksa inkılâp devrinin samimi arkadaşları birer birer söyledikleri vecihle muhitinizden uzaklaştırışı ve İsmet Paşa ve bazı arkadaşların, Sultan Vahideddin merhum gibi, düşman esareti altında mısınız? Ve Fevzi paşa'nın Ankara'da Millet Meclisi'nde (Pâdişâh beni size selâmla gönderirken sarayın penceresinden Averof zırhlısını göstererek ve ağlayarak – Görüyorsun ya Paşa, ben esir vaziyetindeyim, bir şey yapmağa muktedir değilim, Ankara ve Millî Teşkilât vatanı ve milleti ve beni kurtaracaktır) diye anlattığı vaziyete benzer bir vaziyet içinde misiniz? Yoksa, söyleyiniz Paşa hazretleri vaziyet böyle ise biz bize haklı ve haksız düşmanlık edenlere karşı çok munsıf ve çok müsâmahakârız ve mâsum vaziyete düşenlerin imdadına koşmak için nefsimizi feda etmekten çekinmez ve tehlikelere karşı göz kırpmaz mahlûklarız. Gelelim sizi de kurtaralım çünkü bizim dinimizde mazluma yardım boyun borcu olduğu gibi zâlime de yardım borçtur. Biz zalime onu zulm edici vaziyetten âdil vaziyete çevirmek suretiyle yardım eyleriz. Eğer tahminimde aldanıyorsam, eğer vatana dönmek hususundaki talebime mâni olan siz iseniz bunun eski ve yeni sebeplerini tedkik ile son bir mektup daha göndermek ve vaziyeti hassaten Zât-ı âlînize duyurmak için bütün kuvvetimi sarfa mecbur kalacağım bu vesile ile tâzimâtımı leffen kabül buyurunuz Atatürk hazretleri . 19 Kânun-ı evvel 1936

Türkiye Ahali Fırkası Reisi ve esbak
Kastamonu mebusu avukat

Ek:2- Resmî sicilinin metni:

Abdülkâdir Kemâlî Efendi. Bekir Sıdkı Efendi'nin mahdumudur.

1307 senesinde 1305 Mâlîde Cebelibereket'te tevellüd etmiştir.

Sıbyan mektebinde mukaddeme-i ulûmu taallüm etmiş ve Hamidiye Mekteb-i Rüştiyesinden âlâ derecede şahadet-nâme almıştır. İki sene Ticaret Mektebi'ne devam ettiği ve el-yevm Mekteb-i Hukuk'a devam etmekte olduğu ve Sırpça ve Boşnakça ve Fransızca'ya âşina olduğu tercüme-i hâl varakasında muharrerdir. Türkçe okur yazar.

1327 senesi Zilkadesindesinin dokuzunda fî 8 Teşrin-i sânî sene 1325 250 kuruş maaşla Adliye Nezaret-i celilesi Sicill-i Memurîn Müdiriyeti kalemi mülâzımlığına tayin edilmiştir.

Kalem-i mezkûr müdiriyetinden mümaileyhin hâl varakası mündericâtı ve nezaret-i müşarileyhadan müdiriyetin şahadeti tasdik olunmuştur. Nüfus tezkere-i Osmaniyesiyle ibtidaî ve rüştiye mekteb şahadet-nâmeleri tercüme-i hâl varakasıyla Sicil Kalemince mahfuz olduğu gibi maaşının mikdarıyla tayin-i tahi muvafık-ı kayıddır.

1328 senesi Ramazanının onunda, fî 1 Eylül sene 326, 400 guruş maaşla kalem-i mezkûrun kalem-i mezkûrun dördüncü sınıf kitabetine terfi etmiştir.

1328 senesi Zilkadesinin sekizinde, fî 8 Teşrin-i evvel sene 326,600 kuruş maşayla Dersaadet İstintak Dairesi üçüncü sınıf kitabetine terfi edilmiştir.

Mekteb-i Hukuk'tan âlâ derecede mezun bulunmasına mebni 1331 senesi Cemaziye'l-evvelinin üçünde , fî 18 Mart sene 1329, 1500 guruş maaşla ve Encümen-i İntihab-ı Memurîn- Adliye karariyle Siird sancağı Bidayet Mahkemesi müdde-i umumî muavinliğine tayin edilmiş ve emr-i tahlifi alel-usûl icra kılınmıştır.

1332 senesi Muharreminin yirmi birinde, fî 8 Kânun-ı evvel sene 329, 1800 kuruş maaşla terfian Basra vilâyeti Merkez Bidayet Mahkemesi müdde-i umumîliğina tayin buyurulmuştur.

Mümaileyhin keşide eylediği 17 Nisan sene 330 tarihli telgraf-nâme ile vuku-u istifasına binaen sene-i merkume Recebinin ikisinde, fî 15 Mayıs sene 330, yerine diğeri tayin buyurulmuştur.

Mümaileyhin mezkûr müdde-i umumîlikte bulunduğu sırada ailesini nakl etmek üzere iki ay müddetle mezuniyet itasını istida ettiği vilâyet İstinaf Mahkemesi Mahkemesi müdde-i umumîliğinden keşide kılınan fî 5 Nisan sene 330 tarihli telgraf-nâme ile iş'ar olunması üzerine kendisine mezuniyet-i nizamiyesinden başka mezuniyet verilemeyeceği nezaret-i celileden fî 17 Nisan sene-i

mezkûr tarihli telgraf-nâme ile cevaben mezkûr müdde-i umumîliğe tebliğ olunduğu hâlde aynı tarihte mümaileyh tarafından çekilen telgraf-nâme ile kendisine mezuniyet verilmeyecekse istifasının kabûlünü istida etmesiyle yerine diğeri tayin kılınmış ve ahiren itâ eylediğifî 24 Haziran sene 330 tarihli arzuhâlinde ise mezuniyet-i nizamiyesini istibdâlen mahâll-i memuriyetinden infikâk etmiş olduğundan bahisle mezun addi lâzım gelen müddet için maaşının itasını istida etmiş bulunmasıyla mümaileyhin taşradan tarih-i infikâki olan fî 20 Nisan sene 330 tarihinden halefinin tayinine müsadif fî 15 Mayıs sene 330 tarihine kadar güzerân eden müddet için mezun addi nezaret-i celilece bi't-tensip icabı ifa olunmuştur.

— AÇIK MEKTUB —

انقره‌ده رئیس جمهور مصطفی کمال پاشا حضرتلرینه

افندم : عثمانلی استبدادنی تارخی ایله عثمانلی عدالتی تارخی حد فاصلی ، سلطان سلیم ثالث مرحوم دوریدر درلر بلکه اویله‌در . فقط قانونسیز حکمرانلیغی ختامه ایردیرن بنجه عبد المجید اول مرحومك کلخانه‌خط همایونیدر . ختامه ایردیرن دیمکده کوجوك بر خطای علمی واردر . جونکه نظریه اعتباریله بو فرمان همایون ایله قانونسیز حکمرانلق ختامه ایرمش ایسه‌ده فعلیات اعتباریله شمدیکی جمهوریتدن هیچ فرقی اولمایان بر تقلیدجی ، بر ظاهریاتجی حکومت وجوده کلمشدر . کلخانه‌خط همایونی بیلمم دفعه‌له اوقودیکزمی وعبرتله محاکمه ایتدیکزمی پاشا حضرتلری ؟ وطنداش حقوقنك ، مال وجان وعرض مصونیتندن بالنتیجه حریت شخصیه‌نك هانکی واسطه‌لرله تأمین ایدلمسی ممکن اولدیغنی بو فرمان همایون اوقدر اساسلی واو قدر کوزل وجرح اولنماز دلیللره استناد ایدرك تحلیل وتوضیح ایتمشدرکه دکل تورکیه‌ده جهانك هر طرفندن جلب ایدیلهجك اك یوکسك حقوق واداره وسیاست ادملری بر ارایه کتیریلسه‌ده شو موضوع حقنده مطالعه‌لری صورولسه وکندیلرندن برر رابور ایستنسه وتورکیه قانونلرینی اوروبادن ترجمه صورتیله آلان حقوقشناسلریمز وجمهوریته بارالی باراسیز استناد کاهلق ایدن حقوق واداره مدرسی ودوقتورلری

واوقاتلر يده بو هيئته ياردمده بولونسه‌لر بو فرمان همايوندن دها درين فكرلرى احتوا ايده‌جك بربرات حريت ميدانه كتيرمه‌لرى احتمالى يوقدر :

اداره‌ٔ امم ايجون بو فرمان همايونك خلاصةً تدبيرى ، شوندن عبارتدر :

(بر دولتك بقاسى : نشر ايتديكي قانونلرده بادشاهيده داخل اولديغى حالده بلا قيد وشرط هر مأمورك اطاعت ايتمسيله ممكندر) دها بشقه بر افاده‌ايله: دولت ماكنه‌سنى يورودنلرده ، وعدنده صداقت ونتيجه‌دن مسئوليت قورقوسى اولمادقجه دولته بقا يوقدر : بو فرمانك نشرى كونى فرمانده يازيلى اولان خصوصاتك برينه كتيرلمسى ايجون بادشاه دخى داخل اولديغى حالده يايبلان يمينلرى وعده صداقت عهدندن بشقه بر شى اولمديغى كبى فرمانك صوك سطرلرندن برنده كي بادشاهك « اشبو فرمان همايونم خلافنده حركتله قانونلريمز خارجنده ايش يابقده اصرار ايدنلرى الله حواله ايدرم» جمله‌سى مسئوليتك خصوصى بر ماهيتى اولمش بولنيوردى ...

عمومى حرب ايجنده (بارووس) امضاسيله يازى يازان بر ذاتك اثرلرندن برنده ظن ايدرسه‌م اوقومشدم . بو فرمانك نشرينك فرداس كونى بر يهودينك اموال واملاكى مصادره‌ايدلمك صورتيله عهد ووعد نقض اولنمش ومسئوليت اورتەدن قالديرلمش ايدى بو فرمان همايونى

دقتله مطالعه بيورمكزى خاصةً رجا ايدرم غازي حضرتلرى ...
٩٣ و٣٢٤ يرات حريتلرى صانكه عثمانلى دولتنـه برر اخطار الهى
ماهيتنده تجلى ايتمشدى . ٩٣ يرات حريتى اورته‌دن قالقنجه ٣٢٤
حادثه‌مى عهده ووعده صداقتسيزليكك جزاى الهيسى كبي كلدى .
٣١ مارت واونى تعقيب ايدن حادثات وعمومى حربه عثمانلى دولتنك
كيرمسى بادشاهلق قوتنى استثمار ايدن ذوات واشخاصه عبرت ويرمك
لازم كلير كن كان كيده‌نى اراتدبريرماهيتى تجلي ايتدى . واونلرده
بونلرده جزالرينى بولديلر ... او دولتك واو دولتى بادشاهدن آلوب
كيف مايشاء اداره يه يه‌لتنلرك عاقبتلرينى هبمز بيلديكمز ايجون بو
خصوصده ايضاحاته لزوم يوقدر صايزم يالكز شورامى محتاج ايضاحدر كه
وطن . عمومى حرب نتيجه‌سنده غالب دولتلرك استيلاسنه معروض
قالنجه اونك خاصةً اك مشكل زمانلرى ايجون بسله‌يوب اك يوكسك
رتبه‌لى اولادلرى طرفندن تماماً ترك ايدلديكى ايجون جفتجى ياورولرى
حيانتى قوندير اجيلر جكيجنى، مارانغوزلر دستره‌سنى بر طرفه براقه‌رق
وحتى قادينلر امزكلى جوجقلرينى صيرتلرينه صارارق آنادولينك هر
طرفنده قادين وار كك رتبه‌سيز وشخصى غايه‌سيز آنادولينك حقيقى
تورك جوجقلرى اركككلى وديشيلى قيام ايتديلر . صوبا ايله طاش
وطوبراقله، جاقمافلى تفنك وسونكو ايله مستوايلره قارشى دوردىلر ..
بو قيامك سببي وهدفى نه ايدى باشا حضرتلرى ؟ بيلمم بو خصوصى

دوشونمکه وقتکز وارمی در؟ ویا آجیق بر افاده ایله دوشونمکه لزوم کوریورمیسکز؟ بن اویله ظن ایدییورم که بونی دوشونمك احتیاجندن کندیکزی آزاده صاییورسیکز . فقط بن، بو جهتی ایضاحه مجبورم تا که شو ئولو وضعیتمده بیله وطنمك وملتمك بکا بو کلدیکی وظیفه یی ایفا ایده یم وحتی دها مفید اولمکزی تأمین ممکن اولورسه سیزه ده برخدمتده بولونمش اولایم جونکه بن بکا هیچ بر سبب اولمقسیزین ظالمانه تسلط ایدنلره هم جینسمك بر دقیقه لق بیله اولسه استراحتی ایجون بویله قول وضعیتی المقده جوق درین بر ذوق وجدانی دویارم . انادولیده کی یکی تورکیه حکومتی قورانلر اراسنده بولونمش اولمقلیغم حسبیله بو جهتی ایضاح وظیفه م اولدیغی قدر حقم ایجاباتندندرده . . . باشا حضرتلری . یوز بیکارله عسکره مالك اولان ینجه فرقه لر قول اردولر واردولر دشمن هجوملری قارشوسنده غیر مسئول واعلان حریتله واقع اولان ناموسکارانه جالیشما وعدی ایجاباتنه غیر صادق اولدقلری ایجون بو حرکتلرینك الهی جزاسی اوله رق قاجارلر کن آنادولی خلقنی یأسه دوشورمش اولیورلردی . فقط او دشمن قارشوسنده قاجان اردولر ایجنده یکی اداملر توره دی . اونباشی جاوش وملازم یوزباشی وبیکباشیلر آراسندن یکی یکی فداکارلر ویکی یکی قهرمانلر ظهور ایتدی وعدینه غیر صادق اولانلرك براقدیغی بایقوشلر تونه کی اولمقدن بشقه بر شیئه یاراماز بر حاله کلن وطنده بعث بعد الموت ماهیتنده بام بشقه ویکی

بر زمره حالنده ظهور ايدن بو يكي قوتك آدى آنادولى مدافعهٔ حقوق جمعيتى ايدى . وبو جمعيتك تأييد قوتى ايسه وطنك هرطرفنده فعاليته كجن تشكيلات مليه ارسلانلرى بولنيوردى . او تاريخده ذات عاليكزى سلطان وحيد الدين مرحومك ياورى اولهرق بيلديرم اردولرى ويدنجى اردو قوماندانلقلرندن صوكره بو بى طرف وضعيتده كورمكده يز . جنهلرك فعاليتنك فوق العاده لشديكي بر زمانده ذات عاليكزينه ياور اكرم بادشاهى وظيفه سيله وسياستله مشغولديكز . بو صره ده بيوك بر تجلديكزه تاريخ شاهددركه بونى انكار حقسيزلق اولور واكر خاطراتكزه بونى قيد ايتمهمش ايسه كز اونيده علاوه ايلهيكز ... اردولرك هر دفعه سنده يه زلزله كيلومترولك اراضى يى ترك ايدرك بلا محاربه جكلمسندن متأثر اولان واك بيوك سوق واداره آمرلريله حكومتدن وبادشاهدن وسياسى فرقهلردن هانكيسنى مغلوبيت عاملى طانيمق لازم كلديكنى تقديردن عاجز اولديغى ايجون نفرتنى باخاصه ضابطانه توجيه ايدن اهالى يه كويا ترجمان اوليورجه سنه جالا قلمم . اردو عليهنه يازى يازان استانبول مطبوعاتنك غزتهلرندن برنده شدتلى بر اخطاريكز واردر . وشو حالده سيز فكراً وطنى قورتارمق مسئلهسيله او تاريخده آز ويا جوق مشغولديكز . فقط جنهلر حال فعاليتده وسيز حال تأملده ايديكز . ومشهور نطقكزده صراحتله سو بلديككز وجهله سيزدن بشقه اسرا وباخاصه اركان ارامنده بو وضعيتى

دوشونن بلکه هیچ کیمسه بولنمیورده ... صامسونه کوندرلدیکمکز زمان ملی تشکیلاتك وطنك هر طرفنه کوك صالمش اولدیغنی جوق ایی بیلیوردیکز شو سطرلری دها اوزاتمغله آنادولی انقلاب کبیرینك تاریخنی یازمق کبی بر وضعیت آلمش اولهجغم ایچون اصل مقصده دونیورم .

وطن اشغال آلتنه کیردکدنصکره قیام ایدن آنادولی اهالیسی نیچون قیام ایتمشدی باشا حضرتلری ؟ وذات عالیکز ، بك راحت بر وظیفه اولان یاور اکرملك موقعنی ترك ایدرك نتیجه‌سی غیر معلوم بر بادره یه اوت نیچون آتلمشدیکز غازی حضرتلری ؟

بو ینجونك جوابنی سیز کله انقره ده ملت مجلسی مذاکره صالونده او وقت یابدیغمز کوجوك بر محاوره اثناسنده سیز بکا بالذات سویله‌مشدیکز .. بیلمم خاطریکزده میدر؟ اك مشکل کونلریمزك بریسنده ایدی مجلسده بر قانونك مذاکره‌سی جریان ایدیوردی یانمه کلمشدیکز وبنی ریاست اوطه‌سنده بر آز کوروشمك اوزره جانغیر-شدیکز ... صوکره اوراجقده کوروشمه‌یی قبول ایتدیکزدی .. ودیدیکزدی که کانی بك! بنم بکی تشکیل ایتدیکم فرقه یه نیچون اوزاق قالیورسکز؟ بنده دیمشدم که بر عسکر اولدیغکز ایچون سیزده هدف، وطن قورتولدقدنصکره امثال تاریخیه‌می وجهله تورك ملتنك باشنه بلا اولمکز احتمالندن بشقه نه اوله بیلیر ؟ بن ایشته بو نتیجه‌دن قورقدیغم ایچون

سكا مردیون اولمق ایسته‌مم دیمشدم . بندن تارخی مثال ایسته‌دیکز .. بك معروف اولدیغی ایچون مثلا نابولیون کبی حرکت ایتمکزدن قورقیورم جوابنی ویردمدی بو جوابه جوابکز بك قیصه ایدی . کالی بك ! بن مصطفی کمال نابولیون قدر کوجوله یه‌جکم ... وسنی ناموسمله تأمین ایدرم وطن قورتولدقدنصکره عصری ومدنی بردولت قوراجغم ... ایشته باشا حضرتلری آنادولی قیامنك روحی وحقیقی صبیی بوندن عبارتدی .. عبد المجید اول مرحوم معکوس حرکت ایدنلری الله حواله ایتمشدی ذات عالیکز ایسه ناموسکزی وعد کزده کی صداقته کفیل یابدیکزدی ...

فقط عصری ومدنی دولت نه دیمك ؟ یالانجیلق ، ریاکارلق ، حیله کارلق ، وعد وعهددهٔ وفاسیزلق ، منافقلق ، دجاللق ، ونهایت حق وفضیلت دشمنلیغی وظلم وغدر وبونلرك حمایه‌صبحی غازی حضرتلری ؟ بتون بو صفتلر عصری دولتلرك سیامی جهره‌لرنده بعضاً تجلی ایده بیلسه بیله دولتله افراد دولت اراسنده بو جهره‌ایله کورونمك ، تارخی پنجه امثالیله معلوم اولدیغی وجهله دولتی عصری اولمقدن ومدنی اولمق احتمالندن اوزاقلاشدیرمق شویله دورسون دنیا خریطه‌سندن قالدیریلیر بیله ...

عصری ومدنی دولت دیمك انقلابك هدفنه بلا قید وشرط صداقت دیمکدر ایتالیادن جزا قانونی ، اسویچره‌دن قانون مدنی یی فرانسه‌دن

حقوق واصول محاكمه‌لرى قانونى ، المانيادن جزا محاكمه‌لرى اصولى قانونى وبيلمهم نره‌دن تجارت قانونلرينى ترجمه ايتديروب آلمق غازى حضرتلرى عصرى ومدنى دولت قورمق ديمك دكلدر . او دوائرده بكزر كبي كورونمكدر . بالخاصه او قانونلر او وطنده حاكم قلينمازلرسه ... هر قانون دولابيسيله يابيلان يوزلرله تعديلات وبعض قانون مادەلرنده يابيلان اوت شخصى دوشونجه‌لرله يابيلان تبديلات اعتباريله جيقاريلان قانونلر تحليل ايدلمك لازم كلمه بو نقطه‌دن بيله وعده وعهده نه‌قدر جوق مخالفتلر يابيلديغى ميدانه جيقار . فقط بونك ايضاحى محلى دخى بورامى دكلدر . بز شو مكتوبمزله حياتى بز مسأله‌يى موضوع بحث ايتمك ايستيورز . واونك ايچوندر كه بو مسئله‌يى هم قيصه وهم آجيق ووجيز بر خلاصه حالنه قويمق نيتنده‌يز .

مجاهده اسمنده تور كيه‌ده ايكن نشر ايتديكمز غزته‌نك بر مقاله‌سنده وطوق سوز غزته‌سنده يازديغمز يازيلرده عصرى حكومتكزه دلائله مستند ادعالرمله جزا قانونك ايتاليادن آلنمسنى ده بن تكليف ايتمشدم . بو قانون آلندى . برنجى مادەسى خلاصةً شويله ديمكدەدر «قانونده صراحتاً يازيلى اولمادقجه هيچ بر فعل صوج دكلدر وآجيقجه يازيلى بولونمادقجه هيچ بر وطنداشه صوجلى دنيله‌مز وجزا ويريله‌مز »

شو ماده اسكي قانونلرده بادشاه طرفندن ارادەسى جيقمش اولديغنه اشارت ماهيتنده قانونلرك باش طرفنه قونمسى عادت اولان (موجبنجه

عمل اولونا) . فرمانك دها آجيقجه سندن بشقه بر معنايي احتوا ايتمه مكده در . او وقت ، موجبنجه عمل ايدلمزسه موجبنجه عمل ايتمه يه نه بر جزا ويرلمسي احتمالي بولنمديغي ايجون اداره طرزينك آدينا استبداد اداره مي دنيلمكده ايدي . شمدي موجبنجه عمل اولنا يه رينه دها صريح اوله رق قانونده آجيقجه يازيلي اولمادقجه هيچ بر فعل صوج دكلدر وصاحبنه هيچ بر جزا ويريله مز ده ين جمهوريت جزا قانوني خلافنه حركت ايده نه هانكي جزا ويريله جكدر ؟ وبو امر قانوني خلافنه حركت ايله ين بيوك كوجوك بر مأموري محكمه يه نصل سوق ايده جكز ؟ وبالنتيجه قانونك جرم ديمديكي فعل ايجون جمهوريت حكومتي هر هانكي بر وطنداشه هيچ بر محكمه قراري اولمقسيزين قانونده يازيلي اولمايان بر جزايي تطبيق ايتمكده ايسه بو ظلمي او وطنداشك اموزلري اوزرندن هانكي قوته مراجعتله قالديره بيله جكز ؟ ايشته بنم وضعيتم پاشا حضرتلري ! وطنمه دونمك واملاك اراضم اوزرنده تصرف ايده بيلمك تشكيلات اساسيه قانوني ايله ، قانون مدني ايله وجزا قانونيله مؤيد حقوق طبيعيه وقانونيه م ايجابا تندندر . فقط بن دفعاتله مراجعتلريمه رغماً وطنمه دونمك واملاك اراضيم اوزرنده كي حقلرمدن استفاده ايده بيلمكدن ممنوعم . بن ايشته قانوناً مسئوليتي مستلزم هيچ بر صوجي اولمديغي حالده قانونده اصلا يازيلي بولنمايان بر جزا ايله تجزيه اولونمقده يم ، هانكي فعلدن دولايي مجرم وهانكي محكمه نك قراريله

محكومم ؟ ادارةً می ؟ اویله ایسه تورکیه جمهوریتی بر جمهوریت مستبده اولمش اولور حقوقاً باشا حضرتلری ۰۰۰۰ جونکه عصری و مدنی دولت مفهومی «ادارةً» تعبیرینك بی آمان دشمنیدر بو تعبیر استبداد اداره لرینك آیرلماز بر حقیدر ، بر جمهوریت اداره سی بو ملعون تعبیری اورته دن قالدیرمادقجه ، اك کوجوك بر مأمورك ملت مجلسنك فوقنه جیقابیلمسی معناسنه اولان بو ذهنیتی یرك دیبینه کجیرمدکجه او دولت نه عصری و نه ده مدنی اوله بیلیر ۰ جرکس ادهم وقرداشی رشید بکلر طرفندن حیاتکزه یابیلمق اوزره ایکن عقیم قالدیغنی غزته لرده اوقودیغمز حادثه یه انقره مدعي عمومیسی بکك هیچ لزومی اولمادن اسمی قارشدیرمش اولماسندن بشقه اورته ده بکا اسنادی ممکن شو یدنجی سنه دنده بر کون آلان خارجه التجا حیاتمده بنی محکمه یه سوقه وسیله اوله بیله جك هیچ و هیچ بر حرکتم یوقدر ۰ جرکس ادهم ورشید بکلر مسئله سی ایسه بولوطلر ایچنده آراصره دوغوب غائب اولان آیك کورونمه و غائب اولمسندن فضله دوام ایتمه ین اصلسیز وحتی اویدیرمه بر حادثه اولدیغی محکمه قرارلریله ثابت اولدقدنصکره مظنونلردن بریسنك صوریلان سوآله ویردیکي جوابده عبد القادر کمالی بکیده شخصاً طانیرم دیمش اولمسی بني مجرم وضعیتنه قویارسه بنده ده بر صوج واردر دیمکدر فقط مدعي عمومی یه بن دها زیاده دلیل ویره یم بن هم ادهم بکي وهمده رشید بکی یاقیندن طانیرم ۰ وبو طرفه کجدکدن

صوكره دفعاتله رشيد بكله وبركره ده ادهم بكله كوروشدم هرشيدن اول ادهم ورشيد بكارله بنى طانيشديران بالذات سيز سيكز باشا حضرتلرى ... باش وكيل عصمت باشادر . على فؤاد باشادر . شمديكي خارجيه وكيلى توفيق رشدى بكدر غازى حضرتلرى! بالخاصه ادهم بك بو آنادولى مالى تشكيلاتنك مهم بر ركنى اولان ذات كندى بجاهدات قهرمانانه سيله كندى كندينى يالكز بكا دكل بتون تورك ملتنه طانيتمش وتورك ملتنك صوك تاريخنده صارصلماز بر موقع قزانمش دكليدر ؟ رئيس جمهور حضرتلرى .. (اونى بكاسيز طانتديكز غازى حضرتلرى) جونكه اونك بيك بر قهرمانليغندن مثلا بريسى حقنده ملت مجلسنده بالذات اغز بكزدن شوسوزلر جيقار كن بنده حاضر دكليدم ؟ سيز ديبورديكز كه ٢٥ تموز ٣٣٦ ده ايدى كوتاهيه وحوالیسى قوماندانليغنه تعيين ايديلن ادهم بك معيتنده كى قوتلرله كوتاهيه دن سيماو جهتنه تحريك ايدلدى ٢٦ تموزده سيماوليلر ياخود سيماوليلر اراسنده بولنان بعض مضر ومخالف اشخاص دوغريدن دوغرى يه بو تانليلرله تشريك مساعى ايتديلر بونلرك ترتيبنه جاليشدقلرى اوفاق تفك مفرزه لر شرقه دوغرى كوتاهيه استقامت عموميسنه تا (كديزه) قدر كوندرلشلردى ادهم بك قوتلريله ٣٠ تموزده سيماو جواريه كلدى . سيماوليلر ابتدا سوء تلقينات تأثيريله مخالف وضعيت آلديلر وكنديلرينه اجرا ايديلن نصايحي حسن تلقي ايتمديلر بناء عليه تأديب ايدلمك صورتيله

سیاوه داخل اولوندی وبو قوتلر بورادهقطعیادورمقسیزین حصار کوی استقامتنده یورویشلرینه دوام ایتدیلر وعین کونده ۳۰ تموز کونی دمیرجینك اون کیلومترو قدر شمالنده بولنان یونان قوتلریله تماسه کلدیلر وبو قوتلره تعرض ایتدیلر وبو تعرض نتیجهسنده دشمنك وضعیتی صارصلدی وبش کیلو مترو قدر جنوبه رجعته مجبور اولدی ۳۰ تموزده دشمن جنوبنده بر طاقم تقویه قطعاتی آلمشدی وبو قوتلری آلدقدنصکره ادهم بك قوتلرینه مقابل تعرضانه باشلادی یدی بجق ساعت قدر شدید وجدی محاربهنك جریانندنصکره یونان قوتلری مغلوب اولدی ودمیرجینك بش کیلومترو قدر جنوبنه جکلمکه مجبور ایدلمشلردی بونی متعاقب یونانلیلر تکرار جنوبده مهمجه تقویه قطعاتی آلدیلر ودرت اغستوسده دمیرجینك جنوبنه کجن ادهم بك قوتلرینه شدتلی وقوتلی مقابل تعرضه کجدیلر محاربه درت اغستوسده باشلادی واخشامه قدر دوام ایتدی بش اغستوسده تکرار دوام ایتدی محاربه نتیجهسنده دشمنك فائق قوتلری قارشوسنده قالندیغی اکلاشلدی وضعیت مناسب کورولمدیکندن بوراده نتیجهٔ قطعیه یه قدر محاربهنك دوامنه انتظار ایدلمکسزین دمیرجیده بولنان قوتلریز دمیرجی شرقنه دها مناسب ودها مساعد بر موضعه جکلدی دشمن بو موضعه جکلمش اولان قوتلریمزی تعقیب ایتدی ویکیدن تعرضه باشلادی جبهه دن جناحلردن اولاق اوزره بالخاصه جبههنك صول جناحنه شدتلی

تعرضلرینی توجیه ایدهیوردی بو تعرضلر الی اغستوسده بر طرف وطرد ایدلدی فقط دشمن حقیقتاً مهم قوتلر آلمشدی کرك محاربه‌ده اسیر ایدیلن یونانلیلردن و کرك بر جوق اماره‌لردن و کرك جوار اهالینك ایدینه یلدیکی معلوماتدن بالنتیجه تحقق ایتدی که بوراده حال فعالیتده بولنان دشمن قوتلری نومرولریله معلوم اولمق اوزره بر فرقه یه بالغ اولیوردی ۳۳۷۳۲۷۳۰ نجی یونان پیاده آلایلری واوکا کوره طوبجی وسواری قطعاتی بوراده محاربه ایدهیوردی بوقوتلر تکرار ١٤ اغستوسده دها شدتلی بر صورتده ادهم‌بك قوتلرینه تعرض ایتدی محاربه اغستوسك ١٤ — ١٥ نجی کونلری دوام ایتدی ١٥ اغستوس ٣٣٦ کونی بو تعرض یابان دشمن قوتلری فضله صارصیلارق ومغلوب ایدیله‌رك آتیلمشدی ودشمن قوتلرینه تعرضدن صرف نظر ایتدیرلمشدی بوندن صوکره ١٧ — ١٨ اغستوسك کیجه‌سی (ادهم بك قوتلری غایت قیمتلی قرارلر ویردی دشمن کندیسنی طوبلامایا وقت بولمقسیزین دشمن اوزرینه صباحه قارشی باصقین طرزنده بر تعرض یاپدی بو تعرض نتیجه‌سنده بتون دشمن قوتلری تماماً مغلوب ومنهزم اوله‌رق دمیرجیدنك جنوبنه آتلمشدی) ملت مجلسی ضبط جریده‌سنده عیناً بازیلی اولان شو بیانات عالیکز دوریر کن شو جوق قیمتلی شهادتکزه بکزر نیجه شهادات ایله ادهم بکك ملی قهرمانلرك اك ایلریده موقعی اولانلر اراسنده جوق قیمتلی بر وضعیتی وار ایکن کرك اونك و کرك سیزك

و کر کسه ملی مجادله‌ده حصه‌سی اولان وطنپرورلك طبیعی دشمنلری طرفندن اویدیریلان بر وضعیت قارشوسنده او قهرمانی یونانلیلرله برلکده تورك اردوسنه هجوملر یابدی وتورك کویلرینه تجاوزلر ایلدی ایدی مآلنده جیقاریلان ارجوفه‌لره اینانمق واوندن قاچمق ادهم بکیده علی صائب کبی انتقام آلمق ایسته‌ینلرك آلنده رسوای ایتمك ایسته‌مك کبی بر حرکت اولمازمی ؟ پاشا حضرتلری . بنم بویله بر حمیت تمثالیله طانیشمش و کوروشمش وحتی وطن وملت مسئله‌لرنده قارشی قارشی‌یه کله‌رك دردلمش اولمقلیغم نه‌دن صوج صاییله‌بیلیر ؟ آتا تورك حضرتلری ...

(ادهم بك حقنده عصمت پاشانك شهادتلری)

ارکان حربیه عمومیه رئیسی عصمت امضاسیله ملت مجلسنه‌جکیلن ١٧ - ٨ — ٣٦ تاریخلی تلغرافك دردنجی فقره‌سی : فقره ٤ کوتاهیه منطقه‌سنده ایکی کوندنبری ادهم بك قوتلرینه تعرضنده موفق اولامایان دشمن (١٥) اغستوس‌ده مصطفی بك جفتلکی استقامتنده صاغ جناحه‌ده تعرض ایتمش و محاربه درت ساعت دوام ایدرك نتیجه‌ده دشمن منهزماً فرار ایلمشدر .

(ادهم بك حقنده علی فؤاد پاشانك شهادتی)

٣٠ تموز ٣٦ محاربه‌سنه دائر « یونانلیلره قارشی باشلامش اولان مقابله حرکتمز عمومیتله موفقیتله انکشاف ایتمکده‌در . أز جمله

ادهم بك افندى قوماندا سنده كى قواى سيارەمز سياوده يونان اردوسنه بيشدارلق ايتمكده بولنان عصاته اللي قدر مقتولى ودها فضله مجروح ويردىرمك صورتيله بر درس انتباه ويردكدن صوكره ٣٠ تموز ٣٦ صباحى دميرجينك تقريباً اون كيلومترو شمال صرتلرنده طوبجى وماكنه لى تفنكله مجهز بك مهم مقداردە كى يونان قوتلرينه راست كلمش ومحاربه اقشامه قدر طرفينك تعرض ومقابل تعرضلرىله دوام ايلمش واك نهايت بش كيلومترو كرى به آتيلمش اولان دشمن حاكم صيرتلرى اشغال ايتمشدر ٣٠—٣١ كيجەسى محاربه دوام ايتمش ودشمنك اوجيوز قدر سوارى لا اقل بشيوز قدر بياده تقويه قطعەسى آلديغى اكلاشلمش اولمسنه رغماً ادهم بك ورفقاى مجاهدەسى على الصباح محاربه يه تكرار باشلامش ودشمنك تقويه نشئه سيله يابديغى مقابل تعرضيده عون حقله دفع وطرد ايتدكدن صوكره مقابلتاً تعرضه قالقمش وبو صولت مردانه قارشوسنده دشمن تاب آور مقاومت اولەمايارق عنايت حقله جيل ياوريسى كبى داغلمشدر دشمنك مقتولى بشيوزدن فضله اولوب بر جوق مقداردە ماكنه لى اوتوماتيك تفنكلر وبياده اسلحەسى وجبخانه لوازم عسكريه وسائره أليمزه كچمشدر. بوكا مقابل حرب ضايعاتمز شهيد وبجروح اللي قدردر. اشبو مظفريت انشاء الله حركات عموميهٔ متقابلەمز ايچون بر فاتحهٔ موفقيت اولديغندن بالعموم كويلره وارنجه به قدر تبليغنى وشهداى مباركەمزك ارواحنه فاتحەلر تقديمنى جملەدن تمنى

ايدرم ٠ (غرب جبهه‌سی قوماندانی علی فؤاد)

و ، غازی حضرتلری بو دمیرجی حربی دولا پیسیله ایضاحاتکزی بو کون خارجیه و کیلی اولان او وقتکی دوقتور توفیق رشدی بکك ادهم بك حرکاتنی حرمتله یاد ومحاربه تفصیلاتنی سیزدن طلب ایتمسی اوزرینه ویرمشدیکز ٠ قرده‌ئی رشید بکی ایسه ادهم بکك راحتسیزلغی سبیله یرینه تعیین ایدلمسنی ینه ذات عالیکز ملت مجلسندن استرحام ایتمشدیکز ٠٠٠

ا کر ادهم بکك وضعیتی حقنده ملی تشکیلاته دائر بر شی یازمق موقعنده اولسه ایدم اونك دشمنلری طرفندن شوراده بوراده جیقاردقلری شایعه‌لرك وبالخاصه ادهمك یونانلیلرله برلشه‌رك تورك اردوسنه هجوم وتورك کویلرینی یغما ایتدیکنه دائر کرك ادهمك وکرك ملی تشکیلاتك یرده ارقه‌سنده‌کی دشمنلری طرفندن نشر ایدیلان مقاله‌لرك بر دها بو کوك قبه التنده سویلنمسی ویازلمسی احتمالی اورته‌دن قالدیره‌جق مناقبی اوزون اوزادی یه ایضاح ایدردم ٠ فقط انقره مدعی عمومیسنك ملی مجادله دشمنلری طرفندن ترتیب ایدلمش بك جاهلانه وبادشاهلر دورنده بادشاهلری یالانجی سوء قصد ترتیباتی خبرلریله قورقوتوبده اونلری اللری التنده طوتمق ایسته‌ین اسکی دور فریلداقجیلرینك شعارینه بك یاقیشه‌جق بر فکر لئیمانه ایله اوبدیرلمش سوء قصد ترتیباتنده مظنون دیه طوتیلان بر شخصك عبدالقادر کمالی

بكيده شخصاً طانيرم ديمسنى او مسئله‌ده علاقه‌م وارمش كبي بر ماهيت ويرلمسندن حيرتلر ايچنده قالديغم ايچون و كمالينك بو مسئله‌ده علاقه‌سى اولمسه يدى مظنون اونيده طانيرميدى كبي قارغه‌لرك دخى كوله‌جكى بر بدلا منطقى نتيجه‌سى يرلرك ديبينه كچيرمك لازم كلديكي ايچوندركه بر قاچ سطرله شو نقطه‌بيده ايضاحه مجبور قالدم. بتون مللى مجادله صره‌لرنده ادهمك تورك ملتنه قازانديرديغى شيلر بك چوق وبيوك اولماسنه مقابل اونك شخصاً قازانجى يوز اللى‌لك ليسته‌يه كيره‌رك خايماتلوسى (وطنسيز) وضعيتنه دوشمسى اقرباسندن بر چوقلرينى او وطن اوغرنده شهيد ويرمكله برابر ثروتنى ضايع ايتمسى ووجودينك عليل دينه‌جك بر حاله كلمسى ووطن خارجنده هيچ بر طرفدن هيچ بر ياردم كورمامكله برابر بر درلو راحت براقلمامسى وبونلرده كافي كليورمش كبي تورك وطننده يكي يه‌تيشنلره تورك دشمنى اوله‌رق طانيتلماسى وتوركك حقيقي دشمنلرينه اكلنجه وحقارته لايق بر آدم حالنه دوشورلمسى كبى شيلردر . مدعي عمومينك بني معهود سوء قصد مسئله‌سنه قاريشديرمق ايچون . مظنونك بنى طانيديغنى دليل كوسترمسنه مقابل بن او كا سوء قصد حاضرلايجيسى ديه اورته‌يه آتيلان بو ايكي قرداشله طانيشير اولديغمى وحقلرنده كى حسياتمك حرمتكارانه بولنديغنى سويلمكله بو كبي مدعى عموميلر ايچون براهين قويه‌ويرمش اولديغمك فرقنده‌يم . حتى سيزه خطاب ايتديكم شو چوق صميمى وضعيتى اولديغي

كبي وجدانكز قارشوسنده نجلى ايتديرن معروضاتم ، شخصكزه حقارت ماهيتنه بيله قونايليير . اويله بر نيتدن تماميله مجرد اولمغله برابر مدعي عموميتك بويله تلقي ايتمسنه هيچ بر مانع يوقدر . عدل وحقانيت ايجابانندن اوزاقلاشممى احتمالى اولمايان متين اخلاقلى حاكملر ايسه مجرمي تجزيه‌دن اصلا قورقمازلر . اويله ايسه غازى حضرتلرى ! وطنه دونمك ايجون وقوعبولان مراجعتمه نيجون جواب ويرليور ؟ عصرى ومدنى وملييونلرله سونكولك عسكر وبيكلرله طياره‌لره وهر درلو وسائطه مالك اولان بر جمهوريت دولتى بنم كبي بر وطندداشك وطنه كيرمسندن نيجون بوقدر ئور ككلك كوستريبور ؟

يوقسه غازى حضرتلرى ! انقلاب دوورينك صميمى ارقداشلرى برر برر وسويلد كلرى وجهله محيطكزدن اوزاقلاشديريشى وعصمت باشا وبعض ارقداشلرك سلطان وحيد الدين مرحوم كبي دشمن اسارتى التنده ميسكز ؟ وفوزى باشانك انقره‌ده ملت مجلسنده (بادشاه بني ضيزه سلاملە كوندريركن سرايك بنجره‌سندن (آوه‌روف) زرهليسني كوستره‌رك واغلايارق كورپيورسك يا باشا بن اسير وضيقنده‌يم بر شى يابماغه مقتدر دكلم انقره وملتى تشكيلات وطني وملتى وبنى قورتاراجقدر) ديه اكلاتديغى وضعيته بكزر بر وضعيت ايجنده ميسكز؟ يوقسه ... سويله‌يكز باشا حضرتلرى وضعيت بويله ايسه بز بزه حقلى وحقسيز دشمنلق ايدنلره قارشى جوق منصف وجوق مسامحه كارز

ومعصوم وضعيته دوشنلرك امدادينه قوشمق ايجون نفسمزى فدا ايتمكدن
جكينمز وتهلكه‌لره قارشى كوز قيرپماز مخلوقلرز كله‌لم وسيزيده
قورتارالم جونكه بزم دينمزده مظلومه ياردم بويون بورجى اولديغنى
كبى ظالمه‌ده ياردم بورجدر بز ظالمه اونى ظلم ايديجى وضعيتدن
عادل وضعيته جه‌ويرمك صورتيله ياردم ايله‌رز ... اكر تخمينمده
الدانيورسه‌م اكر وطنه دونمك خصوصنده كى طلبمه مانع اولان سيز
ايسه‌كز بونك اسكي وبكي سببلرينى تدقيق ايله صوك بر مكتوب دها
كوندرمك ووضعيتى خاصتاً ذات عاليكزه دويورمق ايجون بتون قوتمى
صرفه مجبور قاله‌جغم بو وسيله ايله تعظيماتمي لطفاً قبول بيوريكز
آتاتورك حضرتلرى ١٩ كانون اول ١٩٣٦

تور كيا اهالى فرقه‌سى رئيسى واسبق
قسطمونى مبعوثى آوقات
عبدالقادر كمالى ئوكودجو

A. Kemali

Erol ÜYEPAZARCI

Uzun Boylu, Geniş Omuzlu, Çok Yakışıklı Erkeklerin ve Sırılsıklam Âşık Kadınların Romancısı: ESAT MAHMUT KARAKURT[1]

Esat Mahmut Karakurt (1902-1977) Şura-yı Devlet Temyiz Mahkemesi Reisi Urfalı Mahmut Nedim Paşa'nın oğludur. Mahmut Nedim Paşa; Urfa'nın bir köyünden gelip sırf zekası ve çalışkanlığı ile Abdülhamit döneminde Saray'ın gözüne girmiş ve ricalden olmuştu; çapkın bir adam olarak ünlüdür.[2] Babasının köşkü Kadıköy'de olduğundan ilk ve orta eğitimini Kadıköy Sultanisi'nde tamamlar. Edebiyat öğretmeni dönemin tanınmış şairi Halit Fahri Ozansoy'dur; anılarında verdiği kompozisyon ödevlerinde Esat Mahmut'un tutumunu şöyle anlatıyor:

1 Yazarın yazmakta olduğu "Unutulanlar, Hiç Bilinmeyenler ve Bilinmek İstemeyenler" isimli kitabından alınmıştır.

2 Haldun Taner, *Ölür İse Ten Ölür, Canlar Ölesi Değil*, İstanbul, 1979, s. 206. Haldun Taner Esat Mahmut'un babasının 95 yaşında öldüğünü söylüyor; yazarımız da babasının 1930'da öldüğünü ifade ediyor; o zaman Esat Mahmut doğduğunda babasının 67 yaşında olması gerekir. Adnan Giz'de *Bir zamanlar Kadıköy* adlı eserinde (s. 210) Esat Mahmut'un Paşa'nın altı oğlundan en büyüğü olduğunu kaydediyor; bu da Paşa'nın 67 yaşından sonra beş çocuğu daha olduğunu gösterir. Kanımızca bütün bu bilgiler çelişkili ve doğru olması zor bilgilerdir; ya yanlıştırlar ya da Paşa 95 yaşında ölmemiş daha erken ölmüştür.

"Sınıf arkadaşları olan ilerinin ünlü yazarları Sabri Esat (Siyavuşgil) ve Mümtaz Faik (Fenik) ödevlerini lüzumsuz ilhama kapılmadan bir buçuk, iki sayfa içinde yazarlardı ama Mahmut Esat'ın ilhamı genişti; konunun içinden taşdıkça taşar; en aşağı on sayfa doldurmadan yapamazdı."[3]

Halit Fahri yazarımızın ödev kağıdına " *Esat Efendi; kısa ve toplu yaz, mevzuun dışına çıkma"* diye yazdığını ve on üzerinden altıdan fazla not vermediğini anlatır ve yıllar sonra Galatasaray Lisesi'nde birlikte hocalık yapar iken Eset Mahmut'un kendisine:

"–Hoca bana Kadıköy İdadisi'nde okurken hep 6 numara verirdin. Günah değil mi idi? Bak ben şimdi romanlarımla meşhur oldum." diye takıldığını söyler.

Esat Mahmut kendisini anlattığı bir yazısında lisede okurken küçük, küçük şiirler, hikâyeler yazıp arkadaşlarına okuduğunu ve bütün istediğinin ünlü bir gazeteci olarak tanınmak olduğunu belirtir ve nasıl basın hayatına girdiğini şöyle anlatır:

"Bir gün garip bir tesadüf beni bu gayeme ulaştırdı. Daha o zaman iyi hatırımda değil lisenin ya dokuz ya onuncu sınıfındaydım. Babamın birçok arkadaşı vardı; Kadıköy'deki evimize gelirler babamla satranç oynarlardı.

Bir gün babamın iyi arkadaşlarından eski Hicaz valisi Babanzâde Mustafa Zihni Paşa bizi ziyarete gelmişti; selâmlıkta oturuyorlardı. Babam bir aralık beni çağırarak yeni yazdığım bir yazıyı paşaya okumaklığımı emretti. Paşa âlim, zeki ve aynı zamanda kuvvetli bir muharrirdi. Sıkılarak, büzülerek yazdığım yazıyı okudum, beğendi:

– Sende istidat görüyorum, ilerleyebilirsin, oğluma seni tavsiye edeyim; dedi."[4]

Paşanın oğlu ilerinin ünlü iktisat profesörü Şükrü Baban'dır ve o günlerde *Tercümân-ı Hakikat* gazetesini çıkarmaktadır. Dönem Mütareke dönemidir ve İstanbul, I. Dünya Savaşı'nın elim sonucunun neticesi olan teslimiyet duygularıyla; Kurtuluş Savaşı'nın henüz belirli olmayan ve ne sonuç vereceği bilinmeyen çabalarının umutları arasında yaşayanların karşılıklı çatıştığı bir basın hayatına tanıklık etmektedir. Yazarımız 1921'de henüz 19 yaşındayken *Tercümân-ı Hakikat*'te işe başlar. Verdikleri iş haber toplamakla görevli muhbirliktir; kısa zamanda tanınmış bir muhbir olur ve Celal Nuri'nin Ankara hükümetini tutan gazetesi *İleri,* yazarımıza aldığı maaşın iki mislini önererek transfer teklif eder. Esat Mahmut *İleri* gazetesine geçer; orada uzun zaman kalmaz; bu kez yine Ankara hükümeti taraftarı *Akşam* gazetesinin sahiplerinden ünlü gazeteci Ali

3 Halit Fahri Ozansoy, *Edebiyatçılar Çevremde,* Ankara, 1970, s.89

4 M. Behçet Yazar, *Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı,* İstanbul, 1938, s.127

Naci Karacan kendisini bir kat daha fazla maaşla işe alır. Yazarımız zaten çıktığı günden beri *Akşam* gazetesini çok beğenmektedir. Kendi ifadesi ile *Akşam*'daki macerasını şöyle anlatır:

"Bilâfasıla on sene Akşam*'da kaldım. Aşağı yukarı bütün gençliğim* Akşam*'ın duvarları arasında geçti. Eğer varsa bugünkü küçük yerimi, muhbirlikten muhabirliğe, muhabirlikten muharrirliğe, muharrirlikten romancılığa geçmek suretiyle* Akşam*'da yaptım."*

Yazarımız on yıl kesintisiz *Akşam*'da çalıştım demesine karşın bir ara *Akşam*'dan ayrılıp Ahmet Cevdet Bey'den devraldığı *İkdam* gazetesini çıkarmaya başlayan Ali Naci Karacan'ın daveti üzerine bu gazeteye geçmiş ve gazetenin önce istihbarat müdürü sonra da yazıişleri müdürü olmuştur. *İkdam* Latin harflerinin kabulü üzerine 30 Kasım 1928'de kapanınca tekrar eski gazetesine dönecektir.

Esat Mahmut, hummalı bir gazetecilik uğraşı içindeyken önce Tıp Fakültesi'ne bağlı Dişçilik Yüksek Okulu'nu 1924 yılında bitirip diş hekimi olmuş; sonra da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni 1931'de bitirip avukatlığa hak kazanmıştır. Avukatlık mesleğini fiili olarak icra edecek ama diş doktorluğunu hiç yapmayacaktır. Hocası Halit Fahri bu durumu şöyle anlatıyor:

"Muvaffak oldu ve diş hekimi diplomasını aldı. O güne göre bir fakülte bitirmişti. Hemen Darülfünun Hukuk Şubesi'ne girdi. İyi etti, oradan da mezun oldu. Geride kalan dişçiliğine gelince, bütün tanıdıkları dostluk kalplerini ona vermişlerdi ama dişlerini pek emniyet edemezlerdi. Zaten onun da bunu düşündügü yoktu."[5]

Esat Mahmut'un ilk yayınlanan kitabı Ethem İzzet (Benice) ve Vedat Örfi (Bengü) ile birlikte yazdıkları bir öykü kitabı olan ve *Gençlik Demetleri* adlı bir serinin üçüncü kitabı *Bir Gönül Masalı*'dır. 1926 yılında okuyucularla buluşmuştur. Aynı yıl bu kez Yusuf Ziya'nın *Akbaba* dergisinin yayını olarak *Aşkın Alevleri* adlı öykü kitabını çıkarır. Bu kitapta *Vahşi Bir Kız Sevdim, Perde Arkasında, Bir Çılgın* ve *Çölde Bir Aşk Macerası* adlı dört novella vardır. Bu novellalardan *Vahşi Bir Kız Sevdim* daha sonraki yıllarda müstakil bir novella olarak 12 kez basılacaktır. *Çölde Bir Aşk Macerası* adlı öyküyü ise genişletip bir roman hâline getirecek ve *Çölde Bir İstanbul Kızı* adı altında 1927 yılında Sühulet Kitabevi'nce yayınlanacaktır.

Yazarımızın bu ilk romanlarından sonraki yayını, 1930'lu yılların ilk yarısındaki Ağrı İsyanı olayları üzerine gazeteci olarak gittiği ve isyanı bastıran Salih Paşa (Omurtak) ile yaptığı mülakatın etkisi altında yazdığı *Dağları Bek-*

5 Halit Fahri Ozansoy, *adı geçen eser*, s. 89

leyen Kız' dır. Bu romanı önce *Akşam* gazetesinde tefrika edilecek sonra Semih Lütfi'nin Sühulet Kitabevi'nce basılacaktır. Bu yapıtını 1936'da yayınlanan en şöhretli eseri *Allahaısmarladık* izleyecektir. Kadınların ve genç Harbiyelilerin hayran olduğu bu kitap yazarımızın ününe ün katacaktır.

Esat Mahmut, romanlarını önce *Akşam* gazetesinde tefrika ettirmekte sonra kitap halinde bastırmaktadır. Halit Fahri Ozansoy'a göre gazete bazen yazarımızın romanlarını çok uzun bulup kısaltarak basmakta buna da Esat Mahmut çok kızmaktadır. Bu arada Galatasaray Lisesi'nde edebiyat öğretmenliğine de atanmıştır; hocalığını yaptığı öğrencilerinin anılarından öğrendiğimiz onlarla iyi diyalog kuran; azarlasa da, *"şapşal suratlı, aval bakışlı, sersem aleyhisselam, hımbıl bey"* gibi lakaplarla hitap etse de çok sevilen bir hoca olduğudur. Çok bilinen bir hocalık anekdotu; hocasının gözüne girmek için kompozisyon ödevini Karakurt'un romanlarındaki gibi kısa ve devrik cümlelerle, onunkine benzer konuşmalarla bezeyen ve hocasından iyi bir not bekleyen gafil öğrencisine verdiği yanıttır:

– Hımbıl bey; başka özenecek yazar mı kalmadı; bula, bula beni mi buldun?

Herşeye karşın okuyucu ve özellikle kadınlar Karakurt'un romanlarını çok sevmekte ve dönemin okuyucu eğilimlerini çok iyi bilen, hangi kitabın çok satacağını önceden kestiren yayıncısı Semih Lütfi yazarımızın *Akşam'* da tefrika edilen romanlarını, gazetede tefrika biter bitmez kitap olarak basmaktadır. Bu şekilde 1937'de *Ölünceye Kadar,* 1938'de *Son Gece* okuyucuyla buluşur. 1939'da *Kadın Severse'*nin yayın hakkını ise İnkılâp Kitabevi'nin sahibi Garbis Fikri ne yapıp edip kazanacak ve ölünceye kadar Esat Mahmut'un kitaplarını kendi basacaktır. 1940 yılında yazarımızın iki romanını İnkılâp Kitabevi okuyucuya sunar: *İlk ve Son* ve *Kocamı Aldatacağım.*

1940 yılı Esat Mahmut'un yazarlığı yanında avukatlığı ile de ününe ün kattığı bir yıl olacaktır. Türk kamuoyu o günlerde bütün şiddeti ile süren II. Dünya Savaşı'nın haberleri kadar *"Afrodit Davası"*nın gelişmeleriyle de ilgilenmektedir.

Fransız muharriri Pierre Louys'nin *Afrodit* isimli romanı Nasuhi Baydar tarafından çevrilip Semih Lütfi tarafından yayınlanır ama dönemin İstanbul savcısı kitabı müstehcen bulup kamu davası açar ve kitabın toplattırılmasını ister; bilirkişi olarak atanan İbrahim Hakkı Konyalı da savcı ile aynı kanaattedir. Konyalı bilirkişi raporunda *"Şarkın ve şimalin Afrodit'i namusludur. O, melankolik Fransız yazarı Pierre Louys'in yazdığı gibi bekâreti ar sayan, fuhşu kucaklayan bir aşüfte değildir"* deyip kitabın okuyucunun ar ve namus duygularını inciteceğini ileri sürer.

Savcı da mahkemede kitaptan iki parçayı hakimlerin huzurunda okumaktan hicap duyduğunu ifade ederek ortaya atar ve kitabın toplatılmasını ister. *Cumhuriyet, Akşam* ve *Tan* gibi dönemin en önemli gazeteleri olayı sütunlarına taşır ve savcıyı eleştirirler. İşte bu sırada Esat Mahmut Karakurt devreye girer; kitabın çevirmeni Nasuhi Baydar milletvekilidir; dokunulmazlığı vardır; kabak yayıncı Semih Lütfi'nin başına patlayacaktır; yazarımız eski yayıncısı Semih Lütfi'nin avukatlığını üstlenir ve yaptığı parlak savunma ile yeni bir bilirkişi raporu kararı çıkartır. Dönemin gazetelerinde sütun sütun nakledilen savunmasında yazarımız şöyle der:

"Nezaketine ve nezahatine ve bilhassa hüsniniyetine emin olduğum İstanbul Müddeiumumisi'nin üç saatten fazla süren iddiasını büyük bir haz ve o nispette büyük bir teessürle dinledim.

İddia makamı Pierre Louys'den iki parça buldu getirdi. Fakat ben isterlerse kendilerine okuduklarını gölgede bırakacak 312 parça getirip okuyabilirim şimdi. İsterlerse Nedim'in Baki'nin Nef'i'nin divanlarından, İncil'den. Tevrat'tan parçalar okuyayım. İsterlerse şimdi Nedim'in hammamiyesini açarak dejenere bir bedbaht mahbubun; hamamın bir gölgeli köşesine uzanmış yatan Nedim'in yanına gelerek, onu nasıl sarılıp öpmek istediğini ve Nedim'in de bu iffetsiz oğlanın göğsünde çıkan tüyleri göstererek (nasıl güneş bulutlanmaya başlamış) diye devam eden parçasını okuyayım? İsterler mi? Tevratı açarak Hazreti Lut'un bizzat kendi kızlarının koynuna girmesini tasvir eden faslı tekrarlayayım mı? Ve gene aziz müddeiumumi isterler mi ki İncil'in kapağını kaldırarak daha dünyayı tanıyamayacak kadar küçük bir kızı 100 tane karısı olan Süleyman Peygamber'in nasıl bağırta, bağırta hurma ağacının altına sürükleyip götürdüğünü hikâye eden fıkrayı okuyayım? Ve gene isterler mi Sure-i Yusuftan bir sayfa açıp (Mısır kadınlarının onun güzelliği karşısında nasıl kendilerini kaybederek tenasül organlarından kan bıraktıklarını) burada okuyayım?

Şimdi soruyorum sayın müddeiumumiye, bütün bu klasik edebiyatımız ve Kutsal Kitaplar da mı müstehcen?" Allah da mı – hâşâ- müstehcen neşriyat yapmış?"

Bu parlak savunma üzerine mahkeme üç üniversite hocası Mustafa Şekip Tunç, Sadrettin Celal Antel ve Ali Nihat Tarlan'dan oluşan yeni bir bilirkişi heyeti kuracak; onlar da eserin müstehcen olmadığını bildirecek ve yayıncı beraat edecektir.

Esat Mahmut Karakurt gazetelerde romanları kadar gezi yazılarıyla da tanınır. Seyahat etmeyi çok seven yazarımızın gezi yazıları da dönemin dergilerinde ve *Akşam, Cumhuriyet* ve *Tasvir* gibi gazetelerinde yer alır. 1945'e kadar yeni bir

roman yazmayan Esat Mahmut'un ilginç romanlarından biri olan *Sokaktan Gelen Kadın* 1945'te; *Allahaısmarladık'* tan sonra en tutulan romanı, ülkemizdeki ilk casusluk romanlarından biri olan *Ankara Ekspresi* 1946'da yayınlanacaktır. Bunları 1948'de yayınlanan *Bir Kadın Kayboldu* ve ertesi yıl basılan *Ömrümün Tek Gecesi* izler.

1948 yılında Sedat Simavi yönetiminde yayın hayatına başlayan *Hürriyet,* Bâb-ı Âli'de büyük bir olay olmuş ve hızla okuyucu kazanmasıyla diğer gazetelerin kıskançlığını tahrik etmiştir. Özellikle Refik Halit Karay'ın *Nilgün* romanının tefrikası bu yeni gazeteye pekçok okuyucu kazandırmıştır. Gazetecilikten gelmeyen ve ticareti iyi bilen bir iş adamı olarak basın hayatına giren ilk kişi olan *Yeni Sabah'*ın sahibi Safa Kılıçlıoğlu, *Hürriyet'*in bu atağına Esat Mahmut ile yanıt verecektir. Kore Savaşları'nın ve Türkiye'nin bu savaşlara katılmasının heyecanlı havasında Esat Mahmut Karakurt bir uzak doğu gezisine gönderilir ve arkasından komünistlerle çarpışan bir Türk subayının kahramanı olduğu *Erikler Çiçek Açtı* romanı 1952'nin ilk günlerinde gazetede tefrika edilmeye başlanır. Bu satırların yazarı gibi yaşları seksene yaklaşan o zamanın gençleri İstanbul'un bütün duvarlarının Esat Mahmut Karakurt'un muhteşem(!) romanının yakında *Yeni Sabah*'ta başlayacağını yazan afişlerle doldurulduğunu hatırlayacaklardır. Yazarımız beklentiyi boşa çıkarmaz; romanı çok tutulur ve gazetesine 50.000 yeni okuyucu kazandırır; roman aynı yıl basılıp Karakurt'un sadık okuyucularına sunulacaktır.

Yazarımız'ın 1954'de *Son Tren* isimli romanı; 1957'de de son romanı *Kadın İsterse* yayınlanır. Karakurt artık roman yazmayı bırakacaktır; çünkü politikaya atılmıştır. 1957 seçimlerinde Urfa'dan CHP adayı olarak milletvekili seçilir.[6] 1961 seçimlerinde de yine Urfa'dan senatör olarak seçimi kazanıp Senato'da görev alır. Bu görevi 1966'da bitecektir.

Esat Mahmut Karakurt politik yaşamı bittikten sonra da öldüğü yıl olan 1977'ye kadar artık hiçbir eser vermeyecek yalnızca üst üste filme çekilen romanlarının senaryolarını denetlemekle yetinecektir. Kendisi bir röpartaj muhabirine verdiği cevapta:

– *Yazacağımı yazdım. Şimdi okuyorum. Gezilere çıkıyorum. Dünyanın gelişmiş, gelişmemiş ülkelerini geziyorum,* diyecektir.

Doğan Hızlan'ın anlattığına göre ise artık yazmaktan nefret ettiğini söyle-

6 Birçok biyografi kitabında mesela *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi,* Cilt: II s. 471'de (İstanbul, 2001) Esat Mahmut Karakurt'un 1954-1960 arası Urfa milletvekili olduğu yazılmaktadır. 1954 seçimlerini Urfa'da DP kazanmış ve çoğunluk sistemi yürürlükte olduğundan CHP milletvekili çıkaramamıştır. Yazarımız 1957 seçimlerini Urfa'da CHP'nin kazanması üzerine meclise girebilmiştir.

mekte ve "*bu nefretini ortaya koyarken de son dönemlerinde aynı nefret fobisine yakalanan Vâ-Nû, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'yi örnek vermektedir.*"[7]

Bu nefret duygusunun o dönemde öne çıkan köy romanları, toplumsal romanlar ve edebi değerininin yüksek(!) olduğu iddia edilen tezli romanlar yanında kendisinin bütünüyle unutulması ve hatta aşağılanmasının sonucu olup olmadığı tartışılabilir.

Dostu Haldun Taner, roman yazmayı bıraktıktan sonraki yaşamını şöyle anlatır:

"*Belki biraz yüzeyde, ama çok sağlıklı bir içgüdüye dayanan bir yaşam üslubu vardı. Aklını, iradesini kullanıp duygusallığın tuzaklarına kapılmadan hayatını yaşamak istiyordu. Evlilikten bucak bucak kaçıyordu. İkili bir yaşamın koordinasyon gerektiren külfetini göze almaya değmez buluyordu. Vagonsuz bir lokomotif gibi rahat manevra yeteneğini elden kaçırmak istemiyordu. Dostlarının belki sevgiden, biraz da hasetten ileri gelen evlenme teşviklerini çoğu zaman alaylı bir kaçışla bazen de enerjik bir redle savuşturuyordu.*

Ben onun bekâr kalma, özgürlüğünü titizlikle sürdürme azmini anlayışla karşılar; sürekli candanlığı, sevimliliği ile manevi bir vitamin gibidir derdim.

Yetmiş beş yaşına karşın o yaşta bile bütün kadınların dikkatini çeken hayat ve neşe dolu, ayrıca da çok yakışıklı bir adamdı."[8]

Esat Mahmut Karakurt gibi doğma büyüme Kadıköylü olan ve Kadıköylüleri iyi tanıyan Adnan Giz de onu şöyle anlatıyor:

"*Onun en büyük şöhreti, çok başarılı bir Don Juan olmasaydı. Kadıköy'de oturduğu yıllarda, akşam vapurlarından bazen bir genç kız bazen saçlarına kır düşmüş bir güngörmüş hanımla kolkola çıktıkları çok görülürdü. Esat Mahmut, Osmanlıca deyimiyle [zendost] yani kadına düşkün bir erkekti. Evlilik tuzağına düşmek endişesi olmadan daldan dala konuyordu. Sağlıklı, yakışıklı bir adamdı; parası vardı. Güzel konuşurdu. Bir yakınının anlattığına göre, sohbeti ile birçok kadını kendisine bağlamıştı. Niçin evlenmedi? soruma bu yakını çok kıskançtı cevabını vermişti*"[9]

Yazarımız son yıllarında Kadıköy'ü bırakıp Harbiye'ye yerleşmişti. 1977 yılı başında evinde bir fenalık geçirmiş başını bir masaya çarpmış, başı yarılmıştı; gelen doktor önemli olmadığını söyledi. Bu kazadan sonra yanında son kadın arkadaşı olduğu hâlde önce Akdeniz sonra Romanya gezisine çıktı. Burada has-

7 Doğan Hızlan, *Yazılı İlişkiler*, İstanbul, 1983, s. 20.

8 Haldun Taner, *adı geçen eser*, s. 207-208.

9 Adnan Giz, *Bir Zamanlar Kadıköy*, İstanbul, 1988, s. 210.

talandı; sık, sık uyumak ihtiyacında kalıyordu; geri döndüler. Yapılan tetkiklerde yedi ay önceki düşmede bir beyin kanaması geçirdiği ve kanama sonucundaki kanın beyinde pıhtılaştığı anlaşıldı ; ameliyat gerekiyordu; ameliyattan uyanamadı. Babası Mahmut Nedim Paşa bir rivayete göre 95 yaşında ölmüştü; dostlarına en az babası kadar yaşayacağını söylerdi ama öldüğünde 75 yaşındaydı.

Esat Mahmut'un romanları basılış sırasıyla aşağıda verilmiştir:

1-*Vahşi Bir Kız Sevdim* (1926, 12. bsl. 1980), 2-*Çölde Bir İstanbul Kızı* (1927, 11. bsl. 1980), 3-*Dağları Bekleyen Kız* (1934, 13. bsl. 2012), 4-*Allahaısmarladık* (1936, 14. bsl. 2009), 5-*Ölünceye Kadar* (1937, 9. bsl. 2010), 6-*Son Gece* (1938, 11. bsl. 2010), 7-*Kadın Severse* (1939, 11. bsl. 1981), 8-*İlk ve Son* (1940, 10. bsl. 2013), 9-*Kocamı Aldatacağım* (1940, 9. bsl. 1974),[10] 10-*Sokaktan Gelen Kadın* (1945, 7. bsl. 2013), 11-*Ankara Ekspresi* (1946, 10. bsl. 2009), 12-*Bir Kadın Kayboldu* (1948, 5. bsl. 1974), 13-*Ömrümün Tek Gecesi* (1949, 8. bsl. 2009), 14-*Erikler Çiçek Açtı* (1952, 6. bsl. 2009), 15-*Son Tren* (1954, 5. bsl. 1974), 16-*Kadın İsterse* (1957, 5. bsl. 2009)

Esat Mahmut Karakurt'un bütün romanları sinemaya konu olmuştur. *Allahaısmarladık, Sokaktan Gelen Kadın, Ömrümün Tek Gecesi, Dağları Bekleyen Kız, İlk ve Son, Kadın Severse, Vahşi Bir Kız Sevdim,, Son Gece* ve *Ankara Ekspresi* ise ayrı, ayrı yönetmenlerce iki kez filme alınmıştır. İncelediğimiz popüler yazarlar arasında bütün eserleri beyazperdeye aktarılmış tek yazar Esat Mahmut'tur.

Yazarımızın eserlerini konu alan filmler de aynı romanları gibi seyircilerin büyük beğenisini kazanmıştır. Örneğin Sami Ayanoğlu'nun rejisörlüğünde Süavi Tedü ve Gülistan Güzey'in başrollerini oynadığı 1951 yılında çekilen *Allahaısmarladık* filminin yapımcısı Cemil Filmer, anılarında sahibi olduğu Lale Film tarafından çekilen *Allahaısmarladık* filminin başarısını öve öve bitiremez; çok büyük iş yaptığını ve daha sonra çektiği 14 filme tek başına bedel olduğunu anlatır.[11]

Esat Mahmut Karakurt, eserlerinden çekilen filmlerin senaryolarını ya kendi yazmış ya da senarisle birlikte kaleme almıştır; filmlerin eserine sadık olmasının titizlikle istediği belli oluyor. Bu titizliğinin çarpıcı bir örneğini 1955 yılında *İlk ve Son* filminin yönetmenliğini yapan Atıf Yılmaz anılarında anlatır.

Filmin yapımcısı ve başrol oyuncusu dönemin ünlü tiyatro oyuncusu Cahide Sonku'dur. Zengin tütün tüccarı İhsan Doruk ile evli olup lüks içinde yaşamakta, aynı zamanda film yapımcılığı da yapmaktadır. Senaryoyu yazarımız, Atıf

10 Bu roman birinci baskısından sonraki baskılarda *Aldatacağım* başlığı altında çıkmıştır.

11 Cemil Filmer, *Hatıralar*, İstanbul, 1984, s. 198.

Yılmaz ve Cahide Sonku birlikte hazırlamaktadırlar. Hizmetkârlar, üniformalı valeler çaylarını, kahvelerini tazelerler. Bu arada zavallı Cahide Sonku, Esat Mahmut'un o ünlü devrik cümlelerinden birine müdahele etmek gafletinde bulunur. Meşhur aktristimizin pek tahsili yoktur, hatta ilkokulu bile bitirmediğini söylerler.. Arkasını Atıf Yılmaz'dan dinleyelim:

"Müdahelesi önemli bir şey değildi. [Daha ne kadar duracaksınız burada?] yerine [Hâlâ burada mısınız?] denilmesini önermişti. Ben hiç üzerinde durmadım ama Esat Mahmut Karakurt kalıbına uygun bir öfkeyle kükremeye başladı. İlk laf (Ulan cahil karı!) ve arkası makineli tüfek gibi geliyor. (Ulan orospu, senin okuman yazmam mı var da benim cümlelerime müdahele etme cesaretini gösteriyorsun?)"

Bundan sonrası dört kol çengi bir olaydır; yazarımız Cahide Sonku'nun bütün cemaziyülevvelini tek tek, sıralar; kiminle yatıp kalktığından, nasıl rol kaptığına kadar anlatır, en güzel, en parlak zamanlarında kendisine sürtündüğünü ama kalitesinden dolayı canı çekmediğini de ilave eder. Cahide Sonku bayılacak ve senaryo yazımı ertelenecektir. Hikâyenin sonu çok hoştur:

"O gün işi paydos edip ertesi gün senaryo çalışmasına devam ediyoruz. Esat Mahmut ile Cahide, bir gün önce hiçbir şey olmamış, hiçbir şey yaşanmamış gibi "Esat Beyefendi", "Cahide Hanımefendi" edebiyatını sürdürüyorlar. Bu filmin deney dağarcığımı epeyce zenginleştireceğini düşünüyorum.[12]

Esat Mahmut'un romanları kısaca incelenirse Türk ulusalcılığı vurgusunun başat rol oynadığı ve erkek kahramanlarının Türk subayı olduğu yapıtları 16 romanının yedi tanesini oluşturur. Bu romanlarda kadın kahramanlar Türk değildir ve Türk ulusuna karşı savaşan milletlere mensuptur ve erkek kahramanlarla başta karşı cephededirler ama romanın gelişiminde kendi ulusal duygularından fedakârlık ederek Türk subaylarına âşık olurlar ve çoğunda âşık oldukları subaylarla evlenirler ve roman mutlu sonla noktalanır. *Vahşi Bir Kız Sevdim*'deki Adil Bey ve Türklerle savaşan bir Bulgar komitacısının kızı Kristina; *Dağları Bekleyen Kız*'da 1930'lardaki Ağrı İsyanı sırasında Üstteğmen Adnan ile Kürt isyancıların liderinin kızı Zeynep; *Allahaısmarladık*'ta Mütareke döneminde Kuvay-ı Milliyeci subay İzzet ile İngiliz Generali Thompson'un kızı Mis Beti; *Son Gece*'de Birinci Dünya Savaşı'nda Romanya Cephesi'nde Türk subayı Faruk ile Romen kızı Maria; *Ankara Ekspresi*'nde yine bir subay olan ve Milli Emniyet Teşkilatı'nda çalışan Seyfi Hüget ile İstanbul'daki Alman casusluk örgütünün başı Hilda; *Erikler Çiçek Açtı*'da Hong Kong'a özel görevle gönderilen Binbaşı Orhan Sumer ile komünist bir örgütün şefinin karısı olan Çinli Çing Çung; *Ka-*

12 Atıf Yılmaz, *Bir Sinemacının Anıları*, İstanbul, 2002, s. 90-91.

*dın İsterse'*de Moskova'da ataşemiliter olan İrfan Ersol ile bir Rus generalinin kızı Nadya arasındaki ilişkiler bu çerçevededir.

Çölde Bir İstanbul Kızı ise kızkardeşini ve onun sevgilisini evlenmeden birlikte oldukları için öldürüp Yemen'e kaçan ve kurduğu çete ile devletin başına büyük bir gaile açan Fikret ile onu yakalamakla görevli Nazım Paşa'nın kızı Sermin arasındakı olanaksız aşkı anlatan macera ve olay ağırlıklı bir eserdir.

Yazarımızın geri kalan sekiz romanı ise aşk ve macera ağırlıklı yapıtlardır. Örneğin *Ölünceye Kadar'*da muhafazakâr kıymet hükümlerine cinayet işleyebilecek kadar bağlı ceza hukuku profesörü Bedri Nejat ile ona sırılsıklam âşık zengin aile kızı ve öğrencisi Nesrin'le arasındaki ilişki sözkonusudur. *Kadın Severse'*de ünlü ruh doktoru Ferit ile zengin bir ailenin kızı Nermin ve annesi Leyla arasındaki aşk üçgeni konu edilir. *İlk ve Son'*da büyük bir çiftliğin yönetimini devralan Mecdi ile çiftliğin sahibesi Necla arasındaki aşk anlatılırken; yine çiftlik müdürü ve çiftlik sahibesi arasındaki aşkı konu alan *Ömrümün Tek Gecesi* Fransız melodramlarına özgü inanılması güç trajik bir rastlantıyı betimler. Yazarın ilginç romanlarından biri olan *Aldatacağım;* yazarımızdan çok benzerlikler taşıyan ünlü romancı Macit Pınar ile bir kadın okuyucusu arasında geçer ve daha sonra değineceğimiz gibi yazarın kesin bir feminist tavır aldığı yapıtıdır. *Sokaktan Gelen Kadın* zengin bir fahişe olan Selma ile zengin bir iş adamının oğlu Selim arasındaki ilişkiyi anlatır. *Bir Kadın Kayboldu* ise kocası Necmi'yi Hümeyra adlı bir kadına kaptıran Selma'nın dramının polisiye kurgu içinde anlatıldığı bir eserdir. Bu türden son eseri *Son Tren* ise zengin bir iş adamının kızına âşık bir öğrencinin öyküsüdür.

Esat Mahmut'un romanlarında erkek kahramanlar yakışıklı, kadınlar katında etkili, uzun boylu ve geniş omuzludurlar. Örneğin *Allahaısmarladık'*ın Yüzbaşı İzzet'i şöyle tanımlanır:

"Kumrala kaçan esmer, mat bir yüz.. Derin ve manalı çizgiler. Uzun bir boy ve geniş bir omuz... Gözler iki kıvılcım parçası gibi pırıl pırıl parlıyor."[13]

Yazarımızın kahramanları genellikle otuzlu yaşlarında, Avrupai şekilde giyinen; büyük çoğunluğu bekâr, mesleklerinde çok başarılı, kadınlara ve aşka karşı biraz mesafeli; ulusalcı ve muhafazakâr karakterli kişilerdir.[14] Genelde çok onurludurlar ve olumlu tiplerdir; belki bunun tek istisnası *Bir Kadın Kayboldu'*nun kahramanı Necmi'dir. Bu erkek kahramanlar *"kendine güvenen,*

13 Esat Mahmut Karakurt, *Allahaısmarladık,* İstanbul, 1973, 12. bsl. s. 18.

14 Sinem Timuroğlu Bozkurt,*Esat Mahmut Karakurt'un Romanlarında Kadın Kahramanlar,* Ankara, 2006, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. V.

kararlı, sevdiği kadını koruyan ve kollayan; kadınların kendisine sığındığı ve kadınlara hükmeden" tiplerdir.

Kadınlar, erkeklerine sırılsıklam âşıktırlar; onlar için herşeyi terkederler; cinayeti bile göze alırlar. Yazarımız kadın kahramanlarını erkeklerine çılgınca bağlı tipler olarak çizerken paradoksal gibi gelecek ama onların kadın olarak haklarını savunur bir durumdadır; örneğin *Kadın Severse*'de kızıyla aynı adama âşık evli ve anne Leyla'ya mahkemede söylettikleri bunun kanıtıdır; Leyla sanki bütün kadınlar için konuşmaktadır:

"Biraz da bizi dinleyin, biraz da bu müessesenin en bedbaht azası olan kadınlarla meşgul olun!.. Daha on beş yaşında bir küçük çocuk iken sizi elinizden tutup tanımadığınız bir adamın kollarına bırakıyorlar. Tasavvur edin bir kere on beş yaş nedir?... Hayır aziz hakimler hayır; kadınları anlamayan; onlara hürmet etmesini bilmeyen; onların ruhi ihtiyaçlarını kavramaktan âciz ve kadını sadece bir zevk, eğlence vasıtası telakki eden her kocanın karısı, daima karşınıza benim gibi haykırarak feryat ederek gelecektir.. Tabiat kanunları sizin kanunlarınızdan daha büyük!"[15]

Esat Mahmut Karakurt, bu romanında ve özellikle *Aldatacağım*'da Ahmet Oktay'ın doğru anlatımıyla *"Kadına cinsellik düzleminde hak isteyen ilk popüler romanları yazan"*[16] kişidir

Romanlarının genel çerçevesini böyle çizdiğimiz Esat Mahmut hakkında çok az ciddi çalışma vardır; çoğu eleştirmen tarafından aşırı küçümsenir ve sözkonusu edilmeye layık görülmez. Halbuki 1930'lu yıllarda Mehmet Yazar onu *"Yeni türden eserleri ile belli bir zaman sürecinde belirli bir sınıf okuyucunun, belirli koşullar altındaki zevkine ve mizacına göre deva vermesini bilen"*[17] bir yazar olarak tanımlarken çok haklıdır. Doğan Hızlan'ın Karakurt'un romanlarının çok okunulurluğu ve Türkiye'de az romancıda rastlanan yazarına ferah bir yaşama imkânı sağlaması olayını eleştirmenler incelerken basitçe "yığın psikolojisi biliyordu" tarzında ifadeleri bir tarafa bırakıp yazarımızın yığınlarca beğenilirliğinin çok yanlı nedenleri olduğunu incelenmesini de istemesi çok doğrudur.[18]

Esat Mahmut bazı romanlarında polisiye kurguyu ustalıkla kullanır. *Bir Kadın Kayboldu, Son Tren* bunun iyi örnekleridir. *Bir Kadın Kayboldu*'da resmen muammayı polisler çözeceklerdir. *Ankara Ekspresi* ise İskender Fahrettin Sertelli'nin eserleri ile birlikte Türkiye'de yazılan ilk casus romanlarından biri-

15 Alpay Doğan Yıldız, *Popüler Türk Romanları*, İstanbul, 2009, s. 146-147.

16 Ahmet Oktay, *Türkiye'de Popüler Kültür*, İstanbul, 1994, s. 167.

17 Nakleden Sinem Timuroğlu Bozkurt, *adı geçen eser*, s. 7.

18 Doğan Hızlan, *adı geçen eser*, s. 20.

dir. *Erikler Çiçek Açtı* ise daha James Bond öyküleri ortaya çıkmadan süper bir ajandan söz eden bir romandır.[19]

Yazarımızın romanlarındaki dili kendine özgüdür. Esat Mahmut'a olumlu yaklaşan nadir edebiyatçılardan biri olan Nihad Sami Banarlı bu durumu şöyle değerlendirir:

"*Esat Mahmut Türkçe cümle örgüsünde değişiklik yapmak istemiş, kesik sözler ve fiilleri ekseriya ortada kullanılan cümlelerle, hikâye lisanımızın sesinde bir yenilik getirmeye çalışmıştır. Muhavere tarzında yazılan hikâye ve romanlarda mazur hatta makbul görülebilecek bu cümle örgüsü; lisanımızın tabii ahengine ve mantığına uygun bulunmayışı dolayısıyla, şüphesiz bir başarı sayılamaz. Fakat Esat Mahmut, cümlelerine kendi enerjik ruhundan kattığı bir sıcaklık, romanlarını hatta bu cümleler içerisinde dahi zevkle okuyacak geniş bir okuyucu kütlesi bulmuştur.... Esat Mahmut'un eserlerinde zevkli, hareketli ve güzel sesli bir Türkçeye kendi çalışmalarıyla kavuştuğu ehemmiyetle göze çarpmaktadır.*"[20]

19 Esat Mahmut Karakurt'un polisiye kurgulu romanlarının ayrıntılı incelemesi için bakınız: Erol Üyepazarcı, *Korkmayınız Sherlock Holmes*, Cilt: I, İstanbul, 2008, s. 341-342.

20 Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt: II, İstanbul, 1976, s. 1262.

Erol ÜYEPAZARCI

Erken Cumhuriyet'in En Çok Okunan Yazarlarından Biri: BURHAN CAHİT MORKAYA[1]

Burhan Cahit Morkaya (1892- 1949) Emvâl ve Eytâm Meclisi azası Ömer Fahrettin Efendi'nin oğludur. Mercan İdadisi'ni ve 1912 yılında üç yıllık bir yüksek eğitim veren Mekteb-i Mülkiye'yi bitirdi. Mülkiye Mektebi'ni bitirenlerin çoğu gibi devlet memuru olmayı yeğlemeyip gazeteciliğe yöneldi. Abdullah Zühtü'nün Mahmut Sâdık ile birlikte çıkardığı *Yeni Gazete*'de basın hayatına başladı. 1914'te I. Dünya Savaşı başlayınca yedeksubay olmak üzere silah altına çağırıldı. Bundan sonra gelişen olaylar yazarımızın son yıllarında büyük üzüntüye düşmesine neden olacak gelişmelere yol açtı. Burhan Cahit bu dönemle ilgili olarak ihtiyat zabiti talimgâhında dört, beş ay talimden sonra romatizma olduğundan Bahriye Merkez Hastahanesi'ne yatırıldığını; bu hastanedeki tedavi sonunda talimgâha geri gönderildiğini; bu kere de gözündeki arıza nedeniyle yardımcı sınıfa ayrılıp Levazım Mektebi'ne nakli yapıldığını; okula geç gittiği için Merkez Komutanlığınca askeri mahkemeye sevkedilip, geç kalma mazeretinin haklı görülmesi üze-

1 Yazarın yazmakta olduğu "Unutulanlar, Hiç Bilinmeyenler ve Bilinmek İstemeyenler" isimli kitabından alınmıştır.

rine beraat ettiğini ama mektep idaresince idari bir ceza olarak adi sınıfa ayrılıp mektebe kaydının yapılmadığını söylemekte ve durumu öğrenen Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın olaya el koyup Hususi İstihbarat Servisi'nde görevlendirildiğini belirtmektedir. Bu arada bir sinir hastalığı geçirdiğini, dokuz ay rapor aldığını ve daha sonra devletin resmi ajansı olan Milli Ajans'ta vazife aldığını da ilave etmektedir. Yazarımız ayrıca bütün bu gelişmelerle ilgili belgeleri sakladığını ama 1932 yılında evinin yanmasıyla birlikte bu belgelerin de yandığını da ifade etmektedir.[2]

Burhan Cahit, I. Dünya Savaşı'nı böylece epeyi olaylı bir şekilde atlattıktan sonra Abdullah Zühtü'nün yeniden çıkarmaya başladığı *Yeni Gazete*'de çalışmaya başlar ve gazetenin yazıişleri müdürü olur.[3] Gazetesi kapanınca *Servet-i Fünûn* dergisi yazı ailesine katılır ve 1918'in sonunda çok tutulan halk gazetesi *Karagöz*'ün başına geçer.[4] Bu görevini 1928 yılına kadan on sene aralıksız sürdürecektir. *Karagöz*'ün kurucusu Ali Fuat Bey 27 Ağustos 1919'da ölünce varisi olarak gazeteye sahiplenen kızkardeşi Fatma Hanım gazete yönetiminin bütün yetkilerini yazarımıza devretmişti. Bu arada Burhan Cahit'in 1919'da ilk kitapçığı, 16 sayfalık bir uzun hikâye olarak Cemiyet Kütüphanesi tarafından *Bu Yaştan Sonra* adıyla yayınlandı.

1920-1925 arasında Burhan Cahit'in meşgalesinin büyük bölümünü gazetesini yönetmeğe ayırdığını görüyoruz. Gazeteye yeni bir canlılık getirmiş; en önemlisi İstanbul'daki gazeteler arasında Milli Mücadele'yi destekleyenler safında yer almış ve halkın anlayabileceği bir dille gelişmeleri onlara moral verecek şekilde yorumlamasını bilmiştir. Bu tutum *Karagöz*'ün satışlarına yansımış ; haftada iki gün çıkan bu halk gazetesi günlük gazetelerden daha çok satmaya başlamıştır. O dönemde gazetenin yazarlarından olan Ahmet Rasim'e yazarımız bu başarılı gelişmeyi şu şekilde anlatmıştır: '

"Gazeteyi idareye başladığım gün herşeyden evvel çevreyi ve 15 yıldan beri halk seviyesinin aldığı yolu dikkate alarak Karagöz'e yeni bir hava vermek istedim. Geleneksel başlıklarımız olan [Muhavere] ve [Hasbıhal] bölümlerini zamanın kavrayışını bozmayacak kadar kısalttım; buradan kazandığım iki sütuna bir fıkra ile bir monolog ilave ettim. Olayları anlatan bölümde de günlük vak'aları

2 TBMM Tutanak Dergisi- Otuz Dokuzuncu Birleşim, 3.II.1947 Pazartesi. *İstanbul Milletvekilliğine seçilen Burhan Cahit Morkaya'nın seçim tutanağı hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu Raporu*, s. 1.

3 Ali Bayder, *Morkaya Burhan Cahit*, İstanbul, 1949, Aylık Ansiklopedi, Cilt: V, s. 1676.

4 *Karagöz* gazetesi için bakınız: Erol Üyepazarcı, "Uzun Soluklu Bir Halk Gazetesi Karagöz ve Kurucusu Ali Fuat Bey". İstanbul, 2001, *Müteferrika*, Sayı: 19, İstanbul, 2001, s. 17-34.

daha anlaşılır açıklamalarla verdim, Bu değişiklikler Karagöz'e yeni bir hayat verdi. Bugün günlük gazetelerden daha fazla basıyoruz."[5]

Burhan Cahit halka dönük gazeteleri yönetimindeki bu başarısını 1928 yılında kuracağı *Köroğlu* gazetesi ile ölünceye kadar sürdürecektir.

Karagöz'ün Milli Mücadele'yi destekler ve halk katında çok tutulur bir yayın organı olması o dönem, Ankara hükümetinin de dikkatini çekmiş ve Burhan Cahit'e gazetesini Ankara'da çıkarması için öneri bile yapılmıştır. Yazarımıza göre bazı teknik nedenlerle bu proje gerçekleşmemiştir. Bu arada Burhan Cahit, hikâyelerini topladığı ve *Bizans Akşamları* adını verdiği kitabını da 1922'de yayınlamıştır.

İstiklal Savaşı'nın kazanılmasından sonra yazarımız bir taraftan gazetesini idare ederken; *Yeni Gazete*'de beraber çalıştığı Ahmet Emin Yalman'ın çıkardığı *Vatan* gazetesinde de *"Hafta Sohbetleri"* isimli köşesinde yazmaya başladı. Şeyh Sait İsyanı çıkıp *Takrir-i Sükûn* yasası kabul edilip *Vatan* kapatılınca *Millet* adlı bir gazete çıkardı ama bu gazeteyi ancak 98 gün yayınlayabildi.[6] Bu arada Atatürk'ün arzusu üzerine İstanbul'da hükümet yanlısı bir gazete çıkarılması projesine yönetici olmak üzere Ankara'ya davet edildi. Yeni kurulan T. İş Bankası'nın da parasal olarak desteklediği bu yeni gazetenin sahibi Atatürk'ün eski yaveri ve iyi arkadaşı aynı zamanda T. İş Bankası'nın yönetim kurulu başkanı Siirt Milletvekili Mahmut Soydan idi. Burhan Cahit, *Milliyet* adıyla yayınlanan bu gazetenin yazıişleri müdürlüğünü üstlendi. Ancak 1928 yılında gazetedeki *"Şaptan Şekerden"* isimli kendi yazdığı köşede modernleşmesi için büyük paralar sarfedilen Ankara'nın hâlâ tozdan, topraktan kurtulamadığını yazdığı için görevine son verildi.[7]

Milliyet'teki işten çıkarılınca *Karagöz* gazetesini de bırakmak zorunda kalmıştır. Bu konuda çok rivayet vardır. Münir Süleyman Çapanoğlu, gazetenin sahibi Fatma Hanım'ın *Karagöz*'ü Cumhuriyet Halka Partisi'ne sattığını söylemekte[8]; Ali Bayder de yazarımızın *Milliyet* ile birlikte *Karagöz*'den de ayrılmak mecburiyetinde bırakıldığını ifade etmektedir. Bu gelişmeler üzerine Burhan Cahit çok iyi bildiği ve yönettiği halka dönük mizah gazeteciliğine, kurduğu *Köroğlu* gazetesi ile devam etti. Bıraktığı *Karagöz,* CHP'nin desteğine karşın zar zor ayakta durdu ve bir süre sonra kapanırken *Köroğlu* ise çok başarılı bir yayıncılık örneği vererek

5 Ahmet Rasim, "Matbuat Tarihine Dair: Karagöz 15 Yaşında!" 18 Mart 1338 (1922) tarihli *Vakit* gazetesi.

6 *Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu,* Ankara, 1987, s. 169.

7 Ali Bayder, *adı geçen makale.*

8 Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri,* İstanbul, 1970, s. 55.

yığınların katında büyük bir beğeni kazandı. Bu arada başta *Son Posta* olmak üzere pekçok gazetede sohbet yazıları ve tefrika romanları yayınlandı.

Burhan Cahit'in 1925 yılından itibaren roman yazmaya başladığını görüyoruz. Bu yıl *Coşkun Gönül, Aşk Bahçesi* ve *Adam Sarrafı* adlı üç romanı yayınlandı. Bu romanları sahibi olduğu Burhan Cahit ve Şürekâsı Matbaası'nda bastırıp yayıncılığını da kendi yapıyordu. 1926 yılında *Kızıl Serap* ve *Gönül Yuvası* adlı romanlarını, 1927 yılında en ünlü romanı *Ayten'*i, 1928 yılında *Harp Dönüşü* ve *Hizmetçi Buhranı'*nı da aynı şekilde basım ve yayımcılığını kendi yaparak okuyucularına sundu. Romanları okuyucu katında büyük beğeni kazandı.

1929 yılında *Komşumuzun Romanı,* 1930'da da *Aşk Politikası* yayınlandı. Artık kitaplarını kendi yayınlamıyordu; okuyucu katında beğenilmesi dönemin önemli kitapevleri *İkbal, Kanaat* ve *Akşam Kitapları* tarafından iyi değerlendirilmiş ve yazarımızın kitaplarını aralarında sıkı bir rekabetle yayınlamaya başlamışlardı.

Burhan Cahit 1931 yılında *Şeyh Zeynullah* ve *Yüzbaşı Celal* romanlarını kaleme aldı. Bu yıl kendisiyle bir röportaj yapan Hikmet Feridun'a romanları hakkında şöyle konuşuyordu:

"Bizde istidatları öldüren okuyucusuzluktur... Ben beş sene zarfında 12 eser yazdım. Romanlarım bu memlekette en çok satılan eserlerdir. Gene böyle iken 12 romandan beş sene içinde ancak 12.000 lira kazanabildim.

Unutmayın ki ben eserlerimi kendim basar, kendim satarım; bu 12.000 liranın içinde benim muharrirlikten maâda tâbilik ve kitapçılık hakkım da var."[9]

Aslında dönemine göre 12.000 lira hiç de az bir para değildir. Burhan Cahit'in bu sözlerini okuyan Selami İzzet, Hikmet Feridun'un:

– *Edebiyatımız ne âlemde?* sorusuna şu cevabı vererek Burhan Cahit'i sarakaya alacaktır:

– *Mükemmel.. Enfes.. Harikulâde.. Burhan Cahit Bey boş zamanlarda şöyle bir kalem çırpıştırarak 12.000 lira kazanmış. Daha ne olsun"*[10]

Burhan Cahit bir taraftan romanlarını yazarken bir yandan da genç Cumhuriyet'in devrimlerine büyük destek veriyor ve günün iktidarının hoşuna gidecek yapıtlara da imza atıyordu. Kanaat Kitabevi'nin *"İnkılâp Eserleri Serisi"* adıyla yayınladığı diziye beş kitapla katkı yaptı; *Gazi Mustafa Kemal* (1930), *İzmir'in Romanı* (1931), *Gazi'nin Dört Süvarisi* (1932), *Mudanya, Lozan,Ankara* (1933), *Atatürk ve İki Cephesi* (1939). Bu kitaplardan ilki ve sonuncusu Atatürk ile ilgili idi ama diğerlerinde dönemin etkili kişilerine de methiyeler düzülü-

9 Hikmet Feridun (Es), *Bugün de Diyorlar ki,* İstanbul, 1932, s. 108.

10 Hikmet Feridun (Es), *adı geçen eser,* s. 82.

yordu. Örneğin *Mudanya, Lozan, Ankara* İsmet İnönü'nün, *İzmir'in Romanı* Celal Bayar'ın, *Gazi'nin Dört Süvarisi* Atatürk'ün yakını o zamanki deyimle Atatürk'ün yanında bulunan "mutad zevattan" Kılıç Ali'nin metihleri ile doluydu. Yazarımız yine dönemin kıymet hükümlerine çok uyan *Gavur İmam* isimli bir tiyatro eseri de yazmış ve bu eseri Maarif Vekaletince basılmıştı.

Bu arada *Köroğlu* gazetesi mükemmel bir satış yakalamıştı. Halka yaklaşmasını ve onun diliyle yazmasını iyi bilen Burhan Cahit bu dört sayfalık yarım gazete boyundaki yayınını bütün ülkede çok sevdirmiş ve bu da satışını inanılmaz rakamlara eriştirmişti. Gazetenin üzerinde *"Türkiye'nin En Çok Okunan Gazetesidir"* ibaresi haklı olarak yer alıyordu. Müzeyyen Vâ-Nû da kocası Vâlâ Nurettin'in 1946'dan sonra çalıştığı Köroğlu'nu anlatırken:

"Herhalde sahibini zengin ettiğine göre çok satıyordu, tirajı aklımda kalmamış. Ama bundan otuz beş, kırk yıl öncesi herhalde köy kahvelerine bağdaş kurmuş oturmuştu Köroğlu. O gün için büyük başarıydı bu. Burhan Cahit'in gazetesini o kadar ciddiye almasını hiç yadırgamadım. Kuşku yok o günün Anadolu'suna gazetesiyle bir görev yapmıştı."[11]

Bütün bu gelişmelerin Burhan Cahit'e çok rahat bir yaşam sağladığı anlaşılıyor. Müzehher Vâ-Nû yakından tanıdığı Burhan Cahit'ten söz ederken Emirgan sırtlarında denize nazır bir malikânede oturduğunu; o zaman için büyük lüks olan şoförlü özel arabası olduğunu; karısı Samiye Hanım'ın sık, sık Avrupa'ya gidip oradan giyindiğini ve Maslak Yokuşu'nda yapılan yarışlara ilk kadın yarışçı olarak katıldığını tatlı tatlı anlatır.

Bu durumun o günkü edebiyat ortamında pekçok kıskançlıkları tahrik etmesi normaldir. Hikmet Feridun, kendisini bu rahat yaşamı nedeniyle; önce tütün tekelini elinde tutan Reji İdaresi'nin başında olan ve devletleştirme sonucu Tekel kurulunca büyük bir tazminatla ayrılan, New York Borsası'nda oynayan ve daha sonra da Belçikalılara ait İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel Şirketi'nin başına geçen, Alfa Romeo arabasıyla tanınmış zengin yazar İzzet Melih ile karşılaştırınca çok kızar ve şöyle yanıt verir:

"Senenin üç ayını Avrupa'da geçirmek, Alfa Romeo otomobil ile gezmek, banka işleriyle meşgul olmak, daima terütaze kalmak ve gazeteleri lütfen okuyup lütfen yazı yazmak zannedildiğinden çok keyifli bir şeydir. Benim gibi yirmi yıl Bâb-ı Âli Caddesi'nde alın teri döküp yazları oh demek için Yat Klübü'ne giden ve tesadüfen içine girdiği bu âlemi tetkik eden bir romancının maliyeci, bankacı bir zat ile ne benzerliği olabilir?"[12]

11 Müzehher Vâ-Nû, *Bir Dönemin Tanıklığı*, İstanbul, 1986, s. 49-50.

12 Hikmet Feridun (Es), *adı geçen eser*, s. 110.

Burhan Cahit 1932 yılında *Bir Çatı Altında* ve *Köy Hekimi;* 1933 yılında *Cephe Gerisi, Düğün Gecesi, Yalı Çapkını*; 1934 yılında *İhtiyat Zabiti, Dünkülerin Romanı, Gurbet Yolcusu ve Kır Çiçeği;* 1935 yılında *Patron,* 1936 yılında *Kurşun Yarası* isimli romanlarını yayınladı. Bu arada gazetesini çıkarıp *Son Posta*'daki yazılarına da devam ediyordu. 1937'de *Nişanlılar* ve *Sevenler Yolu*'nu kaleme aldı. Bu yıldan sonra yazarımızın üretkenliğinin azaldığını görüyoruz. 1938'de roman yazmadı, 1939'da gazetesi *Köroğlu*'nun yayını olarak *Yaprak Aşısı*'nı yazdı ve 1940'ta son romanı *Köydeki Dost* yayınlandı.

1940'tan sonra yazarımızın artık roman yazmadığını görüyoruz. Gazetesi *Köroğlu* özelikle II. Dünya Savaşı sırasında geniş halk kütlelerinin savaşı izlemede tek kaynağı olmuştur.

1945 yılında Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan Demokrat Parti'yi kurunca Burhan Cahit'in bu partiye girdiğini görüyoruz; gazetesi Köroğlu da artık Demokrat Parti yanlısıdır ve geniş yığınlara bu yeni partinin propagandasını yapmaktadır. *Köroğlu*'nun geniş yığınlara etkisini düşünürsek bu durumun yeni partinin yönecilerini mutlu ettiği muhakkaktır.

1946 yılında ilk kez çok partili seçimler yapılırken Burhan Cahit Morkaya DP'nin İstanbul adayları arasındadır ve seçimleri kazanır. Bu durumdan çok memnun olduğu anlaşılıyor. Milletvekili olarak Ankara'ya gideceği için *Köroğlu*'nda tarihi tefrikası yayınlanan arkadaşı Vâlâ Nurettin'e derginin yönetimi için yardımcı olmasını rica eder.[13]

Ancak işler yazarımızın istediği gibi gelişmeyecek ve hayatının en zorlu bir dönemini yaşayacaktır. O günkü uygulamaya göre her seçilen milletvekilinin mazbatası TBMM Mazbata Komisyonu'nca incelenmekte bir yasal sakınca olup olmadığı TBMM'ne bildirilmekte ve milletvekilliği ancak bu şekilde kesinlik kazanmaktadır..

Mazhar Erkan ve Lütfü Sars adlı iki muhbir(!) vatandaş, TBMM Mazbata Komisyonu'na müracaat ederler ve Burhan Cahit Morkaya'nın I. Dünya Savaşı'nda yedek subay adayı iken görevini izinsiz terk edip bundan dolayı üç yıl hapis yattığını bu nedenle milletvekilliğinin onaylanmamasını isterler. Yazarımız daha önce anlattığımız şekilde bu savaş içindeki yaşamını anlatarak kendini savunur; bu arada komisyon incelemede bulunur; durumu Genelkurmay'a sorar; oradan gelen cevap yazısı ise muhbirlerin sözkonusu ettiği üç yıllık hapis cezasının gerçek olmadığını ancak yazarımızın yedek subay okulundan firar ettiği, üç yıl sonra tekrar okula döndüğü, gözündeki sorun nedeniyle Levazım Okulu'na sevkedildiği ama burada da kaydına rastlanmadığı şeklindedir. As-

13 Müzehher Vâ-Nû, *adı geçer eser*, s. 47-48.

lında bu yanıt ilginçtir. Ülke bir dünya savaşında cayır cayır yanarken üç yıl firar eden bir kişiye tekrar okula başvurunca hiçbir cezaya çarpılmadan sanki bir şey olmamış gibi davranılması mümkün değildir. DP'li bir milletvekili için Genelkurmay'ın eldeki belgeleri böyle yorumlaması da anlaşılabilir.[14] Herşeye karşın Genelkurmayın dedikleri doğru olsa bile 1924'te çıkarılan bir af yasasıyla eski suçlar yok sayılmıştır. Mazbata Komisyonu durumu inceler ve Burhan Cahit Morkaya'nın milletvekilliğine mani bir durum olmadığını TBMM'ye bildirir ama bu konuda yapılan görüşmelerde CHP Milletvekilleri Emekli General Vehbi Kocagüney, Sinan Tekelioğlu ve Fahri Ecevit ateşli konuşmalar yaparak Mazbata Komisyonu'nun raporunun reddi ile Burhan Cahit Morkaya'nın milletvekilliğinin düşürülmesine karar verilmesini isterler; Adana Milletvekili Doktor Makbule Diblan *"Arkadaşlar Türk serhatleri asker isterken, Türk vatanı müdafaa isterken, müdafaadan kaçmış, askeri vazifesini yapmamış bir insanın bu yüksek mecliste yeri yoktur"* diye haykırır. DP milletvekili Refik Koraltan'nın dış ülkelerden de örnekler göstererek yaptığı savunmaya da itibar edilmez ve 79 ret oyuna karşılık 207 oyla milletvekilliği düşürülür.[15]

Ölümünden sonra yazarımız hakkında bir nekroloji yazan Ali Bayder bu durumun izzet-i nefsine çok düşkün olan Burhan Cahit'i pek müteessir ettiğini söyler. Yazarımız artık yalnızca gazetesi *Köroğlu* ile meşgul olmaktadır; son zamanlarında sağlığı bozulur; uğradığı üremi hastalığından kurtulamayarak onuru kırılmış ve üzgün bir şekilde 20 Ocak 1949'da vefat eder. Gazetesi *Köroğlu* ise eşi Samiha Cahit Morkaya'nın sahipliğinde bir süre daha yayınlanacaktır.

Burhan Cahit Morkaya'nın romanları yayınlanış tarihlerine göre aşağıda verilmiştir:[16]

1-*Coşkun Gönül* (1925), 2-*Aşk Bahçesi* (1925, 2. bsl. 1937), 3-*Adam Sarrafı* (1925, 2. bsl. 1934), 4-*Kızıl Serap* (1926), 5-*Gönül Yuvası* (1926, 3. bsl. 2008),

14 Bu durum yalnız Burhan Cahit Morkaya için geçerli değildir; yine İstanbul'dan DP milletvekili seçilmiş ünlü Fenerbahçeli milli futbolcu Zeki Rıza Sporel'in de aynı nedenle milletvekilliği düşürülmüştür. Gene DP milletvekili olan Senihi Yürüten için de muhbir yurttaşlar tarafından aynı ithamlar yapılmış ama elinde sağlam belgeler olan Senihi Yürüten'e bir şey yapılamamıştır.

15 *TBMM Tutanak Dergisi*, Otuz Dokuzuncu Birleşim, 3.II.1947 Pazartesi, s. 87-103.

16 Ali Bayder, *Aylık Ansiklopedi*'deki yazısında ve Ali Çankaya Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler adlı yapıtlarında yazarın *Alay Emri* isimli bir eserinden söz etmektedirler. Bu kitabı ne devletin neşrettiği Türkiye Bibliyografyalarında ne de Milli Kütüphane kayıtlarında bulamadık. Bu arada Eski İzmir Kitapçısı adlı bir sahaf verdiği internet ilanında Burhan Cahit Morkaya'nın üzerinde 10.II.1926 tarih ve imzası olan bir cilt içinde el yazması olarak yayınlanmamış "Kervan Yürüyor" ve "Esmer Gül" adında iki romanını tanıtmıştır. Bu romanlar eğer Morkaya tarafından yazılmışsa neden yayınlanmadığı bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü romnları iyi okuyucu kitlesine sahiptir; yazıp ta yayınlamaması pek anlamlı değildir; belki de başka isimlerle yayınlanmışlardır.

6-*Ayten* (1927, 3. bsl. 2006), 7-*Harp Dönüşü* (1928), 8-*Hizmetçi Buhranı* (1928), 9-*Komşumuzun Romanı* (1929), 10-*Aşk Politikası* (1930, 3. bsl. 2011), 11-*Şeyh Zeynullah* (1931), 12-*Yüzbaşı Celal* (1931), 13-*Bir Çatı Altında* (1932), 14-*Köy Hekimi* (1932), 15-*Cephe Gerisi* (1933), 16-*Düğün Gecesi* (1933), 17-*Yalı Çapkını* (1933), 18-*İhtiyat Zabiti* (1934), 19-*Dünkülerin Romanı* (1934), 20-*Gurbet Yolcusu* (1934), 21-*Kır Çiçeği* (1934), 22-*Patron* (1935), 23-*Kurşun Yarası* (1936), 24-*Nişanlılar* (1937), 25-*Sevenler Yolu* (1937, 2. bsl. 2008), 26-*Yaprak Aşısı* (1939), 27-*Köydeki Dost* (1940).

Burhan Cahit'in romanları döneminin pekçok yazarı gibi devrindeki Türk romanının başat konularından biri olan modernleşme, Batılılaşma ve bunun sonucu değişmenin sorunlarıyla boğuşan toplumu ve bu toplumunun bireylerinin sorunlarını anlatır. Yapıtlarında çoğu genç olan kahramanlarının aşk maceraları ön plandadır. Bu kurguya uymayan aşk macerasından daha çok toplumsal sorunlara ağırlık veren *Hizmetçi Buhranı* gibi yapıtları da vardır. Burhan Cahit dönemin egemen güçlerinin hoşuna gidecek konulara da eğilir, I. Dünya Savaşı, İstiklal Savaşı gibi konuların alt yapısını oluşturduğu ve açıkça olmasa da Osmanlının yerilip, genç Cumhuriyetin yüceltildiği *Harp Dönüşü, Yüzbaşı Celal, İhtiyat Zabiti, Dünkülerin Romanı* gibi kitaplar da kaleme almıştır.

En çok sevilen romanlarına daha yakından bakarsak şu saptamaları yapabiliriz:

Kızıl Serap romanında ana kahraman *Ayten,* Darülmuallimât yani Kız Öğretmen Okulu mezunu, iyi piyano çalan gururlu ve duygusal bir kızdır. Bu özelliği ile döneminin romancılarının kadın kahramanlarının çoğu ile örtüşür. Romanın erkek kahramanları Bedri, Kâzım Bey ve Doktor Macit ile Aysel'in ablası olumsuz tiplerdir ve ikisi de ablasının aşığı olan erkek kahramanlar saf aşka değer vermeyen; arzuları peşinde farklı kadınların peşinde koşan kişilerdir. Bu romanın devamı niteliğindeki yazarın en ünlü eseri *Ayten* de ana kahraman aşk konusunda birçok düşkırıklıkları yaşadıktan sonra kendini Doktor Macit'ten olan kızı Hicran'a adayan *Kızıl Serap*'ın Ayten'i değil onun kızı Hicran'dır. Kızının ismini Ayten olarak değiştiren eski kahramanımız kızının ismini kendi adı olarak kullanır. Annesinin duygularıyla değil aklı ve mantığı ile hareket edecek şekilde eğittiği yeni Ayten, genç Cumhuriyet'in ideal kadın tipidir; annesi gibi öğretmen okulunda okur, tenis oynamayı, piyano çalmayı , yüzme ve diğer sporlarla ilgilenmeyi bilen ve ayakları yere sağlam basan bir kızdır. Bu romanında yazarımız aşk bağlamında evlilik, modernleşme ve kadının toplumdaki yerini irdelemeye gayret eder.

Aşk Bahçesi ise yanlış batılıaşmanın sonucu yazın Sedef Adası'ndaki klüpte,

kışın Şişli, Pangaltı, Osmanbey'deki apartmanlarında veya Tokatlıyan Oteli'nde günlerini dans partileriyle geçiren, kocalarına ihanetten çekinmeyen ve bunu normal sayan Müzeyyen ve Cazibe Hanım gibi dejenere tipler, bunlarla gönül eğlendiren ama sonunda gerçek aşkı ideal kız Kâmuran'da bulan Avrupa'da okuyup elektrik mühendisi olmuş Sacit'in hikâyesini izleriz. *Çoşkun Gönül*'de de benzer konular vardır. Romanın kahramanı ayakları yere basan hatta biraz feminist Serap yine iyi bir eğitim almıştır. *Gönül Yuvası*'nda ise *Çalıkuşu*'nun kahramanı Feride ile birçok benzerlikleri olan Elvan'ın dürüst, ailesine bağlı ama ince hisleri olmayan kocası Şefik ile daha duygusal davranan ve Elvan ile yasak aşk yaşayacak kocasının amcazâdesi Ziya başroldedir.

Görüldüğü gibi bu romanlarda başat öğe aşk, evlilik, ihanet; modern yaşam bağlamında yanlış batılılaşmanın yarattığı sorunlardır. Çok kahramanlı bir roman olan *Hizmetçi Buhranı* ise Şişli'de Hazaryan Apartmanı'nda yaşayan iki sınıf insanı konu alır; birinci grupta uşaklar, ahçılar, hizmetçiler; ikinci grupta onların işverenleri olan zenginler sözkonusudur. Belki de yazarın en başarılı romanı olan bu yapıt yazarın kitabını ithaf ettiği Hüseyin Rahmi çizgisine en yaklaşan eseridir. Özellikle evin hem hanımıyla lesbiyen ilişki hem de beyiyle normal ilişki kuran Şadan ve evlere hizmetçi bulan bir ofisi olan Musevi Viktorya başarıyla çizilmiş tiplerdir.

Yazarımızın I. Dünya ve İstiklal Savaşı ile ilintili romanlarına örnek olarak verebileceğimiz *Harp Dönüşü*'nün kahramanı Macit ise sevdiği kız Hürmet'in yanında kısa aralıklarla da olsa Filistin Cephesine giderken trende tanıştığı Mediha; İngiliz hastabakıcı Miss Davis ve esir kampından kaçıp yanına sığındığı Mısırlı Prens Sadi'nin kızı ile de gönül maceraları yaşarken arka planda I. Dünya Savaşı verilmektedir.

Yazarımızdan vereceğimiz bu bağlamdaki son örnek *Cephe Gerisi*'nde ise romanın kahramanı erkân-ı harp yüzbaşısı Faruk'un kişiliğinde I.Dünya Savaşı'ndaki vagon ticareti ile servetler edinen harp zenginleri ve onların yardımcısı fettan kadın tiplemesi Dilrüba işlenir. Parasal konularda çok sağlam karakterli olan ama kadınlara karşı zaafını yenemeyen Faruk, büyük düşkırıklıklarından sonra Anadolu'ya geçip Ulusal Kurtuluş'a hizmet ederek kendisini düştüğü çukurdan kurtaracaktır.

Bütün bu tip yapıtlarıyla Burhan Cahit büyük bir okuyucu kitlesini kendine bağlamasını ve döneminin en çok okunan yazarlarından biri olmasını bilmiştir. Kendisini eleştiren ve edebi değeri olmayan piyasa işi romanlar yazdığını söyleyenler çoktur, örneğin onunla aynı kefeye koyabileceğimiz Ethem İzzet (Benice) bile onu kıyasıya tenkit eder:

Burhan Cahid'e gelince onun için Bâb-ı Âli İmparatoru diyorlar. Güzel bir görüş. Burhan Cahit bence edebiyatımızın harp zenginidir. Gazetesi Köroğlu*'nda bu harp zenginin iç yüzünü görebilirsiniz: Geceleri yatmadan entarisini giyen, küfür eden ve geyiren bir adam. Romanlarında ise şampanya içen, frak giyen, tenis oynayan bir centilmen!..."*[17]

Yazarımız bu eleştirelere pek kıymet vermez ve açık açık şöyle konuşur:

"*Kendim için ne ediplik ne sanatkârlık iddia edenlerden değilim. Herşeyden evvel popüler bir muharririm; yalnız şunu iddia ederim ki halkın muharririyim. Gazeteciliğim romancılığımdan kuvvetlidir ve şunu da ilave edeyim ki popüler olmayı okuyucusu çok az sayıda ve nankör bir edip olmaya tercih ederim."*[18]

Onun sadık bir okuyucusu olan Müzehher Vâ-Nû ise şöyle yazar:

"Benim neslimin gençliği alafrangalığın ne olduğunu onun romanlarından öğrenmiş ve onun romanlarındaki kahramanlarına koyduğu adlarla bizde koca bir nesil yetişmiştir."[19]

Sonuç olarak yazarımız hakkında ayrıntılı bir eser kaleme alan Ramazan Gülendam'ın dediği gibi:

"*Popüler roman yazarı olan Burhan Cahit ve onun eserleri bir edebiyatçıdan ziyade toplumbilimciler için zengin bir malzeme kaynağıdır. Onun romanlarını okurken dönemin zevkini, maddi kültür tercihlerini en azından orta-üst sınıf yaşamıyla ilgili pek çok malzemeyi daha önce gözden kaçmış birçok ipuçlarıyla birlikte bulabiliriz... Burhan Cahit'in romanlarında dönem İstanbul'u; modern/ Batılı hayatın izleri ve yapılan inkılâpların yansımalarıyla ilgili önemli malzemeler vardır."*[20]

17 Hikmet Feridun (Es), *adı geçen eser*, s. 134.

18 Hikmet Feridun (Es), *adı geçen eser*, s. 110.

19 Müzehher Vâ-Nû, *adı geçen eser*, s. 50.

20 Ramazan Gülendam'ın bu değerli çalışmasının sonucu olan kitabı 2011 yılında Kesit Yayınları tarafından basılan *Unutulmuş Bir Romancı Burhan Cahit Morkaya*"dır.

Yurdal DEMİREL*

AÇILIŞTAN KAPANIŞA MAMURETÜ'L-AZİZ VİLAYET MATBAASI

7 Kasım 1864 tarihli vilâyet nizamnamesinin yedinci maddesine göre her vilâyette o yörenin her türlü genel yazışma işini yürütecek olan mektupçuluk grevi ihdas edilmiş ve vilâyet matbaalarıda mektupçuların idaresine verilmiştir. Kuruluş döneminde vilâyet matbaa ve gazeteleri, yönetimin "resmi" yazışmalarını kolaylaştırmak, merkez ve taşra yönetimlerinde uygun görülen şeyleri basmak ve yaymak gibi görevlerle yükümlüydüler[1].

Vilâyet matbaa ve gazetelerinin bu "resmi"lik özelliğinin yanı sıra çağdaş kitabın Osmanlı taşrasında yaygınlaşması ve bölge gazeteciliğinin doğmasını sağlamış, kamuoyunun oluşmasına katkıda bulunmuş ve yönetenlerle yönetilenler arasında bir bağ oluşturmuşlardır[2].

* 23 Nisan İlkokulu Müdürü Kızıltepe/Mardin, yurdaldemirel@gmail.com

1 Uygur Kocabaşoğlu-Ali Birinci, "Osmanlı Vilâyet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler", *Kebikeç*, S.2, Ankara 1995, s.102-103.

2 Kocabaşoğlu-Birinci, *a.g.m.*, s.103.

H.1321/M.1903-1904 tarihli Osmanlı Devlet Salnamesine göre, yüzyılın başında İstanbul'daki resmi matbaalar hariç 29 vilâyet matbaası faaliyette idi. Bu matbaaların 15'i 1860'lı yılların sonlarında, 7'si 1870'lerde, 3'ü 1880'lerde kurulmuş olup kuruldukları vilâyetlerde ilk matbaa olma özelliği taşımaktaydılar. XIX. Yüzyılın sonu ve XX. Yüzyılın başında bu matbaalardan 17'si (%59) hâlâ o vilâyetin tek matbaasıydı[3].

Bu vilâyet matbaalarının 15'i sadece Osmanlıca baskı yapabilme özelliğine sahip iken, 7'si Türkçe-Arapça, 3'ü Türkçe-Rumca, 2'si Türkçe-Ermenice, 2'si de Türkçe, Sırpça, Bulgarca, Fransızca, baskı yapabilme imkânına sahipti[4].

1. MAMURETÜ'L-AZİZ VİLAYET MATBAASI

1.1. Matbaanın Kuruluşu

Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi, Elazığ'da da basın faaliyetleri XIX. yüzyılın sonlarından itibaren başlamıştır. İlk basımevi 1866 yılında Vali Hacı İzzet Paşa zamanında Müzlef Efendizâde Rıza Efendi tarafından kurulmuştur. Matbaanın kuruluş yılında ilk olarak Harputlu Müderris Efendizâde Hacı Ömer Naimi Efendi'nin[5] *Manzume-i Naima* adlı eseri basılmıştır[6].

Matbaanın kuruluşundan sonra kurucusu olan Müzlef Efendizâde Rıza Efendi, Hacı Süleyman Efendi ve Ali Efendi ile birlikte kolektif olarak çalışmış ve dönemin Harputlu meşhur hattatlarından Hattat Billozâde Hacı Hurşit Efendi'yi[7] de matbaaya memur olarak almışlar ve birçok eseri tab etmişlerdir. Bu kolektif çalışma dört yıl devam etmiştir[8].

1870'li yılların başlarında matbaa bir süre kapatılmıştır. Matbaanın ikinci kez açılışı[9] 1881 yılında Vali Abdullah Musip Paşa zamanında olmuştur. Matbaanın ikinci açılışını Billozâde Hacı Hurşit Efendi yapmıştır. Hacı Hurşit Efendi, bu dönemde matbaada çeşitli görevler yapmış olmakla beraber özellikle litograf olarak

3 Kocabaşoğlu-Birinci, *a.g.m.*, s.103.

4 Kocabaşoğlu-Birinci, *a.g.m.*, s.103.

5 Efendizâde Hacı Ömer Naimi Efendi hakkında bilgi için bkz. İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında*, C.2, İstanbul, 1959, s.149-156.

6 Sunguroğlu, *a.g.e.*, s.534.

7 Hacı Hurşit Efendi hakkında bilgi için bkz. Sunguroğlu, *a.g.e.*, s.428-429.

8 Sunguroğlu, *a.g.e.*, s.429,535.

9 Mamuretülaziz vilayet matbaasının ikinci defa kuruluşu hakkında bazı kaynaklarda Vali Hacı Hasan Refik Bey zamanında, 1883 yılında kurulduğu kaydedilmektedir. Fikret Memişoğlu, "Elazığ'da Basın Hayatı", *Yeni Fırat*, S.22, Elazığ, 1964, s.21.

hizmet vermiştir. Bu dönemde matbaanın devamlı olması için belediye ile matbaa arasında 24.593 kuruş sermayeli bir menafi sandığı da kurulmuştur[10].

1.2. Matbaa Çalışanları

1.2.1. Matbaa Müdürleri

Mamuretü'l-Aziz Vilayeti Matbaası, 1881 yılında kurulduktan kısa bir süre sonra kurumsallaşmıştır. 1883 yılında matbaanın kurumsallaşması tamamlanmış ve bu yıldan itibaren matbaa müdürü tayin edilmeye başlanmıştır.

Matbaanın ilk müdürü Hüseynikli Miralayzâde Hacı Ömer Bey olmuştur[11]. Hacı Ömer Bey'in matbaa müdürlüğü görevi uzun sürmemiştir. Hacı Ömer Bey, işlerinin yoğunluğunun matbaa müdürlüğü görevini tam olarak ifa etmesine engel olması dolayısıyla bu görevden istifa etmiştir[12]. Hacı Ömer Bey'den boşalan müdürlük görevine yaklaşık üç ay sonra yani 1884 yılının sonlarında Harputlu Sungurzâde Hacı Abdülkerim Efendi[13] getirilmiştir[14]. Sungurzâde Hacı Abdülkerim Efendi'den sonra matbaa müdürlüğü görevinde bulunduğunu tespit ettiğimiz kişiler şunlardır: Ahmet Efendi[15], Hasan Bey[16], Hacı Şükrü Efendi[17], Bitlisli İbrahim Edhem Efendi[18], Şükrüpaşazâde Asaf Bey, Kesrikli Çırpanizâde Ali Haydar Bey[19], Cemil Bey, Pertekli Civelekzâde İbrahim Bey[20].

Çırpanizâde Ali haydar Bey'in matbaa müdürlüğü zamanında matbaanın ve vilâyet gazetesi olan Mamuretü'l-Aziz gazetesinin çehresi değişmiştir. İshak Sun-

10 Sunguroğlu, *a.g.e.*, s.534.

11 *Mamuretülaziz*, 5 Zilhicce 1300 (5 Ekim 1883), s.2; *Mamuretülaziz Vilâyet Salnâmesi*, 1301, s.53.

12 16 Ağustos 1883 tarihli Mamuretülaziz Gazetesinde Hacı Ömer Bey'in matbaa müdürlüğü görevinden istifa etmesini şu şekilde vermektedir. " *Matbaamız Müdürü Rifatlü Hacı Ömer Bey ve Vilâyet Evrak Müdrü Sabık Rifatlü Fethi Beyler'e 3. Rütbe ve eski (sabık) muharrir futuvvetli Saffet Efendiye 4. Rütbe tevcih buyrulmuştur. Adı geçen Hacı Ömer Bey umuru vazifesinin kalebeliği, adı geçen müdürüyette umurunu, güzel ifaya mani olmasından dolayı, istifa etmiş ve kendisi memleketimizin mütehhiyizan hanedanından ve erbabı ve rüiyetten olduğu cihetle teltifat-ı seniyyeye mesheriyeti umumun bade-i mesal ve mahareti bulunmuştur.*" *Mamuretülaziz*, 17 Şevval 1301 (16 Ağustos 1884), s.2

13 Sungurzâde Hacı Abdülkerim Efendi hakkında bilgi için bkz. Sunguroğlu, *a.g.e.*, s.298-309.

14 *Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Salnâmesi*, 1302, s.53; Sunguroğlu, *a.g.e.*, s.299-300.

15 *Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Salnâmesi*, 1305, s.38.

16 *Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Salnâmesi*, 1308, s.40.

17 *Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Salnâmesi*, 1310, s.106.

18 *Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Salnâmesi*, 1325, s.55; Sunguroğlu, *a.g.e.*, s.536.

19 Çırpanizâde Ali Haydar Bey hakkında bilgi için bkz. Sunguroğlu, *a.g.e.*, s.314-319.

20 Sunguroğlu, *a.g.e.*, s. 536-537.

guroğlu Çırpanizâde'nin matbaa müdürlüğü yaptığı dönemi şöyle anlatmaktadır:

"İçtimaî, Edebî makaleleri ve bazı şiirleri Vilâyet gazetesinde görülmeğe başlamış ve bu suretle günden güne terakkiler kaydederek Elâziz Matbaa Müdürlüğüne tayin edilmiştir, bu vazifeye gelir gelmez Vilâyet gazetesi (Mamuretülâziz) in veçhesi değişmiş, memleketin münevver gençlerini başına toplıyarak gazete vasıtasiyle bunları yazı yazmaya ve çalışmaya sevketmiştir. Hiçbir suretle inkâr edilemez ki, Mamuretülâziz gazetesi, Haydar beyin zamanında en mütekâmil devresini yaşamaktaydı."[21]

1.2.2. Muharrirler

Muharrirler, *Mamuretü'l-Aziz* Gazetesi'nin yayın hayatına başlamasıyla matbaa personeli arasına girmişlerdir. İlk muharrir ise Harputlu İspirzâde Mustafa Safvet Efendi[22] olmuştur. Mustafa Safvet Efendi, gazetenin ilk sayısında yer alan mukaddemede verdiği bilgiye göre kendisinin dördüncü ordu kaleminden yetiştiğini belirtmektedir[23].

Matbaanın ilk müdürü Hacı Ömer Bey gibi ilk muharrir olan Mustafa Safvet Efendi'de Ağustos 1884 tarihinde görevinden ayrılmış ve yerine vilâyet mektupçuluğu görevinde bulunan Kesrikli Süleyman Faik Bey[24] getirilmiştir. Süleyman Faik Bey'den sonra bu görevi yürüten tespit ettiğimiz kişiler şunlardır; Ahmed Efendi[25], Hacı Hayri Bey[26], Mustafa Bey, Süreyya Bey[27], Tevfik Efendi[28]. Özellikle Hacı Hayri Bey'in görev yaptığı yıllarda Mamuretü'l-Aziz Gazetesinin içeriği büyük ölçüde değişmiştir. Bu dönemde gazete edebi, içtimaî yazılar, şiirler ve mizahî hikâyelerin bol olduğu bir kültür-sanat gazetesi hüviyeti almıştır.

1.2.3. Teknik Elemanlar

Mamuretü'l-Aziz Vilayeti Matbaasında Mamuretü'l-Aziz Gazetesi'nin içeriğini

21 Sunguroğlu, *a.g.e.*, s. 315.

22 İspirzâde Mustafa Safvet Efendi hakkında bilgi için bkz. Sunguroğlu, *a.g.e.*, s.349.

23 *Mamuretü'l-Aziz*, 5 Zilhicce 1300 (5 Ekim 1883), s.1.

24 Kesrikli Süleyman Faik Bey hakkında bilgi için bkz. Sunguroğlu, *a.g.e.*, s.362-364; Fikret Memişoğlu, *Harput Divanı*, Elazığ Kültür Derneği Yay., Elazığ, 1995, s.97.

25 *Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Salnâmesi*, 1305, s.38.

26 *Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Salnâmesi*, 1308, s.40; *Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Salnâmesi*, 1310, s.106. Hacı Hayri Bey hakkında bilgi için bkz. Sunguroğlu, *a.g.e.*, s.182-204; Ali Birinci, "Harputlu Hacı Hayri Bey", *Tarihin Gölgesinde Meşâhir-i Meçhûleden Birkaç Zât*, Dergâh Yay., İstanbul, 2001, s.334-338; M. Naci Onur, *Harputlu Şâir Hacı Hayri Bey*, Elazığ İzzetpaşa Vakfı Yay., İstanbul, 2004.

27 *Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Salnâmesi*, 1312, s.158.

28 *Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Salnâmesi*, 1325, s.55.

hazırlayan yazı işleri kadrosunun dışında baskı işinde çalışan mürettib, litograf, litograf refiki, destgah, hattat, mürekkebçi gibi personelde istihdam edilmiştir. Bu alanda istihdam edilen kişiler matbaanın baskı tekniğine bağlı olarak değişiklikler göstermiştir.

Baskı işinde istihdam edilen çalışanlar dışında işin teknik kısmıyla ilgili olarak çarkçı, dökümcü, merdaneci gibi görevlilerde çalıştırılmıştır.

Matbaanın teknik kısmında çalışan kişiler zamanla değişiklikler göstermesine rağmen özellikle Hacı Hurşit Efendi matbaanın ilk kuruluş yıllarından itibaren hattat, destgâh ve litograf olarak önemli hizmetleri olmuştur.

Hacı Hurşit Efendi, 1866 yılında kurulan ilk matbaada yazısının güzel olması dolayısıyla hattat olarak çalışmaya başlamıştır. 1881 yılında matbaanın ikinci kuruluşunda ilk olarak destgâh olarak hizmet vermeye başlamış daha sonra litograflık görevini yürütmüştür. Bu görevi vefatı olan 1907 yılına kadar yürütmüş ve Mamuretü'l-Aziz Vilâyeti matbaasında en uzun süreli görev yapan kişi olmuştur.

1.2.4. Diğer Çalışanlar

Matbaada müdür, muharrir ve teknik elemanların dışında da çeşitli elemanların çalıştığını görmekteyiz. Bu elemanların başlıcaları şunlardır; mülazım, tahsildar, kâtip, muamelat-ı hesab kâtibi, müvezzi (dağıtıcı), odacı, mukayyid ve sandık eminidir.

1.3.Matbaanın Kapatılışı

Mamuretü'l-Aziz Vilayeti Matbaası, Cumhuriyet Döneminde Vali Cemal Bardakçı zamanında kapatılmıştır. Matbaanın kapatılma olayını İshak Sunguroğlu şöyle anlatmaktadır:

"En nihayet 1926 (1342 R.) da vali Cemal Bardakçı zamanında (hususi muhasebenin dükkanları, mağazaları nesi varsa hepsi satılmıştı) bu meyanda matbaa da, bütün makine malzemesiyle birlikte Mehmet Çalıkoğluna yok pahasına satılmış ve Mamuretül-Aziz Gazetesi, bu zat tarafından pek az bir süre haftada bir gün çıkarılmış ise de idaresizlikten, 40 küsur sene ömür sürdükten sonra maalesef kapatılarak tarihe mal edilmiştir. Mehmet Çalıkoğlu, az bir müddet matbaayı hususî surette işletmişse de bilâhere İhsan Turan'a satmıştır."[29]

29 Sunguroğlu, *a.g.e.*, s. 537.

2. MAMURETÜLAZİZ VİLAYET MATBAASI'NDA YAYIN FAALİYETLERİ

Mamuretü'l-Aziz Vilayeti Matbaası bir vilâyet matbaası olarak kurulmuş olmakla beraber matbaada zamanla farklı materyaller de basılmıştır. Matbaada vilâyet gazetesi başta olmak üzere değişik gazetelerin, mecmuaların, salnâmelerin ve kitaplarında basıldığını görmekteyiz.

2.1. Kitaplar

Birçok vilâyet matbaasında olduğu gibi Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Matbaasında da gazetelerden sonra en çok basılan materyaller kitaplar olmuştur. Matbaada basıldığını tespit ettiğimiz kitapların içinde en çok edebî kitaplar yayınlanmıştır. Tespit ettiğimiz altı edebî kitabın yarısı yani üç adedi şiir kitaplarından meydana getirmektedir. Şiir kitaplarının başlıcaları; *Divân-ı Rahmi-i Harputî*, *Kaside-i Münferice*'nin Tahmisiyle Beraber Türkçe Şerhi ve *Tuhfe-i Mekkî*'dir.

Diğer edebî eserler ise tiyatro eserleridir. Yayınlanan tiyatro eserleri Arapkirlioğlu Muhiddin Mekki Bey'e ait *Vatan Daha Güzeldi* ve *Güzel Rumeli* isimli eserlerdir. *Güzel Rumeli* isimli eser ilk önce Rumeli Rumeli ismiyle yayınlanmış daha sonra genişletilerek ikinci baskısında yeni ismiyle yayınlanmıştır.

Tablo 1: Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Matbaasında Basılan Edebî Eserler

SIRA	ESERİN ADI	YAZARI	ÇEVİREN/ HAZIRLAYAN	SAYFA SAYISI	BASKI YILI
1	Divân-ı Rahmi-i Harputî	Rahmi-i Harputî		108	1303/1886
2	Kaside-i Münferice'nin Tahmisiyle Beraber Türkçe Şerhidir	Ebu'l-Fazl Yusuf b. Muhammed – Abdülhâmid Hamdi	Kemaleddin Harputî	123	1317/1900
3	Tuhfe-i Mekkî	Arapkirlioğlu Muhiddin Mekkî		36+1	1330/1914
4	Vatan Daha Güzel	Arapkirlioğlu Muhiddin Mekkî		119	1330/1914
5	Rumeli Rumeli	Arapkirlioğlu Muhiddin Mekkî		68	1330/1914
6	Güzel Rumeli	Arapkirlioğlu Muhiddin Mekkî		119	1331/1915

Matbaada basılan kitaplardan dini kitaplar tespit ettiğimiz dinî, ahlakî kitaplar ise iki adettir. Bunlardan *Manzume-i Naima* matbaada basılan ilk eser olma özelliğini de taşımaktadır. Kitap Harputlu Ömer Naimi Efendi tarafından yazılmış olup çocuk ahlâk ve terbiyesinden, İslam akidelerinden ve diğer bazı dinî meselelerden bahsetmektedir.

Tablo 2: Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Matbaasında Basılan Dinî Eserler

SIRA	ESERİN ADI	YAZARI	ÇEVİREN/ HAZIRLAYAN	SAYFA SAYISI	BASKI YILI
1	Manzume-i Naima	Harputî Ömer Naimi Ef		46	1283/1866
2	Tercüme-i Nuhbe-i Fiker. El-Eserü'l-muteber fî Tercümet-i Nuhbetü'l-fiker	İbn-i Hacer Şihabüddin Ebülfazi Ahmed b. Ali el-Askalani		4 + 220	1301/1884

Matbaada okullarda okutulmak amacıyla bastırılan sadece bir kitap tespit edebildik. O da Ahmed Cevdet Paşa'ya ait *Medhal-i Kavaid* kitabıdır. Kitap rüşdiye mekteplerinde okutulmak amacıyla yayınlanmıştır.

Tablo 3: Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Matbaasında Basılan Ders Kitapları

SIRA	ESERİN ADI	YAZARI	ÇEVİREN/ HAZIRLAYAN	SAYFA SAYISI	BASKI YILI
1	Medhal-i Kavâid. Mekâtib-i Rüşdiyyede Okutturulmak Üzere	Ahmed Cevdet Paşa			1302/1885

Mamuretü'l-Aziz Vilâyeti Matbaasında astronomi, tercüme vb. konularda da kitapların basıldığını da görmekteyiz. Harputlu Muallim İbrahim Lebib Efendi'nin[30] yazdığı *Müzanü'l-Adl* hesaba ait cem, tarh, zarp, taksim, kerrat cetveli, hesap işaretleri, kesri adî, kesri âşâri ve tenasüp meselelerinden bahsetmektedir.

Muallim Ömer Avni Efendi[31] tarafından hazırlanan *Kavaid-i Lisan-ı Kürdi* isimli eser kürtçe gramer kaideleriyle ilgilidir.

Matbaada basılan yabancı dilden çevrilen tek kitap olan Ludwig Buchner'in *Goril* adlı eseri Abdullah Cevdet tarafından önce Mamuretü'l-Aziz Gazetesinde tefrika halinde yayınlanmış daha sonra kitap haline getirilmiştir.

30 İbrahim Lebib Efendi hakkında bilgi için bkz. Sunguroğlu, *a.g.e.*, s.209-213.

31 Muallim Ömer Avni Efendi hakkında bilgi için bkz. Sunguroğlu, *a.g.e.*, s.415-416; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, C.4, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., İstanbul, 1996, s.207-209.

Ma'muretül-Aziz Vilâyeti Meclis-i Umumisinin 1927 Senesi Müzakerat ve Mukarretatı kitabı ise 1927 yılında vilâyet meclisinde yapılan müzakerelerinin kayıtlarından meydana gelmektedir.

Tablo 4: Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Matbaasında Basılan Diğer Türlere Ait Eserler

SIRA	ESERİN ADI	YAZARI	ÇEVİREN/ HAZIRLAYAN	SAYFA SAYISI	BASKI YILI
1	Mizanü'l-adl	İbrahim Lebib		78	1303/1886
2	Türkçe'den Kürd Lisanına Mütercem İlm-i Hâldir	Ömer Ferid		48	1303/1886
3	Kavaid-i Lisan-ı Kürdi	Ömer Avni		48	1910
4	Goril	Ludwig Buchner	Abdullah Cevded	56+1	1311/1894
5	Ma'muretül-Aziz Vilâyeti Meclis-i Umumisinin 1927 Senesi Müzakerat ve Mukarretatı			130	1927

2.2. Gazeteler

Mamuretü'l-Aziz Vilayet Matbaasında açılışından satıldığı döneme kadar dört gazetenin yayınlandığı tespit edilmiştir. Bu gazeteler *Mamuretü'l-Aziz, Şark, Satvet-i Milliye* ve *Yeni Mefkure* gazeteleridir.

Yayınlandığını bildiğimiz ve elimizde çeşitli sayıları mevcut olan bu gazetelerin dışında Mamuretü'l-Aziz'de görev yapan muallimlerden biri olan Süleyman Sırrı Efendi "*İkbal*" isimli haftalık bir gazete neşretmek istemiş ve gerekli başvurusunu yaptıktan sonra gazeteye 27 Aralık 1908 tarihinde ruhsatnâme verilmiştir[32]. Fakat *İkbal* gazetesinin yayınlanıp yayınlanmadığı hakkında bir bilgi edinilememiştir.

Ayrıca Mamuretü'l-Aziz Vilayeti İstinaf Reisi Hamid Haki Efendi'nin "*İtimad*" isminde bir gazeteye ruhsatnâme almak için başvurmuştur. Başvuru üzerine Matbuat Nizamnamesi hükmünce muamele edilmesi istenmiştir[33]. "*İtimad*" gazetesine ruhsatnâme verilip verilmediği ve gazetenin yayınlanıp yayınlanmadığı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

2.2.1. *Mamuretü'l-Aziz* Gazetesi

Mamuretü'l-Aziz Gazetesi, Elazığ'da yayın hayatına başlayan ilk gazetedir. Gazetenin ilk sayısı 7 Ekim 1883 tarihinde yayınlanmıştır. Gazete haftalık bir gaze-

32 *BOA. DH.MKT.*, 2693/44, (03 Z 1326/27 Aralık 1908).

33 *BOA. DH.MKT.*, 2728/16, (11 M 1327/2 Şubat 1909).

tedir. Mamuretü'l-Aziz Gazetesi'nin ilk sayısında yayınlanan önsözde, gazetenin çıkarılmasının, köylerde ve kasabalarda oturanların fikri gelişmelerini sağlamak olduğu belirtilmiştir. Mamuretü'l-Aziz Gazetesi, yayınlanmaya başlamasının diğer önemli bir sebebi de çeşitli konulardaki devlet politikalarını halka iletmek olmuştur. Mamuretü'l-Aziz Gazetesi, yarı resmi nitelik taşıyan bir gazete olduğu için hükümetinde bir yayın organı niteliğindedir[34].

2.2.1.1. Gazetenin Yayın Günleri ve Gelir Kaynakları

İlk olarak 7 Ekim 1883 tarihinde diğer birçok Anadolu kentinde yayınlanan vilayet gazeteleri gibi haftalık olarak yayınlanmaya başlayan Mamuretü'l-Aziz Gazetesi 109. sayıya kadar pazar günleri yayınlanmıştır. Gazete, 15 Aralık 1885 tarihinde yayınlanan 110. sayıdan itibaren yayın gününü salı olarak değiştirdiğini açıklamıştır. Bu konuda "Gazetemiz pazar günleri çıkarılmakta ise de 4 haftadan beri Der-saadet postasının zamanında gelmeyip gecikmesinden dolayı bundan sonra salı günleri çıkarılacağı duyurulur" denilmektedir. Mamuretü'l-Aziz Gazetesi kısa bir süre sonra yayın gününü yine değiştirmek zorunda kalmış, salı günleri yayınlanan gazete yine aynı sebebe dayalı olarak 27 Mart 1885 tarihinden yayınlanan 123. sayından itibaren cumartesi günleri yayınlanmaya başlanmıştır. Mamuretü'l-Aziz Gazetesi değişik tarihlerde yayın günlerini değiştirmiştir[35].

Mamuretü'l-Aziz Gazetesi'nin en önemli gelir kaynakları abone ve ilan bedelleri olmuştur. Abone bedelleri ilk yıllarda "Bir senelik bir mecidi on dokuz, guruş hesabıyla altmış, altı aylığı ve her nüshası elli para" olarak tespit edilmiştir. İlanların her satırından ise üç guruş alınmıştır. Daha sonra abone bedellerinde bazı değişiklikler yapılmıştır[36]. 23 Cemaziye'l-evvel 1328 tarihli nüshasında "Senelik abone bedeli mecidi on dokuz, guruş hesabıyla kırk, altı aylığı yirmi guruş, beher nüshası 40 paradır" denilmektedir. Ayrıca "Vilayet-i saire içün posta ücreti on iki guruş başkaca ahz olunur" ibaresi vardır[37].

2.2.1.2. Yayın İlkeleri ve Gazetecilik Anlayışı

Mamuretü'l-Aziz Gazetesi, Milli Mücadele döneminde de haftada bir yayınlanmaya devam etmiştir. Yerel bir görünümde olan gazetede mahalli haberler ön

34 Sunguroğlu, *a.g.e.*, C.2, s. 535-536; Ali Devrim, *Mamuretü'l-Aziz Vilayet Gazetesi 1883-1886*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987, s.4; Zafer Çakmak, "Elazığ'da Yayınlanan İlk Gazete: Mamuratü'l-Aziz", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.3, Elazığ, 2003, s. 28.

35 Devrim, *a.g.t.*, s.6-7.

36 Devrim, *a.g.t.*, s.7.

37 Çakmak, *İlk Gazete Mamuratü'l-Aziz*, s.29.

plandadır. Şehirdeki gelişmeler hakkındaki yazılara yer verilmiş halk bilgilendirilmiştir.

Mamuretü'l-Aziz Gazetesi'nin amacı, ilk sayısında yayınlanan önsözde, gazetenin çıkarılmasının, köylerde ve kasabalarda oturanların fikri gelişmelerini sağlamak olduğu belirtilmiştir. *Mamuretü'l-Aziz* Gazetesi yayınlanmaya başlamasının diğer önemli sebeblerinin ise çeşitli konulardaki devlet politikalarını halka iletmek ve her türlü medeni gelişmenin halka duyurulmasını sağlamak idi[38].

Mamuretü'l-Aziz Gazetesi, muharrirlerinin yazdığı yazılar dışında, belirlediği ilkelere uygun yazılara da yer verilmekteydi. Gazetenin yayın ilkelerini maddeler halinde şöyle sıralamak mümkündür:

– Gazetede yayınlanmak üzere gönderilecek yazıların eğitime ve diğer faydalı şeylere ilişkin olması,

– Haberlerin haber değeri taşıması,

– Yazıların ahlaka uygun olması ve gayri muzır olması,

– Gönderilecek yazılarda (mektuplarda) imza ve mühürlerin açık olarak belirtilmesi, imza ve mühürleri belli olmayan yazıların yayınlanmayacağı[39].

Mamuretü'l-Aziz Gazetesi mahalli nitelikli bir gazete olması sebebiyle daha ziyade mahalli haberlere önem vermiştir. Bazı kazalarda birer muhabir bulundurulmasının yanında, resmi daire amirleri de gazetenin muhabiri görevini görmekte idiler[40]. Mahalli haberlerin yanı sıra bölgede, yurtta ve dünyada olup biten çeşitli olaylarla ilgili haberleri aktarmak ve halkı haberdar etmek, yayınladığı çeşitli makalelerle halkı eğitmek, yeni çıkan kanunları, uygulamaları halka aktarmak gibi görevler üstlenmiştir[41].

Mamuretü'l-Aziz Gazetesi, ayrıca günümüzde basının en önemli işlevi olan "kamuoyu oluşturma" ve "baskı unsuru" olma özelliğini de başta yerel konularda ve yerel yöntemlerin uygulamalarında karşılaşılan bazı yolsuzluk olaylarını gündeme getirme anlamında zaman zaman uygulamıştır[42].

2.2.1.3. Gazetenin Yazar Kadrosu

Mamuretü'l-Aziz Gazetesi, Vilâyet matbaası ile bütünleşmiş gibidir. Yukarıda da

38 Devrim, *a.g.t.*, s.1-8.

39 Devrim, *a.g.t.*, s.8-9; Yaşar Yıldırım, *Elazığ Basınının Öncüsü Mamuretül-Aziz Vilayet Gazetesi (1883-1884)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997, s.24.

40 Devrim, *a.g.t.*, s.9.

41 Yıldırım, *a.g.t.*, s.37.

42 Yıldırım, *a.g.t.*, s.37.

belirtildiği gibi matbaanın çalışanları arasında muharrir, muhasebe memuru gibi görev adları taşıyan şahıslar bulunmaktadır. Vilâyet Matbaası kadrosu ile gazetenin yayın ekibini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Gazetenin merkezinde çalışan herkes matbaanın da çalışanı konumundaydı. Bu yönüyle gazete ile matbaa hiç birbirinden ayrılmamışlardır.

45 yıllık yayın hayatı boyunca *Mamuretü'l-Aziz* Gazetesi, bir okul vazifesi görmüştür. Elazığ basın tarihinde yer alan öncü isimler, bu gazetede yazılar yazmışlardır. Gazete'de çeşitli tarihlerde yazarlık yapmış bazı önemli isimler şunlardır:

Rahmi-i Harputî, Süleyman Faik Bey, Hacı Hayri Bey, Çırpanizâde Ali Haydar Bey, Bedii Nuri Bey, Osman Fahri Bey, Osman Remzi Bey.

2.2.2. *Şark* Gazetesi

Elazığ basın tarihinde yayınlanmaya başlayan ikinci gazete *Mamuretü'l-Aziz* Gazetesi'nin ilk yayınlandığı tarihten yaklaşık 35 yıl sonra yayın hayatına giren *Şark* Gazetesi olmuştur.

1918 yılında yayınlanmaya başlayan *Şark* Gazetesi *Mamuretü'l-Aziz* Gazetesi gibi haftalık olarak yayınlanmıştır. O yıllarda şehrin tek matbaası konumunda bulunan vilayet matbaasında basılmıştır[43].

Gazetenin sahibi ve başyazarı "Kesrikli Mevlüt Hoca" diye anılan Mevlüt Özaydın idi. Mevlüt Bey, gazetenin sahipliğini yaptığı dönemde kendisinin edebiyatı, tarihi ve coğrafyayı çok sevmesinden dolayı Ağınlı Mehmet Nuri Gençosman, Hoğulu Hulusi yetişkin gibi şehrin edebiyatla ve tarihle uğraşan gençlerinin bu gazetede yazılar yazmışlardır[44].

Gazete daha sonra Mevlüt Bey tarafından Cumhuriyet Döneminin ünlü valilerinden biri olan Kazım Atakul'un babası Ajansçı Aziz Bey tarafından satın alınmıştır. Bu dönemde Mustafa Sabri Bey gazetenin başyazarlığını yapmıştır. Gazetenin bu dönemi pek uzun sürmemiştir. Bir süre sonra kapatılmıştır. Daha sonra 23 Ekim 1922 tarihinde tekrar yayınlanmaya başlamıştır. Fakat gazetenin ikinci yayın hayatı dönemi de uzun sürmemiş ve kapatılmıştır[45].

Şark Gazetesi, ikinci yayın hayatı döneminde Milli Mücadeleyi desteklemiştir. Fakat bu dönemi uzun sürmeden yazarlarını tatmin etmediği için kısa ömürlü olmuştur.

43 Sunguroğlu, *a.g.e.*, C.2, s. 537.

44 Sunguroğlu, *a.g.e.*, C.2, s. 537.

45 Sunguroğlu, *a.g.e.*, C.2, s. 537.

2.2.3. *Satvet-i Milliye* Gazetesi

Satvet-i Milliye Gazetesi, Milli Mücadele döneminde Elazığ'da yayınlanan en önemli gazetedir. Gazete yayın hayatına 24 Şubat 1922 tarihinde başlamıştır. Gazetenin sahibi daha önceden *Şark* Gazetesi'nde ve *Fırat* Mecmuası'nda yazarlık yapan Hoğuluzâde Mustafa Hulusi (Yetişgin) Bey'dir. *Satvet-i Milliye* Gazetesi de diğer gazeteler gibi şehrin tek matbaası olan vilayet matbaasında çıkarılmış ve haftalık olarak yayınlanmıştır[46]. *Satvet-i Milliye* Gazetesi de *Şark* Gazetesi gibi bir ara kapanmış daha sonra tekrar yayınlanmıştır[47].

Satvet-i Milliye Gazetesi'nin mes'ul müdürlüğünü önce Etem Ruhi Bey, Yazı Kurulu Müdürlüğünü (Hey'et-i Tahririye Müdürlüğünü) ise Ahmed Kemal Bey yapmıştır. Daha sonra gazetenin Müdir-i Mes'ul'u olarak Avukat Emin Hüseyin Bey'in yürüttüğünü görmekteyiz[48].

Satvet-i Milliye Gazetesi'nin en belirgin özelliklerinden birisi de karikatüre yer vermesidir. Gazetedeki karikatürler Macarzade Hakkı Efendi[49] tarafından yapılmıştır. Anadolu'da ilk kez Mustafa Kemal'in resmini Macarzade Hakkı Efendi tarafından şimşir üzerine yapılarak yayımlayan gazete olarak ünlenmiştir.

Satvet-i Milliye Gazetesi toplamda kırk bir sayı yayınlanmış olup son sayısı 15 Temmuz 1923 tarihinde çıkmıştır.

2.2.3.1. Gazetenin Yayın Günleri ve Gelir Kaynakları

Mevcut sayılara göre ilk olarak 24 Şubat 1922 tarihinde haftalık olarak yayınlanmaya başlayan *Satvet-i Milliye* 29. sayısı da dahil olmak üzere Pazartesi günleri yayınlanmıştır. 36. Sayıda Pazar günü yayınlandığını görmekteyiz. Gazetenin son sayısı olan 19 Temmuz 1339 tarihli 41. Sayısı ise Çarşamba günü yayınlanmıştır.

Satvet-i Milliye Gazetesi'nin en önemli gelir kaynakları abone ve ilan bedelleri ve nüshası beş guruşa satılan gazete olmuştur. Abone bedelleri ilk yıllarda "Seneligi 250, Altı Aylığı 130, Üç Aylığı 75" guruş olarak tespit edilmiştir. Gaze-

46 Sunguroğlu, *a.g.e.*, C.2, s. 537; Çakmak, *Elazığ Basın Tarihi Hakkında*, s. 269-270.

47 Sunguroğlu, *a.g.e.*, C.2, s. 538-539.

48 Sunguroğlu, *a.g.e.*, C.2, s. 538; *Satvet-i Milliye Gazetesi (Transkripsiyon ve Asıl Metin)*, Yay. Haz. Erdal Açıkses-Zafer Çakmak, Elazığ, 2003, s.I..

49 Macarzade Hakkı veya diğer bir deyişle Meddah Hakkı Acar, 1920'li yılların başlarında Elazığ'da gündüzleri araba boyacılığı, badanacalık ve dükkân tabelacılığı yapmıştır. Bu işlerle uğraştığı dönemde yayın hayatına başlayan *Satveti Milliye* gazetesinde de Macarzade Hakkı Bey ve Manuizade Derbeder adları ile yazarlık yapmakta ve şiirleri yayınlanmamıştır. Daha sonra hakkında yakalanma emri çıkarılmış ve İtalya'ya kaçmıştır. Milli Mücadele kazanıldıktan sonra Türkiye'ye dönmüştür. Menemen'de Sarraf hanındaki bir odaya yerleşmiştir. Ramazan aylarında meddahlık, diğer zamanlarda ise eski yazı levhalar yazıp satarak ve tabelacılık yaparak geçimini sürdürmüştür.

tede ilanlarla ilgili olarak bir fiyat ibaresi bulunmamakla beraber nüshalarında, "ilanât için ayrıca görüşülür" ibaresi bulunmaktadır.

2.2.3.2. Yayın İlkeleri ve Gazetecilik Anlayışı

Satvet-i Milliye Gazetesi'nin amacı, Milli Mücadele'ye katkıdır. Milli Mücadele dönemi Anadolu basınına baktığımızda birçok gazetenin yayın politikalarında tek bir amacın hâkim olduğunu görürüz. Bu amaç ise Misak-ı Millî'dir. Bunu *Satvet-i Milliye* Gazetesi'nde de değişik nüshalarında yer alan "Ölmez bu vatan farz-ı muhal ölsede hatta", "istinâdımız Misâk-ı Milli, Gayemiz İstiklâl", "Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet, Hakkıdır hakka tapan milletimin istiklal" ifadelerinden görmekteyiz.

Gazete bu genel amacının yanı sıra ülkede ve şehirde meydana gelen olaylardan halkı haberdar etmek gayesindedir. Bunu da bazı nüshalarında yer alan "Şimdilik haftada bir defa neşr olunur. Halk efkarına hadim siyasi gazetesidir." ibaresinden anlıyoruz.

Gazete her ne kadar siyasi ağırlıklı bir gazete olsa da çoğu nüshalarında edebi yazılara ve şiirlere rastlamaktayız. Yayınlanan şiirlerin çoğu kahramanlık şiirleri olma özelliği taşımaktadır. Kahramanlık şiirlerinin yanı sıra aşk şiirlerinin de bol miktarda yayınlandığı görmekteyiz. Bunda en önemli neden gazetenin Yazı Kurulu Müdürlüğünü (Hey'et-i Tahririye Müdürlüğünü) yapan Ahmet Kemal Bey'in Elazığ'ın yetiştirdiği önemli şairlerden biri olmasıdır.

Satvet-i Milliye Gazetesi, muharrirlerinin yazdığı yazılar dışında, belirlediği ilkelere uygun yazılara da yer verilmekteydi. Gönderilen bu yazıların öncelikle halkı aydınlatıcı bilgiler olmasına özen gösterilmiştir. Gönderilen yazıların imzalı ve mühürlü olmasına dikkat edilmiştir. İmzasız ve mühürsüz yazılar gazetede genellikle yayınlanmamıştır. Bu amaçla gazete isminin hemen sağ ve sol tarafında "Menafi-i Milliyeye Hadim Yazılar Derc Olunur. Neşr Edilmeyen Asar İ'âde Olunmaz" denilmektedir.

2.2.3.3. Gazetenin Yazar Kadrosu

Satvet-i Milliye Gazetesi, kırk bir sayı yayınlanmıştır. Gazete'de çeşitli tarihlerde yazıları ve şiirleri yayınlanmış bazı önemli isimler şunlardır: Mustafa Hulusi Yetişgin, Dr. Piyer Taşo, Ahmet Kemal, Osman Naci, Yunus Hilmi, Reşid Hayrettin, Avukat Emin Hüseyin Bey, Ferruh Niyazi (Ayoğlu), İstinaf Reisi Ata Bey.

Gazetede Elazığ dışından da kişilerinde yazı ve şiirlerinin gazete sütunlarında yayınlandığını da görmekteyiz. Elazığ dışından gazeteye şiir ve yazı gönderen

kişiler ise şunlardır: Konya'dan Cevad Tuğrul, Ankara'dan Manastırlı Mustafa Sabri, Ergani Mebusu Hakkı, Behzad Tevfik.

2.2.4. *Yeni Mefkure*

Satvet-i Milliyenin kapanmasından sonra olsa gerek.. Sahib-i imtiyazı Süleyman Sırrı ve Başmuharriri Tarık olmak üzere 9 Ekim 1923 tarihinde ve vali Hilmi Bey zamanında "Şimdilik pazartesi günleri intişar eder, müstakil ve cumhuriyetçi siyasî gazete" diye bu namda bir gazete yayınlanmaya başlamıştı.

26 Ekim 1925 tarihinde 30 uncu sayısı çıktığına göre iki sene kadar ömür sürdüğü anlaşılmaktadır.

2.3. Mecmualar

2.3.1. *Sada* Mecmuası

İncelediğimiz dönemde Müslümanlar tarafından yayınlanan mecmualardan ilki *Sada* Mecmuası'dır. Mamuretü'l-Aziz Vilayeti matbaasında tabolunan Sada mecmuasının ilk sayısı 22 Kasım 1909 (9 Zilkade 1327) tarihinde yayınlanmıştır. Mecmuanın sahibi ve mesul müdürü Mehmed Abdullah Cevdet'dir. Mecmuanın başmuharrir ise İdris Ulvi'dir. Derginin senelik abone bedeli yirmi dört guruş olup bu fiyat taşra için otuz guruşdur[50].

Derginin ilk sayfasında edebi, tarihi, ilmi on beş günlük Osmanlı mecmuasıdır ifadesi yer almaktadır. Ayrıca dergiye gönderilecek olan fenni, edebi ve ilmi makalelerin kabul edileceği belirtilmektedir[51].

Pazartesi günleri yayınlanan derginin sayfa sayısı sekizdir. Dergideki yazılar iki sütun halindedir. Kaç sayı çıktığını bilmemekle beraber elimizde sadece iki sayısı mevcuttur.

Derginin ilk sayısında girişte bir mukaddema yer almıştır. Bu giriş yazısında derginin çıkış amacı şöyle anlatılmaktadır[52]:

"İnkılâb ahirimiz üzerine memâlik-i Osmâniyyenin her tarafında birçok gazete ve risaleler çıkmağa başladı. Zira vatandaşlarımızın tenvîr-i efkârına ve mülkümüzde meşrutiyet idarenin neşr-i füyûzâtına bundan büyük ve müessir vasıta olamaz. Bu güne kadar vilayetimizde böyle bir hâdim-i medeniyet ve maârifetin görülmemesi bütün terki ve maârif tarafdarlarını müteessir itdigini bildiğimiz içün lutfu bârîye mütevekkil ve rağbet ve teşvîki amaye istinaden bu

50 *Sada*, S.1, s.1.

51 *Sada*, S.1, s.1.

52 *Sada*, S.1, s.1.

risaleyi neşre niyet etdik. Maksadımız terbiye-i umumiyeye hâdim ve şuûn-ı ilmiyye ve havâdis-i medineye ve vakayi-i siyasiyeden bahis makalelerle vatandaşlarımıza elimizden geldiği kadar hidmet etmekdir."

Mukaddemadan sonra tarihimizden başlığı altında "Çıkan On Dokuzuncu Asrın İcmalen Muhakemesi" adlı bir yazı yer almaktadır. Yazıda başlığından da anlaşılacağı üzere on dokuzuncu asır hakkında çeşitli fikirler ileri sürülmektedir[53]. Edebiyattan başlığı altında Faik Ali tarafından yazılan Niyaz adlı Mehmet Ali Ayni Bey'e ithaf edilmiş bir şiir yer almaktadır[54]. Ulumdan başlığı altında "Bakır Altın Olur mu?" adlı bir yazı ve çeşitli latifeler yer almaktadır[55]. Derginin son yazısı ise Eşkâl-i Üdeba başlığı altında edibler hakkında Faik Ali tarafından on bir sene evvel yazılmış yazılarından seçmelerdir. Bu sayıda Hüseyin Cahid Bey ve Mahmud Ekrem'den de parçalar bulunmaktadır[56].

Mecmuanın ikinci sayısında ise tarihimizden başlığı altında "Yeni Almanya ve Müverrihleri" adlı bir yazı vardır. Adı geçen yazıda başlığından da anlaşılacağı üzere on dokuzuncu asır hakkında çeşitli fikirler ileri sürülmektedir[57].

Bu yazıdan sonra Kemaleddin Harputî tarafından yazılan "İmam Gazali'nin Son Eseri" adlı yazısı gelmektedir[58]. Daha sonra Eşkâl-i Üdebâ başlığı altında Halid Ziya Bey ve Cenab Şehabeddin'den parçalar bulunmaktadır[59].

2.3.2. *Fırat* Mecmuası

Cumhuriyet'ten önceki dönemde Elazığ'da yayınlanan ve vilâyet matbaasında basılan mecmualardan ikincisi Vali Abdulkadir Bey zamanında yayınlanan *Fırat* Mecmuası'dır. 1920 yılında yayınlanan *Fırat* Mecmuası, 3 sayı yayınlandıktan sonra Vali Abdulkadir Bey'in Ankara'ya tayin olmasıyla birlikte bir daha çıkarılamayarak yayın hayatına son verilmiştir[60].

Mecmuayı çıkaran Dirilik Cemiyeti'nin muhasipliğini yapan İshak Sunguroğlu mecmuanın çıkarılışı, yayın hayatı ve yazarları hakkında şu bilgileri vermektedir:

53 *Sada*, S.1, s.1-5.

54 *Sada*, S.1, s.5-6.

55 *Sada*, S.2, s.6-8.

56 *Sada*, S.1, s.8.

57 *Sada*, S.2, s.1-6.

58 *Sada*, S.2, s.6-8.

59 *Sada*, S.2, s.8.

60 Fikret Memişoğlu, "Elazığ'da Basın Hayatı", *Yeni Fırat*, S.22, Elazığ, 1964, s.23.

"Şark gazetesi batıp çıktığı sıralarda ve vali Abdulkadir zamanında kurulan Dirilik cemiyetinin Hitabet ve Edebiyat şubesi tarafından 1920 (1336. R) de bu namda bir mecmua çıkarılmağa başlanmıştır. Bilhassa gençlerin mürevvic-i efkârı olan bu mecmuaya Dr. Piyer Taşo, Mustafa Sabri, Hulusi Yetişkin gibi kalem sahipleri, ilmî, edebî ve bilhassa istiklâl yolunda ateşin makaleler yazarlardı. Fakat maalesef ömrü pek kısa olmuştur."[61]

Fırat Mecmuası, Milli Mücadeleyi destekleyen bir yayın organıydı. İlk sayısı 1920 yılında çıkan *Fırat* Mecmuası'nın ilk sayısında yayınlanan yazılar ve yazarları şunlardır[62]:

Başyazı *Fırat* Kârilerine-Osman Remzi, Sevr Muhadesi Münasebetiyle-Celil, Sevr Muahede-i Sulhuyesi-imzasız, Sanat-Saffet, İrfan-Hamdi, Memleket Nasıl Kurtulur-Mehmet Nuri Bey.

2.4. SALNAMELER

Salname, bir senelik olayları topluca göstermek üzere tertip olunmuş eserler için kullanılmış bir tabirdir ve Türkçeye tazimattan sonra girmiştir. Farsça yıl demek olan "Sal" ile "mektup, kitap" anlamına gelen "name" kelimelerinin birleştirilmiş şekli olup, bu tabirin günümüzdeki karşılığı "yıllık"tır. Salname, Fransızca "Annuaire" ve İngilizce "Year book" tabirinin karşılığıdır[63].

Osmanlı döneminde yayınlanan ilk salname, bu alanda ilk olmasının yanında, en uzun ömürlüsü ve en düzenlisi de olan "Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmanî"dir. Devlet Salnâmeleri olarak da bilinen "Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmanî"lerin ilki, 20 Aralık 1846 ile 10 Kasım 1847 dönemlerini içine almış ve 1263 H. (1847 M.) senesinde yayınlanmıştır. Bu salnamenin yayınlanmasını ilk düşünen ve uygulamaya koyduran Sadrazam Reşit Paşadır. Reşit Paşa'nın 'Almanach de Gothaları' görüp buna benzer bir uygulamanın başlanmasını istediği muhakkaktır. Bu ilk salname Sadrazam Reşit Paşa'nın isteği üzerine Hekimbaşı Abdülhak Efendizâde Hayrullah Efendi ile Ahmet Cevdet Paşa'nın yardımları ile Ahmet Vefik Paşa tarafından hazırlandı[64].

Salnâmelerin hazırlanması görevi ile bir müddet sonra Meclis-i Maârif Başkâtibi Behçet Bey ve meclis azasından Rüştü Beyler görevlendirilmişlerdir.

61 Sunguroğlu, *a.g.e.*, C.II, s. 538.

62 Memişoğlu, *a.g.m.*, s.23.

63 Hasan Duman, *Osmanlı Yıllıkları (Salnameler ve Nevsaller)*, İstanbul, 1982, s.17.

64 Duman, *a.g.e.*, s. 18.

Fakat daha sonra İrâde-i Seniyye ile bu iş Nezareti Mektubi Kalemi Heyetine verildi. 1306 H. (1888) senesinden itibaren de Memurin-i Mülkiye Komisyonuna bağlı Sicil-i Ahval memurin idaresine havale edilerek saltanatın sonuna kadar bu idare tarafından hazırlanmıştır. İlk Salnâmenin yayınlandığı H.1263 yılından son salnamenin yayınlandığı 1334 yılına kadar yayınlanan altmış sekiz adet Devlet Salnâmesinin H.1297 tarihinde yayınlanan ilk otuz beş nüshası litografya (taş basması) usulüyle basılmıştır. H.1298 (1880-81) salnamesinden itibaren tipografi (Düz Makine) usulüyle basılmaya başlanmıştır[65].

Devlet Salnâmeleri yayınlanmaya başladığı yıldan itibaren ait olduğu döneme ile ilgili çok önemli bilgiler içermektedir. Bu eserlerde başta idari olmak üzere askerî, kültürel ve eğitim açısından önemli bilgilere ulaşmak mümkündür.

Osmanlılarda Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmanîlerin dışında çeşitli gerek resmî kurumlar gerekse sivil kurum ve kuruluşlar ile özel olarak birçok salname çıkarılmıştır. *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye, Salnâme-i Askeri, Rasathane-i Amire Salnâmesi, Salnâme-i Umur-u Hariciye, Salnâme-i Bahri, Rüsumat Salnâmesi, İlmiye Salnâmesi, Hilâl-ı Ahmer Cemiyeti Salnâmesi, Cemiyeti Tedrisiyye-i İslamiye Salnâmesi, Salnâme-i Hadika, Salnâme-i Gayret, Salnâme-i Türkî, Zümrüdü Anka Salnâmesi* gibi. Cumhuriyet'ten sonra da Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi adı ile 1925-1926, 1926-1927, 1927-1928 yıllarına dair üç kez devlet yıllıklarının neşredildiğini görüyoruz[66].

2.4.1. Vilayet Salnâmeleri

Devlet salnamelerinin faydası görüldükten sonra, vilayet ve nezaret salnameleri çıkarılmağa başlanmıştır. Bazı kayıtlarda ilk vilayet salnamesinin 1282 H. yılında Trabzon'a ait olduğu söylenirse de, ilk *Trabzon Vilâyet Salnâmesi* 1286 H. (1869 M.) yılında neşredilmiştir. İlk Osmanlı Vilâyet Salnâmesi 1283 H. (1866 M.) senesinde neşredilen Bosna, son vilayet salnamesi ise 1337-38 Mali 1921-22 Miladi senesi *Bolu Livası Salnamesi* olup, 1337-41/1921-22'de yayınlanmıştır. Öte yandan daha önce Haleb Vilâyet mektupçuluğunda bulunan İbrahim Halet Bey'in "Fihrist-i Vilayet-i Haleb" adı ile ilk salnâmeyi tertip ettiği, içindeki istatistikî, iktisadî bilgilerden dolayı Babıâli'nin dikkatini çekerek, birer örneğinin vilayetlere göndererek, salnâmeler tertibi emredildiği ifade ediliyorsa da, sözü edilen bu ilk salnameye henüz tesadüf edilememiştir. Şunu ifade edebiliriz ki, vilâyet idaresi çalışmalarının düzenlenmesi özellikle H.1284 (1867) yılında

65 Duman, *a.g.e.*, s. 18-19.

66 Geniş bilgi için bkz. Duman, *a.g.e.*, s.20-23.

yayınlanan "Vilâyet Nizamnâmesi"nden sonra vilâyet salnâmelerinin hazırlanmasında büyük bir artma görülür[67].

Vilâyet salnâmeleri, ilgili vilayetin idari bölünüşü, memur listeleri, mahalli tarih ve coğrafyası, eski eserleri, ticari ve ekonomik faaliyetleri, nüfus, mektepler, kütüphaneler vb. pek çok bilgiler verirler. Bazı vilâyetlerin bir kere salname neşretmeleri yanında, bazı vilâyetlerin de otuz beş civarında salnâme neşrettiklerini görmek mümkündür. Bunların içinde Türkçe-Arapça, Türkçe-Rumca, Türkçe-Boşnakça ve hatta sadece Arapça olanları bile vardır. Verdikleri bilgiler bakımından Aydın, Bolu, Diyarbakır, Haleb, Hüdâvendigâr (Bursa), Manastır ve Selanik salnâmeleri özellik arz ederler. Tarih ve coğrafi bilgi bakımından pek zengindirler[68].

Salnâme tertip ve neşrinde bazı vilayet idareleri büyük gayret göstermiştir. H.1282-1336 (M.1865-1918) yılları arasında 527 adet vilayet salnâmesi neşrolunmuştur.

2.4.2. Mamuretü'l-Aziz Vilâyeti Salnâmeleri

Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Salnâmesi'nin ilki, Vali Abdullah Musib Paşa zamanında, 1881 (H.1298) yılında vilâyet matbaasında bastırılarak yayınlanmıştır. İlk salnâme doksan beş sayfadan meydana gelmekteydi.

İlk *Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Salnâmesi*'nde yer alan bilgilerin genel bilgiler olduğu göze çarpmaktadır. Salnâmenin ilk bölümlerinde on üç sayfalık genel takvim bilgilerinin yer aldığı "Takvim", bölümünden sonra Hz. Adem'den itibaren başlayan ve yedi sayfalık kronolojinin yer aldığı "Cedvel-i Vekâyi", Osmanlı hükümdarları hakkında bilgilerin yer aldığı "Cevdel-i Selâtin-i A'zam" bölümünü müteakiben o dönemde kullanılan elkâb ve rütbeler hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra on altı sayfa halinde dönemin vilâyetlerinde görev yapan yöneticiler hakkında bilgi verildikten sonra Mamuretü'l-Aziz Vilâyeti'nde vilâyet merkezi ve sancaklarda görev yapan yöneticiler ve memurlar ile askeri birlikler hakkında bilgiler verilmektedir. Ayrıca vilâyette bulunan rüşdiyeler, nüfus, dairelere ait gelir ve giderler, kamu binaları ve şehirde yer alan diğer binalar ile şehrin iktisadî hayatına dair bilgiler ile vilâyet dâhilinde türbe ve mezarları bulunan evliya-i kirâm ve nehirler hakkında da bilgilere ulaşmak mümkündür[69].

Tamamı Mamuretü'l-Aziz vilâyet matbaasında tabedilen "*Mamuretü'l-Aziz Vilayet Salnameleri*"nin H. 1298 (1881), 1301 (1884), 1302 (1885), 1305 (1888),

67 Duman, *a.g.e.*, s.19.

68 Duman, *a.g.e.*, s.19-20.

69 İlk Mamuretülaziz Vilâyet Salnâmesi hakkında geniş bilgi için bkz. *1298 (1881 M) Tarihli Ma'muretü'l-Aziz Vilâyet Sâlnâmesi*. Yay. Haz. Erdal Açıkses-Rahmi Doğanay, Elazığ, 2001.

1307 (1890), 1308 (1891), 1310 (1892), 1312 (1894), 1325 (1907) yıllarına ait sayıları mevcuttur.

Tablo 5: Mamuretü'l-Aziz Vilayet Salnameleri[70]

SIRA	BASKI TARİHİ	BASKI YERİ	SAYFA SAYISI	EBATLARI	TERTİB EDEN
1	1298 (1881)	Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Matbaası	95	18x12 14x8,5	
2	1301 (1884)	Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Matbaası	13+173	19x13 15,5x9,5	Safvet Ef.
3	1302 (1885)	Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Matbaası	15+228	19x13 15,5x9,5	
4	1305 (1888)	Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Matbaası		19x13 15,5x9,5	Ahmed Ef.
5	1307 (1890)	Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Matbaası	2+118+1	19x13 15,5x9,5	
6	1308 (1891)	Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Matbaası	76	19x13 15,5x9,5	
7	1310 (1892)	Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Matbaası	222+1	20x14 17,5x10,5	
8	1312 (1894)	Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Matbaası	278+121	23x15 17x10,5	
9	1325 (1907)	Mamuretü'l-Aziz Vilâyet Matbaası	216+5	20x14 17,5x11,5	

SONUÇ

Vilâyet matbaaları kuruluş yıllarında yönetimin "resmi" yazışmalarını kolaylaştırmak, merkez ve taşra yönetimlerinde uygun görülen şeyleri basmak ve yaymak gibi görevlerle yükümlüydüler.

Mamuretülaziz Vilâyetinde ilk matbaa 1866 yılında Vali Hacı İzzet Paşa zamanında Müzlef Efendizâde Rıza Efendi tarafından kurulmuştur. Matbaanın kuruluşundan sonra kurucusu olan Müzlef Efendizâde Rıza Efendi, Hacı Süleyman Efendi ve Ali Efendi ile birlikte kolektif olarak çalışmış Bu kolektif çalışma dört yıl devam etmiştir. 1870'li yılların başlarında matbaa bir süre kapatılmıştır. Matbaanın ikinci kez açılışı 1881 yılında Vali Süleymaniyeli Abdullah Musip Paşa zamanında olmuştur. Matbaanın ikinci açılışını Billozâde Hacı Hurşit Efendi yapmıştır.

Mamuretü'l-Aziz Vilayeti Matbaası, 1881 yılında kurulduktan kısa bir süre sonra kurumsallaşmıştır. 1883 yılında matbaanın kurumsallaşması tamamlanmış ve bu yıldan itibaren matbaa müdürü tayin edilmeye başlanmıştır. Matbaanın ilk

70 Duman, *a.g.e.*, s.73-74.

müdürü Hüseynikli Miralayzâde Hacı Ömer Bey olmuştur. Matbaanın kurumsallaşmasını tamamlamasından sonra matbaa personeli arasında muharrirler, mürettibler, litograf, litograf refiki, destgah, hattat, mürekkebçi, çarkçı, dökümcü, merdaneci mülazım, tahsildar, kâtip, muamelat-ı hesab kâtibi, müvezzi (dağıtıcı), odacı, mukayyid ve sandık emini gibi görevlilerde çalışmaya başlamıştır.

Mamuretü'l-Aziz Vilayeti Matbaası bir vilâyet matbaası olarak kurulmuş olmakla beraber matbaada zamanla farklı materyaller de basılmıştır. Matbaada vilâyet gazetesi başta olmak üzere değişik gazete, mecmua, vilâyet salnâmeleri ve kitaplar da yayınlanmıştır.

Mamuretü'l-Aziz Vilayeti Matbaası aynı zamanda bir okul vazifesi görmüştür. Şehrin önde gelen aydınlarının bir araya geldikleri fikir alışverişinde bulundukları bir yer olmuştur. Ayrıca şehrin bir dönemine damgasını vuran şair ve yazarların yetişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Yine şehrin Cumhuriyet dönemindeki matbaalarında görev yapan matbaa ustalarının da yetişmesini sağlamıştır.

Mamuretü'l-Aziz Vilayeti Matbaası, Cumhuriyet Döneminde Vali Cemal Bardakçı zamanında Mehmet Çalıkoğlu'na satılarak kapatılmıştır.

KAYNAKÇA

1-Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi*

a.Dahiliye Nezâreti Evrakı

Dahiliye Nezareti Mektûbî Kalemi (DH. MKT.)

2-Gazete ve Mecmualar**

Mamuretülaziz

Sada

3-Salnâmeler

Salnâme-i Vilâyet-i Mamuretülaziz, H.1301, H.1302, H.1305, H.1307, H.1308, H.1310, H.1312, H.1325.

4-Araştırma ve İncelemeler

1298 (1881 M) Tarihli Ma'muretü'l-Aziz Vilâyet Sâlnâmesi, Yay. Haz. Erdal Açıkses- Rahmi Doğanay, Elazığ, 2001.

ALBAYRAK, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, C.4, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., İstanbul, 1996, s.207-209.

BİRİNCİ, Ali, "Harputlu Hacı Hayri Bey", *Tarihin Gölgesinde Meşâhir-i Meçhûleden Birkaç Zât*, Dergâh Yay., İstanbul, 2001, s.334-338.

ÇAKMAK, Zafer, "Elazığ'da Yayınlanan İlk Gazete: Mamuratü'l-Aziz", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.3, Elazığ, 2003, s. 28-32.

DEVRİM, Ali, *Mamuretü'l-Aziz Vilayet Gazetesi 1883-1886*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987.

DUMAN, Hasan, *Osmanlı Yıllıkları (Salnameler ve Nevsaller)*, İstanbul, 1982.

KOCABAŞOĞLU, Uygur--BİRİNCİ, Ali, "Osmanlı Vilâyet Gazete ve Matbaaları Üzerine Gözlemler", *Kebikeç*, S.2, Ankara 1995, s.101-121.

MEMİŞOĞLU, Fikret, "Elazığ'da Basın Hayatı", *Yeni Fırat*, S.22, Elazığ, 1964, s.21-26.

....., *Harput Divanı*, Elazığ Kültür Derneği Yay., Elazığ, 1995.

ONUR, M. Naci, *Harputlu Şâir Hacı Hayri Bey*, Elazığ İzzetpaşa Vakfı Yay., İstanbul, 2004.

Satvet-i Milliye Gazetesi (Transkripsiyon ve Asıl Metin), Yay. Haz. Erdal Açıkses-Zafer Çakmak, Elazığ, 2003.

SUNGUROĞLU, İshak, *Harput Yollarında*, C.2, İstanbul, 1959.

YILDIRIM, Yaşar, *Elazığ Basınının Öncüsü Mamuretül-Aziz Vilayet Gazetesi (1883-1884)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.

* Kullanılan defter ve belgelerin referans numaraları ve tarihleri ilgili dipnotlarda gösterilmiştir.

** Atıfta bulunulan gazetelerin numara ve tarihleri ilgili dipnotlarda gösterilmiştir.

EKLER

Mamuretü'l-Aziz Vilâyeti Mektupçusu ve Matbaa Müdürü Süleyman Faik Bey (Yurdal Demirel Arşivi)

Mamuretü'l-Aziz Vilâyeti Mektupçusu ve Matbaa Müdürü Süleyman Faik Bey (İshak Sunguroğlu, Harput Yollarında, C.2, s.314)

Mamuretü'l-Aziz Vilâyeti Gazetesi Muharrirlerinden Şair Hacı Hayri Bey (Yurdal Demirel Arşivi)

Ömer Naimi Efendi'nin Manzume-i Naima Kitabının Kapağı (Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Nadir Eserler Dermesi)

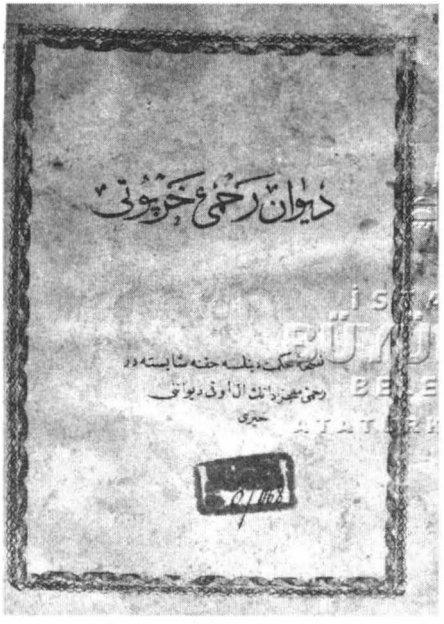

Rahmi-i Harputî'nin Divanının Kapağı (İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Arşivi)

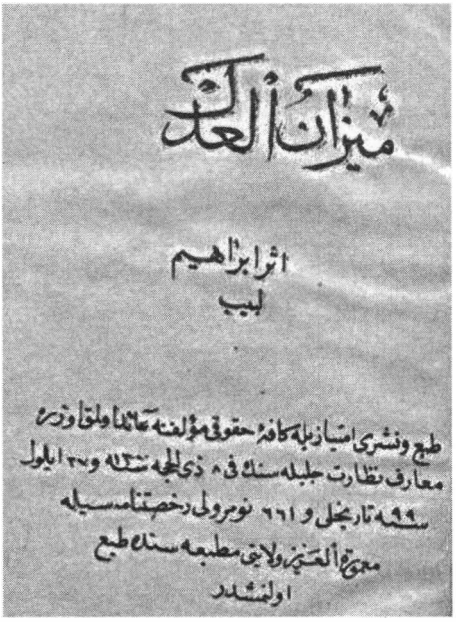

İbrahim Lebib Efendi'nin Mizanü'l-Adl Kitabının Kapağı (Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Nadir Eserler Dermesi)

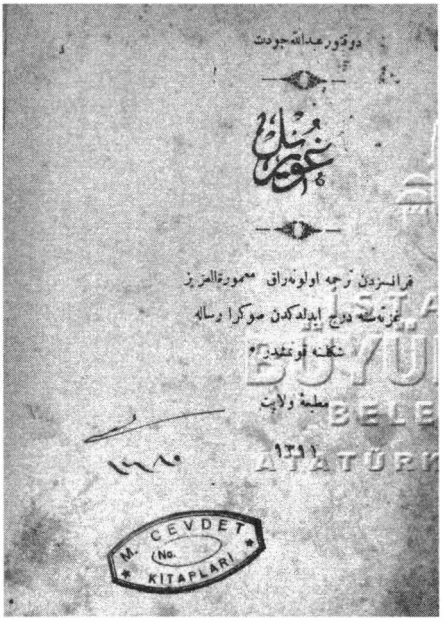

Doktor Abdullah Cevdet Tarafından Çevrilen Ludwig Buchner Goril Adlı Eserinin Kapağı (İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Arşivi)

Mamuretü'l-Aziz Vilâyeti Meclis-i Umumisinin 1927 Senesi Müzâkerat ve Mukarreratı Kitabının Kapağı (Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Nadir Eserler Dermesi)

معمورهٔ العزیز

Mamuretü'l-Aziz Vilâyeti Gazetesi'nin Birinci Sayısının ilk Sayfası (Milli Kütüphane Arşivi)

برنجی سنه نومرو (۹) — نسخه‌سی (۵) غروشدر

سطوت ملیه

۲۳ نیسان ۳۳۸ بازار

توركك تاریخ افتخارنده یالدیزلرله پارلایان مقدس بر كون

Satvet-i Milliye Gazetesi'nin Dokuzuncu Sayısının ilk Sayfası (Milli Kütüphane Arşivi)

نومرو : ۱۳

FERIDUN FAZIL TÜLBENTÇİ
Koleksiyonu
SATINALMA - DEVLET

یکی مفکوره

عصیان منطقه‌سنده نورالدین پاشا

عزیز مسافرلرمز طیاره جیلری استقبال

Yeni Mefkure Gazetesi'nin On Üçüncü Sayısının ilk Sayfası (Milli Kütüphane Arşivi)

صدا

Sada Mecmuasının Birinci Sayısının İlk Sayfası (Milli Kütüphane Arşivi)

١٣٠٥

Mamuretü'l-Aziz Vilâyeti Salnâmesi H.1305 (İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Arşivi)

Ali Emre ÖZYILDIRIM

SAHAF BOSNALI HÂFIZ MUSTAFA'NIN DERKENAR-RİSALE ŞEKLİNDE ATASÖZÜ ve KELÂM-I KİBAR DERLEMESİ[1]

Yazma olsun matbu olsun kitapların sayfa kenarlarına okuyan(lar) tarafından açıklayıcı ve tamamlayıcı bilgilerin veya çeşitli düzeltmelerin kısa notlar halinde eklenmesi mâlûm olduğu üzere günümüzde de devam eden kitap tarihi kadar eski bir alışkanlıktır. Osmanlı kitap kültüründe derkenar adıyla anılan bu tür çıkmalar, tabii kimin elinden çıktığına da bağlı olarak, kitapta verilen bilgilere katkı sağlayarak eserin değerini artıran unsurlardan biri haline dönüşebilmektedir. Öyle ki matbu bir kitabın kenarına yetkin bir okur tarafından konulan ayrıntılı not ve eklemelerin bazı durumlarda eseri bir yazma seviyesine çıkardığını söylemek abartı olmasa gerek.

Bu yazıya konu olan ve aşağıda görüleceği gibi müstakil bir risale hacmine ulaşan atasözü ve kelâm-ı kibar derlemesi de, Teke-zâde M. Said tarafından hazır-

1 Yayın aşamasında değerli tavsiyelerinden faydalandığım sayın M. Sabri Koz'a müteşekkirim.

lanan ve 1311'de [1893-4] basılan *Cümel-i Müntehabe-i Türkiyye yahud Atalarsözü* adlı eserin şahsî kütüphanemdeki nüshasının kenarına meraklı bir okur tarafından dolma kalemle özenli bir yazıyla eklenen çıkmalardan ibarettir.[2] Bosnevî Hâfız Mustafa isimli bu meraklı okurun aynı zamanda bir sahaf olması, kitabın kenarına kaydettiği atasözlerinin ve kelâm-ı kibarların kimden, nereden ve ne zaman derlendiğini büyük bir titizlikle not etmesi söz konusu derkenar-risalenin dikkate değer özelliklerindendir.

Sahaf Bosnevî Hâfız Mustafa

Kitabın iç kapağına geleneğe uygun bir şekilde nüshanın sahibi olarak istishab kaydı düşüp imzasını atan Hâfız Mustafa Efendi, 41. sayfa kenarına ilave ettiği Arapça bir sözden sonraki imzasında ise adının başına mesleğini de eklemiş, kendisini Sahhaf Bosnevî Hâfız Mustafa şeklinde tanıtmıştır. Hayat hikayesi hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan bu meçhul Bosnalı sahafın; hâfızlığından, derlemesinde yer verdiği Arapça, Farsça sözlerden, kullandığı matbu kaynaklardan ve gayet güzel ve işlek el yazısından eğitimli olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim Selim Ziya adlı bir mektep arkadaşını da kaynak olarak kullanması kendisinin eğitimli olduğunu açıkça göstermektedir. Her ne kadar hayatı hakkında bir bilgi elde yoksa da Hâfız Mustafa'nın, yazıya konu olan derleme için başta eşi olmak üzere bazı aile bireylerini ve yakın arkadaşlarını kaynak kişi olarak kullanması kendisini tanıyabilmemiz için önemli ayrıntılar içermektedir. Mesela Hâfız Mustafa'nın eşinin Rukiye Hanım, oğlunun İsmail Hakkı Bey ve kaynının Hâfız Nuri olduğunu bu kayıtlardan öğreniyoruz. Derlemeden bu isimler dışında kendisine ait somut bir biyografik bilgi çıkmıyor. Mesela Hâfız Mustafa'nın nerede yaşadığı, sahaflık mesleğini nere(ler)de icra ettiği, sahaflık dışında resmî bir görevi olup olmadığı gibi sorular maalesef cevapsız kalıyor. Bununla beraber kullanılan kaynaklardan hareketle bazı tahminlerde bulunmak tabii ki mümkün-

2 Adı geçen kitabın iç kapaktaki tam künyesi şu şekildedir: Teke-zâde M. Said, ***Cümel-i Müntehabe-i Türkiyye yahud Atalarsözü***, sahib ve nâşiri Asır Kütüphanesi sahibi Kirkor, Kaspar Matbaası, Dersaadet, 1311, 384 s. Aynı zamanda ünlü bir ressam olan Teke-zâde M. Said'in (1870-1913) 5742 atasözü içeren bu eserinin *Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yahud Atalarsözü* başlıklı ve iç kapağı yine 1311 ama dış kapağı 1312 tarihli nüshaları da vardır. Muhtemelen *Cümel-i* ... başlıklı iç kapak bilemediğimiz bir sebeple yenilenmiştir. Her iki iç kapakta da eser adları dışında yazılan her şeyin tıpatıp aynı olması ve her iki nüshada da sayfa üstlerinde kitap adı olarak *Durûb-ı* ... isminin kullanılması iç kapağın bu yeni isimle basılma ihtimalini güçlendirmektedir. Nitekim eserin aynı tarihte iki farklı isimle basılmış olduğunu düşünmek pek makul olmasa gerek. Özege'nin eserin farklı isimlerle iki baskı yaptığını kaydetmesi (C. I, s. 308) bu açıdan tashih ve tasrih edilmelidir.

dür. Mesela Üsküp'teki kabristanda yer alan bir mezar taşı kitabesinin de kaynak olarak kullanılması, "Sivrihisar'da bir abdal"dan alıntı yapılması, başka bir kaynak kişiden "der-Beypazarı" ibaresiyle söz edilmesi kendisinin bu şehirlerde yaşadığını gösteren bir ipucu olarak değerlendirilebilir.

Derlemenin genel özellikleri ve tarihi

Toplam 336 sözün yer aldığı elimizdeki derlemede yaklaşık 80 farklı kişinin sözlü kaynak, 20 kitap veya süreli yayının da yazılı kaynak olarak kullanıldığını görüyoruz. Hâfız Mustafa derlemesinde atasözlerine, irsal-i mesel kabilinden mensur ya da manzum vecizelere, hadislere, Arapça ve Farsça hikmetli sözlere yer vermiş, bir çok sözü nereden aldığını titizlikle not etmiştir. Bu sözleri, âdeta defter olarak kullandığı Teke-zâde Said'in adı geçen kitabındaki alfabetik düzeni takip ederek sayfa kenarlarına yazmış, böylece -tabii eski harflerle- alfabetik bir derleme meydana getirmiştir. Bu yazının sonunda sözlerin hepsi aynı sırayla verilmektedir.

Titiz bir araştırmacı ruha sahip olduğu anlaşılan Hâfız Mustafa derlediği sözlerin sadece kaynaklarını kaydetmekle kalmamış, aktardığı bir çok sözü hangi tarihte derlediğini de gününe varıncaya dek büyük bir hassasiyetle not etmiştir. Teke-zâde'nin adı geçen kitabını rûmî 4 Ağustos 1331, hicrî 4 Şevval 1333 [17 Ağustos 1915] tarihinde edindiğini kitabın kapağına not eden Bosnalı sahafın derlemesinde yer alan sözlerin tamamı rûmî 1331-1337 [1915-1921] yılları arasında kayda geçirilmiştir.[3] Dolayısıyla Hâfız Mustafa'nın bu eseri Osmanlı devrinin son yıllarında, meraklı bir vatandaş tarafından ve büyük çoğunluğu bakımından doğrudan halk ağzından derleme usulüyle meydana getirilmiş bir atasözleri ve vecizeler seçkisi olarak dikkate alınmalıdır.

Hâfız Mustafa'nın Kaynakları Üzerine

Bosnalı sahafın sözlü ve yazılı kaynakları hem kendisinin sık sık görüştüğü arkadaşlarını ve yakın çevresini tanımak açısından hem de Osmanlı devrinin sonunda okumaya meraklı, eğitimli, sahaflık yapan ve muhtemelen taşrada yaşayan bir Osmanlı vatandaşının sosyal çevresine ve okuduklarına ışık tutması

3 Sayısı fazla olmamakla beraber kitapta başka bir kişi -muhtemelen kitabın diğer bir sahibi- tarafından kurşun kalemle yazılan ve daha geç tarihte eklendiği belli olan sözler de bulunmaktadır.

bakımından önemlidir. Bu kısımda derlemede kullanılan kaynaklar sınıflandırılarak kısa yorum ve tespitlerim eşliğinde tanıtılacaktır.

Sözlü kaynaklar

Her ne kadar Hâfız Mustafa bir sahaf olarak kitaplarla iç içe bir hayat sürmüş olsa da derlemesinde yazılı kaynaklar ikinci planda kalmış, sözlü kaynaklar bariz bir şekilde öne çıkmıştır. Bu, ne kadar bilinçli bir tercihtir bilemeyiz; fakat bu tercih 1910'lu yıllarda halk arasında dolaşımda olan atasözlerini ilk ağızdan kaynaklarıyla aktaran bir derlemenin bugüne ulaşmasını sağlaması bakımından son derece isabetli olmuştur. Daha önce de işaret edildiği gibi Hâfız Mustafa sözlü kaynaklarının bir çoğunu ismen aktarmakla kalmamış, derlemeyi ne zaman yaptığını da günü gününe kaydetmiştir. Bu açıdan kendisini âdeta modern bir derlemeci titizliğiyle çalışan amatör bir araştırmacı olarak görmek gerekir.

Yukarıda da söylendiği gibi Hâfız Mustafa'nın sözlü kaynakları arasında aile fertleri ve özellikle de eşi Rukiye Hanım baskın bir şekilde öne çıkmaktadır. Öyle ki Rukiye Hanım yaklaşık 50'ye yakın sözün kaynağı olarak derlemeye en fazla katkı sağlayan kişi konumundadır. Şaşırtıcı olan bir nokta Rukiye Hanım'dan aktarılan bir çok sözün müstehcen denebilecek kelimeler ve imalar içermesi, buna rağmen eşi tarafından bir kaç istisna hariç sansürsüz olarak yazıya aktarılmış olmasıdır. Derlemenin kaynakları arasında sayıları fazla olmasa da Rukiye Hanım'dan başka kadınların da yer aldığını özellikle vurgulamak Hâfız Mustafa'nın, derleme konusunda sadece erkeklerin dünyasıyla sınırlı kalmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Hâfız Mustafa'nın aile fertleri dışında kalan sözlü kaynakları muhtemelen yakın arkadaşlarından, mahalleli esnaf ve komşulardan, dükkanına gelen müşterilerden oluşmaktadır. Unvan ve lakaplarından son dönem Osmanlı toplum hayatının orta sınıfını farklı renkleriyle yansıttığını iddia edebileceğimiz bu meçhul kişiler, aslında döneme ait insan profilinin güzel bir panoramasını vermektedir. Bir tarafta hâfız, hacı, hoca, molla gibi dinî eğitimi ve hassasiyetiyle öne çıkanlar, bir tarafta usta, berber, abacı, dikici, kuyumcu, sepetçi gibi mahalleli esnaf temsilcileri, diğer tarafta ise jandarma erlerinden, kolağası, yarbay ve binbaşı gibi rütbeli subaylara kadar asker kökenli kaynak kişiler ile orman memuru, reji müdürü vb. okumuş devlet memurları derlemede kaynak kişi olarak renkli ve ahenkli bir beraberlik meydana getirmektedir. Özellikle asker kökenli kişilerin kayda değer bir sıklıkla karşımıza çıkması Hâfız Mustafa'nın mahiyeti-

ni bilemesek de ordu mensuplarıyla yakın ilişkileri olduğunu göstermektedir. Tabii derlemenin sözlü kaynakları olarak muhtemelen Hâfız Mustafa'nın dostu olan ve yerel eşraftan oldukları anlaşılan zâdegân mensuplarını da bu tabloyu tamamlayan kişiler olarak anmak gerekir. Galatalı-zâde, Kayış-zâde, Tekeoğlu, Tütüncü-zâde, Torun-zâde, Çayırlı-zâde, Devekuş-zâde, Fazlî-zâde, Pekmezci-zâde, Softa-zâde, Karaderviş-zâde gibi lakaplarla anılan kaynak kişilerin sayısı da az değildir.

İstisnalar hariç birçok kişiden sadece bir veya birkaç sözün derlenmiş olması Hâfız Mustafa'nın mümkün mertebe derleme halkasını geniş tutmaya, yakın arkadaşlarıyla sınırlı kalmamaya çalıştığını göstermektedir. Derlemede en çok sözün Rukiye Hanım'dan aktarıldığı yukarıda ifade edilmişti. Yaklaşık 35 sözle İnebolulu Hacı Mehmed Zihni'nin, 10 sözle Karaman-zâde Ali Hâkî'nin ve 6 sözle Galatalı-zâde Hacı Hamdî'nin derlemeye en çok katkı sağlayan diğer sözlü kaynaklar olmalarından hareketle bu isimlerin Hâfız Mustafa'nın sık görüştüğü iyi arkadaşları olduğunu düşünmek mümkündür.

Son olarak Hâfız Mustafa'nın bizzat kendisini kaynak vererek aktardığı az sayıdaki kelâm-ı kibar üzerinde durulabilir. Bu sözlerin Arapça alıntılardan ibaret olması kendisinin kültür ve eğitim seviyesini anlamamız açısından önemlidir. Birkaç yerde adını yazmak yerine BHM harflerini bir monogram gibi kullanması dikkat çekicidir.

Yazılı kaynaklar

Hâfız Mustafa'nın eğitimli bir sahaf olmasına rağmen sözlü kaynaklara nispetle matbu kaynaklara fazla iltifat etmediği yukarıda söylenmişti. Süreli yayın olarak ***Peyâm-ı Sabâh, Sabâh, Nilüfer, Âtî, Hürriyet-i Fikriyye*** ve ***Tasvîr-i Efkâr***'dan yapılan birkaç alıntı bir tarafa bırakılacak olursa ***Karagöz*** mecmuasının 18 alıntıyla baskın şekilde öne çıktığı görülmektedir. Derlemede kaynak olarak kullanılan ve tam künyeleri metin içinde dipnotlarda gösterilen Türkçe kitaplar ise şunlardır: ***Nûru'l-hüdâ li-men ihtedâ, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, Risâle-i İmlâ, İtikâdât-ı Bâtılaya ilân-ı Harb, Netîce-i Aşk, Aşk Tılsımı, Şah Kasım Hikâyesi, Kısas-ı Enbiyâ*** ve ***Cevâhir-i Şarkıyye.*** Bu kaynaklar içinde sadece Bosna'da yayımlanan ***Cevâhir-i Şarkıyye,***[4] atasözlerini ve vecizleri toplayan bir eserdir. Dolayısıyla Hâfız Mustafa'nın başta Şinâsî ve Vefik Paşa olmak üzere daha önce basılan atasözü derlemelerini kullanmaması dikkat çekiyor. Bu du-

4 Mehmed Bey Kapetanoviç, *İstaçno Blago: Cevâhir-i Şarkıyye*, Sarajevo, 1313.

rum belki de kendisinin var olanı aktarmak yerine özgün bir derleme meydana getirme arzusuyla açıklanabilir.

Derlemede Şinâsî, Hersekli Ârif Hikmet, Yanyalı Deli Nuri, Manastırlı İsmail Hakkı ve Ebuzziyâ Tevfik'ten alıntılara da yer verilmiştir. Bu alıntılar için herhangi bir kaynak gösterilmemesi beyitlerin veya sözlerin Hâfız Mustafa'nın ezberinden aktarıldığına işaret olabilir.

Diğer kaynaklar

Derlemede sözlü ve yazılı kaynaklar dışında az sayıda folklorik özellikler gösteren farklı kaynaklar da kullanılmıştır. Mesela yukarıda değinildiği gibi Üsküp Gazi İsa Bey Kabristanı'ndaki bir mezar taşından yapılan alıntı ile tabur kâtibi Şerif Efendi ile Hacı Osman'ın tütün tabakaları üzerindeki beyitler bu gruba girmektedir.

Ayrıca Hâfız Mustafa, muhtemelen ana dili olan Boşnakça'dan iki atasözünü de Türkçe'ye tercüme ederek derlemesine dahil etmiştir.

Sonuç

Sahaf Bosnalı Hâfız Mustafa'nın titiz bir derlemeci olarak yüzyıl öncesinden kalan bir kısım sözlü folklor malzemesinin kayda geçmesine ve günümüze ulaşmasına vesile olması kendisinin kültür hayatımıza önemli katkılar sunan sahaflar zincirinin kayıp halkalarından birisi olduğunu göstermektedir. Burada yayımlanan bu malzemenin değerlendirilmesi ve işlenmesi ise tabii ki uzmanların, ilgililerin ve meraklıların işidir.

DERLEME METNİ

Derleme metni aktarılırken sıralamaya herhangi bir müdahalede bulunulmamış, Arap harfli alfabetik sıra değiştirilmemiştir. Okunuşundan emin olunamayan yerlere soru işareti eklenmiştir.

Manzum sözlerde mısra aralarına "/" beyit aralarına "//" işareti konmuştur.

Her söz için bir numara verilmiş, kaynak ve derleme tarihiyle ilgili bilgiler köşeli parantez içine alınmıştır.

Az sayıda da olsa mükerrer olarak geçen sözler aynen bırakılmıştır.

Farklı bir yazıyla, kurşun kalemle ve muhtemelen kitabın diğer bir sahibi tarafından Hâfız Mustafa'dan sonra yazılan sözler de derlemeye dahil edilmiş ama bu sözlerin başına bir * işareti eklenmiştir.

Arapça ve Farsça alıntıların Türkçeleri, kaynak olarak geçen kitapların künyeleri ve özellikle beyitlerle ilgili tashih, açıklama ve ilaveler dipnotta verilmiştir.

Hâfız Mustafa bazı müstehcen kelimeleri ebced hesabına dayalı şifreli bir imla ile bazısını ise açıkça yazmayı tercih etmiştir.Bu konuda da tamamen metne sadık kalınmıştır.

Anonim olmayan sözlerden ve beyitlerden kaynağı tespit edilebilenler dipnotta gösterilmiştir. Çoğunluğu oluşturan anonim sözlerin herhangi bir kaynaktan teyidi yoluna gidilmemiştir. Bununla beraber Türkiye Türkçesindeki atasözleri için en zengin kaynak konumundaki Nurettin Albayrak'ın ***Türkiye Türkçesinde Atasözleri*** (Kapı Yayınları, İstanbul, 2009) adlı eserinde, derlemede geçen bir çok sözü anlamıyla beraber bulabilmek mümkündür.

ELİF

1. *Ebgazu'l-helâl indi'llâhi't-talâk*[5]
2. Atılmışım iki lâ-yefhemin miyânesine / Zemîne anlatamam âsumâna anlatamam[6] [*Peyâm-ı Sabâh*, no.10885; 4 Mart 36]
3. Atın ahmağı rahvan olur, köpeğin ahmağı tazı olur, insanın ahmağı jandarma olur [Jandarma Bekir Onbaşı; 9.9.332]
4. At aldın dirhem ile / öldürün verem ile / böyle dostluk olur mu / ayda bir selam ile [Obalı Ayşe; 15 Mart 1335]
5. Parmağında mührü / berter ettin kahrı / kahır kahır üstüne / Ver içeyim zehri [eydan (Obalı Ayşe)]

5 Allah indinde en sevimsiz helal boşanmaktır. Hz. Muhammed

6 Muallim Nâcî

جمل منتخبهٔ ترکیه

یاخود

آتالر سوزی

تکه زاده :

م . سعید

« ضروب امثال ، که حکمة العوامدر . لسانندن
صادر اولدیغی برملتك ماهیت افکارینه دلالت ایدر »
« شناسی مرحوم »

« ٥٧٤٢ » عدد امثالمی حاویدر

معارف نظارت جلیله سنك رخصتیله

درسعادت

(قصبار مطبعه سی) باب عالی جاده سنده نومرو ٢٥

صاحب وناشری

عصر کتبخانه سی صاحبی کرقور

في ٤ اغسطوس ١٣٣١ في ٦ شوال ١٣٣٣

6. *Ateş yazın nar, kışın nurdur [Sofu Hoca]
7. Atıla tîr-i kazâ çün kabza-i takdîrden / Merd isen sînen siper kıl çek elin tedbîrden // Başa yazılan gelir tağyîrde yoktur hiç mecâl / Gel ferâgat eyle vâiz sen bizi tecvîzden[7] [*Nûrü'l-hüdâ*,[8] s. 141]
8. Açılır bahtımız bir gün, hemân yatdıkça yatmaz ya / Sebepler halk eder Hallâk, kerem bâbın kapatmaz ya / Benim şâha münâcâtım değildir rızk için hâşâ / Hudâ rezzâk-ı âlemdir rızıksız kul yaratmaz ya[9] [râvîsi İnebolulu Hacı Mehmed Zihnî; 20 Kânunısani]
9. Açma kutuyu söyletme kötüyü [*Karagöz*]
10. Ahbap istersen evde karı, dost istersen kesede para [Galatalı-zâde Hacı Hamdî]
11. İhtimâldir pâdişâhım belki deryâ tutuşur [İnebolulu Hacı Mehmed Zihnî; 9.8.36]
12. *Adama dayanma ölür, ağaca dayanma çürür
13. *İzâ temmetü'l-mahabbet sakatat şurûtu'l-edeb*[10]
14. Armut aşladım alıca, bir meyve bitti delice, ne armuda benzer ne alıca[11] [refikam Rukiye; 15 Mart 1335 - O da Bedriye'den - Mustafa]
15. Arnavuta bakınca Kürt merhametli olur [İnebolulu H. M. Zihnî]
16. *Arıyı duman, insanı iman yola getirir [M. Fâzıl]
17. *Arazi sabiye, emlak kadıya, para karıya
18. Az kaz, öz kaz, boyunca kaz
19. Arnavuta nispetle Kürt müslümandır [mısraın ikisi İnebolulu Hacı Mehmed Zihnî Efendi'nindir; 17.3.332]
20. İsteme para benden, buz gibi soğurum senden [*Karagöz*]
21. Eski sapana yeni ok, ahbap olmuş iki bok [refika-i hayatım Rukiye]
22. Eşek göt atınca çüş demekten ne anlar [Safranbolulu Tabak Ahmed Dâlî]
23. *Eşek, beni kayıran bokumu yesin dermiş.
24. Aştır kaynar, gençtir oynar [refikam]
25. Eşek ne bilir hoşafı, suyunu içer dânesini dibinde bırakır
26. Eşeğin sebâtı çamura batıncaya kadardır [*Karagöz*]
27. Eşeğini döğmeyen semerini döğer [*Karagöz*]

7 Kafiye icabı son kelime "tekdîrden" olmalıydı

8 Karakaş-zâde Ömer b. Mehmed, *Nûru'l-hüdâ li-men ihtidâ*, İstanbul, 1286

9 Erzurumlu İbrahim Hakkı

10 Sevgi bittiğinde edep kuralları da ortadan kalkar. Hz. Muhammed

11 Bu söz bilmece olarak da derlenmiştir.

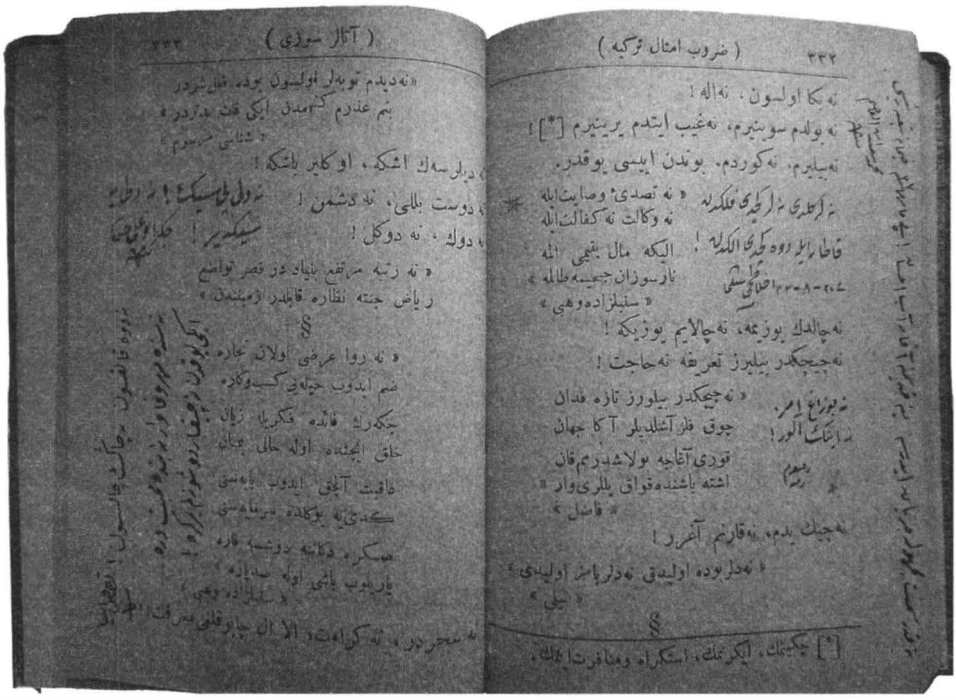

28. Eşeğini 60, 10, 20, 50 osurmasına katlanır[12]
29. Eşeğin canı yanınca atı geçer
30. Eşek elin, heybe emanet
31. Ağzı açık, aklı kaçık
32. *İtâatuhu farzu telattuf ev cefâ / Ve meşrebuhu azbu tekeddür ev safâ / Vekeltü ile'l-mahbûbi emrî küllehu / Fe-in şâ'a ahyânî ve in şâ'a etlefâ*[13] [Karaman-zade Ali Hâkî]
33. Ağız mideden büyük olmamalı [*Nilüfer*]
34. Ağlayanın malı gülene yaramıyor [Karaman-zade Ahmed Usta]
35. İfnâ ile ruh korkutulmaz, Tufan ile Nuh korkutulmaz [Karaman-zadc Ali Hâkî]
36. Akçası ak olanın yüzün karasına bakılmaz [*Karagöz*]
37. Akranın karga ise burnun necâsetten kurtulmaz [H. M. Zihnî]
38. Akça israf eylemekten eyleyin çokça hazer, kalırsa düşmana kalsın dosta minnet eyleme [Hacı Mehmed Zihnî; 10.2.336]
39. Ekmeği saçta, giyeceği taşta [Tekeoğlu Hâfız Mehmed]

12 Ebced hesabına göre sırasıyla, 60 sin, 10 ye, 20 kef, 50 re harfinin karşılığıdır.

13 Lutuf da etse cefa da etse ona itaat farzdır, saf da olsa bulanık da olsa onun meşrebi tatlıdır. Ben bütün işimi sevdiğime havale ettim, ister beni yaşatsın ister öldürsün.

40. Ekmek mayadan, kız anadan [refikam Rukiye]
41. *El-cûdu bi'l-mevcûd*[14] [Şeyh Hilmi]
42. Altın kalemle yazsın bunu yazan / Kendi düşer eller için kuyu kazan
43. Az kaz, öz kaz, boyunca kaz [İnebolulu Hacı Mehmed Zihni]
44. Altı okka pekmez, yerinden kalkmaz, kalksa da işe yaramaz [refika-i hayatım Rukiye]
45. Alaya aç çıkılır ama açık çıkılmaz [refika-i hayatım Rukiye]
46. Alacağına şahin, vereceğine serçe [*Karagöz*]
47. *El-hedâyâ teştürek, velev-kâne* beşbörek [Evliya Çelebi]
48. *Allah'ın dediği olur
49. Eli hamur karnı aç
50. *El-ilmu saydun, ve'l-kitâbet kaydun*[15] [Karaman-zade Ali Hâkî]
51. *El-ilmu ve'l-mâlu yestürâni külle ayb, el-fakru ve'l-cehlu yekşifâni külle ayb*[16] [Sahhaf Bosnavî Hâfız Mustafa; 25.3.1332]
52. *El-asâ li-men asâ, ve'l-vefâ li-men afâ, ve'l-afâ li-men vefâ esahhun*[17]
53. *El-atâ li-men hatâ*[18]
54. *El-istînâs bi'n-nâsi min-alâmeti'l-iflâs*[19]
55. *El-ilmu ve'l-mâlu yesturâni külle ayb, el-fakru ve'l-cehlu yekşifâni külle ayb*
56. Elin ağzı yoğurt torbası değildir
57. Elim hamur karnım aç
58. *Lehâ iltiyâmun mâ-ceraha's-sinân, ve lâ-yeltâmu mâ-ceraha'l-lisân*[20]
59. Eli hamur karnı aç
60. İmlâda bir yazılırsa zifirle züfer, manâda ise nerede zifir nerede züfer [B.H.M; 5.2.1332]
61. Emsâlin karga ise burnun boktan kurtulmaz
62. İmam evinden aş çıkmaz, ölü gözünden yaş çıkmaz [refika-i hayatım Rukiye; 30 Teşrinisani 36]
63. Anahtarı koduğu yeri biliyor
64. *Anadolu Anadolu, Allah'ım vatanı koru [Şemsettin Günaltay]

14 Cömertlik varlık iledir.

15 İlim bir avdır, yazmak onu yakalamaktır.

16 İlim ve mal bütün ayıpları örter, fakirlik ve cehalet bütün ayıpları ortaya çıkarır

17 İsyan edene sopa, bağışlayıcı olana vefa, vefalı olana hoşgörü (göstermek) en doğrusudur

18 Hata edene iyilik (etmeli).

19 İnsanlarla yakınlaşma iflas alametidir.

20 Mızrak yarası kapanır, dil yarası kapanmaz. Hz. Ali

ب ا

بابا اوغلنك فنا اولديغنی ايسته‌مز.
بابا اوجاغی !
بابا ايله ، آنا ايله ياشانلماز .
بابا بيلكيسيله آدم، آدم اولماز .
بابادن مال قالير، كمال قالماز ! (ارث)
باباسنك خيرلی اولادی .
باباسنك خيرينه دكل آ ؟ !
باباسنه خيری اولمايانك ، بكامی خيری اولور؟
بابا ميراثی، بابانك موم كبيدر !
بابانك مالينی ظن ايتدك ؟
بابا ويركيسی كورومللك، قوجه ويركيسی دويوملق
بابا همت! اوغل خدمت !
بابا هندی كبی قابارييور .
باباقجی يه مال می قاپديردك ؟
باب توكلدن آيرلمه !

65. Üvey kayın validesini nikah etmek isteyen Arnabud Zülfikar Efendi'ye pesendâne ile: Anasına kalkan eşek supası [Hacı Mehmed Zihni; 19 Ağustos 331]
66. Entarisi belleme, altına elleme [Yüzbaşı Süleyman Efendi, jandarma kumandanı der-Beypazarı; 19.2.1332]
67. Anasıyla kızını arslan yalamış, babasıyla oğlunu kuduz dalamış
68. İnsan bir günde bin düşman kazanabilir, ama bütün ömründe ancak bir ahbabı kazanamaz
69. *Men-ahabbe şey'en eksere zikrehu*[21]
70. İnsana dayanma ölür, ağaca dayanma çürür [Hacı Yavaş]
71. İnsanın sevdiğine nazı geçer [*Karagöz*]
72. İnsan umduğuna gücenir [İnebolulu Nuri]
73. İnsanın ağzı uludur, söylediği ölüdür [Kösteli (?) Sofu mahdumu Molla Ahmed; 11.1.1332]
74. Utanmazdan utan, korkmazdan kork
75. Ev evi yemiş evin haberi olmamış [refikam Rukiye]
76. Olma mütevelli ile vasî, olursun Hakk'a âsi [Şâhî-zâde Osman]
77. Oruç yediğini gördüm, namaz kıldığını görmedim [İnebolulu Hacı Mehmed Zihni]
78. Otur kızım otur bahtın açılır, eller yayladan göçünce götün açılır [refika-i hayatım Rukiye; 3.7.332]
79. *Üzüntüyü bırak yaşamaya bak
80. Üzümsüz bağa giriyor, hesapsız değnek yiyor [refikam Rukiye]
81. Oğlun elin ekmeğini tatmasın, kızın elin evinde yatmasın [refikam Rukiye]
82. Ufak taşla götünü silme, eline necâset bulaşır [mahdûmum İsmail]
83. Oğlanı hırsız eden babasıdır, karıyı kahpe eden kocasıdır [İnebolulu-zade Mehmed Zihni; 14 Ağustos 36]
84. Öküzün ölürse dana al, karın ölürse kız al [Güdüllü Molla Hüseyin]
85. Olmaz âbâya bundan özge şeref / Ki kala yerlerinde hayrü'l-halef [*Nûrü'l-hüdâ*, s. 9]
86. Evin geniş olacaksa elin geniş olsun [refikam Rukiye]
87. Öleyim desem ecel yok, durayım desem mecal yok [refika-i hayatım Rukiye]
88. Ölüyü helvasıyla cihânı mı seviyorsun (?)! Hacı ....?[22] [İnebolulu Hacı Mehmed Zihni; 9.3.1332]

21 İnsanın en çok sevdiği, en çok andığıdır. Hz. Muhammed

22 Sayfa kesildiği için okunamıyor.

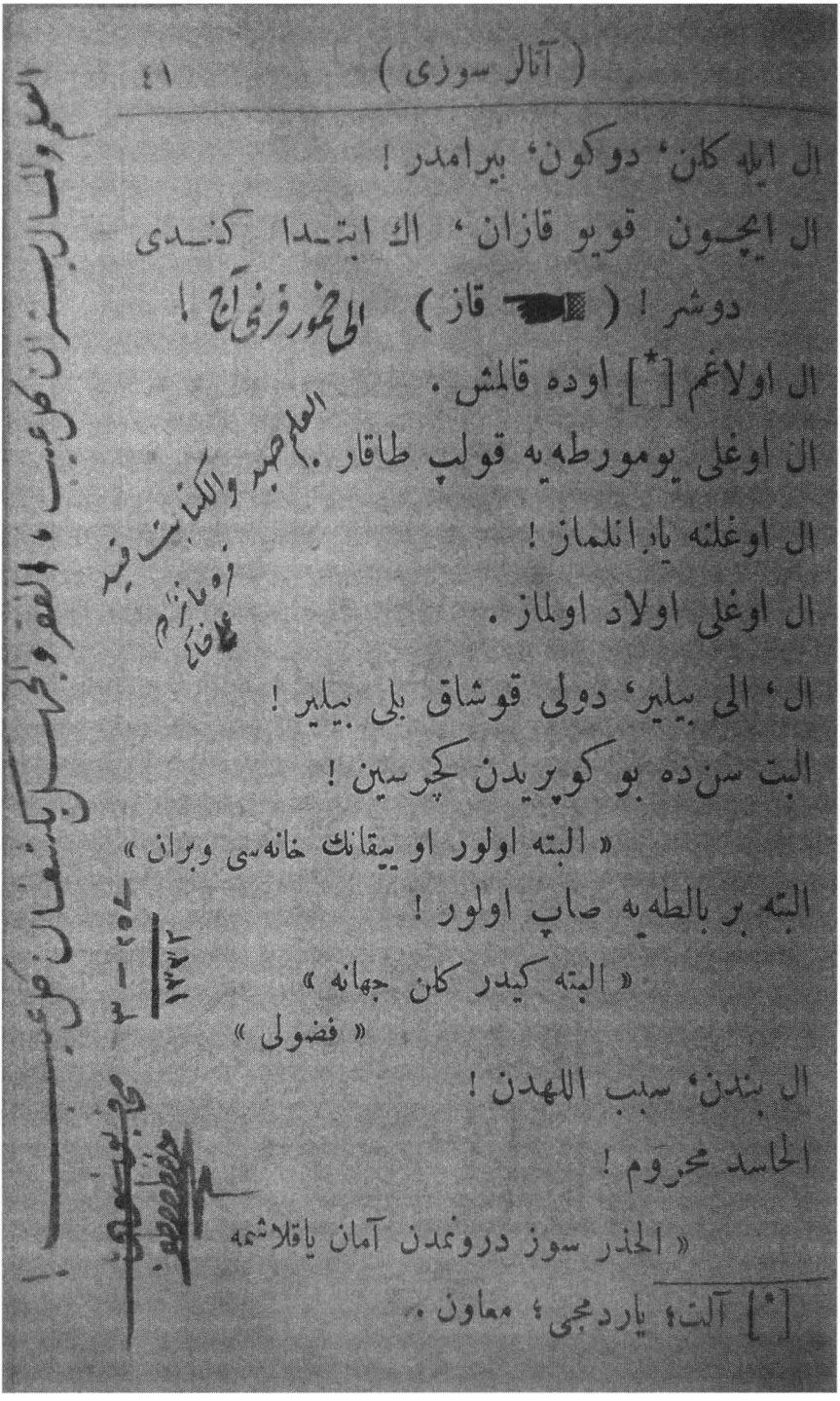

Bosnalı Sahaf Mustafa'nın imzasının yer aldığı 41. sayfa.

89. On parayı beğenmeyen on para etmez [Galatalı-zade Hacı Hamdi]
90. Âheste giden menzil-i maksûda varır / Tîz-reftâr olanın pâyına dâmen dolanır[23] [Fatma Hoca]
91. Oynama balık, satarım seni [Fazıl Efendi]
92. Ayran yok ki içmeğe, gümüş ibrik arar sıçmağa [refikam Rukiye]
93. Ayağını sıcak tut, başını serin, kendine bir iş bul, düşünme derin
94. Ey mimar-ı âlem bir nazar kıl şu vîrâneme [İnebolulu Hacı Mehmed Zihni]
95. Ey gönül bir cân için her câna minnet eyleme / İzzet-i dünyâ için sultâna minnet eyleme // Bu dünyanın varlığına yok deyip de ağlama / Gir kanaat evine nâ-dâna minnet eyleme [mahkeme katibi Şemseddin mahdumu]
96. İşleyen demir ışılar, işletmeyen paslanır
97. İğneyi çalan ineği de çalar [Boşnakçadan tercüme]
98. El uşağı birinci sene doğan olur, ikinci sene soğan olur, üçüncü senede kahpenin .mından doğan olur [İnebolulu Hacı Mehmed Zihni; 6.1.1332]
99. Ele verirsin öğüdü, sonra sen yutarsın söğüdü [*Karagöz* gazetesi]
100. İyilik bahtım, altın tahtım [tekâüd Hacı Mustafa]
101. Cihanda iyiliğe iyilik olaydı ki Numan Şah Sinan Mimar'a ederdi[24] [Hacı İmam]

BE

102. Bâb-ı Hak meftûh iken her lahza ehl-i hâcete / İlticâ lâyık mıdır mağrûr-ı câh-ı rif'ate[25] [Hacı İmam]
103. Baba malı tez tükenir, evlat gerek kazana
104. Baba evladına bir üzüm bağı bağışlamış da evlat babasına bir çengil üzüm vermez imiş
105. Babasına hayrı olmayanın kime hayrı olur [Âteşî-zade Mehmed Bedreddin, *Risâle-i İmlâ*[26]]
106. Baz baz ile, taz taz ile, kaz kaz ile, kel tavuk kel horoz ile [Fazlî-zade]
107. *Bana benden olur her ne olursa
108. Be-tedrîc ü karâr u intizâr u terbiyet kerded / Meh-i nev bedr ü bârân dürr ü hûn misk ü hacer gevher[27] [ez-*Şâhnâme*-i Firdevsî; 28 Şubat 36]
109. Bağa varmağa iz gerek, üzüm yemeğe yüz gerek

23 Ziyâ Paşa. İlk mısra "Erişir menzil-i maksûduna âheste giden" olmalıydı.

24 Doğrusu "Sinimmar Mimar" olmalıydı.

25 Abdurrezzâk İlmî.

26 Âteşî-zâde Mehmed Bedreddin, *Risâle-i İmlâ*, İstanbul, 1322.

27 Tedric ile hilal dolunaya, karâr ile yağmur inciye, beklemeyle kan miske ve terbiyeyle taş mücevhere döner.

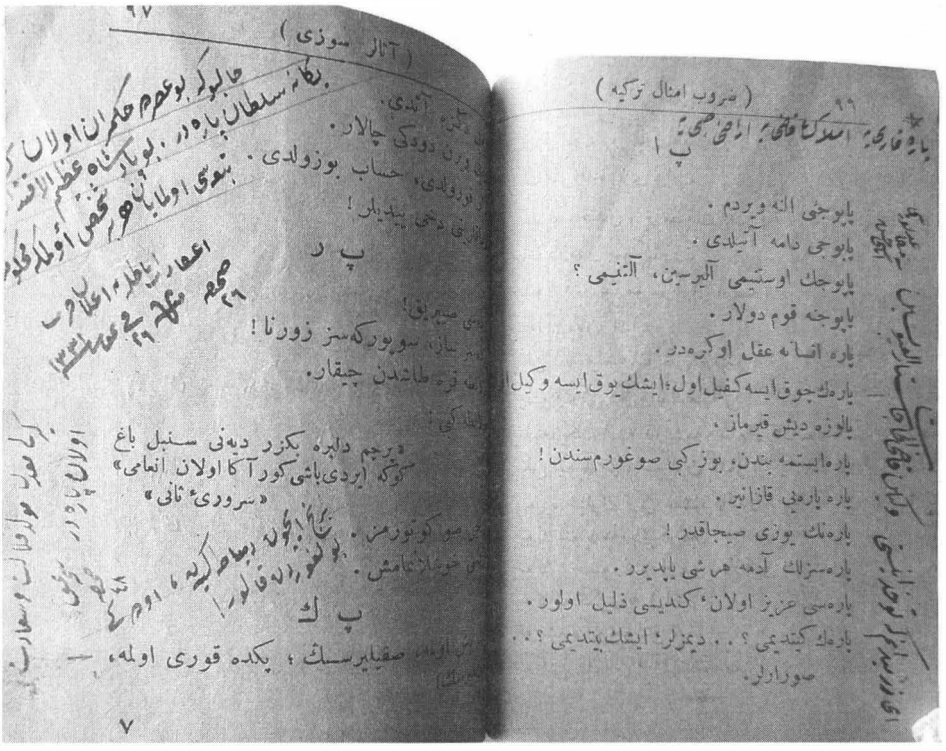

110. Bal mum yakana bal mum, yağ mum yakana yağ mum, zeytin yağı yakana zeytin yağı verir [İnebolulu Hacı Mehmed Zihni; 6.3.1332]
111. Bir kişinin boş olursa cep ile tenceresi, fayda eder mi acep köşk ile penceresi [Boşnakçadan tercüme, BHM]
112. Bir dokun bir ah dinle kâse-i fagfûrdan [*Karagöz*]
113. Ben de bir Süleyman-ı zaman idim / ateşle rüzgara hükmeder idim / sanmayın Sultan Süleyman idim / tersanede körükçü Süleyman idim [İnebolulu Hacı Mehmed Zihni Efendi pederi berber Salih Usta; 6 Mayıs 36, ruz-ı perşembe, ruz-ı Hızır]
114. Bütün ef'âlin ilcâ'âtı isti'dâda tâbi'dir / Bilinse sırr-ı hilkat kimsede taksîr yoktur yok [Hersekli Ârif Hikmet]
115. Bok boku Sivas'ta bulur [Kayış-zâde Hacı İbrahim; 17.11.331]
116. Buldun bir koyun, ye de doyun [İnebolulu Hacı Mehmed Zihni; 2 Eylül 331]
117. Bu kaşık güzel kaşık, sonra koymayın bulaşık [kezâ minhu]
118. Bilirsin götünün huyunu, neden içiyorsun kuyunun suyunu, deniz kenarında ne işin var [refikam Rukiye]
119. Bilen biliyor biliyoru! Bilen biliyor der, bilmeyen sırça yahut cam diyor! (?)

PE

120. Para karıya, emlak kadıya, arazi sabiye
121. *Ey zer mî-dânem ki to Hudâ nîstî*[28] / Velâkin kâdi'l-hâcât settâru'l-uyûbsun [Mütekâid Yüzbaşı Amasî Hasan]
122. Halbuki bu asırda hükümrân olan yegâne sultan paradır. Bu pâdişâh-ı azîmü'l-iktidârın teb'ası olmayan her bir şahıs ölmeye mahkumdur [*İtikâdât-ı Bâtılaya İlan-ı Harb*[29], s. 26; 26 Temmuz 1331]
123. Kirli maden, mevlid-i felaket ü saadet olan paradır [*Netice-i Aşk*[30], s.48]
124. Pirinç için Dimyat'a giden evdeki bulgurdan kalır

TE

125. Tazıyı besleyen osuruğunu sesler
126. Tahammülüne göre Allah kimseye ibtilâyı vermesin [Tepedelenli Mehmed Ali Paşa-zâde Kenan Bey]
127. Tasasız kafa kabaktan kötüdür [Galatalı-zâde Hacı Hamdi]
128. Te'vîz ile gider deme şeytânı vâiz / Mağlûb-ı nefs olan kişi şeytân-ı mahz olur [*Nûrü'l-hüdâ*, s. 6]
129. Terziye dikin demişler, ayak üzre kalkmış [Abacı Sadi Tevfik]
130. Terziye menfâya gideceksin dediklerinde iğnem başımdadır demiş
131. Tükürsem yüzüm, çıkarsam gözüm

CİM

132. Cebime sıçma, çerezini istemem [refikam Rukiye]
133. *El-cûdu bi'l-mevcûd*[31]
134. Cihanda iyiliğe iyilik olaydı ki Numan Şah Sinan mimara ederdi [Sinemmar'a, nüsha]

ÇİM

135. Çeşm-i ibretle nigâh et zâhidâ eşyâya sen / Ma'ni-i sun'-ı İlâhîde ne sen varsın ne ben[32] [Hacı İmam]
136. Çağrıldığın yere var âr etme; çağrılmadığın yere varma, yerini dar etme [132]
137. Çal çirişi al kuruşu [Tekyeli dikici merhum Hacı Ömer Usta]
138. Çobanın gönlü olunca tekeden süt çıkarır [Zihni; 11.11.335]
139. Çirkin kaçınır, güzel açınır [refika-i hayatım Rukiye]

28 Ey altın! Biliyorum ki sen Allah değilsin

29 Kılıç-zâde Hakkı, *İtikâdât-ı Bâtılaya İlân-ı Harb*, İstanbul, 1331.

30 Osmanpaşa-zâde Ahmed Rızâ, *Netîce-i Aşk*, İstanbul, 1327.

31 Cömertlik varlık iledir.

32 Kazasker Mustafa İzzet

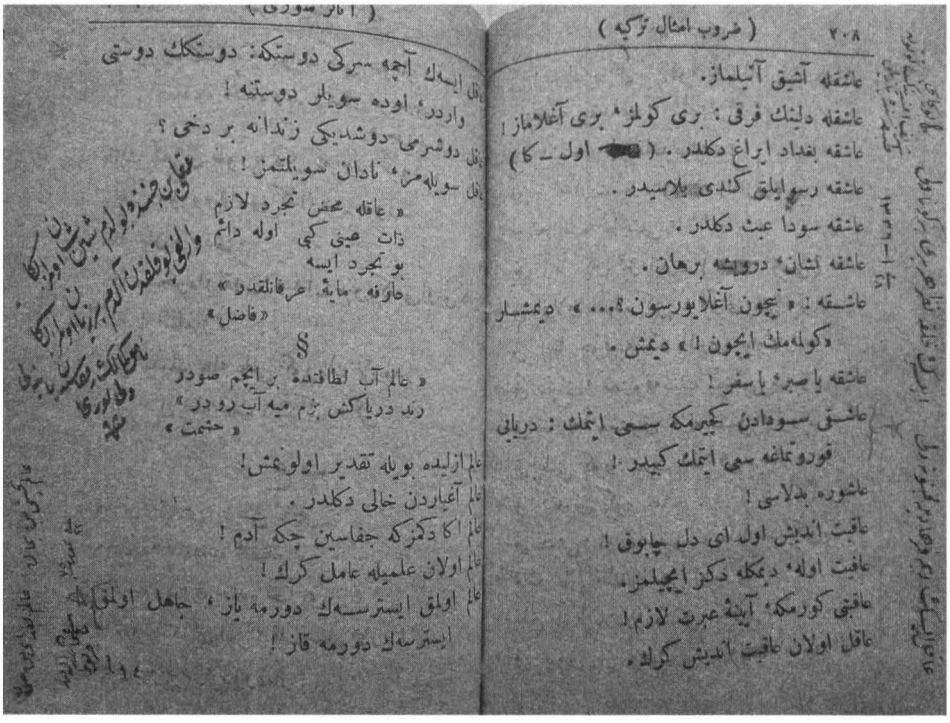

HÂ

140. Hap yap para kap [Hacı Mehmed Zihni]
141. Hacı oldun hoca oldun, iki karıya koca oldun
142. Hiddet ve şiddet, tahkîr ve şetm eser-i zaaftır ve burhansız kalanların silahıdır. Nitekim ağlamak ve cırlamak bebeklerin ve çocukların silahıdır [*Hürriyet-i Fikriyye*, no. 1, s. 4]
143. Hiddetle kalkan nedâmetle oturur [*Sabah*]
144. Hesapsız kasap ne et kor ne masat
145. *Hayat mücadeleden ibarettir
146. *Hayat bir rüyadır

HI

147. Halkı rencîde eden âlemde, kendi rencîde olur son demde
148. Hayır söyle işine, hayır gelsin başına [İnebolulu Hacı Mehmed Zihni; 13.8.332]
149. Hançer-i zulm vurulur mu hiç eli bağlılara [*Peyâm-ı Sabah*; no. 10903; 22 Mart 36]

DAL

150. Dar başta devlet eğlenmez [Niğdeli-zâde Hacı Musli]
151. Derdin iyisi olmaz, düş de anlarsın [*Aşk Tılsımı*[33]]
152. Dest ü pâyı bağlıdır, bî-çâre kurban neylesin [*Cerîde-i Âtî*, 398-15; 14 Şubat 1335]
153. Davetsiz gelen ruhsatsız gider
154. Değirmene yoğurt öğütmeye gidiyor
155. Dakîk-şinâs ol karışma hikmete hiç / Hamîr-i kâr-ı cihânı kader yapar yoğurur [Şinâsî merhum]
156. Deliyi ne s.k, ne s.kt.r [İnebolulu Hacı Mehmed Zihni; 6.3.1332]
157. Dimyat'a pirinç için giden evdeki bulgurdan kalır
158. Dene altını mihek taşında, dahi insanı bir iş başında
159. Düdüğü öttüren borazan başı olur
160. Dost istersen kesede para, ahbap istersen evde karı [Galatalı-zâde Hacı Hamdi]
161. Düşte gör hayalde gör, hele bir düş de gör [Tütüncü-zâde Hâfız Mehmed; 13 Haziran 36]
162. Düğün el ile, harman yel ile [Binbaşı Ali Rıza]
163. Doluya koyar almaz, boşa koyar dolmaz [*Karagöz*]
164. Deveden büyük fil var imiş [Hacı Mehmed Zihni]
165. Deveye diken, insana s.ken yararmış [refika-i hayatım]
166. Dilersen olmayasın zâr u pür-gam / Cihân içinde bî-kâr olma bir dem

RE

167. Reg regest în âb-ı şîrîn âb-ı şûr / Der-halâyık mî-reved tâ nefh-i sûr[34] [Manastırlı İsmail Hakkı]

ZE

168. Zagar olacak köpek [it] kuyruğundan bellidir [*Karagöz*]
169. Zalimin zulmü varsa mazlumun Allah'ı var
170. Zengin üzüldü, fakir ezildi [refika-i hayatım]
171. Zor kapıdan girince şer bacadan çıkar [Çayırlı-zâde Hilmi]

SİN

172. Serçe kuşundan başka kuş bilmem, kendi işimden başka iş bilmem [Karaman-zâde Ali Hâkî]
173. Sa'y etme kendi nâmûsunun berbâdına / Bâ'is-i la'net olursun haşre dek ecdâdına

33 Kisedar-zâde Ahmed Rifat, *Aşk Tılsımı*, İstanbul, 1327.

34 Dünyada tatlı suyla acı su kıyamete kadar yanyanadır

174. *Söz gümüş sükût altındır [Necmi]
175. *Sükût kadınların süsüdür [N. Kuyumcu]
176. Sen kel göster, zift Bağdat'tan gelir [Devekuş-zâde merhum]
177. Sen zift bul, kel ise Bağdat'tan gelir [Galatalı-zâde Hacı Hamdi]
178. Senin evine varalım, yiyelim içelim; benim evime gidelim, gülelim oynayalım [Rukiyem refikam; 18.2.1335]
179. Sütten ağzı yanan yoğurtu üfleyerek yer [*Tasvîr-i Efkâr* gazetesi]
180. Sevilmez gelini kayın pederi de s.ker oğlu da (yahut .... oğlu da s.ker babası da) [refikam]
181. Söz kâr etmeyen kimseye dayak kâr etmez
182. Söz tutmayan gelini köy imamı s.ker [Hersekli Hüseyin Vehbi]
183. Sel önünden kütük kapan sonunda içine kendi düşer
184. Sevilmez gelini hem oğlu 60, 10, 20, 200 hem babası[35] [refikam Rukiye]

ŞIN

185. Şap başka şeker başkadır [Kösteli (?) Hacı Mustafa]
186. Şaşkın hasta döşeği kor, yorganına işer [kayınım Hâfız Nuri]
187. *Şartu'l-ülfet terkü'l-külfet*[36]
188. Şinâs olur umûrunda karışma hikmete hiç / Hamîr-i kâr-ı cihânı kader yapar yoğurur [Şinasi merhum]
189. Şeytanı veresiye 601020200[37]

SAD

190. Sarığı ak, sabunu veresi
191. Saç safâda, tırnak cefâda büyüyor [refika-i hayatım Rukiye; 27.12.331]
192. Sarımsağı gelin etmişler, kırk gün kokusu çıkmamış [Bostancı Kadıkıran Mehmed'in ailesi]
193. Sakla samanı gelir zamanı; kiraz zamanı yaptım bu hanı [İnebolulu Hacı Mehmed Zihni; 9.3.1332]
194. *Saman senin ise, samanlık da benimdir [Kuyumcu Hacı İbrahim; 5 Nisan 970]
195. Sofrada elini, mecliste dilini [Pekmezci-zâde Hacı Hüseyin; 9.1.335]
196. Suya düşmüşün yağmurdan pervası olmaz
197. Soluğunu alıştır, zurnacıbaşı ol [İnebolulu Hacı Mehmed Zihni; 27.12.1331]

35 Ebced hesabına göre sırasıyla 60 sin, 10 ye, 20 kef, 200 re harfleridir.

36 Ülfetin şartı külfeti terk etmektir.

37 Bkz. 35. not.

TI

198. Taştı rahmet deryâsı gark oldu cümle âsi[38] [Ali Hâkî; 29.5.1332]
199. Tanımayan dostunu, pazara verir postunu [*Nilüfer*]
200. Tırnak cefâda, saç safâda büyüyor [refika-i hayatım Rukiye; 27.12.1331]
201. Topraktan yaratılmış kişi nasıl kibreder
202. Torba dilenenin, maraz ilenenin [refika-i hayatım]
203. Durayım diyorum mecal yok, öleyim diyorum ecel yok [kezâ minhu]
204. Tombakçı (dümbekçi) iviyor düğün sahibi ivmiyor [refika-i hayatım]
205. Tıynet-i kâmilde nâdir bulunur kusûr / Kem-mâyeden eyler ne ki eylerse zuhûr[39]

ZI

206. Zâlimin rişte-i ikbâlini bir âh keser / Mâni-i rızk olanın rızkını Allâh keser[40]
207. Zulm ile âbâd olan kahr ile vîrân olur [Torun-zâde Mehmed; 30 Nisan 36]

AYIN

208. Ar günü değil kâr günü
209. Âkil isen deme Ferhâd ile Mecnun'a deli / Eylesen halka nazar her biri bir gûne deli [tabur kâtibi Şerif Efendi'nin tütün tabakasında yazılı]
210. Aklı ben cinnette buldum şeyn şân olmaz bana / Varlığı yokluktan aldım bir ziyân olmaz bana [Namık Kemal'in rufekâsından Yanyalı Deli Nuri]
211. Âlem yahşi ben yaman, âlem buğday ben saman [Semih Osman Medâruddin Harput; 22 Temmuz 35]
212. Askerin parası pul, malı da kül, karısı dul [Yüzbaşı Said Bey Selmanoviç]
213. Akıllıya paha yetmez, akılsıza para yetmez [Galatalı-zâde Osman Nuri b. Hasan; 21 Kanunısanı 331]
214. Ahz-ı sâr için âlemde söyündürme hiç bir ocak / Şu'ledâr olmak dilersen düşmanın şem'in yak // İktidârı intikâmı lutfa sarf et de tanı / Hangisinden çok lezzet-yâbı olur kalp dikkatle bak // Düşmanı dost etmeğe var ise âlemde bir hüner // Afv-ı safh-ı mâ-sebakdır mâ-sebakdır mâ-sebak
215. Aksi söz söyler isen gelir başına, iri doğrar isen gelir kaşığına [refikam Rukiye]
216. Aklı ben cinnette buldum şeyn şân olmaz bana / Varlığı yokluktan aldım bir ziyân olmaz bana [Yanyalı Nuri]
217. İlmi dileyene, malı dilediğine verir [İnebolulu M. Z.; 8.12.35]

38 Âşık Yunus

39 Râgıb Paşa

40 Nevres

218. İnayet kılmağa etsen irâdet / Edin bir abd-ı mahsûsa işâret [Karaman-zâde Ali Hâkî Beypazarî]

GAYIN

219. Garip başım Bağdad'ı da mı göreceksin [İnebolulu Hacı Mehmed Zihni; 20 Ağustos 35]
220. Gamınla gamnâk olup olma sürûra gurûr / Bu bir zıll-i hayâldir ne gam bâkî ne sürûr
221. Galebe hakka tekaddüm eder [yabancı bir yüzbaşı, Erzurumlu; 2.9.1332]
222. Gam ile demi mezc ederek hap yaptım da yuttum [İnebolulu Hacı Mehmed Zihni; 3.3.1332]
223. Gayra yapma sana hoş gelmeyeni [Yanyalı Deli Nuri]
224. Âlemi rûşen eden nûr-ı Muhammed [Nuri]

FE

225. Felekten intikam almak demektir ehl-i idrâke / Tezyîd-i gayret edip müstefîd olmak felâketten [Ebuzziya Tevfik]
226. Felek tasında ma'cûn-ı hayâta sa'y edip Lokman / Tüketti ser-mâye-i ömrün memâta bulmadı derman [Üsküp'te Gazi İsa Bey mezaristanı; 16 Teşrinisani 316]

KAF

227. Kadın kısmı ne İslam'dır ne Firenk, bir tanesi bir İslam'a gerek [İnebolulu sepetçi Mustafa Dayı; 12 Mayıs 36]
228. Karıyı ar zapteder, er zaptedemez [refika-i hayatım Rukiye]
229. Karı vardır bir avuç undan aş yapar, karı vardır yalnız kertenin başını yaş yapar [İnebolulu Hâfız Mehmed Zihni]
230. Karışılmaz şu yaradanın işine, üç ay yazı var imiş onu da kattı kışına [binbaşı]
231. Karı malı kapı mandalı, ne dışarı çıkar ne ileri gider [Karaman-zâde Ali Hâkî; 17.12.1335]
232. *Nemletün câ'et bi-riclin min-cerâd / To Süleymânî kon ey âlî-nejâd*[41]
233. Kar karıyız, iki karı bir kocayız
234. Kaz kaz ile, baz baz ile, taz taz ile, kel tavuk kel horoz ile [Fazlî-zâde Mehmed]
235. Kadı g.t s.ker, boyalı cerîme verir [İnebolulu M. Z.; 27 Nisan 36]
236. Kalbur çaya, leylek suya gitti; bakalım ne getirecekler [Beypazarî Kolağası Hamdi; 30.6.332]
237. Katırı zemmetmişler, kabahat babamda demiş [*Karagöz*]

41 Ey yüce yaradılışlı! Bir karınca çekirge ayağıyla sana geldiğinde ona Süleyman gibi davran.

238. Kan kusar kızılcık yedim der [*Karagöz*]
239. Kavgasız kafa kabaktan kötü
240. *Kırk yılda bir kadın sözüne bakmalı [Mestçi-zâde Hâfız Mustafa, kahve fincanında]
241. Kırk ayın çarşambası bir yere gelmiş [Softa-zâde Hasan; 18 Ağustos 35]
242. Kanadı bitse bir mûrun sanır tabl-ı beşârettir / Kemâlinden bil ki anın zevâline işârettir
243. Allah kavîdir ve daima kavîlerle bulunur; hiç bir yerde zayıflara yardım ettiği görülmemiştir
244. Kurnaz tilki ahmak eşeğe kıç attırır [*Karagöz*]
245. Kurt tüyünden geçmiş, huyundan geçmemiştir [Tahsin]
246. Kurdun eline katır geçince kıymetini sormaz [Safranbolulu Ahmed Dayı]
247. Korkmazdan kork, utanmazdan utan
248. Kokmuş ete tuz, arsıza söz kâr etmez [refika-i hayatım]
249. Kul eğriye, Hak doğruya [refikam Rukiye]
250. Kula kulluk edemem Hâlik-i Yezdânım var / Diyemem gayra velî râzık-ı her ânım var
251. Kahpe deli Mehmed, ne tasadan hâlîsin, ne kelepirden (?) [İnebolulu Hacı Mehmed Zihni; 11.4.1332]
252. Kızını seven kocaya vermesin, bebeğini seven hocaya vermesin [refikam Rukiye]
253. Kızını kayıran kocaya vermesin, oğlunu kayıran hocaya vermesin [orman Memuru Ahmed Cevdet; 29.1.1336]
254. Oğlun el ekmeğini tatmasın, kızın el evinde yatmasın [refikam Rukiye]
255. Kaya kayaya bakar / Arasından çay akar / Söyleme yavrum kötüyü / Bir gün olur yüz yüze bakar [Ahlatçı Süleyman Usta validesi müteveffiye Hatice; 13 Teşrinievvel 35]

KEF

256. Kâh teper döşek yapar, kâh biner eşek yapar [refikam Rukiye]
257. *Kesîrü'l-akli fî-umûri'd-dünyâ mazarratan ve fî-umûri'l-âhire meserreten*[42] [Muttalipli Hacı Şeyh Hüseyin]
258. Keçinin çıktığı yere oğlak da çıkar [A'mâ Fatma Hoca; 16 Muharrem 1335]
259. Gider âhir gelen âdem cihâna / Ecel gelse baş ağrısı bahâne [*Şah Kasım* nam hikâyesi[43]]
260. Kerametsiz insan olmaz [refika-i hayatım Rukiye]

42 Akıllı olan dünya işlerinde zararda olsa da ahiret işlerinde mutludur.

43 *Şâh Kâsım Hikâyesi*, haz. Himmet-zâde Abdullah, İstanbul, 1333.

261. Ger bu İslam bu gidişle girecek olsa cinâna / Öyle ise müjde olsun Kirkor ile Yunan'a [Sivrihisar'da bir abdal]
262. Keşf-i gam etmeyesin bî-derde / İlticâ etmeyesin nâmerde [mektep arkadaşım Selim Ziyâ]
263. *Men-kâne lehu hulku hasen, külle mâ-kâne lehu vatan*[44] [*Cevahir-i Şarkıyye*]
264. Kişi doğduğu yerde yaşamaz, doyduğu yerde yaşar [*Cevahir-i Şarkıyye*]
265. Gül hazin bülbül perîşân lâle pür-dâğ-ı elem / Zevkini bilmem bu dâr-ı mihnetin kimdir süren [Hacı Latif-zâde tüccar Hacı Osman'ın gümüş tabakasında merkûz]
266. Kelleden beklenilen bir beyindir [İnebolulu H. M. Zihni]
267. Gül ile yatan misk gibi kokar, kör ile yatan şaşı kalkar [*Karagöz*]
268. Kim kazanır kim yer [Ahlatçı Süleyman Usta]
269. Köprü suyun öte yüzünden kalmıştır [Mollaların Mustafa; 17.8.1332]
270. Köpeğe sadr çekmişler, köpek ise cibilliyetin muktezâsı altına girmiştir [İnebolulu Hacı Mehmed Zihni; 11 Nisan 1336]
271. Kör bulduğunu s.ker [İnebolulu Hacı Mehmed Zihni; 11 Temmuz 36]
272. Güzel açınır, çirkin kaçınır [refika-i hayatım Rukiye]
273. Gözden sürmeyi çalar [*Karagöz*]
274. Görünen köy kılavuz istemez
275. Gördü sarraf bildi cevher kıymetin / Er bilir ancak yine er kıymetin [Ali Hâkî Karaman-zâde]
276. Gökten her ne yağsa yer kabul eder [Kara Derviş-zâde Hâfız Hamdi]
277. Gönül ne kahve ister ne kahvehane / Gönül ahbap ister kahve bahane [İnebolulu Hacı Mehmed Zihni; 11.2.1332]
278. Gönülsüz namazı gökler kabul edemezler [Hacı Mehmed Zihni]
279. Gönülsüz namaz, gökler almaz [Ali Hâkî]
280. Gâh yük sararsın eşek yaparsın, gâh tepersin döşek yaparsın [refika-i hayatım Rukiye; 3.3.332]
281. Geç olsun güç olmasın [*Tasvîr-i Efkâr*]
282. Gündüz külahlı gece silahlı [Örencikli Hacı Ahmed; 25 Mart 36]
283. *Un pazarında gülü olanın harman yerlerinde namazı olur (?) [2 Ağustos 1960; Bolulu Abdullah Keçeci]
284. Kimine önünden, kimine sonundan, kimine leylek yuvasından [Berber Osman]

44 Huyu güzel olana her yer vatandır.

LAM

285. Lâ-yakfu'l-memlûk esrâre'l-mülûk[45]

286. Lâ-mâlun evfere mine'l-akl ve lâ-fakrun a'zama mine'l-cehl[46] [B.H.M]

MİM

287. Merdiven basak basak, yukarı çıkmak yasak yasak [refika-i hayatım Rukiye; 30.4.1336]

288. Maraz ilenenin, torba dilenenin [refika-i hayatım Rukiye]

289. *Mezar taşı ile iftihar edilmez

290. Mezzektu merârete'l-eşyâi turren / fe-mâ vecedtü mine's-su'âli şey'en murren [47][Altıparmak-zâde Mehmed Fahri]

291. *Misafir ev sahibinin danasıdır, istediği yere bağlar

292. *Misafir gelirken arslan, yatınca tilki, gidince dellal

293. Marifet iltifata tâbidir, müşterisiz meta zâyidir

294. Mide tehî ten dürüst, kîse tehi din dürüst[48]

295. Minnet ettim Türk'e başını soktu kürke [Hacı Hâfızların Hüseyin]

296. Men kâne lehu hulkun hasen, küllü mekânen lehu vatan[49] [*Cevâhir-i Şarkıyye*]

297. Musa'nın Kenan redif olmuş [Galatalı-zâde Hacı Hamdi]

298. Meyl etme ey gönül dellak ile berbere / Kırk yıl rahmet yağsa ne kâr eder mermere [Kösteli (?) Hacı Sofu mahdumu Molla Ahmed; 1 Mayıs 1331]

NUN

299. Nâm-ı tıbbınla beni ihyâ ettin a'lâ / Şân-ı şerefinle yaşa ey Mihail dânâ [reji müdürü İbni Abidin]

300. Nerde azlık orda yazlık, nerde çokluk orda bokluk [refikam Rukiye]

301. Nefse hakim, vicdana mahkum [Kalkandelenli Tahsin]

302. Ni'mel edevât el-kalemü ve'd-devât[50]

303. Nihansın dîdeden ey mest-i nâzım / Bana sensiz cihande can ne lâzım [mahdum-ı mükerremim İsmail Hakkı; 17.1.1332]

304. Ne baltaya sap, ne eşeğe çul olabilir [refika-i hayatım Rukiye]

305. Ne kadar semt-i mechule cereyan ederse yine kadîmine akar âb-ı ihsan [Haymana Şube Reisi Mehmed Sadeddin el-Âsım; 5 Mart 37]

45 Kullar sultanların sırrına vâkıf olamaz.

46 Akıldan daha büyük zenginlik, cehaletten daha büyük fakirlik olmaz.

47 Bütün acıları tadan, hiç bir acıdan etkilenmez (?)

48 Mide boşsa ten sağlam, kese boşsa din sağlam

49 Huyu güzel olana her yer vatandır.

50 Kalem ve divit ne güzel araç gereçtir.

306. Neler geldi neler geçti felekten, katar ile deve geçti elekten [Ahlatçı Süleyman; 20.8.32]
307. Ne buzağı emer, ne inek alır [refikam Rukiye]
308. Ne deliyi s.k, ne deliye s.kt.r [Ciğeroğlu Hasan]
309. Ne deve kalksın, ne çan çalsın [*Kısas-ı Enbiyâ*[51]]
310. Ne sen de mihr ü vefâ var ne bende muhabbet zerre / İki yoktan ne çıkar düşünelim bir kerre[52]
311. Ne kurdun danası, ne kuşun dânesi vardır; yine ikisi kıştan yaza çıkarlar [refika-i hayatım Rukiye; 3.7.332]
312. Nice sabr edeyim cefâ tîğına kim ey dost / Taş değildir yüreğim burc değildir bedenim

VAV

313. Vicdanına mahkum, nefsine hakim [Kalkandelenli Tahsin; 2.9.1332]
314. Vereceğine serçe, alacağına şahin [*Karagöz*]
315. Vermez fakire, döker çukura [Kaymak-zâde Hamdi]

HE

316. Her kişinin bir kadr ü meziyeti, her şeyin bir kıymeti var [*Karagöz*, no. 851; 2.2.1332]
317. Her neşeden bir humâr eyler zuhur
318. Âdem oğlu hilebazdır, kimse bilmez fendini
319. Hem üzümsüz bağa gir, hem hesapsız değnek ye [refikam Rukiye; 15 Temmuz 36]

YE

320. Yâ Rabbi çok verip azdırma, az verip gezdirme [Bostancı Hacı Memiş oğlu Hâfız; 1 Teşrinisani 36]
321. Yâ Rabbi kalemim sû-i hatâdan sakla, levh-i dilimi sû-i kazâdan sakla [Karaman-zâde Ali Hâkî Beypazarî]
322. *Yâr-ı bed bedter buved ez-mâr-ı bed*[53] [mahdumum İsmail Hakkı]
323. Yarım elma, gönül alma [refika-i hayatım Rukiye]
324. Yazda gölgeyi hoş gören kışta tekneyi boş görür [refika-i hayatım Rukiye]
325. Yak çubuğunu bak safâna
326. Yansın o gönül ateşe bu hâle ki yanmaz / Kör olsun o demler ki bugün kana boyanmaz [*Peyâm-ı Sabâh*]
327. Yavaş ağa! Hendek var

51 Kısas-ı Enbiyâ'nın muhtelif baskıları bulunmaktadır.

52 Nâbî. Aslında ilk mısra "Bende yok sabr u sükûn sende vefâdan zerre" şeklindedir.

53 Kötü dost, kötü yılandan beterdir.

328. Yere bakan yengeyi s.k.r [refika-i hayatım Rukiye]
329. Yefne'l-mâl u tebka'l-a'mâl [54][Hacı Çavuş-zâde]
330. Yeni elek çöpte gerek
331. Yüzüme bak, sütü u m [İnebolulu-zâde Hacı Mehmed Zihni]
332. Yukarı tükürsem bıyığım, aşağı tükürsem sakalım [*Karagöz*]
333. Yolu soran dağdan aşar, sormayan yolunu şaşar
334. Yiyecek aş buğusundan belli olur [Karaman-zâde Ali Hâkî]
335. *Yılgının gözü olmaz odalının sözü olmaz [2 Mayıs 928, Ali Dayımların Ali]
336. Nâmık Kemâl'in rufekâ-yı meşhûreden Yanyalı Deli Nuri hakkındaki bazı ahibbânın suallerinde "bu deli ile sen niçin konuşuyorsun" cevabında "bu deli amma sözleri düstûr-ı gürûh-ı ukalâdır" buyurmuşlardır [râvisi mütekâ'idîn-i askeriyeden Ayaşlı Hasan Efendi, yüzbaşı]

54 Mal gider, ameller kalır.

M. Bülent VARLIK*

ESKİ HARFLİ TÜRKÇE (EHT) SÜRELİ YAYINLAR KATALOKLARINA EK-1

Başlangıcından bu yana neredeyse iki asır geçmiş olmasına rağmen henüz kapsamlı bir Türkiye basın tarihi yazılmadı/yazılamadı. Hatta bu tarihin asli unsurlarından olan EHT süreli yayınların eksiksiz ya da tama yakın bir listesi bile mevcut değil.

Bu çalışmanın amacı, muhtelif kaynaklarda; özellikle de sayıları son yıllarda giderek artan yerel basın tarihlerinde ve yerel basın tarihi ile ilgili monografileride, yayınlandığı saptanan/ belirtilen ancak, mevcut beş büyük katalog[1]

* İktisatçı, mbvarlik@gmail.com. Katkıları için Mithat Atabay'a teşekkür ederim. Yazıda kullanılan görsel malzemeler kaynak olarak gösterilen yayınlardan alınmıştır.

1 Söz konusu 5 katalog şunlardır: *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu (1828-1928)*, (yay. haz.: Hasan Duman), İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi yay., İstanbul-1986; *Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu*, Milli Kütüphane Başkanlığı yay., Ankara-1987; *Seyfettin Özege Bağış Kitapları Kataloğu*, c: 6, Atatürk Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı yay., Erzurum-1989; Hasan Duman; *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, 3 cilt, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı yay., Ankara-2000

içinde yer almayan EHT süreli yayınlar hakkında kısa bilgi vermektir[2].

* * *

1. *Ahali Edebiyat Mecmuası*

Ahali gazetesinin "aylık edebi nüshası" olarak 1922'de Samsun'da yayınlanmıştır. Sahibi İsmail Cenani, başyazarı avukat Mehmet Aziz'dir[3].

2. *Ajans*

Çorum'da muhtemelen 1921-1922 yıllarında Abidin Efendi tarafından küçük boyda yayınlanmış bir süreli yayındır[4].

3. *Ayvacık*

Halil Baskın tarafından 1923'te Çanakkale'nin Ayvacık ilçesinde yayınlanmıştır. Gazete yayınına 1937 yılına kadar devam etmiştir[5].

4. *Azim*

Cumhuriyetin ilk yıllarında Balıkesir'de yayınlanmış gazetedir[6].

5. *Balıkesir*

Vilayetin resmi gazetesi olan *Karesi*'nin adı 20 Aralık 1926 tarihinden itibaren

ve *Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu/Süreli Yayınlar*, (haz: Selahattin Öztürk-Abdurrahman M. Hacıismailoğlu-Muhammed Hızarcı), İstanbul Büyükşehir Belediyesi yay., İstanbul-2006.

2 Konu ile ilgili olarak yapılmış ilk çalışmalardan biri olarak bkz: Selahattin Öztürk; "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunmayan Bazı Arap Harfli Türkçe Süreli Yayınlar", *Simurg*, No: 2-3, Ekim-2000, ss: 130-137.

3 Baki Sarısakal; *Samsun Basın Tarihi*, Barış Gazetesi yay., Samsun-2003, s: 59.

4 Kısa bilgi için bkz: Abdulkadir Ozulu; *Çorum Basın Tarihi Notları*, Çorum Belediyesi Kültür yay., Çorum-2012, ss: 45-46.

5 Mithat Atabay; *Çanakkale Basın Tarihi*, Paradigma Akademi Kitabevi yay., Edirne-2014, s: 29.

6 Abdullah Yurdakök; *Balıkesir Basın Tarihi (1886-1991)*, Sonsöz Gazetesi-İnce Ofset Tesisleri, Balıkesir-1992, s: 23.

adını *Balıkesir* olarak değiştirilmiştir. Gazete, yayın hayatını 1940 ortalarına kadar devam ettirmiştir[7].

6. *Balıkesir*

بالیکسر

پازار

چنارمی؟! اینجیرمی؟!

Ekim 1920 başlarında yayınlanan gazete muhtemelen iki yıl sonra kapanmıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Mehmet Tevfik ve Emin Vedat beylerdir. Önce haftada iki kez, daha sonra Cumartesi hariç hergün yayınlanmıştır[8].

7. *Biber*

1925'te Samsun'da yayınlanmış mizahi gazetedir[9].

8. *Bilgi Yolu*

1925'te saatçi Ali Rıza [Ekinci] efendi tarafından Mersin'de birkaç sayı yayınlanabilen onbeş günlük gazete[10].

9. *Canik*

Çorum gazetesinin 191 sayılı, 31 Kanunuevvel 1340 [1924] tarihli sayısında "Tebrik- Yeni saha-i intişara başlayan Samsun'da Canik ... [refikimizi] tebrik ile muvaffakiyetler temenni eyleriz" denilmektedir[11].

7 Abdullah Yurdakök; *a.g.e.*, ss: 59-65.

8 Abdullah Yurdakök; *a.g.e.*, ss: 95-98.

9 Baki Sarısakal; *a.g.e.*, s: 73.

10 Gündüz Artan; *Mersin Basın Tarihi*, Mersin Gazeteciler Cemiyeti yay., Mersin-1996, ss: 13, 17.

11 *Çorum Gazetesi Çevirileri 1921-1926-II*, (yay. haz.: Abdulkadir Ozulu), Çorum Belediyesi Kültür

10. *Cebel Cudi*
1911'de Samsun'da yayınlanmış bir gazetedir[12].

11. *Çağlayan*
1928-1931 yılları arasında Samsun'da yayınlanmış "kültür mecmuası"dır.[13]

12. *Çaldıran*
1914'te Van'da yayınlanmıştır. İttihat ve Terakki yanlısı olan gazete yayınına 1915 ortalarına kadar devam etmiştir[14].

13. *Doğru Söz*

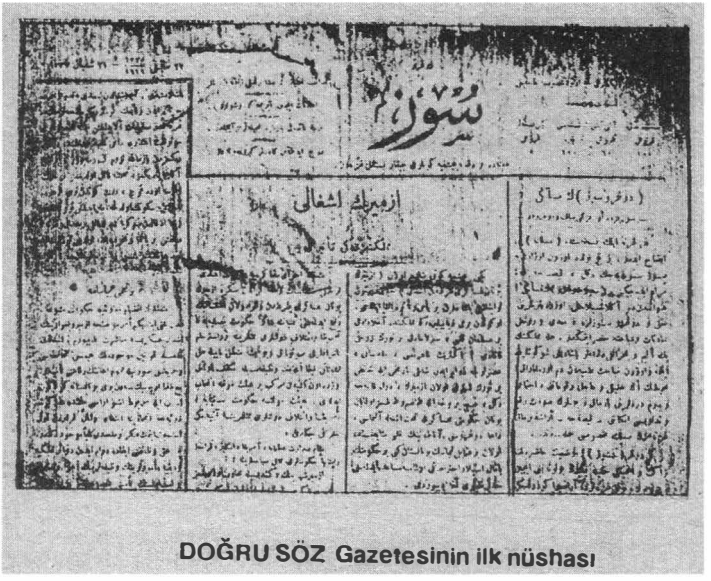

DOĞRU SÖZ Gazetesinin ilk nüshası

22 Mayıs 1919 tarihinde Balıkesir'de yayın hayatına başlayan haftalık gazetenin imtiyaz sahibi Sındırgılızade A. Bakır ve başyazarı Varnalızade İsmail Hakkı'dır. Milli Mücadele'yi destekleyen gazete Haziran 1919 ortalarında kapatılmıştır[15]. [Bülent-EHT-1-Doğru Söz]

yay., Çorum-2008, s: 1957 ve Baki Sarısakal; *a.g.e.*, s: 43.

12 Baki Sarısakal; *a.g.e.*, s: 45.

13 Baki Sarısakal; *a.g.e.*, s: 78.

14 Geniş bilgi için bkz: Abdülaziz Kardaş; "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Van'da Basın (1908-1915", Turkish Studies, c: VIII, Sonbahar-2013, ss: 1195-1198.

15 Abdullah Yurdakök; *a.g.e.* ss: 79-81.

14. *Fırat*

1920'li yıllarda Elazığ'da yayınlanmış dergidir[16].

15. *Eczacılar Mecmuası*

1923'te Ahmet Cevat Bey tarafından Samsun'da çıkarılmıştır[17].

16. *Genç Eczacı*

1923'te Emin Refik Bey tarafından Samsun'da çıkarılmış dergidir[18].

17. *Gençlik*

1926'da Samsun'da yayınlanan edebi içerikli dergidir[19].

18. *Işık*

1922'de Mersin'de yayınlanmıştır[20].

19. *Işık*

Nuri Ahmet tarafından 1 Nisan 1918'de Samsun'da yayınlanan mecmuadır. Daha sonra 10 günlük gazete haline dönmüştür.. Yayınına Aralık 1918'den itibaren Giresun'da devam etmiştir[21].

20. *İçil*

1923-1928 yıllarında Silifke'de yayınlanan haftalık gazete. Sahibi Mehmet Paşazade Sadık olan gazete daha sonra vilayetin resmi gazetesi haline dönüşmüştür. Mustafa Kemal'in Silifke'yi ziyareti nedeniyle 9 Şubat 1931 tarihinde de tek sayı olarak yayınlanmıştır[22].

21. *İrşad*

1920 yılı ortalarında Balıkesir'de yayın hayatına başlayan *İrşad*'ın sahibi Kadı-

16 Handan Haykır-Mehmet Çevik; "Elazığ Dergi Yayıncılığına Bir Örnek:Yeni Fırat Dergisi", *Turkish Stdudies*, c:IX, Bahar-2014,s: 495.

17 Baki Sarısakal; *A.g.e.*, s: 71.

18 Baki Sarısakal;a.g,e., s: 71.

19 Baki Sarısakal; *a.g.e.*, s: 73.

20 Gündüz Artan; *Mersin Basın Tarihi*, Mersin Gazeteciler Cemiyeti yay., Mersin-1996, s: 11.

21 Baki Sarısakal; *a.g,e.*, s: 52.

22 Gündüz Artan; *a.g.e.*, s: 11.

zade Hulusi ve sorumlu müdür ve başyazarı Ömer Fevzi'dir. Milli Mücadele'ye karşı olan gazetenin yayını muhtemelen 1922'ye kadar sürmüştür[23].

22. *İş*

Çorum gazetesinin 165 sayılı ve 2 Temmuz 1340 [1924] tarihli sayısında "İstanbul'da bu namda [*İş*] iktisadi aylık bir mecmua neşrine başlanmıştır. Mecmuanın gayesi Türkiye, İngiltere, Amerika arasında mevcut ticari fırsatların aylık icmalini temin etmektir" şeklinde bir haber yer almaktadır[24].

23. *Kara Tepeli*

Çorum gazetesinin 13 Şubat 1340 [1924] tarihli nüshasında "Seyhan'ın saf sahilinde çubuğunun dumanları içinde başlı başına bir şekil sahibi olup, milli mevzular dahilinde şirin yazılarıyla Adana gençliğinin bir muvaffakiyet demeti olan *Kara Tepeli*'yi okuyunuz" satırları bulunmaktadır[25].

24. *Mektepli*

1922'de Hayrettin Nadi, Hüseyin Hüsnü ve Ahmet Sami tarafından Samsun'da yayınlanmıştır[26].

مکتبلی

جمعه ایرتسی ۱۱ مارت ۱۳۲۸

اجرام سماویه

23 Abdullah Yurdakök; *a.g.e*, ss: 101-102.

24 *Çorum Gazetesi Çevirileri 1921-1926-II*, s: 1650.

25 *Çorum Gazetesi Çevirileri 1921-1926-II*, s: 1418.

26 Baki Sarısakal; *a.g.e.*, ss: 60-61.

25. *Mersin*

Mart 1922'de yayınlanan gazetenin sahibi Mustafa Şakir [Tunç], mesul müdürü Hüseyin Sami [Merze] ve yazı işleri müdürü Ahmet Rüştü [Morel]'dür. Gazete Mersin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin sözcülüğünü yapmıştır. Gazete, 1927'de kapanmıştır[27].

26. *Milli Ajans*

Milli Mücadele yıllarında Mersin'de yayınlanmıştır[28].

27. *Nefir*

31 Mayıs 1923'te eczacı Münir Hamdi Bey tarafından Samsun'da yayınlanan haftalık mizah dergisidir[29].

28. *Nevzad*

1910 yılında Samsun'da yayınlanmış gazetedir[30].

27 Gündüz Artan; *a.g.e.*, ss: 12-13.

28 Gündüz Artan; *a.g.e.* s: 12.

29 Baki Sarısakal; *a.g.e.*, s: 65.

30 Baki Sarısakal; *a.g.e.*, s: 32.

29. *Nöbet*
1910'da Samsun'da Ömer Niyazi Efendi'nin mesul müdürlüğünde çıkarılmıştır. "Boykotaj" aleyhine yayınlar yapan gazetenin mesul müdürlüğünü Haziran 1910 ortalarında Süreyya Bey üstlenmiştir[31].

30. *Örnek*
Çorum gazetesinin 26 Mart 1340 [1924] tarihli nüshasında; "Yeni Bir Refikimiz-*Örnek* isminde Çanakkale'de yeni bir refikimiz intişara başlamıştır. Yeni arkadaşı tebrik ve devam-ı muvaffakiyetini temenni ederiz" haberi yayınlanmıştır[32].

31. *Papağan*
Saatçi Ali Rıza [Ekinci] Efendi tarafından muhtemelen 1919-1920 yıllarında Mersin'de yayınlanmıştır[33].

32. *Rehber*

1919-1920 yıllarında Bafralı Emin Bey tarafından Samsun'da çıkarılmış haftalık siyasi gazetedir[34].

33. *Rezm*
Cumhuriyetin ilk yıllarında Balıkesir'de yayınlanmıştır[35].

34. *Samsun*
1911'de Tahrirat Müdürü Semih Fethi Bey'in desteği ile yayınlanmıştır[36].

35. *Servet-i İslam*
1921'de Samsun'da yayınlanan "ilmi, edebi, iktisadi mebahisi muhtevi mecmua"dır[37].

31 Baki Sarısakal; *a.g.e.*, ss: 32-33.
32 *Çorum Gazetesi Çevirileri 1921-1926-II*, s: 1497 ve Mithat Atabay; *a.g.e.*, s: 21.
33 Gündüz Artan; *a.g.e.*, s: 12.
34 Baki Sarısakal; *a.g.e.*, s: 52.
35 Abdullah Yurdakök; *a.g.e.*, s: 23.
36 Baki Sarısakal; *a.g.e.*, s: 43.
37 Baki Sarısakal; *a.g.e.*, s: 57.

36. *Siham*
Faruk bey tarafından 1919'da Samsun'da yayınlanmıştır[38].

37. *Şark*
1918'de Kesrikli Mevlut Apaydın tarafından yayınlanmıştır[39]. *Çorum* gazetesinin 1 Nisan 1341 [1925] tarihli sayısında yer alan bir habere göre gazete "divan-ı harp kararı" ile seddelonmuştur[40].

38. *Şems-ül Maarif Mecmuası*
1910'da Süleymaniye Medresesi müderrisi Şükrü tarafından Samsun'da yayınlanmıştır[41].

39. *Şihab*
1913 yılı ortalarında Mersin'de haftalık olarak yayınlanmıştır[42].

40. *Şûle*
Çorum gazetesinin 4 Temmuz 1339 [1923] tarihli nüshasında "İstanbul âfak-ı irfanında yeni tecelli eden '*Yevmi Şûle*' refikimizi tebrik eyleriz" haberi yer almaktadır[43].

41. *Tenvir-i Efkar*
1923'te Samsun'un Bafra ilçesinde Burhanettin Şinasi bey tarafından yayınlanmış gazetedir[44].

38 Baki Sarısakal; *a.g.e.*, s: 52.

39 Handan Haykır-Mehmet Çevik; *a.g.m.*, s: 495,

40 *Çorum Gazetesi Çevirileri 1921-1926-II*, s: 2116.

41 Baki Sarısakal; *a.g.e.*, s: 38.

42 Ahmet Nezih Galitekin; "Basın ve Yayın Tarihimizle İlgili Notlar", *Müteferrika*, No: 6, Yaz-1995, s: 121 ve Gündüz Artan; *a.g.e.*, ss: 11-12.

43 *Çorum Gazetesi Çevirileri 1921-1926-I*, s: 1051. İstanbul'da 1302-1303 ve 1334 tarihlerinde yayınlanan, *Şule* adını taşıyan iki ayrı süreli yayın bulunmaktadır.

44 Baki Sarısakal; *ag.e.*, s: 97.

42. *Van*

1892'de haftalık vilayet gazetesi olarak yayınlanmıştır[45].

43. *Yeni Kozan*

Muhtemelen 1920 sonu, 1921 başlarında Kozan Türk Gençliği Cemiyeti adını Kozan İslâm Gençliği Cemiyeti'ne dönüştürür. Bu cemiyet *Yeni Kozan* adlı bir gazete yayınlar. Şapograf'ya ile basılan bu gazete bütün köylere parasız olarak dağıtılır. Gazetede, günün olayları, Güney ve Batı cephesi ajans haberleri günü gününe aksettirilmeye çalışılır[46].

44. *Yıldırım*

1911-1912 yıllarında Balıkesir'de yayınlanmış gazetedir[47].

45 Abdülaziz Kardaş; *a.g.m.*, ss: 1189-1193.

46 Recep Dalkır; *Yiğitlik Günleri/Milli Mücadele'de Çukurova*, T. T. Postası Matbaası, İstanbul-1961, s: 182.

47 Abdullah Yurdakök; *a.g.e.*, s: 50.

Yeliz OKAY*

FOLKLOR VE SOSYOLOJİ AÇISINDAN *OLUŞ* DERGİSİ

'Haftalık Edebiyat ve Fikir Mecmuası' Oluş'ın ilk sayısı 1 İkinci Kânun/Ocak 1939'da yayımlanır. İmtiyaz sahibi Halil Vedat Fıratlı ve Umum Neşriyat Müdürü ise Mustafa Nihat Özön'dür. *Oluş* hakkında daha önce bazı çalışmalar yapılmıştır.[1] Bu yazıda *Oluş* dergisi folklor ve sosyoloji disiplinine ilişkin içeriği yönünden değerlendirilecektir.

Oluş dergisinde başta felsefe, edebiyat, sosyoloji, psikoloji, halkbilim, alanında önemli sorunları içeren bugün de tartışılması bakımından güncelliğini yitirmemiş meseleler yer alırken özellikle edebiyat konusundaki polemiklere geniş yer verilmiştir. Derginin yazar kadrosunda farklı görüşlerde yazarların bir araya gelmiş olması ve derginin genel perspektifinden farklı bakış açısına sahip yazarların yazılarının da yayımlanması dikkate değerdir. Melih Cevdet Anday, Behçet Necatigil, Mustafa Nihat Özön, Yahya Kemal, Sabahattin Ali, Rıfat Ilgaz, Ahmet Kutsi Tecer, Mahmut R. Kösemihal, Kemalettin Kamu, Suut Kemal Yetkin, Orhan

1 Bu çalışmalar için bir örnek. Türkan Akkoç Durak, *Oluş Dergisi Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Gazi Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010

Şaik Gökyay, Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet Muhip Dranas, Ahmet Hamdi Tanpınar, Necip Fazıl Kısakürek, Oktay Rifat, Pertev Naili Boratav, M.Cemil Boran ve daha pek çok isim dönüşümlü olarak derginin yazar kadrosu olarak yer almıştır. Ayrıca dergide Valery, Henrie Bergson başta olmak üzere pek çok çeviriye de yer verilmiştir.

Derginin ilk sayısında Halil Vedat Fıratlı'nın kaleme aldığı sunuş yazısında toplumsal düşüncenin yolculuğunun millî kültürü inşa ettiğini ve bunun uzun bir yolculuk olduğunu ifade eder. *Oluş*'u bir 'ideal ve realite organı' olarak niteleyen Fıratlı, *"ufuktan ötesini görmeyen ve kâinatın değişmez nizamındaki muammayı asla çözemeyen insanın Kozmogonilere eriştiği izahta Kozmografyanın ilk izleri yok mudur? Epopeler karanlığın ilk yoklanışı, madde, ruh hayat önünde insanın ilk anlayışı değil midir? İşte Türk boylarının dilinde ve gönlünde yüzyıllar yaşayarak bize kadar akıp gelen Oğuz destanı; Oğuz'la Anadolu yiğitlerini birleştiren milli kahramanlık....."*[2] sözleri ile her büyük eserin sosyal hayatın derinliklerinden gelen millî bir seziş olduğunu vurgular. "Edebiyatımızın meselesi yoktur" düşüncesini savunanları edebiyatın patolojik meselesi ve savunucuları olarak yorumlayan Fıratlı derginin çıkış noktasının üstün kıymetleri bulunan Türk Milleti ve O'nun tükenmez hazinelerinin üzerinde durulması gereği olarak ifade eder. İkinci sayıda yine Halil Vedat Fıratlı, Kitap başlıklı yazısında, insanın düşüncelerini kendisinden sonraki dönemlere nakledebilmek için manzum konuşmaya mecbur olduğunu ve böylece destanlar, atasözleri, dualar ve masalların 'nazmın kutusu' içinde saklanabildiğini söyler[3]. Ayrıca dönemin tercüme hareketinin önemini vurgulayan yazar, Avrupa'nın Ortaçağ karanlığından çeviri kitap sayesinde çıktığını ve "Avrupa'ya gittin mi?" sorusuna Ziya Gökalp'ın elindeki kitabı göstererek "Avrupa'yı buraya getirdim" cevabı ile bu meselenin önemine vurgu yaptığını belirtir. Milli düşüncenin gerek halk kültürünün ortaya koyduğu ürünlerin bir araya toplanmasında gerekse diğer sosyal bilimlerin yönteminin belirlenmesi ve sistematik hale gelmesinde yöntemin çeviri sayesinde edinilen bilgiler ışığında kolaylaşacağını da ekler. Yine ikinci sayıda Pertev Naili Boratav'ın "Türk Folklorunda Erzurum ve Erzurumlu Emrah" başlıklı yazısı yer alır. Boratav, Erzurum'un İran ve Kafkas Azerbeycan'ının folklor geleneği ile aynı özellikleri gösteren halk edebiyatı coğrafyası olduğu görüşündedir. Erzurum'un Trabzon'dan İran'a yol alan kervanların güzergahı üzerinde bulunmasının bölgedeki halk edebiyatı ürünlerinin zenginliğinin sebebi olduğununun altını çizen Boratav, halk edebiyatı mahsullerinin

2 Halil Fırat Vedatlı, Başlarken, Oluş, N.1, 1 İkinci Kânun 1939. s:1

3 Halil Vedat Fıratlı, "Kitap I", Oluş, N:2, 7 İkinci Kânun 1939. s:17

yayılmasında büyük önem taşıyan kervanların aynı zamanda mevzuu olarak da halk hikaye ve masallarında yer aldığını ifade eder. Bir diyardan bir diyara haber götüren bezirganların, hasretlileri kavuşturan kervanların halk edebiyatı mahsüllerinin rağbet gösterdiği motiflerden olduğunu söyleyerek, Erzurum'un coğrafi konumu nedeniyle İran ve Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu'nun çatışan siyasetinin odağındaki ve sınır isyanlarının cereyan ettiği bir yer olmasının halk edebiyatı ürünlerinde siyasi tesirin görülmesine sebep olduğunu belirtir ve siyasi hadiseleri yansıtan ürünlerin zenginliği bölgenin halk edebiyatı geleneğinin karakteristiğini ortaya koyar[4].

Erzurum'un *Kerem ile Aslı* hikayesinde yer aldığından da söz eden Boratav, Kerem'in Aslı'yı görmeye imkan bulduğunu ve hikayede Caferağa Hamamı, Mumcular mahallesi, Çalık Paşa'nın âşıklar kahvesinin geçtiğine dikkat çeker. Erzurum Beyi'nin sayesinde kavuşan *Zeycan ile Asuman* adlı halk hikayesinde de Erzurum olayın geçtiği şehirdir. Yine bir başka aşk hikayesi ise *Âşık Garib*'in hikayesidir ve *Âşık Garip*'den Boratav şu alıntıyı yapar[5]:

Dinleyin ağalar tarif edeyim
Söylenir cihanda şanı Erzurum'un
Yedi iklim çar köşede bulunmaz....
Söylenir cihada namı Erzurum'un

Hele gayet hoştur abühavası
Dört yanından gelir bülbül sadası
Vardır anda erenlerin duası
Benzer güle her bir yanı Erzurum'un

Erzurum'un halk edebiyatındaki yeri sadece aşk hikayeleri ile sınırlı değildir. Boratav, isyan ve kavga menkıbelerinde de Erzurum'un çokça geçtiğini ve bunlardan birinin *Köroğlu*'nun Maraş rivayeti olduğunu belirtir. Maraş rivayetine göre, *Köroğlu*'nun babasının gözlerinin oyulmasını emredenin Erzurum Paşası Hasan Paşa olduğunu ve Yusuf'un bu hüküm karşısında beyler ve paşalar huzurunda Erzurum hükümet konağında isyanını dile getirdiği dizelere yer verir[6].

4 Pertev Naili Boratav, "Türk folklorunda Erzurum ve Erzurum'lu Emrah", *Oluş*, N:2, 7 İkinci Kânun 1939. s:20

5 Boratav, a.g.y, s:20

6 Boratav, a.g.y. ss:20-21

Dinleyin ağalar, dinleyin beyler!
Sorarım bunları birgün olur ki ....
Adam olup koç kır ata binişim
Kırarım bellerini birgün olur ki....

Ben yükümü dağ başında çizersem
Yiğitler destinde bade süzersem
Ararım bunları birgün olur ki.....
Al yanağım kızıl kana boyandı

Akan kandan coşkun sular bulandı
Düşman ne söyledi, paşam inandı
Sorarım sizlerden birgün olur ki
Ben Yusuf bey idim kendi başıma

Düşürürüm koç yiğidi peşime
Küçük Alim çıkar dağlar başına
Ararım sizleri birgün olur ki.....

Boratav, 'Yusuf Bey'in Küçük Ali'si ise Erzurum üzerine yaptığı akınların hazırlığını' şu dizelerle aktarır.

Kulak verin Köroğlu'nun sözüne
Koç yiğitler insin meydan düzüne
Beşinci seferim şol Erzurum'a
Ceylan gibi gezek çöllerimizi...

Boratav, yazının ikinci bölümünde Erzurum'un Türk folklor zenginliğine sadece kendi varlığı ile değil halk ozanlarının varlığı ile de katkısını ifade eder. Eserleri ve şahsı bakımından Erzurumlu Emrah'ı hem menkıbevi bir şahsiyet olması bakımından hem de bazı türkülerin asıllarına onun şiirinde rastlanması nedeniyle Türk folklorundaki yeri ve önemine değinir. Ayrıca şiirlerinin türkü halinde yayılmasının müzik folkloru bakımından önemli olduğunu ifade eder. Erzurumlu Emrah'a dair Boratav'ın yazısındaki önemli tespitlerden biri saz şairlerinin çevresinde zamanla hikayelerin doğduğunu ve Erzumlu Emrah ile ilgili olarak da *Emrah ile Selvi Han* hikayesinin var olduğu konusundaki saptamalarıdır. Boratav yazıyı kaleme aldığı dönemde bu hikayenin

matbu halinin bulunmadığını ve varyantları ile ilgili tespitlerin yapılamadığını belirtir[7].

Halk edebiyatı ile ilgili bir başka yazı da *Oluş* kadrosunda Kağıt Sepeti adlı köşesinde Ahmet Kutsi Tecer tarafından kaleme alınmıştır. Ahmet Kutsi Tecer, yazısında Köroğlu'nun üç şiirine yer vermeden önce okuyucuya üç küçük Köroğlu şiirinin hikaye metni içinde geçtiğini açıklıyor.[8] Köroğlu'nun Kırata Kavuşması alt başlığı ile kaleme aldığı notlarında yer verdiği şiirlerden ilki Kıratın hasretine dayanamayıp Keloğlan kıyafet ile kaleye girince Bolu Beyi'ne söylediği şiir, Ayvaz'la Delikanan'ın asılacağı darağaçlarını görünce söylediği şiir ve Kırat ile karşılaşınca Kırat'ın Köroğlu'nu tanıyıp oyunlar oynadığı ve meydanda döndüğü anda Kırat'a söylediği şiirdir:

Dayan Kırat dayan açıldı meydan
Uruşacak döğüşecek gün bugün
Ben almaya geldim seni buradan
Aman Kırat boğuşacak gün bugün

Arslan gibi köpüğünü saçmalı
Susadıkça kızıl kandan içmeli
Bugün hesap görüp buradan göçmeli
Söğüşecek sığışacak gün bugün

Koç Köroğlum bu meydana girende
Bolu Beyi ile dava görende
Dal kılıçla üşüb nara uranda
Bucak bucak koğuşacak gün bugün

Yine Oluş'un aynı sayısında Aktüalite adlı köşesinde Mahmut R. Gazimihal'in İstanbul Konservatuvarı başlıklı yazısı müzik kültürüne hizmet eden ilkeli bir kurumsallaşmanın İstanbul'da nasıl planlanması gerektiği, hem toplumsal yapı hem

7 Boratav, a.g.y. ss:22-23

8 Ahmet Kutsi Tecer, "Köroğlu Şiirleri (Köroğlu'nun Kırat'a Kavuşması)", *Oluş*, N:2, 7 İkincikanun 1939. s: 25. Tecer'in yazı öncesi açıklaması; " Okuyacağınız üç küçük şiir Köroğlu'na aittir. Bunlar bir hikaye metni içinde geçiyor. Bu metnin sunduğum bu parçasını kağıt sepetimin içinde buldum. Müsveddelerim arasında tesadüf ettiğim bu kağıtları benim olmadığı için öbürleri ile birlikte yok etmeye kıyamadım. Bu satırlar kendi el yazımla karalanmış olduğuna bakılırsa herhalde çok evvelden okumuş olmaklığım lazımgelen eski bir metnin hafızamda kalmış olan izleridir. Çok evvelden benim okuduğum ya da ecdadımın okumuş olduğu."

de topoğrafik özellikleri ve kurumun amaçlarının ne olması icap ettiği dikkate alınarak kaleme alınmıştır. [9] Dönemin gazete ve süreli yayınlarında o dönemde çokça tartışılmış olan mesele hakkında ünlü kalemlerin görüşlerine de yer veren Gazimihal, Devlet Konservatuvarı'nın müzik, tarih ve göreneği İstanbul'dan sonra gelen Ankara'da kurulmuş ve geliştirilmekte olmasının İstanbul'un görenek ve nüfus yoğunluğu, topoğrafik büyüklüğü ve gerçek bir müzik birikiminin göz ardı edilip bu konuda çalışılamayacağı anlamına gelmediğini belirterek aksine gündüzlü ve çok öğrencili bir kurumun Ankara'dan çok İstanbul'da var olabileceğini ifade ediyor.

Ayrıca İstanbul'da bir konservatuvar kurmanın önünde dağınık özellik taşıyan topografyanın engel teşkil ettiğinin doğru fakat aşılamaz olmadığını, büyük yüzölçümlü Avrupa şehirlerindeki konservatuvar teşkilatının mahalli bir projeye dönüştürülerek uygulanabilirliğini vurgular. Davanın esasları diyere üç madde olarak sıraladığı yetiştirilecek öğrencinin düzeyinin Paris konservatuvarının ilk ve ikinci aşamasını kazanmayı hedefleyecek nitelikte olamayacağı için çıtanın gerçekçi ve doğru belirlenmesi, piyano ve keman konusunda özellikle gerçekçi olmak gerekleri üzerinde duran Gazimihal bunun yanı sıra hiç müzik bilmeyen sayısı yüzleri aşacak gencin içlerinde sebatkar, yetenekli yeterli olanlarını tespit etmek ve Avrupa'ya yönlendirmek için sabırla ve bir eğitim metodu ile hareket etmek gerektiğini yazar. Son maddede ise "şehrin her semtinden yüzlerce genç" devam edecek olursa bunların ulaşımı ve semtlerin dağınıklığı meselesi görüşüne yer vererek 'Beyoğlu ya da Şehzadebaşına mı gitmek daha kolay olur' tartışmalarını gündeme getirmesi aslında şehrin yerleşim düzeninin dağınıklığı ve ulaşımın o yıllardaki sınırlılığını göstermesi bakımından önemlidir. Gazimihal, dönemin Valisi Lütfü Kırdar'ın gazetelerde çıkan spekülasyonlar karşısında verdiği demeç karşısında karardan dönülmemiş olmasını açıklamasını ümit verici bulurken, binanın inşasına başlama tarihinin açık uçlu olmasını 'Sofya, İstanbul'dan daha mı mamurdur ki yüzlerce talebeli iki konservatuvarı çeyrek asır evvel kurulmuştur?'[10] diyerek eleştiriyor.

Yazının devamında Gazimihal, topografya güçlüğü konusu üzerinde duruyor. Şehzadebaşı ve Beyoğlu'nda yaşayanların bir konservatuvar binası isteyip istemediklerini halk oylamasına sunduğumuzda oranın profiline uygun yanıtlar alırız ancak bu, gençlik için hakiki bir karara bizi götürür mü? diye sorar. "Şehzadebaşı'nda yaşayanlara bir anket yapsak semtinizde senfonik konserlerin başlamasını çocuklarınızın Avrupa müzik tekniği ile ucuza uğraşmasını ister

9 M.Ragıp Gazimihal, "İstanbul Konservatuvarı", *Oluş*, N:2, 8 İlkincikanun, 1939, s.26.

10 Gazimihal, a.g.y. s:27

misiniz? desek alacağımız cevap 'aman istemeyiz' olacaktır"[11]. Ancak Beyoğlu sakinleri bu konuda talepkâr olacaktır diyen yazar Şehzadebaşı'nı ikna ile mi uğraşmalı Beyoğlu'nu tatminle mi yetinmeli der. Bu işin karmaşık yönüdür ama izlenecek yol nettir diyen Gazimihal önemli tespitlerle çözümler sunar. Tanzimat ile Beyoğlu'nda başlayan tiyatro ve opera hareketinin plansız bir biçimde doğaçlama bir tepki olarak Gedikpaşa, Beyazıd ve Şehzadebaşı'na yayılması ve şimdilerde ölgün bir halde bulunmasını Dünya Savaşı'nın tesiri ile ortaya çıkan ekonomik sıkıntıya bağlı olmadığını vurgular. Gençlerin, dönemde değişen eğlence algısına bağlı olarak tuluat ve geleneksel tiyatrodan daha çok yeni yeni tanıştıkları sinemanın büyüsüne bağlar. Sanat etkinliklerinin yaygın ve erişilebilir olmasını gençler için bir hak ve fırsat eşiliği olarak gören Gazimihal, Şehzadebaşı gençliğinin Taksime taşınacak olmasının sürekli olamayacağını ve Beyazıd gençliğinin ayağına da sanat ocakları hizmetinin gitmesinin gereğini vurgular.

Beyazıd çevresinin o günkü koşullarda bir merkez olarak görülmesinin sebebini üniversite mahallesi olarak gelişiyor olması olarak gösteren Gazimihal, yeni müziğin eski müzik yerine gençlik için hazırlanması gerektiğini ifade ederek Ankara'da yapıldığı gibi sanat kültürü kazanması gereken gençliğin ücretsiz olarak faaliyetlerden faydalanması gerektiğini ve parasız müzik eğitimi ve davetiyeli konserleri tavsiye ediyor.

Bu eğitimin tek merkezde bir semtte olmasının yaygınlaşması konusunda engel olduğunu belirterek Şehzadebaşı Merkez Konservatuvarı'nın kurulmasından sonra Halkevlerinin yalnız binalarından ücretsiz biçimde faydalanarak Beyoğlu Halkevi Müzik Konservatuvarı, Kadıköy Halkevi Konservatuvarı, Aksaray Halkevi Konservatuvarı, Eyüp Halkevi Konservatuvarı, gibi sayıları çoğalarak artmalıdır diyerek model önerisinde bulunan Gazimihal, bu gençlerin ailelerini de iyi müzik konusunda eğiteceğini vurgulayarak semt konservatuvarlarında seyyar diye adlandırdığı bugünün ders saati ücretli öğretim görevlisi kadrosu ile program ve iyi bir devam zorunluluğu ile eğitimin gerçekleşeceğini ifade eder.

Merkez ve Şubeler sistemi olarak tanımladığı bu konservatuvar modelinin gereğini ayrıca İstanbul müzik bakımından tek bir şehir değil birkaç şehir diyerek de önemini açıklayan yazar Batılı değerlerin sisteme uyarlanması ve masraftan kaçınılmamasını da şart koşar.

Konservatuvar öğrencilerinin gelecekte iş bulma kaygısının önüne geçmek için de konservatuvar öğretmenliği, senfonik orkestra, opera artistliği gibi geçim imkanları olmayan şehirde iyi bir musiki bilinci inşa edilemeyeceğini belirtir. Sanatçının geçinme kaygısının hem verimliliği hem de müzik bilincinin köklen-

11 Gazimihal, a.g.y. s:27

mesinin önünde engel olduğunun o yıllarda tartışılması ve tartışmanın bugünde sürmesi oldukça dikkate değerdir. Yazının devamında yüksek sanat kültürünün oluşması önünde sanatçının bar şarkıcısı ya da çalgıcısı olarak hayatı idame ettirmek durumunda kalmasının engel olduğunu ve masraflı bir eğitim sürecine uzun yıllar dayanmanın da oldukça güç olduğunu belirtiyor.

Sunduğu modelde 'son bir ısrarım' diyerek mutlaka konservatuvar orkestrası, konservatuvar operası, konservatuvar korosunu içerecek bir merkez binanın olması gerektiğini haftalık konser programları ile hem halka ulaşılabileceğini hem de öğrencilere staj olanağı yaratılabileceğini ifade ediyor. Şehir planlamacıları ve yöneticilerine bunun çok külfetli ama kısa zamanda şehri cazibe merkezine dönüştürerek turizme de katkı sunacağını vurguluyor. Aynı dönemde Peyam Safa ve Falih Rıfkı Atay'ın konu hakkında yazılarının çıkmış olmasını da konunu önemini son bir defa daha vurgulamak üzere referans gösteriyor. Derginin üçüncü sayısında Konservatuvar Binası Hakkında[12] başlıklı yazısında binanın hangi ihtiyaçları karşılaması ve nasıl olması gerektiğini ele alıyor

Aydın kesimin İstanbul'da tüm koşullara rağmen yüksek sanat kültürünü inşa etmek için konservatuvar gibi bir eğitim kurumunun hayata geçirilmesi konusunda yazdıkları ile verdikleri mücadele bugünün çok ötesinde bir hal gibidir.

Oluş'un üçüncü sayısında Halil Vedat Fıratlı Kitap II başlığı ile kaleme aldığı yazısında tercüme ve telif eserlerin artmasının gereğini vurguluyor. 1939 ve 1946 yılları Klasiklerin tercümesi anlamında önemli bir dönemdir . Bugünden bakıldığında entelektüel batılı perspektifin topluma kazandırılmasının yanında Doğu'dan yapılan tercümelerle de önemli bir birikim sağlanmıştır. Yazısının devamında Fıratlı , vesikaların saklandığı arşivlerden farklı olarak Milli Kütüphane'nin kurulmasının Türk düşünce ve sanatının ilk basamağı olması bakımından önemli olduğunu ifade ediyor. Türk aydınını düşüncenin ana kaynağı olarak işaret ettiği milli kütüphane meselesinde yazmaya ve konuyu tartışmaya açmaya çağırıyor.

Ahmet Kutsi Tecer Es Karayelim Es başlığı ile köylünün çetin kış şartlarından çıkmak için şubatın yedisi ya da onyedisini beklediğini ve iklime göre güneyden esen ılık rüzgar yani lodos ile kışın şiddetinin azaldığını, gevşeyen kar örtüsünün altında toprağın yeşillendiğini ve samanı tükenmiş olan köylünün kabayel olarak adlandırdığı bu rüzgar ile yüzünün güldüğünü anlatır. Tarla işlerinin başlangıcı kabul edilen bu dönemde beklenen rüzgar esmez ise tüm köylünün çoluk çocuk rüzgarın estiği yöne dönerek rüzgar duası yaptıklarını anlatır.

12 Mahmut R. Kösemihal, Konservatuvar Binası Hakkında, Oluş, Sayı 3 Cilt 1, 15 İkincikanun 1939, S.44-45.

Daha sonra Tecer bu durumdan esinlendiği şiirini bu köylü topluluğunun duygularını ifade eden sözler olarak yorumlayarak yazar. Şiirden bir bölüm şöyledir;[13]

Yine bozbulanık dağların başı
Ne diyeyim sana şubatın kışı
Gen hep varalım lodosa karşı
Koro
Es kabayelim es
Gözyaşlarımı kes
Seni çağırır her ses
Seni bekler herkes
Es kabayelim es.

Derginin dördüncü sayısında Halil Vedat Fıratlı, Kitap III[14] başlıklı yazsında bu kez kitabın ve basılı eserlerin, süreli ve günlük yayınların ülkenin heryerine dağıtılmasının önündeki engellerin basma ve dağıtma işlerinin tümünü devlet eli ile hallederek kaldırılıp , kaldırılmayacağını tartışıyor.

Tercüme, dergide ele alınan ve ısrarla önemi üzerinde durulan meselelerdendir. Toplumun ufkunu açacak konuları adeta dava olarak sahiplenen dönemin aydınları *Oluş*'ta tercümenin önemi ve tekniği ile beraber nelerin ne sebeple tercüme edilmesinin gereği üzerinde durmuşlardır. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi öğretim üyesi Bedrettin Tuncel'in yazısı olan Tercüme Meselesi[15] bir önceki sayıda milli davamız hakkında bir yazı olarak ilan edilmiştir. Konu hakkında dergide yer alan bir başka yazı ise Tercüme[16] başlığı ile Ahmet Haşim tarafından kaleme alınmıştır.

Ahmet Kutsi Tecer, Sofra[17] başlığı altında dağların arasındaki bir obada günün sonunda bütün gün zor koşullarda çalışan oba halkının bir sofra etrafında etli bulgur, ayran ve kaymaktan oluşan yemeği yedikten sonra obaya ettikleri duayı yazar. Okuyucuyu adeta oba yaşantısında bir kesit içine çeken Tecer'in kaleme aldığı duada Obabaşı ve diğer oba mensupları sıra ile konuşturulmuş ve sonunda hep bir ağızdan şükür duası edilerek şiir son bulmuştur.

13 Ahmet Kutsi Tecer, "Es Kabayelim Es", Oluş, N: 3, 15 İkinci Kânun 1939, s:. 40.

14 Halil Vedat Fıratlı, "Kitap III", Oluş, N:4, 22 İkinci Kânun 1939, s: 1.

15 Bedrettin Tuncel, "Tercüme Meselesi," N:3, 15 İkinci Kânun 1939, s.49.

16 Ahmet Haşim , "Tercüme", Oluş, N: :4, 22 İkinci Kânun1939, ss:50.

17 Ahmet Kutsi Tecer, Oluş, N:4, 22 İkinci Kânun 1939, s:56.

Ahmet Kutsi Tecer, derginin beşinci sayısında Oda[18] başlıklı yazısında köy odasını anlatarak, köy odasındaki günlük konuşmaları içeren bir parça kaleme almıştır. Tecer, köy odasının eski köylerde köylü çiftçi ailelerinin açtığı ve tüm köylüye açık olan, köyden yolu geçen misafirlerinde konakladığı bir mekan olarak eski bir anene olduğunu vurguluyor. Etrafında toplanılıp sohbet edilen bir ocak ve karşılıklı sekilerin olduğu bir mekan olan köy odasında ihtiyar köylülerin toplanıp kış gecelerinde sohbet ettiğini, delikanlıların ise hizmetle görevli olduğunu anlatır.

Pertev Naili Boratav'ın Epope[19] başlıklı yazısında Charles de Coster'in 1868'de kaleme aldığı Ulenspiegel adlı halk tipi, metin ve özelliği hakkında bilgiler içermektedir. Boratav, Coster'in bu halk tipinin Almanlarda olduğu kadar Flamanlarda da meşhur olduğunu belirttiği üzerinde dururken, halk kahramanlarının mezarlarının birden fazla yerde olduğunun iddia edilmesi tutumunun bu halk tipi için de geçerli olduğunu söyler. 14. Yüzyılda öldüğü rivayet edilen bu halk kahramanına halkın atfettiği pek çok latife, anekdot, halk hikayesi olduğunu belirterek, Ulenspiegel'in, 'Bizim Nasrettin Hoca tipine çok benzediğini' ve bu anlamda karşılaştırılabileceğini de belirten Boratav, De Coster'in 5 cilt halinde yayımlanan eserinin macera içeren epizodlardan oluştuğunu ifade ediyor. De Coster, kitabın ilerleyen bölümlerinde Flaman topraklarını istila eden İspanyolların acımasız tutumlar içinde olan idarecilerine gerçekçi betimlemelerle yer vermesini Boratav, halk hikayelerinde, destan, efsane ve menkıbelerde olay ve kahramanı gerçeğe yakın göstermenin olası olduğunu ama bunu De Coster'in oldukça etkili yaptığını ifade eder. Belçika ve Flemenk'in yabancı istilasının tüm eziyet, yağma, fitne ve ihanetleriyle ezen ve ezilenlerin karşılıklı mücadeleleri ve halk kahramanları ile De Coster'in kitabında yaşadığını söyleyen Boratav, de Coster'in kitabında birinci kitabın 20. faslına kadar geleneksel yapıyı anlattığını, Almanlar ve Flamanlar arasındaki ortak latife ve fıkraları anlattıklarını; sonraki dört kitapta ise halk kahramanı ve gelenekle ilgisi kalmayan De Coster'in neden kurguyu Ulenspiegel üzerinden kurguladığı sorgular. Okuyucunun kendisinden ciddi işler beklemediği Ulenspiegel'e destan kahramanı rolünün verilmesini eleştiren Boratav eserin Flaman efsanelerinin motiflerini ve kahraman tipinin özelliklerini yansıtması bakımından önemli, hatta Belçikalıların edebiyatının bu eserle başladığını ifade etme noktasına gelecekleri kadar ustaca olduğunun altını çizer. Boratav, yazısınıeser metni içinden iki parçanın tercümesini vererek sonlandırır.

18 Ahmet Kutsi Tecer , *Oluş*, N:5 29 22 İkinci Kânun 1939, s:72.

19 Pertev Naili Boratav, *Oluş*, N. :5 29 22 İkinci Kânun 1939, s:76.

Ahmet Kutsi Tecer, Yol[20] başlıklı yazısıyla okuyucunun karşısına çıktığı bu sayıda kendi köyünün sınırları dışında kalan köylerin yollarını yapmak için imece usulü çalışan köylülerin çalışma şevkini, neşesini ve dostluğunu yansıtan bir parçayı kaleme alıyor. Parçada geçen halk tabirleri ise özellikle dikkati çekmektedir.

Derginin yedinci sayısından itibaren İsmail Hikmet Ertaylan, Tanrılar Zamanında Grek Dünyası başlığı ile Yunan Mitolojisi yazı serisini neşretmeye başlıyor. *Oluş* dergisi bu başlangıcın gelecek sayılarda *İlyada* destanının yayınlanmasına bir hazırlık olduğunu ifade ediyor.

Ahmet Kutsi Tecer, Deli Kızın Türküsü başlığı ile nişanlısını askere gönderip bir daha kavuşamayan kara sevdalı bir genç kızın aklını kaybediş öyküsünü ve nişanlısı için yaktığı türküyü nasıl derlediğini anlattığı yazısında, ilk dörtlükten sonra ağlamaya başladığı için genç kızın türküsünü derlemekte zorlandığını ancak köylülerin yardımı ile derlediğini ancak tuhaf bir diyalektiğe benzediği için edebi dile dönüştürdüğünü nakleder. Türkü şöyledir;

Çıkarım nişanlım geliyor diye,
Henüz ötüşürken köyde horozlar.
Girerim yastığım bekliyor diye,
Geç vakit meradan dönerken yozlar.
İçimde tutuşmuş bir demet saman,
Bulutlar göğsümden yükselen duman;
Sanırım, yollara baktığım zaman,
Atlılar geliyor, giyinmiş bozlar.
Bir gölge seçerim olur bir kanat;
Rüzgarlar derinde kişneyen bir at;
Yolcular geliyor, geldiler, heyhat,
Rüzgarın ardından kopuyor tozlar.

Aynı sayıda Orhan Şaik Gökyay'ın 'Türk Edebiyatında Aliterasyon'a Dair Notlar'[21] başlıklı yazısında halk edebiyatının içeriğini oluşturan sözlü kültür ürünlerinde ve eski metinlerde aliterasyona rastlandığını ifade eder. Atasözlerinde, eski manzumelerde ya da yarı manzum parçalarda aliterasyon görülür diyerek Orhan Şaik Gökyay şu örnekleri sıralar; "ağılda oğlak doğsa, arıkta otu uzar (Kaşgarlı, I,63); Kutsuz, kutuya girse kum yağar (Kaşgarlı,I,381); Kılıçsızın kartıkurt er

20 Ahmet Kutsi Tecer, "Yol", *Oluş* Dergisi, N:6, 5 Şubat 1939, s. 86.

21 Orha Şaik Gökyay, "Türk Edebiyatında Aliterasyon'a Dair Notlar", *Oluş*, N:8, 19 Şubat 1939, ss:121-122.

kocadır - Kızoğlanın yüzsüzü, kov iletir,kov getirir. (Atalarsözü yazma), Kara eşek başına uyan ursan katır olmaz – Karavaşa don geyirsen kadın olmaz – Yapa yapa karlar yağsa yaza kalmaz – Yapağılu gökçe çimen güze kalmaz – Kara goça kıymayınca yol alınmaz – Kara pulat öz kılıcı çalmayınca kırım dönmez." Ayruca atasözleri dışında *Dedekorkut*'da ve *Divanı Lügat-üt Türk*'de aliterasyonun varlığını örnekler.

Yunan mitolojisi'ne dair yazıları derginin dokuzuncu sayısının yazar kadrosunda yer alan İsmail Hikmet Ertaylan Kızgın Zeus[22] başlığına yer vermiştir. Yazarın aynı konudaki bir sonraki yazısı ise Ölüler Diyarında Genç Kız[23] başlığını taşır[24].

Oluş Dergisi, Mecmualar, Notlar, Kitaplar bölümünde Aylık Mecmua İnsan başlığı ile İnsan Mecmuası'nda yer alan genel sosyoloji yazılarından bahseder. Hilmi Ziya'nın tesiri ve hakimiyeti altındaki yazılar diye söz ettiği yazıların abartılı olmasının yanında tezli olduğu ifade edilerek, Ziya Gökalp ve Durkheim Sosyoloji çizgisinden ayrılarak farklı bir sosyoloji çizgisi ortaya koyma çabasındaki tezle hareket eden bu yazıların fikir hayatı için bir zenginlik olduklarını belirten dergi, Ziya Gökalp'ın dönemin koşulları içinde sosyal hayat ve felsefi düşüncenin ihtiyaçlarını artık karşılayamacağını ancak Hilmi Ziya Ülken'in de yazılarının Ziya Gökalp'ın ötesinde fikirler ortaya koyamadığını belirten dergi detaylı bir makale analizi yapıyor. Hilmi Ziya Ülken'in , Ziya Gökalp'a getirdiği eleştirileri kendi makalesinde yöntem bakımından felsefeyi göz ardı ederek çürüttüğü iddia edilerek yine dergini notlar kısmında Hilmi Ziya Ülken'e eleştiri yazmış olan İsmail Hüsrev'in tutumunu ele alarak kürsüde ders vermesinin tehlikeli olduğunu savunan İsmail Hüsrev'in Hilmi Ziya'yı ekmeğinden etmeyi hedef alışını sığ bir düşünce savunuculuğu olarak yorumluyor ve fikir münakaşasının ülke açısından bu durumda oluşunun vahametine değiniyor. İsmail Hüsrev'in, Hilmi Ziya'yı Marksizm'e kur yapmakla suçladığı iş ve sermaye tezatlarını açıklama biçiminin aslında mübadele için olmayan iş şeklinde ele aldığını ifade eden S. Ali, fikir gibi bir silah varken kıskanç oyunlarla aydınların birbirine saldırmasının en çok fikir dünyasının gelişimini etkileyeceğini savunuyor.

22 İsmail Hikmet Ertaylan, "Tanrılar Zamanında Grek Dünyası Kızgın Zeus ", Oluş, 27 Şubat 1939 ss:136-138

23 İsmail Hikmet Ertaylan, "Tanrılar Zamanında Grek Dünyası : Ölüler Dünyasında Bir Genç Kız ", *Oluş*, N:10,5 Mart 1939 ss:150-151.

24 Mitoloji yazıları derginin ilerleyen sayılarında da İsmail Hikmet Ertaylan imzası ile Tanrılar Zamanında Grek Dünyası IV Ölüler Diyarında Genç Kız II, Tanrılar Zamanında Grek Dünyası VI Phoibas- Apollon'un Felaketleri, Tanrılar Zamanında Grek Dünyası VII Phoibas- Apollon'un Felaketleri, Tanrılar Zamanında Grek Dünyası VIII Phoibas- Apollon'un Felaketleri, Tanrılar Zamanında Grek Dünyası X İki Kardeş, Tanrılar Zamanında Grek Dünyası XII Phoibas- Apollon'un Felaketleri, Zeus ile Oğlu şeklinde devam ediyor.

Halil Vedat Fıratlı, Karagöz ile Hacivat[25] başlığı ile kaleme aldığı yazısında Hacivad ve Karagöz'ün tip olarak toplum açısından ne anlama geldiğini ve işlevini oldukça kısa bir biçimde ele alıyor. Özü sözü bir, zeki ve zevk sahibi, zamana ve mekana göre fikir değiştirmeyen, mantıklı ve yanılmaz Karagöz'ün aslında halkı temsil ettiğini ve faziletlerinin anlaşılması için yanına Hacivad'ın eklendiğini ifade eder. Sivri sakallı, garip tabiatlı, hilekar, ahlakı, mezhebi ve fikri her an değişen diyerek tanımladığı bu tipin eskiden secili, imaleli, medrese diliyle konuşan şimdilerde Frenkçe konuşup zayıf karşısına böbürlenen, kuvvetin önünde boyun eğerek zayıfı ezen sureti Haktan ancak samimiyet ve saffetin yanına uğramamış olan, fırsat düşkünü, her emrin uşağı, toplumun içinde ibretlik sıfatı ile var olan kişileri temsil ettiğini ifade eden Fıratlı, bu tiplerden toplumun çok şey öğreneceğini belirtir. Fıratlı'nın Karagöz ve Hacivad yoluyla toplumdaki mevcut tezat iki tipi değerlendirip, eleştirmesi dikkate değerdir.

Halil Fikret Kanat dergide Türk Terbiyesi I İslam'dan Evvel (Milli Terbiye)[26] başlığı ile kaleme aldığı yazısının devamında Türk Terbiyesi II İslam'dan Evvel (Milli Terbiye)[27], Türk Terbiyesi III İslam'dan Sonra (Dini Terbiye) başlıkları ile Türk toplumunda İslamiyet öncesi ve sonrası terbiye konusunda değişkenlerin ve değişenlerin neler olduğunu ele almıştır. İlk iki yazıda aile ve sosyal yapıya bağlı olarak Türk terbiyesinin şekillendiğini ve devlet teşkilatlanmasından aile yapısına kadar tüm sosyal kurumlarda müeyyidelerin Türk ırkının üstün nitelikleri sayesinde belirlendiğini izah eder. Türklerin karakteri ve içtimai meziyetleri olarak sıraladığı niteliklerin din değişken olmadan toplumda nasıl var olduğunu ve neden hiçbir zaman Arap kavimleri ile aynı konumda olmadığını irdeler. Yazının son bölümünde İslam tesirinde ümmet bilincinde olan Türk insanının yanlış din adamları zümresinin ve eğitimlerinin neticesinde düştükleri sıkıntılı durumları izah eder. Ve bunun toplumda yol açacağı çözülmeye işaret ederek Türk kavmi ile Arap kavmi arasındaki farklılıklara da değinen yazar milli birlik ve dil birliğinin esas olduğunu ve Atatürk'ün bu ülküyü gerçekleştirdiğini vurguluyor.

Dergide yer alan bir başka halkbilim içerikli yazı Orhan Şaik Gökyay imzasıile kaleme alınan Tepegöz Efsanesine Dair[28] başlıklı yazıdır. Orhan Şaik Gökyay, *Dedekorkut*'taki Tepegöz efsanesini Von Diez'in neşrettiği dönemde Yunanların

25 Halil Vedat Fıratlı, "Karagöz ile Hacivad", Oluş, N:11, 12 Mart 1939,C.1, s.161.

26 Halil Fırat Kanat, "Türk Terbiyesi I: İslam'dan Evvel (Milli Terbiye)", *Oluş*, N:11, 12 Mart 1939,ss.164-165.

27 Halil Fırat Kanat, "Türk Terbiyesi II: İslam'dan Evvel (Milli Terbiye)", *Oluş*, N:12, 19 Mart 1939,ss.1179-181.

28 Orhan Şaik Gökyay, "Tepegöz Efsanesine Dair", *Oluş*, N:15, 9 Nisan 1939, ss.231-232

efsaneyi Türklerden almış olduğunu iddia etmesi, Dedekorkut'un sınırları aşarak başka ülkelerin efsanelerinde de varyantlar halinde bulunduğunu bildiklerini ifade eder. Kendisine Zeki Velidi Togan'ın verdiği bir notta bu defa Buharalı Hafız Derviş Ali'nin *Risale-i Musikisi*'nde kopuzun Sultan Üveys Celayer Zamanında ozan adlı çalgıdan yola çıkarak yapıldığını söylediğini ve Ozan'ın tarihine ait oğuz rivayet olduğunu nakleder. Bu rivayetin Oğuz destanları ve Dedekorkut Hikayeleri açısından önemli olduğunu ifade eden Gökyay, sonuç olarak bu rivayette *Dedekorkut*'daki tepegöz yerine Bekdi zamanın geçtiğini, bu ismin Dedekorkut'daki kazanın evinin yağmalandığını anlatan hikayede 'varıp peygamberin yüzünü gören, gelip Oğuz'da sahabesi olan öfkelenince bıyığında kan çıkan bıyığı kanlı Bükdüz Emen' şeklinde övülen kahramanın başka bir adı olduğunu yazar. Tepegöz efsanesinde ise bu Bükdüz Emen'in Tepegöz elinde esir ve güçsüz olduğunun yazılı olduğunu belirtir. Ayrıca Gökyay, *Dedekorkut*'daki Tepegöz'ü Basat'ın uyurken öldürmesi ve Tepegöz'e sadece gözünün üstündeki et kısma ok işlemesi yerine bu metinde Yetim Guzan'ın Bekdi Zaman'ın iki uyluğunu koparıp atarak öldürmesi yönünden farklılaştığını ve bu olay akışı sırasında ozan yani sazını eline alarak halini anlattığını ama *Dedekorkut*'da bu soylamaların olmadığını ifade eder. Ayrıca fazladan başka motifler olduğu üzerinde duran Orhan Şaik Gökyay, milli destanların yazıya geçmiş olan ya da dilden dile dolaşanlarının acilen araştırmacılar tarafından derlenmesinin bir kültür hizmetti olduğu üzerinde durur.

Dergide yer alan bir başka yazı ise Boratav'ın 26 mart 1939 günü radyoda yaptığı konuşma metninin Köroğlu Hakkında[29] başlığı ile basılmış halidir. Boratav, Köroğlu'nun sadece türkülere konu olmuş halk kahramanı olmadığını, söz konusu kahraman için destan teşkil edecek kadar çok sayıda menkıbelerin bulunduğunu belirtiyor. Köroğlu'nu 'oluş halindeki bir halk destanı' olarak tanımlayan Borata , farklı Köroğlu hikayelerinin nasıl ve ne koşullarda hangi nedenlerle çıkmış olabileceğini toplumsal olaylara ve devletin halkla olan ilişkilerine bağlayarak açıklar.

Boratav'ın dergideki diğer yazıları ise Dede Korkut Hikayelerine ilişkindir. Boratav, bir seri halinde kaleme aldığı yazıların gerekçesini şöyle açıklar; *" Orhan Şaik Gökyay'ın büyük emekle meydana getirdiği "Dede Korkut" neşri Türk edebiyatının bu güzel eserine yeniden dikkatimizi çevirmek hevesini bizde uyandırmış oluyor, Orhan Şaik Gökyay, transkripsiyonuyla neşrettiği Dede Korkut Hikayeleri'nin başına ,bu kitap hakkında yapılan tüm tetkikleri hülasa ve ayrıca kendi hüküm ve mütealalarını da ihtiva eden bir methal ilave ederek bu*

29 Pertev Naili Boratav, "Köroğlu Hakkında", Oluş, N.16, 16 Nisan 1939, 247-249.

mevzu üzerinde şimdiye kadar varılan neticeleri bir arada görmek imkanını da vermiş oluyor. Ben burada bunları kısaca da olsa tekrarlayacak değilim. Dede Korkut tetkiklerinde hiç temas edilmemiş veya üzerinde pek az durulmuş bazı noktaların aydınlatılmasını gözetecek olan yazım, okuyucularımda bu mevzua ait etraflı malumat edinmek arzusu uyandırırsa onlara Orhan Şaik Gökyay'ın kitabını tavsiye ederim,mufassal malumatı ve tatmin edici bibliyografyayı orada bulacaklardır".[30]

Bu yazısında Boratav konuyu mukayeseli destan, masal, halk edebiyatı ve folklor ilişkisi çerçevesinden çıkarıp edebiyat tetkiki meselesine çevirmiş ve DedeKorkut menkıbelerinin değil, kitabının ve hikayelerinin son halini alışını izah etmeye çalışıyor. "Dede Korkut kitabındaki hikayeler ne zaman teşekkül etmiştir?, Sanatkar bu eseri ne zaman meydana getirmiştir?, Bu şekil özellikleri ile edebi karakteri nedir?" sorularını yanıtlamaya çalıştığını ifade eden Boratav, pek çok başlık açarak meseleyi uzunca bir yazı dizisi olarak ele almıştır. [31]

Mahmut Ragıp Kösemihal 'Kopuz'a Dair[32] yazısında halk edebiyatı metinlerinden sıyrılarak bilim dünyasının gündemini meşgul eden bu saza dair 'Anadolu'nun en mühim sazı olması dolayısıyla araştırılmalıdır' tezi ile ortaya çıkar. Kopuzun menşei ve hangi saz ıslah edilerek oluştuğunun üzerinde durulması gereğini vurgulayan yazar ayrıca Bizanslılar'ın çini resimlerinde bu sazın bir örneğine rastlanmasının da araştırmaya farklı bir boyut kattığınıda belirterek Dede Korkut hikayesinde geçen kolca kopuz ile Avrupa'da dolaşan kolacio tabiri arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Tüm bunların ardından halk musikisini anlamak için halk edebiyatı metinlerinden faydalanmanın ve ortak çalışmanın gereği üzerinde duruyor.

Dergide, 'Bir Kem Küm'[33] başlığı ile Orhan Şaik Gökyay ve Hüseyin Namık Orkun arasında *Dede Korkut* kitabı üzerinden gelişen polemiğin varlığı dikkat çekicidir.

Bu defa Bir Gerçeğin başlığı ile Seyrani'nin şiirine yer veren *Oluş*, bunun gerekçesini şöyle açıklıyor; *"Şiirde yenilik aramanın adeta hastalık haline geldiği şu günlerde Seyrani'nin koşmasının her türlü edebi telakkiler dışında kendi sınırının en mükemmel örneği olduğu için değil, şiirin mükemmeliyetine erişmiş bir nüshası bulunduğu için neşrediyoruz. Seyrani'nin manzumeleri, bir mual-*

30 Boratav, N.16, s.47.

31 Boratav'ın bu dergi kapsamında ele aldığı yazıları sonrasında kitaplaştırması nedeniyle burada içeriğe dair detaylı bilgi verilmemiştir.

32 Mahmut Ragıp Kösemihal, "Kopuz'a Dair", *Oluş*, N:17, 23 Nisan 1939, ss: 264-265.

33 Orhan Şaik Gökyay, "Bir Kem Küm", *Oluş*, N.21, 23 Mayıs 1939, ss.325-326.

limin değerli ve mütevazi himmetiyle toplanmış ve "Sanihatı Seyrani" adıyla neşredilmiştir. Onlar arasında bulunmayan bu manzumeyi Develi orta mektebi direktörünün yerinde alakasıyla elde etmiş bulunuyoruz."[34]

Şiirin neşredilme nedeni ve kaynağından sonra son olarak dergi Rıza Tevfik'in Seyrani'nin şairlik hüviyetine çok şey borçlu olduğunu ifade etmesinden sonra aşağıdaki şiire yer verilir;

Dağlarda nergis sanırdım
Ela gözlü mestim seni
Sözünde özün tanırdım
Femhederdim dostum seni

Tohma oldum hamurlardan
Ben soyundum samurlardan
Olur olmaz çamurlardan
Sakınmazdım üstüm seni

Varsam Kırklar Mekkesine
Tuğra alsam sikkesine
Bir gerçeğin tekkesine
Seremedim postum seni

Dersim aldım ismi hudan
Kara toprak kanlar yudan
Seyrani keyfimce sudan
Doldurmadım destim seni.

Dergide ayrıca bir başka derlemeye de er verilmiştir. Hilkat Destanı[35] olarak yayımlanan Silifke'de derlenmiş Kalenderi özellikli bir devriye olan metnin şairi Âşık mahlası kullanmıştır. Dergi, Hilkat Destanı'nı "Tük Kozmogonisinin metafizik telakkisine dokunarak tarzın pek güzel örneği olmuştur. Yaradan'a ve yaratılışa rindane bir çekinme ile bakan aşık istingasındaki asalete hayran olmamak mümkün değil..." diyerek okuyucuya sunuyor:

34 "Bir Gerçeğin", *Oluş*, 21 Mayıs,1939, ss.330.

35 "Hilkat Destanı", *Oluş*, N:22, 28 mayıs 1939, ss.344.

Dinleyin erenler destanımızı,
Hakikat remzinden beyanımız var,
Hakettik Dergah'tan fermanımızı
Çileyi doldurduk irfanımız var.

Kılalım Hilkat'in esasın tarif
Edelim Alem'in iç yüzünü tavsif
Nüktedir sözümüz Anlayan arif
Bize de öğreten Sultan'ımız var,

Ezelden yanar döner ateştik
Tanrıya komşuyduk Güneş'e eştik
"Kün" dedik güneşin karnını deştik
Zulmetler boğucu tufanımız var

O demde Alemi duman bürüdü
Bir zerre kıvılcım döndü yürüdü
Peyinde dört unsur çekti sürüdü
Su, Ateş, Toprak, Hava ünvanımız var

Nar idik Hak olduk Dehr'e atıldık
Ab iken zeminde Hak'e katıldık
Haka-i Hilkat'te Devran'a daldık
O demden bu deme devranımız var

Rüşdümüz nakıştı Cemad iken biz
Süsledik toprağı nebat iken biz
Eridik eğilmez pulad iken biz
Ne garip mayemiz elvanımız var

Mayemiz bataktı gıdamız batak
.....bataklık yatak
Adadık kızdık da şeytana adak
Bizimde böyle bir isyanımız var.

Hey Âşık küfre mi çevirdin yüzü
Parlama kamaşır zahidin gözü
Tarikat babının budur son sözü
Kabe Kavseyin de divanımız var

Oluş'ta son olarak kitaplar bölümünde Arnold Van Gennep'in *Folklor* adlı kitabının Pertev Naili Boratav tarafından çevrilerek basıldığı duyurularak, kitabın kısa bir tanıtımı yapılıyor.

Felsefe, edebiyat, psikoloji, sosyoloji, halkbilim ve halk edebiyatı alanlarında dönemin önde gelen pek çok isminden makalelerin yayınlandığı *Oluş* dergisi dönemin siyasi iklimine ve yapısına uygun bir perspektifle meseleleri ele almıştır. Genellikle çıktığı süre boyunca yazar kadrosunu koruyan dergi halkbilim, halk edebiyatı ve sosyoloji kapsamındaki konulara kendi perspektifi dışındaki kalemlerin eleştiri yazılarına da yer vererek değinmiştir. Özellikle folklor ve halk edebiyatı alanlarındaki yazılara yer verirken milli kültürün inşası bakımından konuların ele alınmasını önemsemiştir.

Dergi dönemin folklor, sosyoloji ve halk edebiyatı ile ilgili çalışanlarının meselelere yaklaşımlarını, ele aldıkları konuları göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Sayı: 1 • 1 İkinci Kânun 1939

Halil Vedat Fıratlı , "Başlarken", s:1
Henrie Bergson, "Varlık", ss:2-4
Ahmet Hamdi Tanpınar, "Namık Kemal'e Dair Düşünceler", ss:5-6
Kemalettin Kamu, "Sınırda Sular", s:6
Ahmet Kutsi Tecer, "M.H. Yinanç'a", s:6
Ahmet Kutsi Tecer, "Alp Arslan'dan Bir Parça", s:6
Ahmet Kutsi Tecer, "Anadolu'dan Bir Parça", s:6
Mustafa Nihat Özön, "Edebiyatımızda Münakaşalar", ss:7-9
Ahmet Kutsi Tecer , "Tiyatro Tarihi", ss:10-11
Zeki Faik İzer, "Resimde Klasizm", s:12
Oktay Rifat, "İthaf", s:13
Sabahattin Ali, "Ayran", ss:13-16

OLUŞ

Haftalık Edebiyat ve Fikir Mecmuası

Başlarken	Halil Vedat FIRATLI
Varlık	Henrie BERGSON
Namık Kemal'e dair düşünceler	Ahmet Hamdi TANPINAR
Sınırda sular	Kemalettin KAMU
Yunanç'a	Ahmet Kutsi TECER
Alp Arslan'dan	Ahmet Kutsi TECER
Anadolu	Ahmet Kutsi TECER
Edebiyatımızda münakaşalar	Mustafa Nihat ÖZÖN
Tiyatro Tarihi	Ahmet Kutsi TECER
Resimde yeni klâsisizm	Zeki Faik İZER
İthaf	Oktay RİFAT
Ayran	Sabahattin ALİ

10 KURUŞ

1. İkincikânun 1939 ANKARA

1 SAYI

Sayı: 2 • 8 İkinci Kânun 1939

Halil Vedat Fıratlı, "Kitap", s:17
Mustafa Nihat Özön, "Edebiyatımızda Münakaşalar", ss:18-20
Kemalettin Kamu, "Gurbette Renkler", s:19
Pertev Naili Boratav, "Türk Folklorunda Erzurum ve Erzurum'lu Emrah", ss:20-23
Malik Aksel, "Sanatta Yenilik", ss:23-24
Ahmet Kutsi Tecer, "Köroğlu Şiirleri", s:25
Mahmut Ragıp Kösemihal, "İstanbul Konservatuarı", ss:26-28
Eflatun(Nurettin Şazi Kösemihal), "Protagoras", s:29-30
Halil Vedat Fıratlı, "Gidenlerden Biri", ss:31-32

Sayı: 3 • 15 İkinci Kânun 1939

Halil Vedat Fıratlı, "Kitap II", s:33
Tahsin Banguoğlu, "Atatürk ve Başka Şefler", ss:34-36
İsmail Vasık Fıratlı, "O An", s:36
Mustafa Nihat Özön, "Edebiyatımızda Münakaşalar", ss:37-39
Ahmet Kutsi Tecer, "Es Kabayelim Es", s:40
Paul Valery(çeviren: Bedreddin Tuncel), "Edebiyat", s:41
Bedreddin Tuncel, "Tercüme Meselesi", 42
M. Cemil Boran, "Gedik Ahmet Paşa", ss:43-44
Mahmut Ragıp Kösemihal, "Konservatuar Binası Hakkında", ss:44-46
Eflatun(Nurettin Şazi Kösemihal), "Protagoras", s:46-48

Sayı: 4 • 22 İkinci Kânun 1939

Halil Vedat Fıratlı, "Kitap III", s:49
Ahmet Haşim, "Tercüme", s:50
Mustafa Nihat Özön, "Edebiyatımızda Münakaşalar IV", ss:51-52
Kemalettin Kamu, "Onbaşı Taştan", s:51
Necip Fazıl Kısakürek, "Senfoni", s:53
M. Cemil Boran, "Gedik Ahmet Paşa", ss:54-55
Ahmet Kutsi Tecer, "Sofra", s:56
Paul Valery(çeviren: Bedreddin Tuncel), "Edebiyat", s:57
Muzaffer Şerif Başoğlu, "Radyonun Sosyal Psikolojisi", ss:58-61
Hayri Daner, "Dalga Boyu", s:62-63
Eflatun (Nurettin Şazi Kösemihal), "Protagoras", s:63-64

Sayı: 5 • 29 İkinci Kânun 1939

Halil Vedat Fıratlı, "Kitap V", ss:65-66
Emin Erişirgil, "Türk İnkılabı ve Fert", 67-68
Ahmet Hamdi Tanpınar, "Sayıklama", s:69
Mustafa Nihat Özön, "Edebiyatımızda Münakaşalar V", ss:68-69
K. Y. "Kitapların Manası: Maksin Gorki-Stepte", ss:70-71
İskender Fikret Akdora, "Gece", s:71
Ahmet Kutsi Tecer, "Oda", s:72
Bedreddin Tuncel, "Bazı Tercümeler Hakkında I", ss:73-74
Muzaffer Şerif Başoğlu, "Radyo Programları", ss:74-75
Pertev Naili Boratav, "Epope", ss:76-79
Eflatun(Nurettin Şazi Kösemihal), "Protagoras", ss:79-80

Sayı: 6 • 5 Şubat 1939

Halil Vedat Fıratlı, "Kitap VI", s:81
Mustafa Nihat Özön, "Edebiyatımızda Münakaşalar VI", ss:82-83
Kemalettin Kamu, "Güz", s:83
Bedreddin Tuncel, "Bazı Tercümeler Hakkında II", ss:84-85
Ahmet Hamdi Tanpınar, "Şiir", s:85
Ahmet Kutsi Tecer, "Yol", s:86
"Kitaplar, Mecmualar, ss:87-91
Sabahattin Ali, "Asfalt Yol", ss:92-95
Eflatun(Nurettin Şazi Kösemihal), "Protagoras", ss:95-96

Sayı: 7 • 12 Şubat 1939

Halil Vedat Fıratlı, "Kitap VI", s:97
Emin Erişirgil, "Nazariye ve İş", s:98
Nasuhi Baydar, "Tercümelere Dair", s:99
Pierre Auidat(İsmail Hikmet Ertaylan), "Tanrılar Zamanında Grek Dünyası", ss:100-105
Reşad Cemal Petek, "Ve İşte Böylece", s:103
Kemalettin Kamu, "Meçhul Asker- (Bir Çocuk-Bir İhtiyar)", s:106
Cemal Arif Alagöz, "Uluslararası Coğrafya Kongresi", ss:107-108
Suut Kemal Yetkin, "Cézanne'ın Yüzüncü Yılı", s:109
Mahmut Ragıp Kösemihal, "İdeal Konservatuar Binası", s:110
Eflatun(Nurettin Şazi Kösemihal), "Protagoras", ss:111-112

Sayı: 8 • 19 Şubat 1939

Halil Vedat Fıratlı, "Kitap VII", s:113
Mustafa Nihat Özön, "Edebiyatımızda Münakaşalar", ss:114-115
Ahmet Kutsi Tecer, "Deli Kızın Türküsü", s:115
Pierre Auidat(İsmail Hikmet Ertaylan), "Tanrılar Zamanında Grek Dünyası", ss:116-120
Kemalettin Kamu, "Ürperme", s:120
Orhan Şaik Gökyay, "Türk Edebiyatından Alliterasyon", s:121-122
Sadri Ertem, "Amerikalı Gençlere Göre Fransız Edebiyatı", ss:123-124
Cemal Arif Alagöz, "Uluslararası Coğrafya Kongresi", ss:125-127
Eflatun(Nurettin Şazi Kösemihal), "Protagoras", ss:128

Sayı: 9 • 27 Şubat 1939

Halil Vedat Fıratlı, "Konuşmak", s:129
Mustafa Nihat Özön, "Edebiyatımızda Münakaşalar VIII", ss:130-131
Celal Saraç, "Madde ve Elektrik", ss:132-1330
Bedreddin Tuncel, "Bazı Tercümeler Hakkında III", ss:134-135
Reşad Cemal Emek, "Cepheden Mektuplar: Veda", s:135
Pierre Auidat(İsmail Hikmet Ertaylan), "Tanrılar Zamanında Grek Dünyası", ss:136-138
Ahmet Hamdi Tanpınar, "Bülbül", s:138
MUS. "Türk Musikisinde Yeni Arayışlar", s:139
Feridun Fazıl Tülbentçi, "Kuşlar Gece Yağmur", s:140
Cemal Arif Alagöz, "Uluslararası Coğrafya Kongresi", ss:140-142
Eflatun(Nurettin Şazi Kösemihal), "Protagoras", ss:143-144

Sayı: 10 • 5 Mart 1939

Halil Vedat Fıratlı, "İlim Zihniyeti ve Meslek Ahlakı", ss:145-146
Hüseyin Cahit Yalçın, "Edebiyat Gecesi", s:147
Mustafa Nihat Özön, "Edebiyatımızda Münakaşalar IX", ss:148-149
Behçet Necati, "Akşamlar-Sonu", s:149
Ömer Bedrettin Gökbelen, "Hayal ve Hatıra", ss:149
Rıfat Ilgaz, "Kapılar", s:152
Pierre Auidat(İsmail Hikmet Ertaylan), "Tanrılar Zamanında Grek Dünyası", ss:150-153
"Kitaplar Mecmualar Notlar", ss:154-157
Cemal Arif Alagöz, "Uluslararası Coğrafya Kongresi IV", ss:158-159
Eflatun(Nurettin Şazi Kösemihal), "Protagoras", s:160

Sayı: 11 • 12 Mart 1939

Halil Vedat Fıratlı, "Karagözle Hacıvat", s:
Mustafa Nihat Özön, "Edebiyatımızda Münakaşalar X", ss:162-163
Halil Fikret Kanat, "Türk Terbiyesi", ss:164-166
Reşat Cemal Emek, "Şehir", s:165
Pierre Auidat(İsmail Hikmet Ertaylan), "Tanrılar Zamanında Grek Dünyası", ss:167-169
Feridun Fazıl Tülbentçi, "Eski Mahalle", s:168
Rıfat Ilgaz, "Mevsim Sonu", s:169
Zeki Faik İzer, "Resimde Yeni Klasisizm II", ss:170-171
Cemal Arif Alagöz, "Uluslararası Coğrafya Kongresi V", ss:172-174
Eflatun(Nurettin Şazi Kösemihal), "Protagoras", s:175-176

Sayı: 12 • 19 Mart 1939

Halil Vedat Fıratlı, "Karkulak", s:177
Mustafa Nihat Özön, "Edebiyatımızda Münakaşalar XI", ss:178
Behçet Necati, "Ömür", s:178
Halil Fikret Kanat, "Türk Terbiyesi II", ss: 179-181
Feridun Fazıl Tülbentçi, "Hayat", s:180
Fuat Ömer Keskinoğlu, "Rahmet", s:181
Pierre Auidat(İsmail Hikmet Ertaylan), "Tanrılar Zamanında Grek Dünyası", ss:182-184
Rıfat Ilgaz, "Manasını Kaybetmeyen Sır", s:182
Cemal Arif Alagöz, "Uluslararası Coğrafya Kongresi VI", ss:184-185
Sabahattin Ali, "Isıtmak İçin", ss:186-190
Eflatun(Nurettin Şazi Kösemihal), "Protagoras", ss:190-192

Sayı: 13 • 26 Mart 1939

Kemalettin Kamu, "Asrımızın Manzarası", s.193
Halil Fikret Kanat, "Türk Terbiyesi III", ss:194-196
Reşad Cemal Emek, "Şehir II: Park", s:194
Sadri Ertem, "Edebiyatın Muhteşem Hamileri", ss:197-198
Pierre Auidat(İsmail Hikmet Ertaylan), "Tanrılar Zamanında Grek Dünyası", ss:198-202
Fuat Ömer Keskinoğlu, "Nehir", s:199
Nureddin Artam, "Ankara'dan Mektup", s:200
Behçet Necati, "Nedamet", s:201
Stephané Mallarmé, "Brise Marine", s:203

Ahmet Muhip Dranas, "Deniz Rüzgarı", s:203
Halil Vedat Fıratlı, "Karadeniz", s:204-205
Cemal Arif Alagöz, "Uluslararası Coğrafya Kongresi VI", ss:205-206
Eflatun(Nurettin Şazi Kösemihal), "Protagoras", ss:207-208

Sayı: 14 • 2 Nisan 1939

Muzaffer Şerif Başoğlu, "Kalp Sfenks", s:209
Celal Saraç: "Eskilerde Ziya Telakkisi", ss:210-212
Ömer Fuat Keskinoğlu, "Kurtulan", s:211
Bedrettin Tuncel, "Tercümeler Hakkında", ss:212-213
Behçet Necati, "Gecede", s:213
Sabahattin Kudret Aksal, "Bilirim",
Pierre Auidat(İsmail Hikmet Ertaylan), "Tanrılar Zamanında Grek Dünyası", ss:214-217
M. Celal Sezgin, "Üç Tip", ss:218-219
"Kitaplar, Mecmualar, Notlar", ss:220-22
Eflatun(Nurettin Şazi Kösemihal), "Protagoras", ss:223-224

Sayı: 15 9 Nisan 1939

Muzaffer Şerif Başoğlu, "Radyo Terbiyesi", s:225
Suut Kemal Yetkin, "Tercüme ve Sanat", s:226
Sabahattin Kudret Aksal, "Elden Ne Gelir", s:226
Bedrettin Tuncel, "Tiyatro Sanatı", ss:227-228
Reşat Cemal Emek, "Şehir III Kenar Mahalledeki Ev", s:228
M. Cemil Boran, "Baltacı Mehmet paşa ve Büyük Petro", ss:229-230
İskender Fikret Akdora, "Hergünkü Şarkımız", s:230
Orhan Şaik Gökyay, "Tepegöz Efsanesine Dair", ss:231-232
Pierre Auidat(İsmail Hikmet Ertaylan), "Tanrılar Zamanında Grek Dünyası", ss:233-236
Cevdet Kudret Solok, "Sınıf", s:237-239
Eflatun(Nurettin Şazi Kösemihal), "Protagoras", ss:239-240

Sayı: 16 • 16 Nisan 1939

Muzaffer Şerif Başoğlu, "Radyo Terbiyesi II", s:241
Suut Kemal Yetkin, "Sanat ve İktisadi İstihsal", s:242
Reşat Cemal Emek, "Hangi Aşinaya", s:242
Zeki Faik İzer, "Resimde Yeni Klasisizm III", ss:243-244
Fuat Ömer Keskinoğlu, "Sarmaşık", s:244

M. Cemil Boran, "Baltacı Mehmet paşa ve Büyük Petro II", ss:245-246
Pertev Naili Boratav, "Köroğlu Hakkında", ss:247-249
Ahmet Hamdi Tanpınar, "Hatırlama", s:248
M. Cemal Sezgin, "Cemiyet Aşkı", ss:250-251
Pierre Auidat(İsmail Hikmet Ertaylan), "Tanrılar Zamanında Grek Dünyası", ss:251-254
Eflatun(Nurettin Şazi Kösemihal), "Protagoras", ss:255-256

Sayı: 17 • 23 Nisan 1939

Ahmet Kutsi Tecer, "Acaba", s:257
Tahsin Banguoğlu, "Bir Cemaat Dil Değiştiriyor", ss:258-260
Ahmet Hamdi Tapınar, "Defne Dalı", s:261
M. Cemil Boran, "Baltaı Mehmet Paşa ve Büyük Petro III", ss:262-263
Sabahattin Kudret Aksal, "Böyle Her Saat", s:263
Mahmut Ragıp Kösemihal, "Kopuz'a Dair", ss:264-265
Fuat Ömer Keskinoğlu, "Altın Yemişler Derebilsem", s:265
Cevdet Kudret Solok, "Sınıf", ss:266-268
Rifat Ilgaz, "Düşünmek", s:267
Paul Auidat(İsmail Hikmet Ertaylan) "Tanrılar Zamanında Grek Dünyası", ss:269-270
Eflatun (Nurettin Şazi Kösemihal) , "Protagoras", s:272

Sayı: 18 • 30 Nisan 1939

Halil Vedad Fıratlı, "Neşriyat Kongresinin Manası", s:273
M.Tevfik Ararad, "Milli Varlık", ss:274-275
Behçet Necati, "Esaret", s:275
Celal Saraç, "Eskilerde Madde Telakkisi", ss:275-277
Rifat Ilgaz, "Zamanın Unuttukları", s:277
Ahmet Hamdi Tanpınar, "Eski Şiir", ss:78-279
Hasan Âli Ediz, "Tercümeye ve Mütercime Dair", ss:279-280
İskender Fikret Akdora, "Rüya", s:280
M. Cemil Boran, "Baltacı Mehmet Paşa ve Büyük Petro", ss:281-282
M. Cemal Sezgin, "Kültür Seferberliği", ss:283-284
Paul Auidat(İsmail Hikmet Ertaylan) "Tanrılar Zamanında Grek Dünyası", ss:285-286
Eflatun(Nurettin Şazi Kösemihal) , "Protagoras", s:287-288

Sayı: 19 • 7 Mayıs 1939

Halil Vedat Fıratlı, "İhtifalcilik", s:239
Rıfkı Melul Meriç, "Kansuh-ül Guri'nin Şiirleri", ss:290-291
İskender Fikret Akdora, "Uyku", s:292
Zeki Faik İzer, "Tabiat Karşısında Ressam", ss:292-293
Fuat Ömer Keskinoğlu, "Kitaplar", s:293
M. Cemil Boran, "Baltacı Mehmet Paşa ve Büyük Petro", ss:294-295
Reşat Cemal Emek, "Altın Filiz", s:295
"Kitaplar, Mecmualar,Notlar", ss:296-299
Paul Auidat(İsmail Hikmet Ertaylan) "Tanrılar Zamanında Grek Dünyası", ss:300-302
Eflatun(Nurettin Şazi Kösemihal) , "Protagoras", ss:302-304

Sayı: 20 14 Mayıs 1939

Ahmet Hamdi Tanpınar, "Şiirin Peşinde", s:305, s:320
M. Tevfik Ararad, "Milli Varlık", ss:306-307
İskender Fikret Akdora, "Bebeğime Ninni", s:307
Mustafa Nihat Özön, "Pertev Paşa-Şinasi Meselesi", ss:308-309
M. Cemil Boran, "Baltacı Mehmet Paşa ve Büyük Petro", ss:310-311
Nurettin Artanı, "Yıkılan Ev", s:311
M. Cemal Sezgin, "Kültür Seferberliği II", s:312
Reşat Cemal Emek, "Güzel Şeyler", s:313
Selim Refioğlu "Azerbaycan'da Operet", s:314-315
Burger(çeviren:Vasfi Mahir Kocatürk), "Lenore",
Baki Süha Ediboğlu, "Gün Battı Sarhoş Kalbim", s:317
M. A. "Sanat ve Edebiyat Hareketleri", s:318
Paul Auidat(İsmail Hikmet Ertaylan) "Tanrılar Zamanında Grek Dünyası", ss:319-320

Sayı: 21 • 21 Mayıs 1939

Halil Vedat Fıratlı, "İnanmak", s:322
M. Tevfik Ararad, "Milli Varlık: Lise", ss:322-323
Celal Saraç, "Yeni Ziya Teorileri", ss:323-324
Rıfkı Melul Meriç, "Ömrüm", s:324
Orhan Şaik Gökyay, "Bir Kemküm", s:325-329
İskender Fikret Akdora, "Obat", s:329
Seyrani, "Bir Gerçeğin", s:330

M. Cemil Sezgin, "Kültür Seferberliği", s:331
M. Cemil Boran, "Baltacı Mehmet Paşa ve Büyük Petro", s:332
Paul Auidat(İsmail Hikmet Ertaylan) "Tanrılar Zamanında Grek Dünyası", ss:333-336

Sayı: 22 • 28 Mayıs 1939

Muzaffer Şerif Başoğlu, "Kalp Sfenks II", s:338
M. Tevfik Ararad, "Milli Varlık: Lise", ss:338-339
İskender Fikret Akdora, "Gitmek", s:339
Mustafa Nihat Özön, "Türkçe'de İlk Tercümeler", ss:340-341
Rasim Adasal, "Modern Ruhiyat Cephesinden Şahsiyet ve Tipleri", ss:342-343
"Hilkat Destanı", ss:344-345
M. Cemil Boran, "Baltacı Mehmet Paşa ve Büyük Petro", s:346
Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikayeleri", s:347-350
Enver Ziya Karal, "Arşiv ve Tarih", ss:351-352

Sayı: 23 • 4 Haziran 1939

Muzaffer Şerif Başoğlu, "Hayranlık", s:353
M. Tevfik Ararad, "Milli Varlık: Lise Profesörü", ss:354-355
Sabahattin Kudret Aksal, "Ölüme Ait", s:355
Mustafa Nihat Özön, "Gazete Dili-Kitap Dili", ss:356-357
Reşat Cemal Emek, "Yağmur Yağacak", s:357
Reşat Cemal Emek, "Yolculuk Başlamadı", s:357
Rasim Adasal, "Modern Ruhiyat Cephesinden Şahsiyet ve Tipleri", ss:358-359
Nurettin Şazi Kösemihal, "Tabiat Karşısında İnsan", ss:360-361
İskender Fikret Akdora, "Mevsim Sonu", s:361
M.E. Borrel(çeviren: Mahmut Ragıp Kösemihal, "XIII: Asırda Arap Musıkisi", ss:362-363
Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikayeleri", ss:363-365
Ahmet Hamdi Tanpınar, "Makber'in Son Tab'ı Münasebetiyle", s:366

Sayı: 24 • 11 Haziran 1939

Halil Vedat Fıratlı, "Bir Mülakatı Okurken", ss: 369-370
Yahya Kemal Beyatlı, "Düşünce", s:371
M. Tevfik Ararad, "Milli Varlık: Lise Talebesi", ss:372-374
Ahmet Muhip Dranas, "Masal", s:374
Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikayeleri", s:375-376

Melih Cevdet Anday, "Roman ve Röportaj", s:377
Ahmet Caferoğlu, "Bir Örnek İnsan", s:379
Enver Behnan Şapolyo, "Ahmet Ağaoğlu'nun Hayatı ve Eserleri", ss:379-380
Mahmut Ragıp Kösemihal, "Bir Tavzih", s:380-381
Rıfkı Melul Meriç, "Kitaplar", s:382
Adnan Cemgil, "Kurtlar", s:383-384

Sayı: 25 • 18 Haziran 1939

Melih Cevdet Anday, "İnsanın Hayatı", s:385
Suud Kemal Yetkin, "Sanat ve Hayat", s:386
Ahmet Muhip Dranas, "Sofra", s:387
Rasim Adasal, "Modern Ruhiyat Cephesinden Şahsiyet ve Tipleri", ss:388-389
Sabahattin Kudret, "Sır'dan Kıt'alar", s:389
Celal Saraç, "Yeni Ziya Teorileri", ss:390-391
Behçet Necati, "Cuma Günleri", s:391
Pertev Naili Boratav", Dede Korkut Hikayeleri", s:392-394
Faik Dranaz, "Parmenides Destanı", s:394-397
Abdülkadir İnan, "Kitaplar", s:398
Rıfkı Melul Meriç, "Kitaplar", ss:399-400
Halil Vedat Fıratlı, "Darülbedayi Ankara'da", s:400

Sayı: 26 • 25 Haziran 1939

Muzaffer Şerif Başoğlu, "Garptan Gelen Softalık", s:401
M. Tevfik Ararad, "Milli Varlık: Lise", s:402-404
Rasim Adasal, "Modern Ruhiyat Cephesinden Şahsiyet ve Tipleri", ss:405-406
Fuat Ömer Keskinoğlu, "Güvercinler", s:406
Melih Cevdet Anday, "Roman Hakkında", ss:407-408
Rıfat Ilgaz, "Heyecan", s:409
Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikayeleri", s:410-411
Enver Ziya Karal, "Arşivlerimizin Kıymeti", s:412-414
Zeki Faik İzer, "Boya Ticareti", s:414-415
Halil Vedat Fıratlı, "Kitaplar", ss:415-416
Adnan Cemgil, "Adnan Cemgil", s:416

Sayı: 27 • 2 Temmuz 1939

Halil Vedat Fıratlı, "Meslek", s:417
Rasim Adasal, "Modern Ruhiyat Cephesinden Şahsiyet ve Tipleri", ss:418-419

Reşat Cemal Petek, "O Hasretler Ki", s:419
Melih Cevdet Anday, "İmza ve Tenakuz", s:420
Mahmut Ragıp Kösemihal, "Franszıca Bir 'Türkiye Tarihi'", ss:421-422
Celal Saraç, "Yeni Ziya Teorileri III", ss : 423-424
Rifat Ilgaz, "Uzaklar", s:424
Halil Vedat Fıratlı, "Goethe-Faust", s:425-426
H. Cantril, "İçtimai Normların Psikolojisi", ss:427-429
Behçet Kemal Çağlar, "Öz Sanat", ss:430-431
Muzaffer Şerif Başoğlu, "Baba", s:431
F. "Kitaplar", s:431

Sayı: 28 • 9 Temmuz 1939

Melih Cevdet Anday, "Şiirde An Meselesi", s:433
André Maurois(M. Tevfik Ararad), "Çalışmak Sanatı", s:434-436
Yahya Kemal Beyatlı, "Bahçelerden Uzakta", s:437
Celal Saraç, "Yeni Ziya Teorileri", 438-439
Fuat Ömer Keskinoğlu, "Keder", s:439
Halil Vedat Fıratlı, "Faust Tercümeleri Üzerine", ss:440-441
Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Hikayeleri", ss:442-443
İskender Fikret Akdora, "Müntehir", s:443
Ahmet Hamdi Tanpınar, "Geçmiş Zaman Elbiseleri", s:444-446
Enver Behnan Şapolyo, "Amasya Tarihi Müverrihi: H Hüsamettin Yaşar", ss:447-448
F. "Kitaplar", s:448

Sayı: 29 • 16 Temmuz 1939

Melih Cevdet Anday, "Yenilerin İnkâr Hakkı", s:449
André Maurois(M. Tevfik Ararad), "Çalışmak Sanatı", s:450-451
Rasim Adasal, "Modern Ruhiyat Cephesinden Şahsiyet ve Tipleri", ss:452-453
Oktay Rifat, "Pencere", s:453
Halil Vedat Fıratlı,"Faust Tercümeleri Üzerine", ss:454-455
M. Cemal Sezgin, "Kültür Seferberliği", ss:456-457
Emin Ülgener, "Zaman Boyunca", s:457
Ahmet Hamdi Tanpınar, "Geçmiş Zaman Elbiseleri", ss:458-461
Adnan Cemgil, "Kitaplar-Mecmualar", ss:462-464

Sayı: 30 • 23 Temmuz 1939

M. Tevfik Ararad, "Maarif Şurası", s:465
Hasan Âli Yücel, "Kültürümüz Hakkında Düşünceler", s:466
Rasim Adasal, "Modern Ruhiyat Cephesinden Şahsiyet ve Tipleri", ss:467-468
André Maurois(M. Tevfik Ararad), "Çalışmak Sanatı", s:469-471
Fuat Ömer Keskinoğlu, Neylesen", s:471
M. Cemil Boran, "Baltacı Mehmed Paşa ve Büyük Petro", ss:472-474
Halil Asım, "Şiir, s:474
Ahmet Hamdi Tanpınar, "Geçmiş Zaman Elbiseleri", ss:475-476
Peyami Safa, "Notlar", ss:477-478
F. "Kitaplar", ss:478-479
Adnan Cemgil, "Türk Mektupları", s:479-480

Sayı: 31 • 30 Temmuz 1939

Muzaffer Şerif Başoğlu, "Maarifte Şuurlaşma Hareketi", s:481
André Maurois(M. Tevfik Ararad), "Çalışmak Sanatı", s:482-483
Emin Ülgener, "Dönüş", s:483
Descartes (çeviren: Mehmet Karahasan), "Felsefe Nedir", ss:484-486
Romaind Rolland(çeviren: Adnan Cemgil), "Büyük Fransız İhtilali", ss:487-489
Ahmet Hamdi Tanpınar,"Geçmiş Zaman Elbiseleri", ss:492-494
Enver Behnan Şapolyo, "Notlar", ss:494-496

Sayı: 32 • 6 Ağustos 1939

Muzaffer Şerif Başoğlu, "Bernard Shaw ve Yamalı Bohça", s:497
Descartes (çeviren: Mehmet Karahasan), "Felsefe Nedir", ss:498-501
Suat Salih Arsal, "Cennet Bahçeleri", s:501
Yahya Kemal Beyatlı, "Erenköyü'nde Bahar", s:502
Ahmet Adnan Saygun, "Alacahöyük Derlemeleri Münasebetiyle", ss:503-505
Romaind Rolland (çeviren: Adnan Cemgil), "Büyük Fransız İhtilali", ss:505-507
İlhan Tarus, "Tiyatro", ss:508-511
Rifat Ilgaz, "Bayram Sabahı", s.508
Adnan Cemgil, "Kitaplar-Mecmualar-Notlar", s:512

N: 33 • 13 Ağustos 1939

Muzaffer Şerif Başoğlu, "Bizi İntizama Sokan Otobüsler", s:513
André Maurois(M. Tevfik Ararad), "Çalışmak Sanatı", s:514-516
Reşat Ekrem Koçu, "Türkler Tarafından Girit'in Fethi Tarihi", ss:517-518
İsmail Hikmet Ertaylan, "Azeri Edebiyatı'nda Tiyatro", ss:519-520

Rifat Ilgaz, "Bunlar Senin Olsun", s:519
Fuat Ömer Keskinoğlu, "O Gün", ss:520
Abidin Sofuoğlu, "Matematik ile Maddi Hayat Arasındaki Münasebet", ss:521-523
Pertev Naili Boratav(Celile Batur), "Dede Korkut Hikayeleri I", ss:524-528

N: 34 • 20 Ağustos 1939

Muzaffer Şerif Başoğlu, "İnsan Şarlo", s:529
Paul Valéry(çeviren: M. Tevfik Ararad), "Avrupa'nın Büyüklüğü ve Çöküşü Hakkında Notlar", ss:530-531
Rifat Ilgaz, "Susmak", s:531
Mustafa Nihat Özön, "İlk İkiz Tercümelerden Mikromega Tercümesi", ss:532-533
Oktay Rifat, "Güvercin", s:533
Reşat Ekrem Koçu, "Türkler Tarafından Girit'in Fethi Tarihi", ss:534-536
Samed Ağaoğlu, "Bir Baba", ss:537-538
Fuat Ömer Keskinoğlu, "Gitmek", s:538
Pertev Naili Boratav(Celile Batur), "Dede Korkut Hikayeleri I", ss:539-542
İlhan Tarus, "Memur", s:543-544

N: 35 • 27 Ağustos 1939

Ahmet Hamdi Tanpınar, "Bitmeyen Çıraklık", s:545
Paul Valéry(çeviren: M. Tevfik Ararad), "Avrupa'nın Büyüklüğü ve Çöküşü Hakkında Notlar", ss:546-548
Behçet Kemal Çağlar, "Dur, Çoruh!", s:548
Reşat Ekrem Koçu, "Türkler Tarafından Girit'in Fethi Tarihi", ss:549-551
Bilgin, "İslam Ansiklopedisi Hakkında Birkaç Söz", ss:552-554
Behçet Necati, "Göz Yaşları", ss:552
Rifat Ilgaz, "Büyüdüm", s:553
Pertev Naili Boratav, "Dede Korkut Hikayeleri I", ss:555-557
İlhan Tarus, "Bal", ss:558-560

N: 36 • 3 Eylül 1939

Halil Vedat Fıratlı, "Ares'in Yeni Oğlu", s:561
Paul Valéry(çeviren: M. Tevfik Ararad), "Karışık Mülahazalar, ss:562-563
Reşat Cemal Emek, "Gökyüzü", s:563
Reşat Ekrem Koçu, "Türkler Tarafından Girit'in Fethi Tarihi", ss:564-567
Necmi Esin, "Bayburt'tan", ss:568-570
Halil Vedat Fıratlı, "Bir Vesika", ss:571
A. Cemil "Lüleci Yekta Efendi", ss:572-573
F. "Kitaplar", s:576

Dinleyin bayanlar, dinleyin baylar,
Kendi dili methin eder Bayburdun
Yazılsın tarihe bu şair Hilmi
Söylensin ulusu ili Bayburdun.

Cennet gibi dört köşesi bezenmiş,
Her tarafa telefonlar uzanmış
Büyük Harp'te Türk Ata'sı kazanmış
Böyle bir sahibi vardır Bayburdun.

Her hün bir karyeye ilçebay gider
Devirir dağları beton yol eder
Çobansız koyunu kurtlar pay eder
Böyle bir amiri vardır Bayburdun.

Gayetle güzldir kışlalar düzü
Subayları sanki zühre yıldızı
Talim terbiyede gece gündüzü
Askerleri gonca güldür Bayburdun.

Mektep binasıdır Şehitler Dağı
Ortasından çağlar Çoruh ırmağı
Bütün servi kavak, sol ile sağı,
Ankara'dan doğar günü Bayburdun.

Çayevinden gelir radyonun sesi
İşlere hoş bakar belediyesi
Kaynatma çeşmeler, körü menfezi
Tevfik Çoruh reisidir Bayburdun.

Halkevi hkümet karşı be karşı
Mermerden yüksektir yontmalı taşı
Kefelidir bütün işçiler başı
Böyle bir mimarı vardır Bayburdun.

Milletin fikrine nurlar aşlamış
Halkevi'nin temelleri başlamış

Eski hahul saray bizi haşlamış
Uyanmış kocası, genci Bayburdun.

Günde bin araba çarşıya koşar
Hesap etsen buna akıllar şaşar
Devrolan paralar yüzbini aşar
Arpası, buğdayı malı Bayburdun.

Erzincan'lı verir üzümle soyma
Gümüşaneli satar kah ile elma
Çoktur arazisi halk ile dolma
İstanbul'a benzer yeri Bayburdun.

Hilmi mert Bayburda kurban kul olur
Daha memleketin çok şeref bulur
Umarım Mevla'dan vilayet olur
Gelir Ankara'dan emri Bayburdun.

Hilmi

Doç. Dr. İ. Arda ODABAŞI

EMEĞİN KARİKATÜRÜ
EMEK TEMALI KARİKATÜRÜN OSMANLI/TÜRK MİZAH BASININA GİRİŞİ*

Başlangıcından 1908'e Osmanlı/Türk Mizah Basını[1]

Türk basın tarihinin başlangıcı kabul edilen *Takvim-i Vakayi*'nin 1831'de yayın hayatına girişinden 36 yıl sonra (1867'de) mizahi bir yayın olmayan *İstanbul* gazetesinde ilk karikatürler yer bulacaktır. İlk Türk mizah yayını ise, 1868'de çıkmaya başlayan *Terakki* gazetesinin aynı adı taşıyan eki olarak 11 Mayıs 1870'de yayın hayatına girer. İlk mizah dergisi olan *Terakki*, Aralık 1870'te *Terakki-Eğlence* adını aldıktan sonra sayfalarında karikatüre yer verecektir.[2]

* 3-4 Mayıs 2014'de Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde düzenlenen LaborComm 2014 - 5. Uluslararası İşçi ve İletişim Konferansı'na sunulmuş bildiridir. Bildiler e-kitabı için bkz. www.laborcomm.org

1 Osmanlı İmparatorluğu'nda değişik dillerde yayınlar çıkmıştır. Bu bildiri, Osmanlı Türkçesi kullanan basın ile sınırlıdır. O nedenle "Osmanlı/Türk Mizah Basını" tabiri tercih edilmiştir.

2 Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü-I Tanzimat ve İstibdat Dönemi* (1867-1878 / 1878-1908), 1. Basım, İstanbul: Adam Yayınları, Eylül 1986, s.17, 20-21, 117-119, 121-123; Erol Üyepazarcı, "Türkiye'de Çıkan İlk Mizah Dergisinin Öyküsü: Terakki, Terakki-Eğlence, Letaif-i Asâr", Müteferrika, No: 30 (Kış 2006), s.85-106.

Teodor Kasab Efendi'nin 1870'te çıkarmaya başladığı ve "müstakil" (ek olmayan) ilk Osmanlı/Türk mizah dergisi *Diyojen*'in, 1873'te çıkarmaya başladığı *Çıngıraklı Tatar* ve *Hayal*'in, Mehmet Tevfik'in (Çaylak veya Çopur Tevfik) 1876'da çıkarmaya başladığı *Çaylak*'ın mizah basını tarihimizde önemli yerleri vardır. *Hayal*, Tanzimat döneminde en çok karikatür yayımlamış süreli yayındır ve Osmanlı karikatürünün gelişimine ciddi katkıda bulunmuştur. *Çaylak* da dönem karikatürünün en seçkin örneklerini içerir.[3]

İlk mizah dergisinin yayın hayatına girdiği 1870'den, Sultan II. Abdülhamit'in Mebusan Meclisi'ni "tatil ettiği" Şubat 1878'e dek 20 kadar mizah yayını çıkmıştır.[4]

1870-1877 dönemi karikatüründe belediye hizmetleri, çağdaşlaşma, Batılılaşma ile değişen toplumsal yaşam, gündelik yaşama ilişkin sorunlar, ekonomi ve borsa, matbuat dünyası, kadın ve kadın-erkek ilişkileri, savaş ve barış, politika, "ilerleme, özgürlük, eşitlik, adalet" ilkeleri, eğitim, çocuk ve fantezi temaları işlenmiştir.[5]

Georgeon'un deyişiyle, "matbaa ve basın gülmecenin gücünü on katına çıkarır." Tirajı genellikle ciddi gazeteleri geride bırakan mizah basını ile birlikte gülmenin sınırları genişler. Böylece "gülme", "çok daha geniş ölçekteki okuyucular arasında görünmez, dolayısıyla daha denetim dışı ve tehlikeli bir iletişim kurmaktadır." Aynı zamanda siyasi hiciv unsuru taşıyan mizah "yıkıcı"dır. "Devlet için artık tehlikeli hale gelen bir gülme söz konusudur."[6] Bu durumun sonucu olarak, özellikle siyasi hicve tahammül gösteremeyen iktidarlar eliyle, 1870-1877 döneminde basının tümüne olduğu gibi, muhalif Yeni Osmanlılar ile yakın teşrik-i mesai içinde bulunan mizah basınına da daha en başından sansür uygulanmış ve bu tür yayınlar (ihtar, geçici kapatma, kapatma, yayıncı için sürgün/hapis gibi) çeşitli baskı ve cezalarla karşı karşıya kalmışlardır.[7]

3 Çeviker, s.21-27, 87, 107, 119-121, 123-126, 133. Diyojen için ayrıca bkz. Cihangir Gündoğdu, "Diyojen Dergisi ve Dizini", *Müteferrika*, No: 35 (Yaz 2009), s.49-90. Çıngıraklı Tatar için ayrıca bkz. Erol Üyepazarcı, "Türk Basınının İlk Mizah Dergilerinden: Çıngıraklı Tatar", *Müteferrika*, No: 21 (Yaz 2002), s.27-44.

4 Çeviker, s.24, 117-135; Orhan Koloğlu, *Türkiye Karikatür Tarihi*, İstanbul: Bileşim Yayınevi, Eylül 2005, s.26.

5 Çeviker, s.39-47; Orhan Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2010, s.190-191.

6 François Georgeon, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gülmek mi?", *Doğu'da Mizah*, Irene Fenoglio ve François Georgeon (hzl.), Ali Berktay (çev.), 2. Basım, İstanbul: YKY, Ekim 2007, s.91-93.

7 Çeviker, s.61-78. Diyojen ve Hayal örnekleri için ayrıca bkz. Gündoğdu, s.55, 62-63; Hamza Çakır, "Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen'in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 15 (2006), s.161-172; Yahya Erdem, "Basın ve Sansür: Hayâl'in Tatilleri", Müteferrika, No: 14 (Sonbahar 1998), s.3-35.

Yine de başlangıç dönemi olan 1870-1877'de mizah basını ve karikatür dikkate değer bir gelişme göstermiştir.[8] 1878'den 1908'e 30 yıl sürecek olan İstibdat döneminde ise mizah basını külliyen yasaklanmış, mizah yayınlarına kesinlikle izin verilmemiş, en şiddetli sansür bu alanda uygulanmıştır. Bu nedenle karikatür, Çeviker'in yerinde deyişiyle, "Jön Türkler'le birlikte sürgüne çıkmıştır." II. Abdülhamit rejimine muhalefeti yurtdışında sürdüren Jön Türkler, Londra, Folkstone, Cenevre, Kahire gibi şehirlerde 10 kadar mizah yayını çıkarmışlardır. Sultan II. Abdülhamit'in şahsını ve rejimini en sert dille eleştiren bu yayınlar ülkeye ancak yasadışı yollardan sokulabilmiştir. 1878'e dek gelişme gösteren Osmanlı/Türk mizah yayıncılığı ve karikatürcülüğü böylece tam bir durgunluk dönemine girmiştir.[9]

1908 Devrimi ve Mizah Basınında Patlama

1908 Jön Türk Devrimi ile birlikte sansürün fiilen kalkmasıyla bir "basın patlaması" olgusu belirmiştir. 1907 yılında Osmanlı topraklarında çıkan süreli yayınların sayısı 120'dir.[10] Halbuki Hürriyetin İlanı'ndan sonra sadece ilk bir buçuk ayda 200'ün üzerinde süreli yayın imtiyazı alınmış, bu sayı gün geçtikçe artmıştır.[11] O güne dek görülmedik sayıda, çeşitte ve nitelikte yayın ortaya çıkmıştır. 30 yıl boyunca susturulan toplumda gazete-dergi çıkarmak salgın hâlini almış, basın olağanüstü bir dinamizm kazanmıştır. Başta İstanbul, bütün ülkeye yayılan bu patlama, hem nicelik hem de nitelik düzleminde yaşanmıştır.[12]

Mizah basını, bu sıçramanın önemli bir parçasıdır. "Bizde mizah 1908 inkılâbından sonra gerçek bir hüviyet al"mıştır.[13] "II. Meşrutiyet, Türk karikatü-

8 Dönem hakkında genel bilgi ve değerlendirme için, Çeviker'in anılan eseri yanında, şu çalışmalara başvurulabilir: Hamdi Özdiş, Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset (1870-1877) *Diyojen ve Çaylak Üzerinde Bir Araştırma*, 1. Basım, İstanbul: Libra Kitap, Haziran 2010; Belkıs Ulusoy Nalcıoğlu, *Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu* 1828-1878, 1. Basım, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, Mayıs 2013, s.323-370.

9 Çeviker, s.271-285; Koloğlu, Türkiye Karikatür Tarihi, s.93-104; Koloğlu, Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği, s.194-196.

10 Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği*, s.222-223.

11 Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, 1943, s.144.

12 Bu patlamanın süreli yayınların sadece adedi, çeşidi ve coğrafi dağılımında değil, tiraj ve okur sayısında da tespit edilebildiği belirtilmelidir. Tirajlar sıçramış, okur kitlesi genişlemiştir.

13 Münir Süleyman Çapanoğlu, *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1970, s.5.

ründe bir devrimin gerçekleştiği çok önemli bir dönemdir."[14]

30 yıllık yasağın ardından mizah ve karikatür özlemi iyice kökleşmiş haldedir. Nitekim hem II. Meşrutiyet basınında en büyük patlama yapan türlerden biri mizahtır hem de Türkiye'de bu sanat etkili atılımını II. Meşrutiyet yıllarında gerçekleştirmiştir.[15] 1908 Devrimi'nin basın patlaması içinde, Sultan II. Abdülhamit'in tahammül edemediği mizah yayınlarındaki patlama göz alıcıdır: Başlangıcından (1870'ten) 1908'e yaklaşık 40 yılda, yurtiçi ve dışında toplam 30 kadar mizah yayınına karşılık, 1908-1918 yılları arasında (10 yılda) yaklaşık 100 mizah gazete ve/veya dergisi çıkmıştır.[16]

Bu süreli yayınların büyük bir kısmı kısa ömürlü olsa da Osmanlı/Türk mizahının nitelikli ve köklü örnekleri bu dönemde belirmiştir. II. Meşrutiyet yıllarının gerek içerik (metin ve çizim) kalitesi gerekse kalıcılık (görece uzun ömürlülük) bakımından en önemli mizah yayınları *Karagöz*, *Kalem* ve *Cem*'dir.[17]

1908 Devrimi'nin İşçi Sınıfına Getirdiği Hareketlilik

1908 Devrimi'nin beraberinde getirdiği patlamalardan biri de işçi hareketlerinde yaşanmıştır. 1908 yılının özellikle Ağustos ve Eylül ayları Osmanlı İmparatorluğu'nda o güne dek görülmedik ölçüde hızlı, yaygın ve büyük bir grev dalgasına sahne olur. Hemen tüm işkollarını kapsayan grevler, doğal olarak, işçi sınıfının görece gelişmiş bulunduğu İstanbul, Selanik ve İzmir gibi şehirlerde yoğunlaşmıştır.[18]

Osmanlı İmparatorluğu'nda modern anlamda ilk grevin gerçekleştiği 1872'den Temmuz 1908'e dek (36 yılda) toplam 92 grev örgütlenmiştir. Buna karşılık, 1908

14 Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü-II Meşrutiyet Dönemi* (1908-1918), 1. Basım, İstanbul: Adam Yayınları, Temmuz 1988, s.17.

15 Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği*, s.196, 202; Koloğlu, Türkiye Karikatür Tarihi, s.116. II. Meşrutiyet döneminde mizah yayıncılığı, dergi ve gazetelerin dışına da taşar. İlk karikatür albümü, yıllıklar, karikatür-kartpostallar ve çizgili el bildirileri çıkmış olmaktan başka, ilk karikatür sergisi de 1918'de açılmıştır. Çeviker, s.78-82.

16 Çeviker, s.17, 132-208.

17 *Karagöz* bütün II. Meşrutiyet dönemi boyunca, *Kalem* yaklaşık üç yıl, *Cem* ise yaklaşık bir yıl yayın hayatında kalmıştır. Bu üç yayın için, aşağıda yeri geldikçe atıf yapılacak kaynaklar yanında bkz. Tobias Heinzelmann, *Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu* 1908-1914, Türkis Noyan (çev.), 1. Basım, İstanbul: Kitap Yayınevi, Haziran 2004.

18 1908 grevleri için bkz. Kadir Yıldırım, *Osmanlı'da İşçiler* (1870-1922) *Çalışma Hayatı, Örgütler, Grevler*, 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.230-269, 359-363; M. Şehmus Güzel, *Türkiye'de İşçi Hareketi* 1908-1984, 1. Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları, Şubat 1996, s.31-59.

yılının Temmuz-Aralık aylarında (5 ayda) gerçekleşen işçi grevi sayısı 143'tür ve bunların çoğu da sadece iki aya (Ağustos-Eylül) sığmıştır. Bu büyük grev dalgası karşısında, iş uyuşmazlıklarının çözümünü, grev ve sendikalaşmayı düzenleyen geçici bir kanun (Tatil-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-ı Muvakkat) 8 Ekim 1908'de yürürlüğe sokulmuş, sekiz ay kadar sonra (9 Ağustos 1909'da) ise kanun metni bazı değişikliklerle, "Tatil-i Eşgal Kanunu" olarak Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilmiştir.[19] Yasal düzenlemelerin de etkisiyle grev dalgası zamanla durulmuş olsa da son bulmamıştır: 1909-1918 yılları arasında 83 grev görülür.[20]

II. Meşrutiyet döneminin ilk yarısında işçi hareketi, örgütlenme düzleminde de belirgin şekilde gelişmiştir. İşçiler "sendika, cemiyet, dernek, kulüp" gibi isimler altında hemen her üretim alanında örgütlenmişlerdir.[21]

II. Meşrutiyet'te Emeğin Karikatürize Edilişi

Emek dünyasındaki bu hareketlilik, halihazırda zaten dinamizm içinde bulunan dönem basınına doğal olarak çeşitli şekillerde yansımıştır. Kuşkusuz, bu durum öncelikle "ciddi basın" için geçerlidir.[22] Ancak, mizah basını da emek olgusuna tümüyle duyarsız kalmamış ve II. Meşrutiyet döneminde emek teması ilk kez Osmanlı/Türk karikatürüne girmiştir.

II. Meşrutiyet dönemi karikatüründe başlıca temalar şunlardır: belediye ile ilintili sorunlar, toplumsal yaşam, kadın, kadın-erkek ilişkileri, aile ve çocuk, eğitim, sanat dünyası, matbuat dünyası, fantezi, "hürriyet, adalet, eşitlik, kardeşlik" ilkeleri, İstibdat rejimi ile ilgili konular (hafiyeler, jurnalcilik, sansür vs.), II. Abdülhamit, politik yaşam, ekonomi, savaşlar, ilerleme ve gelişme, ünlü kişiler.[23]

Dönem karikatürünün bir diğer teması da işçi-işveren / emek-sermaye ilişkileri ve grevlerdir. II. Meşrutiyet öncesinde böyle bir olgu söz konusu değildir.

19 İlgili kanun metinleri, belgeler, Meclis tutanakları ve basında çıkan bazı yazılar için bkz. A. Gündüz Ökçün, *Ta'til-i Eşgal Kanunu*, 1909 Belgeler – Yorumlar, 2. Basım, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, Aralık 1996. Ayrıca bkz. Yıldırım, s.311-340.

20 Rakamlar için bkz. Yıldırım, s.225, 264, 283-284, 357-366, 368.

21 Yıldırım, s.114-139; Güzel, s.70-83. Ancak, işçi örgütlerinin hep "sol" renkte olduğu sanılmamalıdır. Birçok işçi örgütü (sendika veya dernek) gerici, şoven unsurların, mesela rahiplerin yönetimi altında ırkçılık, dincilik yapmakta ve böylece aslında işçi hareketini baltalamaktadır; Güzel, s.76, 108.

22 Örneğin adı "emek" (say ü amel) olan bir fikir dergisi bu minvalde anılabilir: İ. Arda Odabaşı, "II Meşrutiyet Döneminde Emekten Yana ve 'Ilımlı Sosyalizm' Yönelimli Bir Yayın: Say ü Amel, *Akdeniz İletişim* (Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi), Sayı: 20 (Aralık 2013), s.32-47.

23 Çeviker, s.41-52.

Örneğin 1908'den önce de grevler yaşanmış olmakla birlikte, bunlar karikatüre girememiştir. "II. Meşrutiyet karikatüründe işçi-işveren, toprak işçisi-ağa ve grev olguları ele alınmıştır. Bunlar Tanzimat karikatüründe olmayan şeylerdir."[24]

Bununla birlikte, emeğin ilk kez karikatürize edildiği bu erken dönemde işçilerin durumunun Osmanlı mizah yayınlarının belli başlı temalarından biri olmadığı da belirtilmelidir.[25] Emekçi sınıfların değişik vesilelerle karikatürde yer almış olması, o karikatürün mutlaka "emek temalı" olduğu anlamına gelmemektedir. "Genel olarak perişan ve yoksul, özel olarak da işçi imgesi meşrutiyet gazetelerinde çeşitli biçimlerde yer al"mıştır.[26] "Emek temalı"dan kasıt ise emekçi sınıfların durumlarının ve sorunlarının, emek-sermaye çelişmesinin, işçi-işveren ilişkilerinin, emekçilerin örgütlenme türü faaliyetlerinin, grevlerin vs. konu edilmesidir.

Bu türden (yani gerçekten emek temalı) fazla sayıda olmayan karikatüre *Karagöz*, *Kalem*, *Cem*, *Lâklâk*, *Hayal-i Cedit* gibi mizah dergilerinde rastlanmaktadır.[27]

II. Meşrutiyet'te Emek Temalı Karikatürler

İlk sayısı 3 Eylül 1908'de çıkan *Kalem*[28], II. Meşrutiyet döneminin en önemli mizah dergisidir.[29] "*Kalem*, toplumda gerçekleşen devrime koşut olarak karikatürde de devrim gerçekleştirmiştir." Yazıda ve çizgide yepyeni, modern bir mizah ve karikatür anlayışı getiren bu dergi aynı zamanda, "karikatür" kelimesini ilk kez

24 Çeviker, s.38, 51.

25 Palmira Brummett, *İkinci Meşrutiyet Basınında İmge ve Emperyalizm* 1908-1911, Ayşen Anadol (çev.), 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.291-292.

26 Brummett, s.292. Ayrıca, bazı karikatürler de döneme ilişkin bilgi yetersizliği nedeniyle yanlış yorumlanabilmektedir. Örneğin Karagöz'de çıkan bir karikatür, grevlerle ilgisi olmamasına rağmen öyleymiş gibi değerlendirilebilmiştir. Bkz. Çeviker, s.38-39, 223.

27 Tüm mizah yayınlarını incelemiş değiliz. Ancak, *Edep Yahu* gibi karikatürsüz çıkanlar bir yana, incelemiş olduğumuz (*Gıdık*, *Köylü*, *Püsküllü Bela*, *Dalkavuk*, *Karikatür*, *Cingöz*, *Alafranga*, *Eşref / Musavver Eşref*, *Âlem*, *Zıpır* gibi) pek çok mizahi süreli yayında emek temalı karikatüre rastlanmaz. Ayrıca, bir "ara kategorizasyon"u gerektirecek karikatürler de söz konusudur. Bu minvaldeki Davul örneğine ileride değinilecektir.

28 Kalem hakkında genel bilgi için bkz. Erol Üyepazarcı, "II. Meşrutiyet'in İlanı Sonrasındaki Gelişmeler Işığında Dönemin Nitelikli Mizah Dergisi: Kalem I-II", *Müteferrika*, No: 33-34 (Yaz 2008-Güz 2008), s.59-98, 99-118; Heinzelmann, s.56-67; Çeviker, s.20-21, 141-145.

29 Koloğlu, *Türkiye Karikatür Tarihi*, s.115.

kullanmış ve onu tanımlamaya çalışmıştır. Bu nedenle "modern Türk karikatürünün doğumevi" şeklinde nitelenmektedir.[30]

Üstelik *Kalem*'in, emek temalı karikatürde de başı çektiği söylenebilir. 7 Ocak 1909 günü çıkan sayısında yer alan bir karikatürde[31], Tatil-i Eşgal Kanunu konu edilmiştir. Meclis-i Mebusan'ın önünde bir adam, yularından tuttuğu eşeği çekmeye çalışmaktadır. Gitmemekte direnen eşeğin üzerinde "Tatil-i Eşgal Nizamnamesi" (Grev Kanunu) yazmaktadır. Adam şöyle yakınır: "Amma aksi hayvan ha! Çekiyorum çekiyorum da bir türlü şu binaya sokamıyorum."

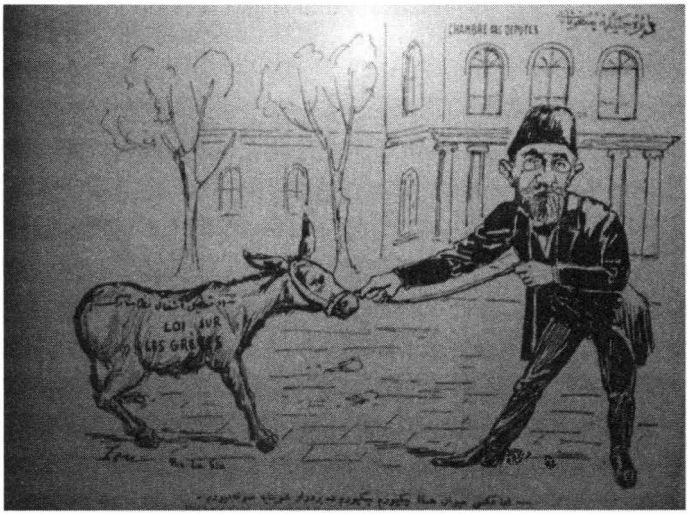

Bir yandan eşeği (grev kanununu) Meclis'e sokmaya çalışıp öte yandan yakınan kişi, Ticaret ve Nafia Nazırı Gabriyel Noradunkyan Efendi'dir (Kapril Efendi olarak da bilinir). Daha yukarıda belirtildiği gibi, 8 Ekim 1908'de geçici tatil-i eşgal (grev) kanunu yürürlüğe girmiştir ve geçici kanunu hazırlayan da Ticaret ve Nafia Nezareti'dir. Karikatürde, Noradunkyan Efendi'nin şimdi de grev kanununu geçici olmaktan çıkarmak, Meclis'ten geçirmek istediği ama inatçı engellerle karşılaştığı ve karşılaşacağı, yasalaşma sürecinin o kadar da kolay olmayacağı anlatılmaktadır. Gerçekten de Tatil-i Eşgal Kanunu bu karikatürden ancak yedi ay sonra Mebusan Meclisi'nden geçecektir.

"Emekten söz açan ilk Türk karikatürcüsü" olarak anılan Mehmet Fazlı Bey[32]

30 Çeviker, s.20, 30-31, 53-54, 57-58, 144.

31 *Kalem*. No: 19 (25 Kânunuevvel 1324), s.4. [Resim 1].

32 Çeviker, s.116, 163. Bir Jön Türk olan ve özellikle sert toplumsal taşlamalarıyla öne çıkan Mehmet Fazlı için ayrıca bkz. Çapanoğlu, s.66-67; Brummett, s.65.

tarafından 23 Temmuz 1909'da yayın hayatına sokulan *Lâklâk* [33] dergisinin 29 Temmuz günü çıkan ikinci sayısında emek temalı bir karikatüre rastlanır.[34] Karikatürün mekanı bir çiftliktir. Bir yanda ücret karşılığı çalıştıkları anlaşılan çiftçiler (tarım işçileri), diğer yanda ise çiftlik sahibi vardır. Üç tarım işçisi zayıf bedenli, yoksul görünümlüdür. İkisi çıplak ayaklıdır, elbiseleri yırtık veya yamalıdır. Birinin elinde kürek, diğerinde kazma bulunmaktadır. Yüzlerine yorgunluk, çaresizlik ve bezginlik ifadeleri yerleşmiştir. Elleri ceplerinde ve sırıtır halde resmedilmiş olan çiftlik sahibi ise fazlasıyla şişman ve göbeklidir. Öyle ki üç zayıf tarım işçisinin toplamı kadar ve hatta üçünden daha büyük çizilmiştir. Giyim kuşamı, varlıklı ve rahatının yerinde olduğunu dışa vurmaktadır. Çiftçilerle çiftlik sahibi arasında şu diyalog geçer:

"Çiftçiler – Aman Hacı Ağa akşama kadar güneşin altında kavruluyoruz. Kırk para ile karnımız doymuyor yirmi para daha katık parası artır bari!..

Çiftlik sahibi – Ne aç gözlü heriflersiniz be! Günde kırk para! Nenize yetmiyormuş! Daha ne vereyim!"

Dikkat edilecek olursa, Mehmet Fazlı'nın bu karikatürü hem çizgi hem metin (lejand) itibariyle kontrastlar üzerine kuruludur. İşçilerin zayıf bedenleri çiftlik sahibinin iri, şişman bedeni ile karşı karşıya konulmuştur. Çiftçilerin yoksul görünümü karşısında, patronun varlıklı görünümü durmaktadır. İşçilerin elleri vü-

33 "Özellikle *Lâklâk* dergisi yoksulları öne çıkaran sosyal taşlamalar kullanmıştı." Brummett, s.293. 1908 Devrimi'nden önce Kahire'de çıkan *Lâklâk* hakkında genel bilgi için bkz. Çeviker, s.163; Çapanoğlu, s.66-69.

34 *Lâklâk*, No: 2 (16 Temmuz 1325), s.4. [Resim 2].

cutlarına göre fazlasıyla büyüktür ve ikisinin elinde üretim araçları (kazma, kürek) bulunmaktadır. Bu unsurlar, onların emek veren, çalışan olduklarını anlatır. Çiftlik sahibinin ise eli hem cebindedir hem de cepteki el, fazlasıyla küçükmüş izlenimi uyandırmaktadır. Bunun yanında, göbeğinin şişkinliği okurun dikkatini hemen çekecek şekilde çizilmiştir. Cepteki küçük el ve fazlasıyla iri göbek ve gövde, çiftlik sahibinin rahatının yerinde olduğu, çalışmadığı, emek vermeden yaşadığı izlenimini uyandırır. Aynı durum yüz ifadeleri için de geçerlidir: Mutsuz, bezgin işçilerin karşısında sırıtarak konuşan küstah patron durmaktadır.

Diyalogda (lejandda) görüldüğü üzere, çiftçiler zor koşullarda çalıştıklarını ve aç olduklarını dile getirmekte, ücret artışı talep etmektedirler. 40 para yani 1 kuruş olan gündeliklerini 1.5 kuruşa çıkarabilme derdindedirler.[35] Taleplerini dile getirirken saygılı bir dil kullanmaktadırlar. Çiftlik sahibi ise işçileri terslemekte, onları aç gözlülükle suçlamaktadır. Her sözünün sonundaki ünlem işaretlerine bakılırsa, bunu sert bir şekilde yüksek sesle yapmaktadır.

Lâklâk'ın sahibi ve müdürü Mehmet Fazlı Bey bu karikatüründe, işçilerin içinde bulundukları zor koşulları, perişanlıklarını, emeklerinin karşılığını alamadıklarını; buna karşılık patronların emek harcamadan rahat içinde yaşadıklarını, açgözlülüklerini, yanlarında çalıştırdıklarına karşı vurdumduymazlıklarını ve acımasızlıklarını vurgulamıştır.

Lâklâk'ın 14 Ekim 1909 günü çıkan sayısında yer verilen yine Mehmet Fazlı'nın bir başka karikatüründe[36] ise üzerinde ay yıldız olan bir bağış sandığı (bahriye bağış sandığı) etrafında, sandığa para atanlar (bağışta bulunanlar) ile hiç oralı olmayıp geçip gidenler resmedilmiştir. Kıyafetlerinden anlaşıldığı kadarıyla ve ayrıca lejanddan öğrenildiğine göre, bağışta bulunanlar fakirler, emekçiler, işçiler, sosyalistler, askerler, küçük rütbeli subaylar, halktan kimselerdir. Bazılarının elbiseleri yırtık pırtık ve yamalıdır. Vurdumduymazlar ise redingotlu, bastonlu resmedilmiş olan servet sahipleri, yüksek tabakadakiler, varlıklı sınıflardır. Karikatürün uzun altyazısı şöyledir:

35 Kaba bir karşılaştırma yapmak üzere; *Lâklâk* ve *Hayal-i Cedit* gibi ucuz dergilerin fiyatının 10 para, yani çeyrek kuruş, *Karagöz*'ün 20 para (yarım kuruş) olduğu bilgisini verirsek, günlük 1 kuruşun (40 paranın) bu dönem için fazlasıyla düşük bir ücret olduğu anlaşılacaktır. Kalem gibi baskı kalitesi yüksek ve sayfa sayısı evvelkilere göre fazla bir derginin fiyatının 50 para olduğu hatırlanacak olursa, bu işçilerin gündelikleriyle bir dergi bile alamayacakları anlaşılır. Nitekim söz konusu yıllarda işçi yevmiyeleri sektöre ve bölgeye göre 6 ila 17 kuruş arasında değişmektedir. Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1970, s.209.

36 *Lâklâk*, No: 13 (1 Teşrinievvel 1325), s.1. [Resim 3].

"İane-i bahriye sandıkları vaz olunduğu günden beri, para atanlar hep fakirler. İşçiler kazandıkları beş kuruşun yarısını filonun tezyidi için verdikleri halde eshab-ı servetin, tabaka-i balanın, yüksek maaşlıların sandığa yanaşmadıkları herkesin nazar-ı dikkatini celp ediyor. Yaşasın fedakar işçiler, gayyur sosyalistler, utansın eshab-ı servet!.. Haya etsin tabaka-i bala!.."

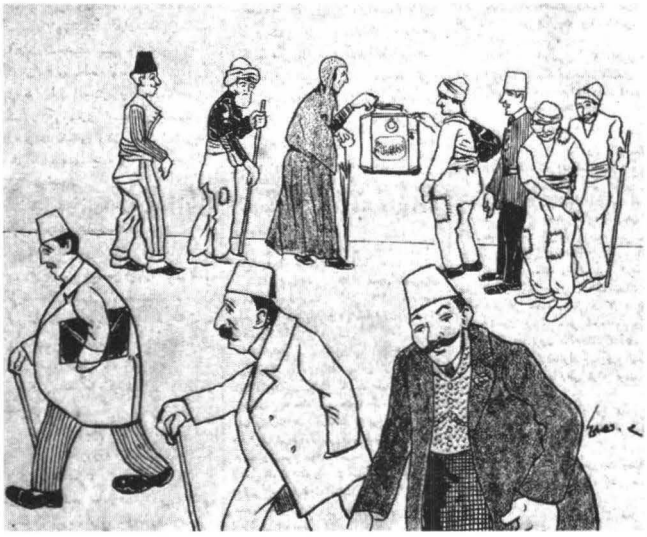

Görüldüğü üzere, Mehmet Fazlı Bey işçilerin fedakarlığını, sosyalistlerin gayretlerini yüceltmiş, bencil servet sahiplerini ve yüksek tabakayı ayıplamıştır. Brummett'in deyişiyle, bu karikatürde yoksulların ve işçilerin, zengin yurttaşlardan daha cömert ve vatansever oldukları ima edilmiştir. Karikatürdekilerin kıyafetleri sınıf hiyerarşisindeki yerlerini belli eder. Bu bir sınıf taşlamasıdır, yoksulların vatanseverlik görevini zenginlerden daha fazla yerine getirmeye hazır oldukları ima edilmektedir.[37]

Kalem dergisinin 7 Ekim 1909 günü çıkan sayısında yer alan karikatürde[38], bir zabıta memuru ile bir gazete satıcısı (müvezzi) sokakta karşılıklı konuşmaktadırlar. Ayağında terlikler, yırtık ve yamalı elbiseleriyle müvezzi, bir berduş

37 Brummett, s.293, 295. Mehmet Fazlı Bey'in iki karikatüründe de ağırlık toplumsal hicivde, taşlamadadır, gülmecede değil. Mehmet Fazlı'nınkilere benzer, varlıklı sınıfların fakirlere karşı duyarsızlığını ve acımasızlığını vurgulayan ama "emek temalı" sayılamayacak erken tarihli bir karikatüre, 27 Ekim 1908'de yayın hayatına giren *Davul* dergisinin 24 Şubat 1909 tarihli sayısında rastlanır. Bkz. *Davul*, 1. Sene No:16 (11 Şubat 1324), s.4. Bu karikatür üzerine bir değerlendirme için bkz. Brummett, s. 295-296.

38 *Kalem*, 2. Sene No: 56 (24 Eylül 1325), s.8. [Resim 4].

görünümündedir. Zabıta memuruna şöyle der: "Affedersiniz ben serseri değilim erkan-ı matbuattanım, müvezziim."

Bu karikatürün iki temel unsuru veya mesajı söz konusudur: İlk olarak, birkaç ay önce (9 Mayıs 1909'da) Mebusan Meclisi'nden geçerek yasalaşan "Serseri ve Mazanne-i Su' Eşhas Hakkında Kanun" (kısaca Serseri Kanunu), olumsuz sonuçları bakımından eleştirilmektedir.[39]

İkinci ve asıl olarak, basın emekçilerinin kötü yaşam ve çalışma koşulları, işsizlik sorunları teşhir edilmektedir. Müvezziler, işsiz kaldıkları ve/veya yeterli gelir elde edemedikleri için perişan serseri görüntüsü vermekte veya serseri sayılmakta, bu nedenle de güvenlik güçlerinin tazyikine haksız yere maruz kalmaktadırlar.[40]

39 Kanunun 1. maddesinde "serseri" tanımı yapılmıştır. Buna göre, hiçbir geçim vasıtası bulunmadığı ve çalışmaya kudreti olduğu halde en az iki ay çalışmayan ve bu müddet zarfında iş bulmak için gerekli teşebbüste bulunduğunu ispat edemeyip şurada burada dolaşan kimselere "serseri" denir. Kanun hakkında kapsamlı bilgi için bkz. Kenan Olgun, *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2008, s.247-280.

40 *Kalem*'de birkaç sayı sonra benzer bir karikatüre daha rastlanacaktır. Bkz. Kalem, 2. Sene No: 61 (29 Teşrinievvel 1325), s.12.

Kalem'in 17 Mart 1910 tarihli sayısında çıkan ve "Tünel idaresinde ıslahat-ı cedide" (Tünel idaresinde yeni ıslahat) üst açıklamasını taşıyan karikatürde[41] mekan, Tünel'dir. Arka planda işçiler çalışmakta, bir vagonu gaz tenekeleriyle kaplamaktadırlar. Ön planda, kibirli olduğu belli[42], silindir şapkalı İngiliz müdür[43], bir elinde gaz tenekesi (üzerinde "The American Refined Petroleum" yazmaktadır), diğer elinde testere bulunan (muhtemelen gayrimüslim Osmanlı veya Batılı) bir işçi ile konuşmaktadır:

"Müdür – İşler nasıl gidiyor?

İşçi – Efendim vagonu itmam için daha dört gaz sandığına lüzum var.

Müdür – Elinizdekilerle idare-i maslahat edin. Sonra bize bu vagon çok pahalıya oturacak."

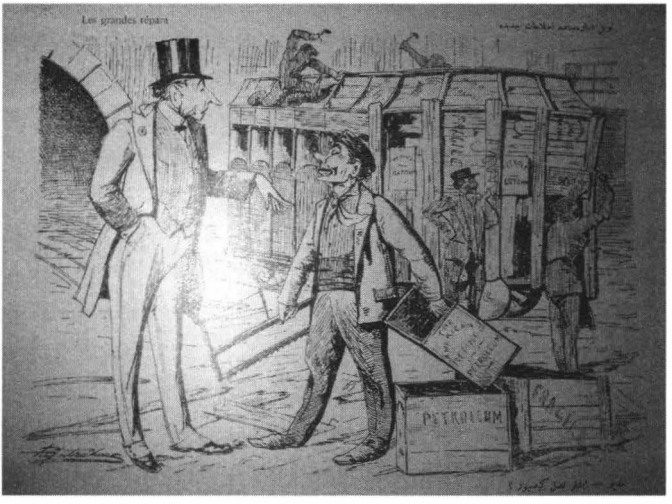

Bu karikatürde esas olarak, hem modern ama kötü yönetilen bir ulaşım sistemi hem de İstanbul'daki imtiyaz sahibi yabancı sermayeli şirketler, onların çıkarcı, gayriahlaki ve halkın zararına politikaları ve yöneticileri eleştirilmektedir. Züppe müdür, halka hizmet değil maliyeti düşürme derdindedir, bunun için ucuz ve kötü malzeme kullanılmasını istemektedir. "İşçi ise, sömürülmekten ziyade

41 *Kalem*, 2. Sene No: 78 (4 Mart 1326), s.5. [Resim 5].

42 Özellikle uzun ve ince burnu, bacaklarının gerginliği, bir elinin cebinde oluşu ve işçiye uzanan diğer elinin jestiyle...

43 Çünkü Tünel imtiyazına sahip olan şirket İngiliz şirketidir ve karikatürdeki yazılar -alışılagelenin dışında- İngilizcedir.

yabancı çıkarların kuklası olmuş bir figürdür." Söz hakkı yoktur ve sadece emirleri yerine getirir.[44]

Kalem'in 12 Mayıs 1910 tarihli nüshasında ise o sırada İstanbul'da gerçekleşmekte olan tramvay grevi[45] karikatürize edilmiştir.[46] O yıllarda tramvaylar "katana" denen atlarla çekilmektedir ve karikatürde atlar tramvay deposu veya ahırında görünmektedir. Binanın girişinde "Société des Tramways" (Tramvay Şirketi) yazılıdır. İçerde bir tür küçük çaplı miting söz konusudur. Zayıflıktan kemikleri sayılabilen katanalar konuşmacıyı dinlemektedirler. Konuşmacı at şaha kalkmış, gayet hararetlidir. Diğerlerine göre dinç ve güçlü görünmektedir. "Kitle"nin "öncü"sü gibidir. Arkadaşlarına, grevden asıl zarar görenin kendileri olduğunu haykırır ve greve karşı çıkar: "Grevden mutazarrır olan var ise o da biziz. Ne saman var ne arpa. Kahrolsun grev yine yaşasın Şişhane yokuşu."

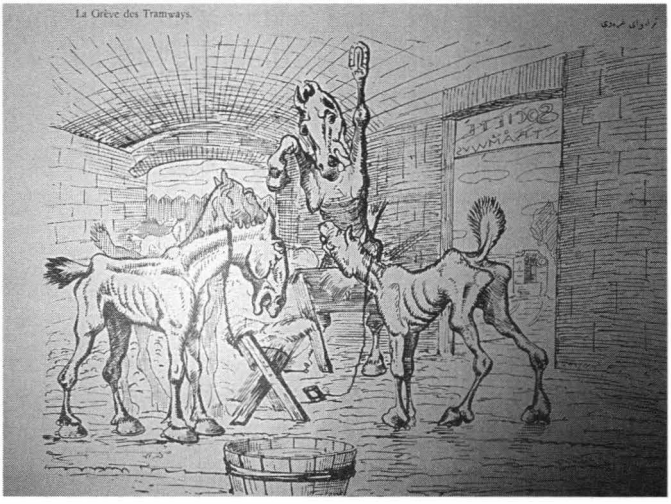

Bu karikatürü farklı şekillerde okumak mümkündür. Çizer, grevin çeşitli kesimlere ve en çok da üretim araçlarına (atlara) verdiği zararı vurgulamak istemiş olabilir. Veya greve "ciddi" bir perspektifle yaklaşmayıp, grev karmaşası içinde hayvanların fazlaca düşünülmediğini ima etmek, hayvanlar üzerinden mizahi bir perspektif sunmak arzusunda olabilir. Dersaadet Tramvay Şirketi'nin gerçekte atlarını yeterince beslemediği, hayvanların yollarda (Şişhane'de) beslendiği ve

44 Brummett. s.299, 302.

45 Dersaadet Tramvay Şirketi grevi için bkz. Yıldırım, s.273-274; Oya Sencer, *Türkiye'de İşçi Sınıfı – Doğuşu ve Yapısı*, İstanbul: Habora Kitabevi Yayınları. 1969, s.215.

46 *Kalem*, 2. Sene No: 86 (29 Nisan 1326), s.4. [Resim 6].

grev nedeniyle dışarı çıkamayınca aç kaldıklarını ima ediyor da olabilir. Böylece şirketin maliyet düşürme gayretine, aşırı kâr güdüsüne dikkat çekiyor olması mümkündür. Atlarını bile beslemeyen şirketin işçilerini de beslemediğine ve beslemeyeceğine mecazi olarak (belki de atlar işçileri simgelemektedir) işaret ediyor olabilir. Her ne olursa olsun, bu karikatür, işçi sınıfı grevlerinin toplumsal yaşamda kendini duyumsattığını ortaya koymaktadır.

Kalem'dekinden bir ay kadar önce yayımlanmış olmakla birlikte, yine Tramvay Şirketi'ne, işçilerine ve atlarına odaklanmış olması bakımından *Hayal-i Cedit*'in[47] 5 Nisan günkü nüshasında çıkan bir karikatüre[48] göz atmakta fayda vardır.[49] Bu karikatürde yolcularla dolu bir tramvay vagonuna katanalar yerine, ikisinin ayağı çıplak yaşlıca üç işçi (hamal) koşulmuştur. İspirin[50] kırbaç darbeleri altında vagonu çekmekte olan işçilerden biri ile ispir diyalog halindedir. İspirin ağzından öğreniriz ki hayvanlar (belki de gıdasızlıktan) artık çekmez olduğu için tramvaya işçiler koşulmuştur. İşçi, "Yeni elektrik midir, nedir? Bir şeyler söylerler, ondan yapsalar!.." deyince ispir, "senin aklın ermez" diyerek onu tersler ve konunun bam teline basar: "İdarenin [yani Dersaadet Tramvay Şirketi yönetiminin] hesabına böyle geliyor, böyle yapıyor."

47 18 Mart 1910'da yayın hayatına giren *Hayal-i Cedit* hakkında genel bilgi için bkz. Çeviker, s.169-170; Çapanoğlu, s.100.

48 *Hayal-i Cedit*, No: 6 (23 Mart 1326), s.4. [Resim 7].

49 *Hayal-i Cedit*'teki bu karikatür, Tramvay Şirketi'nin kamuoyunda veya en azından bir diğer karikatürist nezdinde ne şekilde algılandığını göstererek, *Kalem*'deki karikatürü analizde bize yardımcı olabilir.

50 Atlı tramvay vatmanı, arabacı.

Bu karikatürde bir yandan tramvayların randımansız çalıştığına işaret edilmektedir. Ama asıl vurgulanan, Tramvay Şirketi'nin maliyeti düşük, kârı yüksek tutma hedefidir. Şirket, kendisine mali yük getirecek yenilikler (elektrikli tramvay) yerine işçileri sömürmeyi tercih etmektedir. Hatta belki de katanalar, işçilere göre daha maliyetli oldukları için işsiz bırakılmışlardır.

Karikatürde dikkat çeken bir ayrıntı da işçi sınıfının sınıf bilincinden yoksun oluşu olgusu ve buna bağlı olarak işçi sınıfı içindeki bölünmüşlük ve/veya hiyerarşidir. Nitekim ispir de ücretli bir işçidir ama katanalar yerine koşulanlardan daha nitelikli bir işgücüdür ve burada Tramvay Şirketi'nden yana, diğer işçilere karşıt bir konumdadır.

Mizah basınının gündeminde yer tutan bir diğer şirket ve grev de Reji ve Reji (tütün) işçilerinin 1911 yılındaki grevleridir.[51] Bundan sonra üç dergide göreceğimiz emek temalı karikatürlerin hepsinde Reji Şirketi ile tütün işçileri ele alınmıştır.[52]

10 Ağustos 1908'de yayın hayatına giren, II. Meşrutiyet döneminin en önemli mizah gazetelerinden biri ve aynı zamanda Türkiye'de en uzun ömürlü mizah yayınlarından olan *Karagöz*'ün[53] 15 Nisan 1911 tarihli nüshasında yayımlanan ilk karikatürün[54] üst başlığı, "İnhisâr-ı duhân imalathanesinde" (tütün tekeli imalathanesinde)'dir. Bir tarafta Karagöz ile Hacivat kendi aralarında konuşmaktadırlar. Diğer tarafta Batılı ve varlıklı (şirket yöneticisi ve/veya sermayedar/bankacı) oldukları üzerlerindeki elbiselerden ve şapkalarından anlaşılan üç kişi bir tütün kıyma makinesinin başındadırlar. Üçü birlikte tütün makinesinde tütün değil ama insan kıymaktadır. Karagöz ile Hacivat arasında şu diyalog geçer:

51 Reji grevi için bkz. Yıldırım, s.277-279; Güzel,s. 62-63; Sencer, s.217-218; Odabaşı, s.43-44.

52 Brummett, Osmanlı karikatüründe Reji'nin özel yerini özlü bir şekilde ortaya koyar: "Osmanlı karikatüründe Reji, hem Osmanlı Devleti'nin boyunduruk altında oluşunu, hem de Osmanlı işçisinin sefaletini hatırlatırdı; ahlakî, sosyal, siyasî ve iktisadî hoşnutsuzluğun göstergesiydi. ... Reji'de çalışanlar sefalet içindeydi, meşrutiyet mizahı da bu sefaleti görüyordu." Brummett, s.287, 291.

53 *Karagöz* hakkında genel bilgi için bkz. Erol Üyepazarcı, "Uzun Soluklu Bir Halk Gazetesi Karagöz ve Kurucusu Ali Fuad Bey", *Müteferrika*, No: 19 (Yaz 2001), s.17-33; Heinzelmann, s.44-56; Çapanoğlu, s.53-61; Çeviker, s.136-138.

54 *Karagöz*, Sene: 3 No: 292 (2 Nisan 1327), s.1. [Resim 8].

"– Birader... görüyorsun ya...tütün yerine ne kıyılıyor!..
– Evet... bir de temdîd-i imtiyaz talebinde bulunuyorlar... değil mi!.."

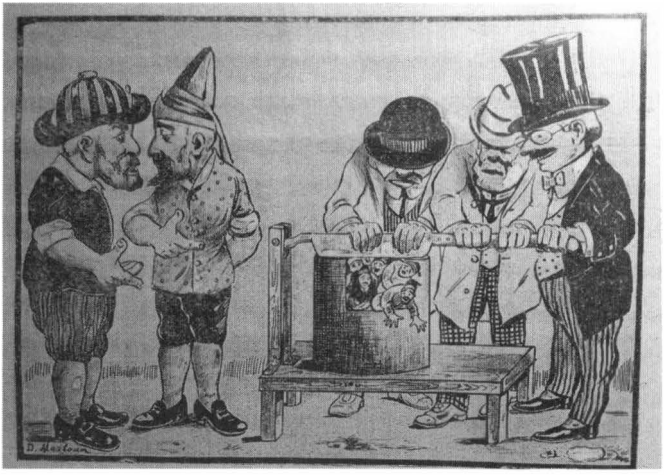

Osmanlı topraklarında tütün imtiyazını/tekelini elinde tutan Reji Şirketi (veya Reji İdaresi), Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçlarının bizzat alacaklılar eliyle vergi şeklinde toplanması için 1883'te yabancı (Alman, Avusturya, İngiliz ve Fransız) sermayeli üç banka grubu tarafından kurulmuştur. Karikatürdeki üç Batılı, tütün imtiyazını elinde tutan Reji Şirketi'nin kurucusu üç banka grubunu simgelemektedir. Tütün makinesinde kıydıkları insanlar, halktan kimseler (belki tütün üreticisi küçük köylü), emekçiler ve o sırada grevde olan tütün işçileridir.[55] Reji Şirketi, elindeki imtiyazı uzatmak derdindedir. Yani halkı, emekçileri sömürmeyi (kıymayı) sürdürme arzusundadır. *Karagöz* bu durumu eleştirmekte, Reji Şirketi'nin (tütünde yabancı imtiyazının) halkın ve emekçilerin zararına olduğunu vurgulamakta, imtiyazın Reji Şirketi'ne, yani yabancı sermayeye yeniden verilmesine ve dolayısıyla insan kıyımına karşı çıkmaktadır.[56]

II. Meşrutiyet dönemi karikatürünün öncü ismi, modern Türk karikatürünün temelini atan birkaç ustanın başını çeken Cemil Cem'in 10 Kasım 1910'da yayın

55 Yukarıda belirtildiği gibi, bu karikatür 15 Nisan'da yayımlanmıştır. Reji İdaresi, 14 Nisan günü sonunda işe başlamayan grevci işçilerin istifa etmiş kabul edileceğini bildirmişti. Yıldırım, s.279.

56 İki ay kadar önce, *Karagöz*'ün 18 Şubat 1911 günü çıkan nüshasında yayımlanan bir karikatürde de Reji'nin ülkeye ettiği kötülükler ağır şekilde eleştirilir, biçare ettiği kesimlere işaret edilir ve imtiyazının uzatılmasına karşı çıkılır. Bkz. *Karagöz*, Sene: 3 No: 276 (5 Şubat 1326), s.1. Tam anlamıyla "emek temalı" sayılmasa da geniş bir yorumla böyle bir meyli taşıdığı öne sürülebileceği için, bu karikatürü de bir "ara kategori" olarak anabiliriz.

hayatına soktuğu *Cem* dergisinin[57] 15 Nisan 1911 tarihli sayısında Reji grevinin konu edildiği bir karikatür yayımlanmıştır.[58] "Reji grevinin netâyici" (Reji grevinin neticeleri) üst yazılı karikatürde iki kişi görünür: Biri, tütün satıcısı veya tütün işçisi bir çocuk ama her hâlükârda halktan bir kimsedir. Diğeri, iri yarı, şişman, redingotlu, papyonlu, bastonlu, şapkalı bir Batılı veya daha muhtemelen gayrimüslim bir Osmanlı veya Levanten'dir. Varlıklı görünmektedir, mesela tüccar olabilir. Çocuğa şöyle der: "Toplama nev' sigara fiyatı yükselmiş!"

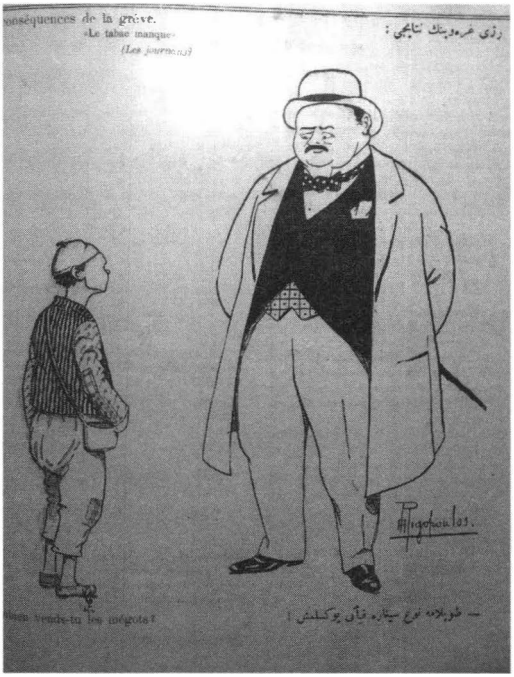

Rum çizer A. Rigopoulos'un imzasını taşıyan bu karikatürde, piyasada tütün eksikliğine neden olduğu için Reji grevinin sigara fiyatını arttırdığına dikkat çekilmiş ve belki de Galata-Pera muhitinin, yani kentin ticaretine hâkim olan gayrimüslim Osmanlıların, Levantenlerin, Türkiye'de yaşayan Batılıların, yabancı sermayeli mali kurumların bundan hoşnut olmadıkları ima edilmiştir.

57 *Cem* hakkında genel bilgi için bkz. Erol Üyepazarcı, "Sıradışı Bir Çizer: Cemil Cem ve Kendi Adıyla Çıkardığı Mizah Dergisi: 'Cem' I", *Müteferrika*, No: 37 (Yaz 2010), s.113-130; Heinzelmann, s.67-71; Çeviker, s.174-176. Derginin ilk sayısında Rumi tarih "28 Teşrinisani 1326" şeklinde yanlış dizilmiştir. Doğrusu "28 Teşrinievvel 1326"dır.

58 *Cem*, No: 23 (2 Nisan 1327), s.16. [Resim 9].

Dolayısıyla grevin olumsuz sonuçlar doğurduğunun altı çizilmek istenmiş gibidir.[59]

Kalem'in 4 Mayıs 1911 günü çıkan sayısında iki Reji grevcisi karikatürize edilmiştir.[60] İkisi de zayıf ve perişan görünümlüdür. Elbiseleri üstlerinden dökülmektedir, yırtık ve yamalıdır. Her ikisi de sigara içmektedir ve onları birbirine bağlayan bir "ortak bağ" gibi, sigaralarının dumanları havada birbirine karışmaktadır. İkisinin yüzünde de bezgin, umutsuz bir ifade vardır. Biri, "yapacak bir şey yok" veya "çare yok" der gibi kollarını iki yana açmıştır. Diğeri kollarını göğsünde kavuşturmuş, ötekine yan gözle bakmaktadır. Grevci işçiler konuşmaz, sanki "konuşacak bir şey yok" gibidir.

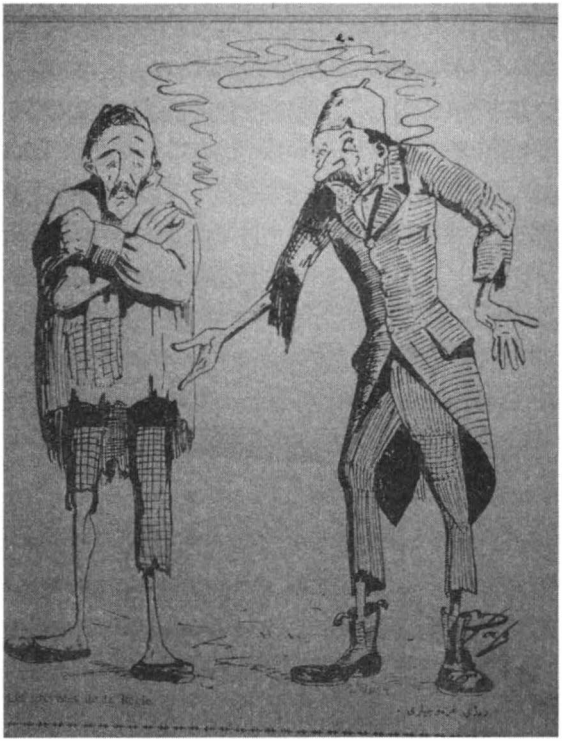

59 *Cem* genel olarak, Batı'ya ve özellikle Fransa ve İngiltere'ye dönük, Pera muhitiyle sıkı ilişki içinde olan bir yayın çizgisi izlemiştir. Üyepazarcı, agm., s.116-117. Dolayısıyla bu derginin Reji Şirketi'ne ve tütün işçilerinin grevine bakışının, halka görece yakın bir yayın çizgisi izleyen *Karagöz*'ünkinden ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın bir yayın çizgisi izleyen *Kalem*'inkinden oldukça farklı ve hatta onlara karşıt olması anlaşılabilir bir durumdur.

60 *Kalem*, 3. Sene No: 123 (21 Nisan 1327), s.5. [Resim 10].

Brummett'e göre bu "karikatürün mesajı kadercidir, işçiler sömürülmekte, yoksullaşmaktadır. Grev yaparlar; ama ufukta koşullarının düzeleceğine dair bir ipucu görülmemektedir."[61]

Sonuç

"Emek", Osmanlı karikatürüne ilk kez 1908 Devrimi'nin ardından girmiştir. 1908 Devrimi ile birlikte emek dünyasında, işçi hareketlerinde görülen olağandışı hareketlilik, bu başlangıcın zeminini oluşturur. II. Meşrutiyet, emeğin ilk kez karikatürize edilmesi, mizah basını ile emek hareketlerinin ilk kez kesişmesi bakımından önemli sayılması lazım gelen bir tarihsel kesittir.

Ancak, 1908-1918 erken döneminde bu tür karikatürlerin çok fazla sayıda olmadığı da belirtilmelidir. İşçilerin durumu, Osmanlı mizah yayınlarının ana temalarından biri olmamıştır. Bir "başlangıç" olması kadar, dönemin olağanüstü yoğun gündemi (eski rejimin tasfiyesi, 31 Mart Olayı ve taht değişikliği, iç siyasetteki sürekli gerginlik, bitmek tükenmek bilmeyen dış bunalımlar ve savaşlar, günlük yaşama ilişkin sorunlar vs.), emek-sermaye çelişmesinin henüz ülke gündemini belirleyecek derinlikte olmayışı, işçi örgütlerinin ve sosyalist hareketin zayıflığı gibi nedenler de bunda etkili olmuş olsa gerektir.

Belki bir diğer neden de emekçilerin somut durumlarının gülmeyi kaldıramayacak olumsuzlukta oluşudur. Nitekim emek temalı karikatürlerin pek de güldürücü nitelikte oldukları söylenemez. Karikatür, mizahın resimle ifade ediliş biçimidir ama genelde karikatüre özgü bir espri taşımayan bu karikatürler daha çok taşlama ağırlıklıdır.

Emek temalı karikatürler çoğunlukla tasvircidir, tespitlerde bulunur: Emekçilerin zor yaşam ve çalışma koşulları, sefalet içinde bulunuyor olmaları, sömürülmeleri vurgulanır. Bu vurgunun çizim düzleminde başat aracı, kılık kıyafet ve vücuttur. İşçiler genellikle sıska çizilirler, elbiseleri yırtık pırtık ve yamalıdır, pabuçları ya elbiseyle uyumludur ya da işçi zaten çıplak ayaktır.

Bu noktada dikkat çekilmesi gereken bir ayrıntı, "işçi"nin genel görünümüne ilişkindir. Osmanlı mizah basınında tulumlu, baretli işçiler görmek mümkün değildir. Osmanlı işçisi, bugünkü algımızla daha çok bir "köylü" görünümündedir. Mizah basınındaki bu görüntü gerçek yaşamla uyumludur çünkü söz konusu olan, işçi sınıfının, sanayi proletaryasının yeni doğup gelişmekte olduğu bir dönemdir ve bu durum dış görünüşe de yansımaktadır.

61 Brummett, s.299.

Emeği, emekçileri konu edinen az sayıda çizerin, çoğunlukla emekçilerden yana tavır aldıkları veya buna meyilli oldukları söylenebilir. Çoğu gayrimüslim olan bu çizerler, emekçi sınıfların günlük yaşamda ne denli önemli bir yer tuttuklarının ve ezildiklerinin bilincindedirler. Süreli yayınlar düzleminde, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın bir yayın çizgisi izleyen *Kalem*, en çok emek temalı karikatür yayımlayan dergidir. Karikatürcüler düzleminde ise çizgisinin emekten/emekçilerden yana netliği ve taşlamalarının sertliği bakımından Mehmet Fazlı Bey'i anmak gerekir.

Emek temalı karikatürlerde siyasi iktidar doğrudan hiç eleştirilmemiştir. Eleştiri okları, varlıklılara, yüksek tabakalara, patronlara ama belki de en çok yabancı sermayeli şirketlere (Reji, Tramvay Şirketi ve Tünel) yöneltilmiştir. Osmanlı topraklarında çeşitli imtiyazlara sahip Avrupa sermayeli şirketler, halka hizmet etmeyip kârlarını maksimize etmek uğruna kalitesiz hizmet sundukları, çalışanlarını sömürdükleri, halka ve ülkeye zarar verdikleri için eleştirilmişlerdir. Dönem mizah basını ve karikatürünün dikkatini, emek-sermaye çelişmesinden ziyade – böyle adlandırılmasa da – "Avrupa emperyalizmi" ile Osmanlı Devleti, yabancı sermayeli şirketler ile Osmanlı halkı/emekçileri arasındaki çelişki ve mücadele çekmiştir.

Dr. Hadiye YILMAZ

ALİ KEMAL BEY'İN BAŞYAZARI OLDUĞU GAZETE "PEYAM-SABAH" MI "PEYAM-I SABAH" MI?

Giriş

Ali Kemal Bey'in[1] imtiyaz sahibi olduğu *Peyam* gazetesi ile Mihran

1 Resmi kayıtlara göre asıl adı Ali Rıza olan Ali Kemal Bey, hicri 1284 [1867/1868] tarihinde İstanbul/Süleymaniye'de doğmuştur. İbnülemin Mahmut İnal da Ali Kemal Bey'in doğum tarihini 1867 olarak vermiştir. (Faruk Gezgin, *Ali Kemal Bir Muhalifin Hikâyesi*, İstanbul 2010, s.13) Ancak *Ömrüm* adlı eserde doğum tarihi 1869 olarak gösterilmektedir. (Ali Kemal, Ömrüm, (yayımlayan) Zeki Kuneralp, İstanbul 1985, s.4) Öte yandan Ali Kemal Bey'in Paris Müsahabeleri kitabında yazdığı üzere ve bazı ifadelerine dayanılarak doğum yılının 1869 olması ihtimali kuvvet kazanmaktadır ki, 9 Temmuz 1913'te Adalar İlçe Nüfus Müdürlüğü'nce düzenlenmiş olan kimlik belgesine dayanılarak 17 Ekim 1869 doğumlu olduğu kesinleşmiştir. (Gezgin, age., s.14) Babası, Çankırılı Balmumcu Hacı Ahmet Efendi, annesi babasının sonraki eşi Çerkez Hanife Feride Hanım'dır. Nuriye ve Emine Münevver adlı iki kız kardeşi vardır. Rüştiye'yi bitiremeden babasıyla ticaret hayatına atılmış, daha sonra yeniden eğitim hayatına dönerek 1882-1883'te Mülkiye Mektebi'ne başlamıştır. Mülkiye yıllarında Namık Kemal sevgisiyle adını "Ali Kemal" olarak değiştirmiştir. Bu yıllarda dönemin pek çok genci gibi istibdat idaresine karşı fikirlere sahip olmuş, ilk yazıları *Tercüman-ı Hakikat* ve *Saadet* gazetelerinde çıkmaya başlamış, ilk mecmuası Gülşen'i de 1886'da yayımlamaya başlamıştı. 1887'de ilk kez yurtdışına kaçarak eğitimini Paris'te ardından da Cenevre'de sürdürür. Aynı zamanda Hizmet gazetesine de yazılarını gönderir. 1888'de tekrar İstanbul'a dönen Ali Kemal Bey Mülkiye'deki eği-

Efendi'nin[2] imtiyaz sahibi olduğu *Sabah* gazetesinin birleşmesiyle yayın dünyasına katılan gazetenin ismi, yaygın bir şekilde "*Peyam-ı Sabah*" olarak anılır. Bu galat-ı meşhura karşın, anılan gazetenin gerçek ismi *Peyam-Sabah*'tır. Meseleyi tartışmaya geçmeden evvel, Milli Mücadele döneminin bu önemli gazetesini kabaca tanımakta fayda vardır.

1 Ocak 1920'de yayın hayatına giren *Peyam-Sabah*, yaklaşık üç yıl varlık göstermiş ve son sayısını 14 Eylül 1922'de yayımlamıştır. Türk tarihine, "en keskin Milli Mücadele karşıtı" gazetelerden biri olarak geçmiştir[3]. Gazetenin en et-

timine de devam eder. Burada arkadaşlarıyla birlikte Cenevre'de gördüğü gibi bir öğrenci cemiyeti kurarlar. Kısa zaman sonra yaşayacağı ilk tevkifinden küçük bir cezayla sıyrılmışsa da yıl sonunda tekrar tevkif edilecek ve 1889'da Halep'e sürgüne gönderilecektir. Halep'te defterdar maiyetinde ilk resmi vazifesine başlar. Bir yıl sonra da 1891'de Mekteb-i İdadi Lisan-ı Osmani öğretmenliğine tayin edilir. Halep yılları boyunca edebiyat çalışmalarına hız verir. 1895'te ikinci kez Paris'e kaçar. Burada "İkdam'ın Paris muhabiri" imzasıyla *İkdam*'da ve başka yayın organlarında da yazıları yayımlanır. 1900 yılında Ahmet Celalettin Paşa'nın eşi İsmet Hanım'ın çiftliğine müdür olarak Mısır/Kahire'ye gider. 1903'te tatil için gittiği Londra'da İngiliz Winifre Brun Hanım'la evlenir ve bu hanımdan çocukları Selma ve Osman dünyaya gelir. Ne var ki Osman'ın doğumundan hemen sonra eşini kaybeder. Mısır'dayken yurda dönüş için yaptığı müracaata olumlu cevap alması üzerine, 22 Temmuz 1908'de İstanbul'a döner ve Ağustos ayında *İkdam* gazetesi başyazarı olur. Aynı günlerde Darülfünun Edebiyat Şubesi ve Mekteb-i Mülkiye Tarih-i Siyasi Müdürlüğü'ne getirilir. 11 Aralık 1908'de yapılan seçimlerde Ahrar Fırkası'ndan adaylığını koyar. 31 Mart Olayı'ndan sonra yeniden yurtdışına Londra'ya kaçar. Divan-ı Örfi kararıyla 3 Haziran günü müebbet sürgün cezasına çarptırılır, 22 Temmuz 1912'de çıkan af üzerine İstanbul'a dönerek yeniden İkdam'da başyazarlık yapmaya başlar. 23 Ocak 1913 Bab-ı âli Baskını sırasında tutuklanarak Bekir Ağa Bölüğü'ne getirilen Ali Kemal, hükümete muhalefet etmemek şartıyla Viyana'ya sürgün edilir. 1913 yılı Mayıs'ında yeniden İstanbul'a dönen Ali Kemal Bey, 14 Kasım 1913'te *Peyam* gazetesini çıkarmaya başlar, Mülkiye Mektebi öğretmenliğine geri döner ve ikinci eşi Sabiha Hanım'la evlenir. Bu evliliğinden Zeki adında bir oğlu olur. Gazetesi, 22 Temmuz 1914'te kapatılır. 17 Ekim 1918'de *Sabah* gazetesi başyazarı olan Ali Kemal Bey, 4 Mart 1919'da Maarif Nazırlığı'na kadar bu görevini sürdürür. 20 Kasım 1918'de Osmanlı Sulh ve Selamet Cemiyeti, 4 Aralık 1918'de (resmen 14 Ocak 1919) Wilson Prensipleri Cemiyeti kurucu üyeleri arasında yer alır. 10 Ocak 1919'da yeniden kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın genel sekreteri seçilir. Damat Ferit Paşa hükümetinde 4 Mart 1919'da Maarif Nazırlığı'na, 19 Mayıs 1919'da Dahiliye Nazırlığı'na getirilir. 26 Haziran 1919'da nazırlıktan istifa eder ve 2 Ağustos 1919'da gazetesi Peyam'ı yeniden yayımlamaya başlar. 1 Ocak 1920'de de *Peyam-Sabah* gazetesiyle gazeteciliğe devam eder. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Kemal, age.; Faruk Gezgin, age.

2 Kayserili bir Ermeni ailenin çocuğu olarak Kayseri'de doğan, küçük yaşta babasını kaybettiğinden bir sanat öğrenmek için İstanbul'a gelen Mihran Efendi, İstanbul'da Sanayi Okulu'na girmiş, mürettiplik öğrenmiş ve gazetelerde çalışmaya başlamıştır. Önce küçük bir matbaa kuran ve kitap basmaya başlayan Mihran Efendi daha sonra *Sabah* gazetesine idare müdürü olmuştur. Gazetenin başyazarı Şemsettin Sami sürgüne gönderilince gazetenin yönetimi Mihran Efendi'ye kalmıştır. Zamanla Mihran adıyla *Sabah* adı ikiz kardeş gibi olmuştur. (M. Nuri İnuğur, Basın ve Yayın Tarihi, İstanbul, 1993, s.275.) "Sabahçı" diye anılan Mihran Efendi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Enis Tahsin Til, *Gazeteler ve Gazeteciler*, Ankara 2004, s.1-27.

3 M. Nuri İnuğur, s.276, 343-344; Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul, 2003, s.106-109; Zekai Güner - Orhan Kabataş, *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve*

kili ismi ve başyazarı olan Ali Kemal Bey'in 4 Mart 1919'da kurulan Birinci Damat Ferit Paşa hükümetinde Maarif Nazırlığı, İkinci Damat Ferit Paşa hükümetinde Dahiliye Nazırlığı görevlerinde bulunması, Ahrar Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Wilson Prensipleri ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurucularından olması, kuşkusuz gazetenin "Milli Mücadele karşıtı" yayın çizgisinin menşei ve şiddeti hakkında bir fikir vermektedir. Gazeteci, devlet adamı, siyasetçi, cemiyetçi (ayrıca edebiyatçı ve eğitmen) kimliklerini haiz olan Ali Kemal Bey, Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasının ardından TBMM tarafından, yargılanmak üzere tutuklanmasına karar verilen isimlerden biri olmuştur[4]. Ancak Ali Kemal Bey, İzmit'te sorgulanışının akabinde yargılanamadan 6 Kasım 1922 günü trajik bir şekilde öldürülmüştür[5].

Ali Kemal Bey'in etkin olduğu *Peyam-Sabah*'ın yaklaşık 3 yıllık yayın hayatı boyunca sergilemiş olduğu siyasi yönelim[6], İngiltere'nin Türkiye siyasetiyle oldukça paralel seyretmiştir. Bu olgu, Ali Kemal Bey'in bizzat kaleminden çıkan "İngiliz dostluğu ve sevgisini" içeren satırlarla da sabittir. Gazeteye dair ikinci olgu ise gazetenin en kaba hatlarıyla 1920, 1921 ve 1922'yi kapsayan üç ayrı dönemde siyasi yöneliminde farklılıklar arz etmiş olmasıdır[7]. Bu dönemlerde İngilizlerin Türkiye siyasetinde de aynı değişimlerin yaşanmış olduğunu belirtelim.

Basını, Ankara 1990, s.356-357; İzzet Öztoprak, Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını, Ankara 1981, s.8, 388; Bünyamin Ayhan, *Millî Mücadele'de Basın* [olağanüstü durumlarda propaganda], Konya 2007, s.241.

4 Ali Kemal Bey hakkında resmi bir tutuklama emri bulunmamaktadır. Ali Kemal'in katledilişinden sonra *Hâkimiyet-i Milliye*'de yayımlanan bir haberde ve bazı hatıralarda emrin Ankara tarafından verilmiş olduğuna dair bilgiler mevcuttur.

5 "Ali Kemal Ceza-yı Sezasını Buldu", *Yeni Gün*, 7 Teşrin-i sani 1922, s.1; "Ali Kemal İzmit'te Halk Tarafından Linç Edilmiştir", *Vakit*, 8 Teşrin-i sani 1922, s.1; "Ali Kemal Nasıl Parçalandı", *Hakimiyet-i Milliye*, 8 Teşrin-i sani 1922, s.1-2; E. Kur. Alb. Rahmi Apak, Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, Ankara 1988, s.262-265; *Hayat ve Hatıratım* II Rıza Nur-İnönü Kavgası Lozan ve Ötesi, İstanbul 1992, s.193-194; Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul 1969, s. 342; Rıza Tevfik, *Biraz da Ben Konuşayım*, İstanbul 2008, s.358; Ahmet Cemalettin Saraçoğlu, *Gazeteler, Gazeteciler ve Olaylar Etrafında Mütareke Yıllarında İstanbul*, Hzl. İsmail Dervişoğlu, İstanbul 2009, s.224-246.

6 Milli Mücadele'nin başlıca muhalif gazetesi olan *Peyam-Sabah* hakkında ne yazık ki bu zamana kadar müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Gazetenin öne çıkan ismi Ali Kemal Bey hakkında ise öncelikle Ali Kemal Bey'in *Ömrüm* adlı hatıratı, Faruk Gezgin'in *Ali Kemal Bir Muhalifin Hikâyesi*, Osman Özsoy'un *Bir Gazetecinin İnfazı*, Orhan Karaveli'nin *Ali Kemal Belki de Bir Günah Keçisi* adlı kitapları ile Safiye Kıranlar'ın yayına hazırladığı *Ali Kemal, Toplu Yazılar* (1908-1909) gibi eserler mevcuttur. Ali Kemal'in siyasi hayatını konu almış tek akademik tez ise Ebubekir Akkaymak'ın *Ali Kemal'in Kimliği ve Siyasi Faaliyetleri* adlı yüksek lisans tezidir.

7 Ayrıntılı bilgi için bkz. Hadiye Yılmaz, *Peyam-Sabah Gazetesinde Milli Mücadele*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Erstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2014.

Künye Bilgileri

Peyam-Sabah'ın imtiyaz sahipleri, Ali Kemal Bey ve Mihran Efendi'dir ve başyazıların tamamı, son dört yazı hariç olmak üzere Ali Kemal Bey tarafından kaleme alınmıştır.

Peyam-Sabah'ın künye bilgileri şöyledir:

Başmuharriri: Ali Kemal

Mahal-i idaresi: Bab-ı âli Caddesi'nde Sabah Matbaası

Gazeteye ait hususat için idare memuruna müracaat olunur.

Mekatip ve evrak-ı varide derc olunsun olunmasın iade edilmez.

Günü geçmiş nüshalar 5 kuruştur.

Telefon numarası- İstanbul: 414

Nüshası 2 kuruş[8].

İştirak şartları: Posta ücreti dahil olduğu halde İstanbul ve vilayetler için seneliği 680[9] altı aylığı 360[10], üç aylığı 190[11] kuruş.

Ecnebi memleketleri için seneliği 840[12], altı aylığı 440[13], üç aylığı 400[14] kuruş.

Müdir-i mesul: İsmail Asaf

Telgraf Adresi: İstanbul Peyam-Sabah

Her gün neşrolunur.

Biçim Özellikleri ve Yazarlar

Peyam-Sabah, ilk sayısından son sayısına kadar 2 yaprak / 4 sayfa olarak çıkmıştır. Görsel malzemenin çok az kullanıldığı gazetede nadiren bazı şahsiyetlerin[15] fotoğraflarına yer verilmiş ve bunlar da genellikle birinci sayfada yayımlanmıştır. İlan sayfasında da zaman zaman fotoğraflara rastlanmaktadır. Gazetenin mizanpajının esasen 7 sütun olarak tertip edildiği görülmektedir. Nadiren 5 sütun olarak düzenlenmiş sayılara da rastlanılmıştır.

8 20 Nisan 1920'den itibaren son sayıya kadar 100 para (2.5 kuruş).

9 1921'de 850 kuruş, 10 Nisan 1921'den itibaren 950 kuruş.

10 1921'de 450 kuruş, 10 Nisan 1921'den itibaren 500 kuruş.

11 1921'de 240 kuruş, 10 Nisan 1921'den itibaren 260 kuruş.

12 1921'de 1150 kuruş, 10 Nisan 1921'den itibaren 1400 kuruş.

13 1921'de 600 kuruş, 10 Nisan 1921'den itibaren 680 kuruş, 1 Ocak 1922'den itibaren 750 kuruş.

14 1921'de 300 kuruş, 10 Nisan 1921'den itibaren 350 kuruş, 1 Ocak 1922'den itibaren 400 kuruş.

15 Örneğin 1920 yılı içinde Ağa Han, Reşit Paşa, Fuat Paşa, Piyer Loti, Yusuf Kemal Paşa gibi dönemin ünlü şahsiyetlerinin fotoğrafları yayımlanmıştır.

Başyazılar dışında yazılar da yazan ve *Peyam* gazetesinde başlatmış olduğu sohbet havasındaki "Peyam-ı Eyyam" köşesi yazılarını imzasız olarak *Peyam-Sabah*'ta da sürdüren Ali Kemal Bey, bu görevi de 10 Eylül 1922 tarihine dek sürdürmüştür. Gazetenin 11 ve 12 Eylül günleri çıkan başyazıları imzasız yayımlanmıştır. 13 Eylül tarihli başyazı Abdullah Zühtü Bey'in imzasını taşımaktadır. 14 Eylül günü çıkan son *Peyam-Sabah* nüshasının başyazısı da yine imzasız yayımlanmıştır.

Peyam-Sabah'ta Ali Kemal Bey dışındaki yazarların çoğunlukla siyaset dışı yazılar kaleme aldıkları görülmektedir.[16] Ali Kemal Bey'den sonra gazetede imzasına en çok rastlanan isim Cenap Şehabeddin'dir. *Peyam-Sabah*'ın diğer yazarları Refik Halit (Karay), Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Süleyman Nazif, Halil Nihat (Boztepe), Halit Ziya (Uşaklıgil), Abdi Tevfik, Tahir'ül Mevlevi, Hasan Bedreddin, Abdullah Zühtü, Dr. Rusçuklu Hakkı, Abdülbaki Fevzi, Ali Rıza, Tokadizade Şekib, Mithat Cemal (Kuntay), Ferit, Mehmet Galip, Zeki Megamiz, Fahrünnisa Fahreddin, Salih Zeki ve Yaşar Şadi'dir. Ayrıca, isim baş harfleriyle, "Ş.M." "Z.Ç.", "C.Z.", "H.N." imzalı yazılar da mevcuttur.

İmzalarına nadiren (çoğunlukla bir veya iki kez) rastlanılan isimler: Mahmut Sadık, Muallim Mahmut Sadık, Fatma Aliye, Halide Edip (Adıvar), Köprülüzade Mehmet Fuat (Fuat Köprülü), Refii Cevat (Ulunay), Güzide Sabri, Yusuf Zahir, Ömer Fevzi, Hilmi Ömer, Halit Fahri (Ozansoy), Hüseyin Siret (Özsever), Hüseyin Cenap, Mehmet Ali, Mehmet Sadî, Mahmut Fatin, Mahmut Cevdet, Mesudzade Rükneddin, Kadızade Mehmet Kadri, Ahmet Remzi, Ahmet Sadık, Ahmet Şirani, Mustafa Sabri, İbnülhetar (?), Vamık Şükrü, Osman Cemal, Cemal Sabih, Feridun Nafiz, Muammer Enise Azmi'dir. Bu kategoride de yine isim baş-harfleriyle, "B.H.", "M.Ş.", "S.", "H." "M.S.", "N.N.", "C.N.", "M.K." imzalı yazılara rastlanmaktadır. Gazetede ayrıca, "Karilerimizin Mektupları" üst-başlığı altında okur mektuplarına da yer verilmiştir.

İçerik

Gazetenin ilk üç sayfası esasen siyasi makalelere ve haberlere ayrılmış olup iç ve dış siyasi haberlerle birlikte sosyal, iktisadi, sağlık, kültürel, edebi, sanat ve az sayıda spor haberi de bu ilk üç sayfada yer almıştır. Başyazı, birinci sayfanın

16 Cenap Şahabettin Bey gibi bazı yazarların zaman zaman siyasi içerikli yazılar kaleme aldıkları görülmektedir. Bkz. "Mustafa Kemal Paşa'ya", Peyam-Sabah, 16 Şubat 1922, s.1; İnci Enginün, Cenap Şahabettin, Ankara 1989, s.3-4.

sağdan birinci ve ikinci sütununu işgal ederken, genellikle solda bulunan son iki sütunun Cenap Şehabeddin, Refik Halit ve Rıza Tevfik gibi isimlerin yazılarına ayrılmış olduğu görülmektedir. Şayet bu yazarların yazıları yok ise bu sütunlar da haberlere ayrılmıştır. Gazetenin ilk sayısından son sayısına kadar ve yalnızca birkaç gün hariç olmak üzere "Peyam-ı Eyyam (Günlük Haber)" başlıklı bir bölüm yayımlanmış, imzasız yazıların bulunduğu bu bölüm, gazetenin birinci sayfasının son iki sütunun alt bölümünde yer almıştır.[17] Gazete, birinci sayısından itibaren tefrika yayınlarını sürdürmüş, tefrikalar genellikle 2. ve 3. sayfada yer almıştır. Zaman zaman gazetenin 3. sayfasında hırsızlık, cinayet ve otomobil kazası gibi adli haberlere de yer verilmiş ancak bu tür haberlerin sayısı son derece sınırlı kalmıştır. 4. sayfa tümüyle ilan ve reklamlara ayrılmış olup, bu sayfada ilaç ve doktor ilanları ile kiralık ve satılık ilanlarının ağırlıklı bir yer tutmuş olduğu tespit edilmiştir.

Gazetenin Adı

Gazetenin adı meselesine gelince... Gazetenin adının pek çok kaynakta[18] ve arşiv kataloğunda[19] "*Peyam-ı Sabah*" olarak kaydedilmiş olduğu görülmektedir. Öte yandan bazı yazarların, üstelik Rıza Tevfik (Bölükbaşı) gibi bizzat gazetenin bir yazarının gazeteden *Peyam-Sabah* olarak bahsetmesi, bizi bu konu üzerine ciddi bir araştırma yapmaya sevk etmiş ve ulaştığımız sonuçlar ayrıntılı bir araştırmaya yönelmemizin ne denli isabetli olduğunu göstermiştir. Gazeteden *Peyam-Sabah* olarak bahseden kaynakları doğrulayan pek çok kanıta ulaşılmıştır. Bu kanıtların en güçlüsü, bizzat gazetenin kendi verdiği bilgiler olmuştur. İlk sayısının yayım-

17 Yazarının Ali Kemal Bey olduğu ifade edilmektedir. Örneğin bkz. Münir Süleyman Çapanoğlu, Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar, İstanbul, 1962, s.92.

18 Belli başlı yayınlara örnek olarak bkz. Zekâi Güner - Orhan Kabataş. s.357; M. Nuri İnuğur, s.343; Hıfzı Topuz, s.106; İzzet Öztoprak, s.8; Bünyamin Ayhan, s.241; Fuat Süreyya Oral, Türk Basın Tarihi (1728-1922), C. I, s. 216; Hülya Baykal, Türk Basın Tarihi, İstanbul 1990, s.231; Enver Behnan Şapolyo, Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın, Ankara 1971, s.190; Orhan Koloğlu, Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi, İstanbul 2006, s.116. Hem "Peyam-ı Sabah" hem de "Peyam-Sabah" tabirlerinin kullanıldığı istisnai bir örnek için bkz. Füruzan Husrev Tökin, Basın Ansiklopedisi, İstanbul 1963, s.12, 97.

19 TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet ve Osmanlı Arşivleri Kataloğu; TC Gnkurm. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi Arşivi İstiklal Harbi ve Atatürk Koleksiyonu; Hasan Duman, Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu (1828-1928) Ç. 2, Ankara 2000, s.674; Hakkı Tarık Us Kütüphanesi Kataloğu Süreli Yayınlar, İstanbul 2006, s.302; M. Orhan Bayrak, Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993), İstanbul 1994, s.110.

landığı 1 Ocak 1920 tarihinden itibaren gazetenin künye bölümünde "Telgraf Adresi: İstanbul Peyam-Sabah" ibaresine yer verilmiştir.

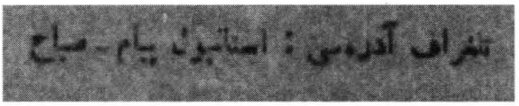

Bazı nüshalarda bu kullanım "Telgraf Adresi: İstanbul- Peyam Sabah" şeklindeyse de ağırlıklı olarak "Peyam-Sabah" yazımının tercih edilmiş olduğu tespit edilmiştir.

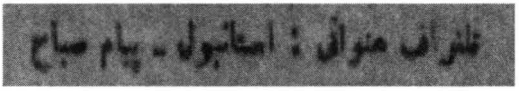

Bu önemli kanıttan başka, *Sabah* ve *Peyam* gazetelerinin birleşmesiyle *Peyam-ı Sabah* (Sabah Haberi) adında yeni bir yayın ortaya çıkarılmış olmayıp, *Sabah* ve *Peyam* gazetelerinin "özerk" varlıklarını koruyarak esasen bir işbirliği içine girilmiş olduğu, dolayısıyla bu iki gazetenin eski adlarından vazgeçilmediğini gösteren ikinci bir kanıt ise yine bizzat gazete tarafından verilmektedir. Gazetenin 4. sayfasının sonunda şu ibare yer almaktadır:

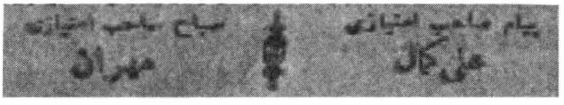

Sabah Sahib-i İmtiyazı Mihran

Peyam Sahib-i İmtiyazı Ali Kemal

Görüldüğü gibi, *Sabah* ve *Peyam* gazeteleri bağımsız varlıklarını korumakta, bu nedenle *Peyam-Sabah* gazetesinin iki sahibi olduğunun belirtilmesi yerine *Sabah* ve *Peyam*'ın dün olduğu gibi bugün de ayrı ayrı imtiyaz sahiplerinin bulunduğuna dikkat çekilmektedir.

Üçüncü kanıt, *Peyam-Sabah*'ın yayın hayatına girişinden sonra nüsha numaralarının tek bir gazete gibi ve 1'den başlayarak ilerlemiş olmamasıdır. Gazetenin künyesinde, *Sabah* ve *Peyam* gazetelerinin birleşmeden önceki numaralarının ayrı ayrı devam ettirilmiş olduğu görülmektedir[20]:

20 Yukarıdaki klişeler, gazetenin 1 Ocak 1920 tarihli ilk sayısının numara bölümü yırtık olduğundan 2 Ocak 1920 tarihli ikinci sayısından alınmıştır.

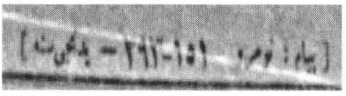

Sabah: Numro 10823-Otuzbirinci Sene *Peyam*: Numro 393-151-Yedinci Sene

Dördüncü bir kanıt olarak, gazetenin isim klişesindeki "Peyam" ve "Sabah" isimleri altına düşülen ilk çıkış tarihleri gösterilebilir. Burada da yine iki gazetenin birleşmesiyle ortaya çıkmış bir gazetenin değil, iki ayrı gazetenin varlığını vurgulayacak şekilde, her iki gazetenin ilk çıkış tarihleri verilmiştir. "Peyam"ın altında "1329", "Sabah"ın altında "1307" yazmaktadır.

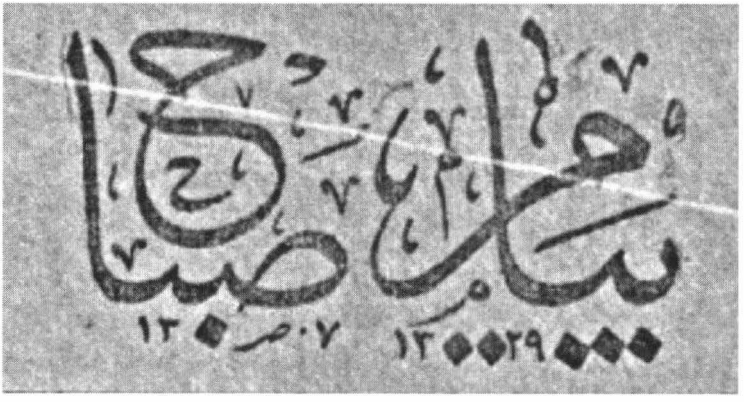

Sabah 1307 Peyam 1329

Görüldüğü üzere, *Peyam-Sabah* gazetesinin sahipleri ve yöneticileri, söz konusu olanın yeni bir gazete değil, iki tanınmış gazetenin yan yana gelişi olduğunu, yeni bir yayına dönüşerek sönümlenmek yerine, *Sabah* ve *Peyam*'ın bağımsız varlıklarını işbirliği içinde sürdürdüklerini çeşitli vesilelerle vurgulamışlardır. Denebilir ki sahipleri, bu iki köklü gazetenin bağımsız kimliklerini korumaya itina göstermişlerdir.

Bu hususta bazı önemli şahsiyetlerin tanıklıklarına da başvurulabilir. Öncelikle, gazetenin daimi yazarlarından Rıza Tevfik (Bölükbaşı) Bey, hatıralarında gazeteden daima "*Peyam-Sabah*" olarak söz etmektedir[21]. İkinci olarak, Osmanlı/Türk matbuatının kıdemli simalarından biri olan ve hatıralarında *Peyam* ile *Sabah* gazetelerinin birleşmelerine dair dikkat çekici ayrıntılar sunan Süleyman Tevfik (Özzorluoğlu) Bey de bu gazeteden "*Peyam-Sabah*", "birleşik gazete" ola-

21 Rıza Tevfik, s.106,157,358.

rak bahsetmektedir[22]. Türk gazetecilik tarihinde önemli bir yere sahip olup, hatıralarında gazeteden "*Peyam-Sabah*" şeklinde bahseden bir diğer isim ise Ahmet Emin Yalman'dır[23].

Konuya ilişkin olarak dikkat çekilmesi gereken bir diğer ayrıntı da iki gazetenin iki imtiyaz sahibi tarafından birleştirilme amaçları, iki gazetenin birleşme ve ayrılma süreçleridir. Öyle görünmektedir ki, bu birleşme kalıcı olarak düşünülmemiştir, gayet konjonktüreldir ve esas itibariyle ticari/mali ve nihayet siyasi saiklerin bir sonucudur. Nitekim *Sabah* gazetesi yazarlarından Süleyman Tevfik Bey'in verdiği bilgiye göre, kazanç yolunun son günlerde kendisine kapanmış olmasından çok müteessir olan *Sabah* sahibi Mihran Efendi, yeni bir kapıya çatmak, irat kanalını yeniden matbaasına çevirmek fırsatını kollamaktadır. Mütareke'nin akdi, İttihatçıların iktidardan düşmesi üzerine *Peyam* gazetesini yeniden çıkarmaya başlayan Hürriyet ve İtilaf Fırkası kâtib-i umumisi Ali Kemal Bey'e müracaat etmiş, iki gazeteyi birleştirme teklifinde bulunmuştur. Böylece Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın desteğini arkasına alabilecektir. Sabah Matbaası gibi o zamanın en mükemmel bir matbaasının başına geçmeyi, okuma yazması kıt Mihran Efendi'yi atlatarak istediği gibi yazıp çizmeyi düşünen Ali Kemal Bey de buna onay vermiştir[24]. Yahya Kemal Beyatlı'ya göre, Ali Kemal Bey *Peyam*'ın masrafının önüne geçemediğini görünce gazetesini *Sabah*'la birleştirmiştir. Mihran Efendi, artık Hareket-i Milliyye'ye iltihakın zamanının geldiğini idrak edince, *Sabah*'ı *Peyam*'dan ayıracak ve Ali Kemal Bey'den ayrılacaktır[25]. O dönem *Sabah* gazetesinde çalışmakta olan gazeteci Enis Tahsin Til'in verdiği bilgiye göre, Mihran Efendi, *Peyam*'ın *Sabah*'ın hemen bütün okurlarını kendine çektiğini gördüğü için Ali Kemal Bey'le birleşmiştir. Ortaklıkları İstiklal Harbi'nin muvaffakiyetle neticelendiği günlere kadar sürmüştür[26]. *Peyam-Sabah*'ın henüz yayın hayatında bulunduğu günlerde *Aydede* dergisinde çıkan bir karikatür de Ali Kemal Bey ile Mihran Efendi'nin ilişkisini anlamak bakımından değerlidir. Karikatürde Ali Kemal Bey ile Mihran Efendi'nin birbirlerini sırtladıkları görülmektedir. Ali Kemal Bey'in kolundaki pazubantta "Peyam", Mihran Efendi'ninkinde "Sabah", ikisini birleştirende ise "kâr" yazmaktadır. Karikatürün üstünde

22 Süleyman Tevfik (Özzorluoğlu), II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım, Hzl. Tahsin Yıldırım-Şaban Özdemir, İstanbul,.2011, s.515-516.

23 Ahmed Emin Yalman, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1 1888-1922, İstanbul, 1997, s.577-578, 792.

24 Süleyman Tevfik (Özzorluoğlu), s. 515-516.

25 Yahya Kemal, Siyâsî ve Edebî Portreler, İstanbul, 1986, s.89, 94.

26 Enis Tahsin Til, s.9.

"Ayrılacak diyenleri tekzip", altında ise "Kah biri ötekini mahkemeye götürür, kah öteki berikini bankaya!" yazılıdır[27]. Bütün bunlara, *Sabah*'ın *Peyam* ile yollarını ayırdığını kamuoyuna ilan eden ve açıklayan "Bir İzah" başlıklı yazısı da eklenebilir. Bu açıklamada, üç yıldır iki gazete arasında "teşrik-i mesai" yapıldığı ama artık koşulların değişmesiyle "beraber çalışmakta" devam edemeyecekleri ifade edilmiştir[28].

Sabah'ın izahına ve dönem tanıklarının yukarıda aktardığımız anlatımlarına bakılacak olursa, Mihran Efendi ile Ali Kemal Bey'in gazetelerini birleştirme hamleleri esas itibariyle konjonktür ve çıkar gözetilerek yapılmış "geçici" bir ortaklıktır. İmtiyaz sahiplerinin bu perspektifleri, yeni bir gazetede kalıcı bir birlikteliğe değil, iki ayrı gazetenin özerk varlıklarını korumak suretiyle geçici işbirliği yapmalarına daha uygundur.

Bu tabloyla birlikte, daha yukarıda sıraladığımız, gazetede görülen iki ayrı süreli yayının bağımsız varlıklarını sürdürme vurgusu da anlaşılır hale gelmektedir. Bütün bunlar, "*Peyam-Sabah*" başlığının, sahipleri için, "*Peyam-ı Sabah*"tan daha uygun ve tercih edilebilir olduğuna işaret etmektedir. Sonuç olarak, ne yazık ki, son derece ciddi çalışmalarda bile gazetenin adının bugüne dek yanlış sunulmuş olduğu ve bu önemli yayının doğru adının *Peyam-Sabah* olduğu kanısı, yukarıda sıralamış olduğumuz kanıtlar doğrultusunda son derece kuvvetlenmektedir. Gazetede "*Peyam-Sabah*" kullanımı hiç söz konusu olmasaydı gazetenin Farsça tamlama kurallarına uygun olarak "*Peyam-ı Sabah*" şeklinde okunması pekâlâ yanlış olmayacaktı. Ne var ki, gazetenin "*Peyam-Sabah*" yazılımına yönelmesi, tam da gazetenin isminin Farsça isim tamlaması olarak "*Peyam-ı Sabah*" şeklinde yanlış okunma olasılığını ortadan kaldırmaya yönelik bir önlem olsa gerektir. Ancak, o dönemde bile, hatta imtiyaz sahiplerinin arzuları hilafına, "*Peyam-Sabah*"ın "*Peyam-ı Sabah*" olarak algılandığı ve okunduğu tahmin edilebilir. *Peyam* ile *Sabah*'ın birleştiği günlerde *İfham* gazetesinde çıkan mizahi bir fıkra bu kanaatimizi güçlendirmektedir.[29] Sonuç olarak 92 yıldır tekrarlanan "*Peyam-ı Sabah*" kullanımının artık galat-ı meşhur olduğu söylenebilir.

27 *Aydede*, No: 47, 12 Haziran 1338-1922, s.2.

28 "Bir İzah", *Peyam-Sabah*, 11 Eylül 1922, s.1.

29 Orhan Koloğlu, *Mondros'tan Mudanya'ya Osmanlı'da Son Tartışmalar*, İstanbul, 2008, s.123-124.

"Ayrılacak Diyenleri Tekzip", *Aydede*, 12 Haziran 1338, No: 47, s.2.

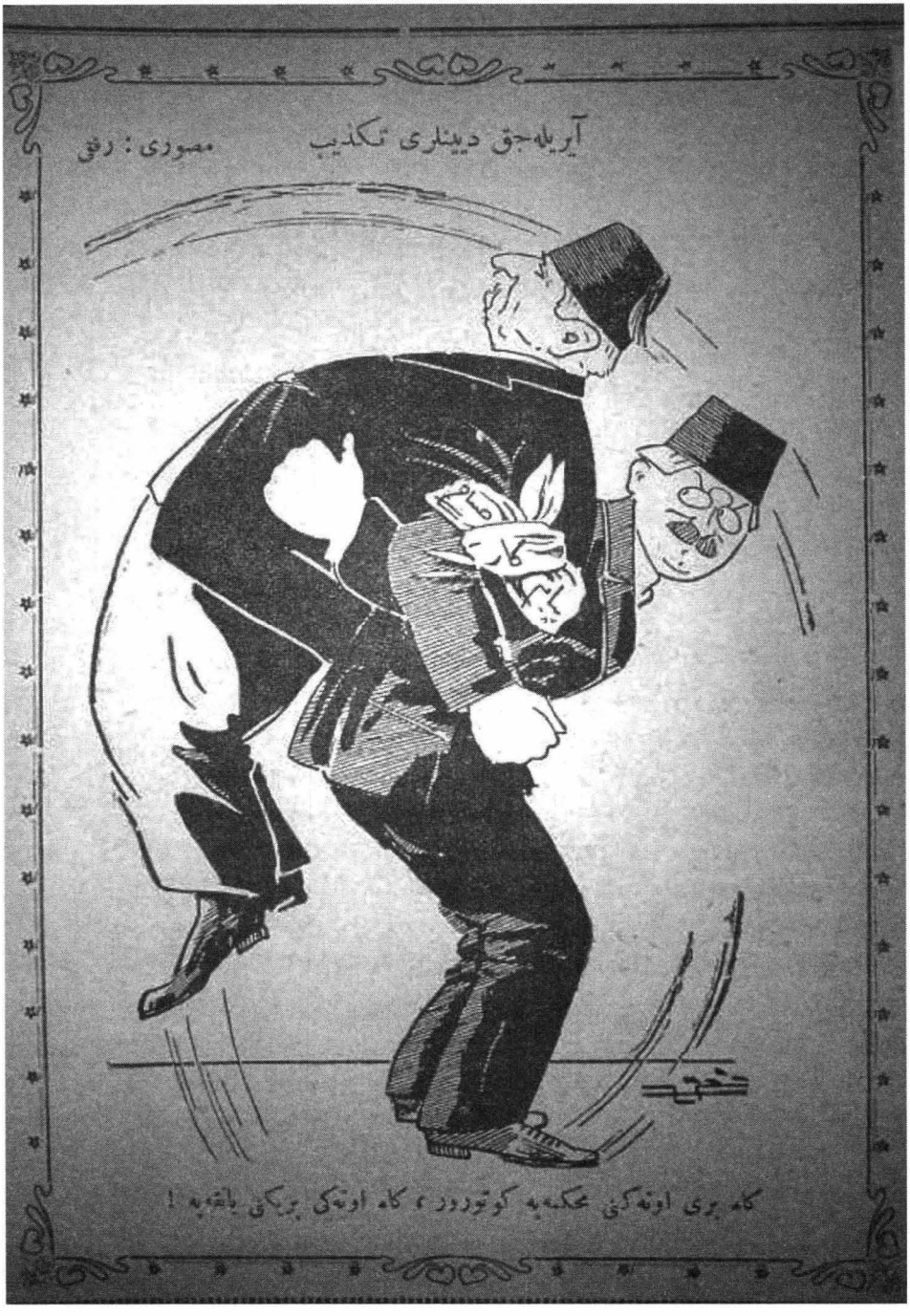

Ali Kemal Bey ve Mihran Efendi, *Karagöz*, 23 Nisan 1325, No: 81, s.l.

3. Ali Kemal Bey, *Kalem*, 13 Teşrin-isani 1324, No: 13, s.1.

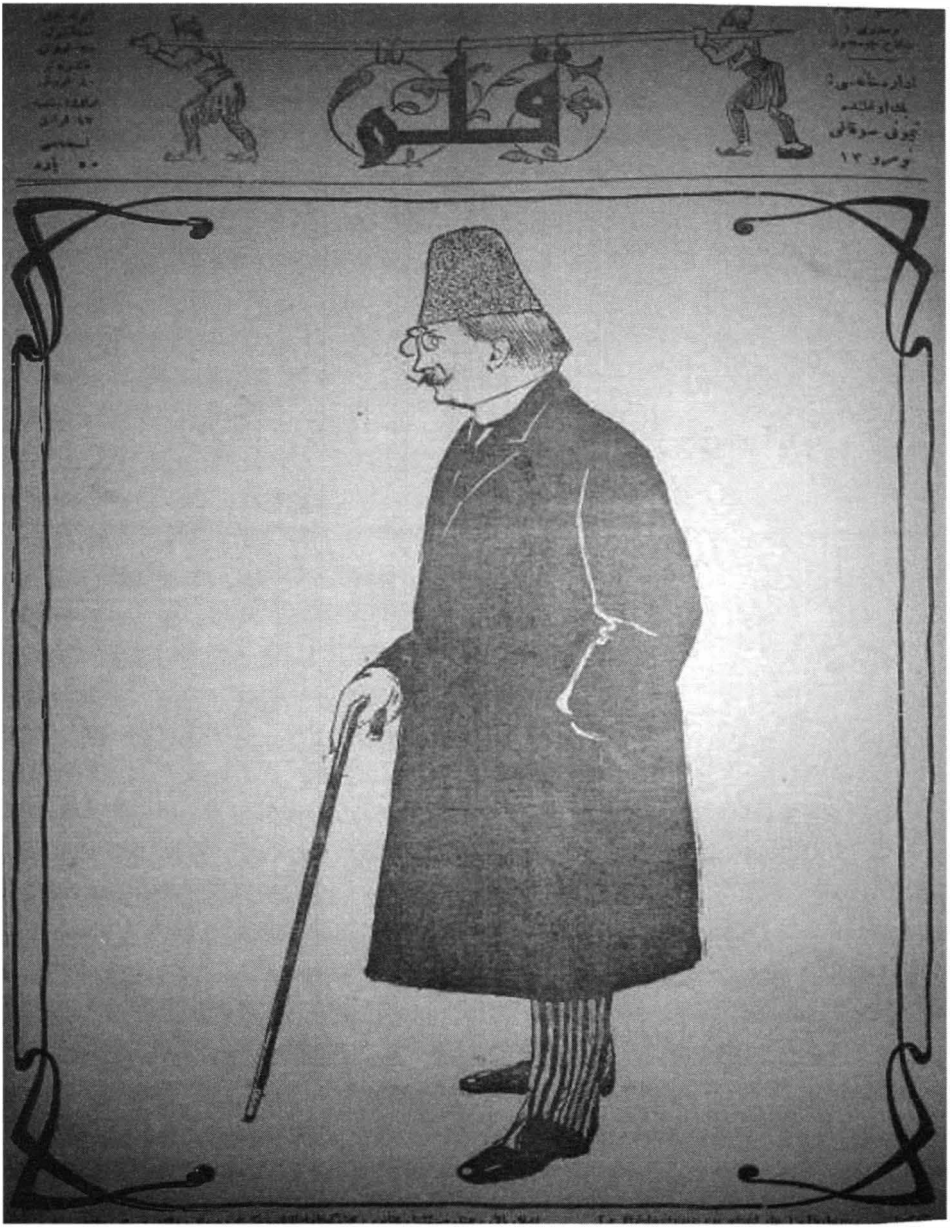

Selim YAPICI* - Şevket Kaan GÜNDOĞDU**

ERZURUM'DA AKADEMİK BİR FOLKLOR DERGİSİ "KÖZ"

Üniversitelerdeki folklor ve halk edebiyatı çalışmaları, ilk olarak 1938 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin ders programına alınmasıyla başlanmıştır. Devletin bakanlıklar düzeyinde halkiyat konusuna el atması ise, 1966 yılında Millî Folklor Enstitüsü'nün kurulmasıyla düzenli hale gelmiştir. 1983'te Millî Folklor Araştırma Dairesi (MİFAD) ve 1990'da Halk Kültürünü Araştırma Dairesi adını alan bu kuruluş; dağınık olan çalışmaları toparlayıcı, organize ve koordine edici bir karakter kazanarak faaliyetlerini halen daha sistemli bir şekilde yürütmektedir.[1]

Belirtilen bu tarihler içerisinde Erzurum Atatürk Üniversitesi'de halkiyat alanında yoğun ve etkili çalışmalarda bulunmuştur. Bilindiği üzere, Türkiye'de

* Kütüphaneci.

** Gazeteci.

Kıymetli arşivini bizimle paylaştığı için Naci Elmalı'ya müteşekkiriz.

1 Aydın Oy, "Halkiyat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA.)*, Cilt XV, İstanbul 1997, s. 367.

folkloru bir bilim dalı olarak üniversiteye dâhil edenlerin başında Mehmet Kaplan gelmektedir. Erzurum'da Atatürk Üniversitesi'nin kuruluşu sırasında rektör vekilliği yapan Kaplan, üniversitenin Türk Dili ve Edebiyatı müfredatına halk edebiyatınıda dahil etmiştir. Bu sayede bu sahada doktorasını yapan ilk akademik kadronun oluşmasına da vesile olmuştur. Kadronun içinde Umay Günay, Bilge Seyidoğlu, Fikret Türkmen, Saim Sakaoğlu gibi isimler vardır. Belirtilen bu kadronun yansımalarından biride hiç kuşkusuz bizim de üstünde durduğumuz "Köz" dergisidir.

Köz Dergisi

Erzurum Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Mediko-Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı tarafından ilk sayısı Ağustos 1979 yılında yayınlanmış olan Köz, üç ayda bir yayınlanan akademik folklor dergisidir. Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü adına sahibi Yaşar Günay, Genel Yayın Yönetmeni ise Metin Karadağ olup dergi Atatürk Üniversitesi Basımevi'nde basılmıştır.[2]

Kapağı renksiz ve resimsiz olup büyük puntolarla derginin adı ile derginin küçük çapta künyesine yer verilmiştir. Toplamda altı sayı neşredilmiş olan Köz'ün, sayfa sayıları eşit olmayıp her sayısında değişiklik göstermiştir.

Erzurum üzerine yapmış olduğu araştırmalarla tanıdığımız Prof. Dr. Zeki Başar, Köz Dergisi'nin çıkarılışıyla ilgili bazı önerilere ve dileklere yer verdiği **'Dergimiz Doğarken'** başlıklı yazısında, *"Mediko-Sosyal'ın yönetmeliğinde; folklor, müzik, tiyatro, spor, sağlık, dinlenme ve konaklama, kantin-kafeterya ve lokantalar gibi kuruluşlar ve müdürlükler vardır. Yapısı ve hizmet alanı böyle olan örgüt, döner sermaye esasına dayanmaktadır. Bu hale göre, onun bir (Dergi) çıkarması yadırganmayıp tersine olarak biçim, baskı ve içerik bakımından Atatürk Üniversitesini birçok yönleriyle verecek nitelikte bir organa sahip olması gerekli görülmelidir. Çıkarılması düşünülen ve yaşatılması temenni edilen, derginin karakteri ne olacaktır? Ağırbaşlı olması beklenen dergi, baştanbaşa folklor konularına mı ait olacak, yoksa bu konulara ağırlık vermekle mi yetinecektir? Biz, öncelikle son yılların anlayışı ve geniş anlamıyla folklora yer verilmesini tavsiye edecek ve bazı hatırlatmalar yapacağız. Açık anlamıyla folklor, halkın yaşayışında yer alan ilkel unsurların kuşaktan kuşağa geçerek sürüp gelen ve yazısız olan kültür izlerini ve uygarlık hatıralarını toplamaktadır. Bu bakımdan milletlerin kültür ve uygarlık tarihleri üzerinde çalışmak isteyenlerin,*

2 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ağustos 1979.

KÖZ

"Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Mediko - Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığının üç ayda bir çıkan yayın organıdır"

Sahibi :

Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü adına

Yaşar GÜNAY

Mediko - Sosyal Hizmetler Daire Başkanı

Atatürk Üniversitesi Basımevi — Erzurum, 1979

folklor konularına eğilmeleri âdeta kaçınılmaz görünmektedir."[3] ifadelerine yer vermektedir.

Derginin Genel Yayın Yönetmeni olan Metin Karadağ ise **'Sunuş'** başlıklı yazısında, derginin çıkarılış amacını şu sözlerle açıklamaktadır: *"Halkbilim ve halk edebiyatı konularında akademik çalışmalar yapılan ve bu dalların çeşitli verilerinin canlı olarak sürdürüldüğü yöremizde, bilimsel içerikli yayınların dışında herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Yozlaşmaya başladığı ve çeşitli tür örneklerinin ortadan kaybolduğu gözlenen "Âşıklık Geleneği"ni sürdürmek, folklorik ürünleri değerlendirebilmek, ancak süreli bir yayınla olanaklıdır. Mediko-Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı olarak, yönetmeliğimiz hükümleri doğrultusunda bir dergi çıkarmaya karar verdiğimizde, başlangıç noktamız, yukarıdaki gereklilik ve sorunlardı. Dergi çıkarma ve yaşatmadaki sorunlarımız, Türkiye genelinin de ötesinde yöresel teknik güçlükler, malzeme yokluğunu karşımıza çıkarmaktadır. Ancak Üniversitemiz Basımevi Müdürü Sayın Cafer Tekerli ve personelinin özverili çalışmalarına güvenerek yayın dünyasına merhaba diyoruz."*[4]

Belli bir yazı kadrosunun olmadığı dergide; **Prof. Dr. Zeki Başar, Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu, Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, Prof. Dr. Ensar Aslan, Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, Prof. Dr. Yavuz Akpınar** gibi Türk halkbilimi alanında önemli yere sahip akademisyenlerin isimlerine rastlanılmaktadır. Dergide, yine Kuzeydoğu Anadolu kültür coğrafyasıyla ilgili yapmış oldukları araştırmalarla tanıdığımız **Ahmet Ali Arslan, Mehmet Kardeş, Hikmet Dizdaroğlu, Nizamettin Ok, Lütfi Sezen, Sabahattin Bulut, Haşim Karpuz** gibi yazarların muhtelif sayılarda yayınladığı yazılara yer verilmiştir.

Derginin ilk iki sayısı, 'Erzurum I. Geleneksel Âşıklar Şenliği Özel Sayısı', 'Narman III. Sümmanî Şenlikleri Özel Sayısı' başlıkları adı altında 1979 yılının Ağustos ve Kasım aylarında yayımlanmıştır.

Yayınlanan yazılara geçilmeden önce, dönemin Atatürk Üniversitesi Rektörü Hurşit Ertuğrul'un, Erzurum I. Geleneksel Âşıklar Şenliği açılış konuşmasına yer verilmiştir. Konuşmasında ev sahibi olarak bulunduğu kürsüde bu anlamlı günün mahiyetini ve Erzurum'un düşman işgalinden kurtuluşunu kısa ifadelerle anlatmıştır.[5]

Derginin ilk sayısında yer alan başlangıç yazısı, Doç. Dr. Muhan Bali'nin "Erzurum ve Âşıklar Geleneği İçin Küçük Notlar" başlıklı değerlendirmesidir.

3 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ağustos 1979, s. 2.

4 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ağustos 1979, s. 10.

5 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ağustos 1979, s. 8-9.

Bali, bu sahadaki kanaatini, *"Kentlerde de insanlara benzer, çoğu kez aynı kaderi paylaşırlar. Birbirlerinden ayrılmaları zor, kopmaları imkânsızdır. Öyle kentler vardır ki, 'Haritada bir nokta" deyimi sanki onlar için söylenmiştir. Ne yapsanız olmaz, ne kadar uğraşsanız değişmez: Noktalardan çizgi, çizgilerden şekiller elde edemezsiniz."* cümleleriyle ifade etmiştir. İçinde bulunduğu topraklarının bu sahadaki farkındalığını ise, *"... Ama bizim Doğu Anadolu kentleri böyle değildir. Her birinin Türk Kültür Tarihinde, Malazgirt'ten beri yeri, şehirler içinde önemi vardır; Serhat Kars gibi, Dadaşlar diyarı Erzurum gibi, Âşıklar otağı Erzincan, Sivas gibi, demiryolu boyunca bir çizgi oluşturarak uzanırlar, ya da bu çizgi üzerinde kültürümüzün temel taşlarını sıralarlar."* duygularıyla aktarmıştır.[6]

Âşıklarla ilgili çeşitli ifadelere yer veren Bali, daha sonra "Şenliğe Katılan Âşıkların Özgeçmişleri" adlı bölümde, **"Ali Rahmanî, Behçet Mahir, Çağlayan (Memduh Kılıç Çağlayan), Gamgüder (Abdülkadir Kılıç), Gülhanî, Hüseyin Sümmanoğlu, İhsan Yavuzer, İsmet Namlı, Kul Gazi Kurt, Laçin Aladağlı, Mevlit (Mevlüt) İhsanî, Mustafa Ruhanî, Nusret Torunî, Yaşar Reyhanî, Erol Erganî, Vahittin Güryanî"** gibi halk ozanlarının kısa biyografilerine ve fotoğraflarına yer vermiştir.[7]

"Şenlikten Örnekler" bölümünü ise, şenliğin en genç ve en ihtiyar ozanlarından Ümmanî Can ve Güryanî karşılıklı *'Hoşgeldiniz!'* deyişleriyle başlatmıştır. Katılan tüm ozanlar, **Güzelleme, Hikâyeli Türkü, Atışma** ve **Şiirleriyle** şenliğe ayrı bir renk katmışlardır.[8]

Derginin son bölümlerine gelindiğinde "Muamma Karşılıklarından Seçmeler" başlığı adı altında Nusret Torunî ve Gamgüder'in, *'Aşk'* temalı muammasına ve yine aynı temalı Kul Gazi ve Erol Erganî'nin karşılıklı uzun muammasına yer verilmiştir.[9]

"Yılın 7 Şiiri Yarışmasına Katılan Şiirlerden Seçmeler" başlığıyla değerlendirilen şiirler ise, **Nusret Torunî, Mustafa Ruhanî, Mevlit (Mevlüt) İhsanî, Âşık Reyhanî, İsmet Namlı, Ümmanî Can, Gamgüder, Çağlayan** adlı âşıklarının eserleridir.[10]

İkinci sayıya gelindiğinde açılış konuşması yine birinci sayıda olduğu gibi Rektör Prof. Dr. Hurşit Ertuğrul'a aittir. III. Sümmanî Şenlikleri adı altında

6 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ağustos 1979, s. 13-14.

7 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ağustos 1979, s. 17-25.

8 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ağustos 1979, s. 26-63.

9 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ağustos 1979, s. 67-68.

10 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ağustos 1979, s. 71-79.

Atatürk Üniversitesi'nden Narman'daki şenliklere katılan ekip Rektör Prof. Dr. Hurşit Ertuğrul ile bir gezi molasında.

Erzurum'un Narman ilçesinde bir araya geldiklerini bildiren Ertuğrul, sözü o günün gerçek sahibi olan âşıklara bırakmıştır.[11]

Zeki Başar'ın "Ozan Kimdir?"[12], Ali Rahmanî'nin "Ozan"[13], Muhan Bali'nin "Sümmanî ve Zamanı"[14], Saim Sakaoğlu'nun "Sümmanî'nin Son Şiirlerinden Biri Üzerine"[15], Mehmet Kardeş'in "Geleneksel Üçüncü Sümmanî Şenlikleri"[16] ve Yusuf Ziya Öztürk'ün "Sümmanî'yi Anarken"[17] başlıklı yazıları daha önce 9 Haziran 1979'da Erzurum'un Narman ilçesinde düzenlenen şenlikte yapılan konuşmalar ve şiirlerden müteşekkildir.

Konuşma dâhilinde yer verilemeyen tek yazıda, Metin Karadağ "Sümmanî Hakkında Birkaç Söz" başlığı adı altında Âşık Sümmanî'nin kısa biyografisine yer vermiştir. Karadağ'a göre yapılan bu şenliğin isim babası Sümmanî, *"233*

11 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Kasım 1979, s. 1.

12 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Kasım 1979, s. 2-3.

13 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Kasım 1979, s. 6.

14 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Kasım 1979, s. 7-10.

15 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Kasım 1979, s. 11-16.

16 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Kasım 1979, s. 22-29.

17 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Kasım 1979, s. 30-33.

koşma, 24 semai, 14 türkü, 24 destan, 13 divani, 4 musammat, 20 gazel, 2 müstezat ile 5 hikâye" sahibidir.[18]

Şubat 1980 tarihinde üçüncü sayısı yayınlanan derginin başında Âşık Ali Rahmanî'nin, Köz Dergisi'ne yazmış olduğu altı kıtalık şiir yer almakta olup şiirin ilk kıtası şöyledir:

"Palandöken gibi, karlar eylesem,
Eriten bir güneş, köz erenim köz,
Yansam da köz olsam, dertli söylesem,
Yürüten bir güneş, göz erenim KÖZ."[19]

"Türk saz şiirinin, İslamlık öncesi çağlara ulaşan, uzun bir geçmişi vardır. Kamlar, baksılar, ozanlar dönemine uzanan bir tarih sürecidir bu. Bu süreçte yer alan yaratıcıların, İslamlık öncesiyle ilgili ürünleri yazıya geçmediğinden, ya da geçenler kaybolduğundan, bize dek gelmemiştir." şeklinde "Türk Saz Şiirinin Sorunları" başlıklı yazısına giriş yapan Hikmet Dizdaroğlu, birçok edebî ürünün yazıya geçirilmemesinden dolayı unutulduğunu dile getirdiği gibi saz şairleri olan âşıkların ise sözlü halk ürünlerini yaşatan kişiler olduğunu belirtmiştir.[20]

Dr. Zeki Çıkman'ın kalem aldığı "Nazar Değme ve Tedavi Usulleri" başlıklı yazıda, halk arasındaki nazar inancına ve nazarın giderilmesine yönelik tedavi usullerine yer vermiştir.[21]

"Türk Bilmecelerinde Soru Kalıplaşması ve Kalıp Sorular" başlığı altında, sorulan bilmece sorusu harfi harfine aynı ama cevaplarında farklılık olan bilmeceler üzerinde duran Prof. Dr. Saim Sakaoğlu, birçok bilmece örneğini ele alarak, konuya açıklama getirmiştir.[22]

Bir diğer önemli yazıda, halk hikâyeleri ve masallarıyla ilgili yapmış olduğu çalışmalarıyla tanıdığımız rahmetli Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu, "Çıldırlı Âşık Şenlik'in Salman Bey ile Turnatel Hanım Hikâyesinde Masal Motifleri" başlıklı yazısında 'Salman Bey ile Turnatel Hanım' hikâyesindeki motifleri ele alamıştır.[23]

18 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Kasım 1979, s. 17-21.
19 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Şubat 1980, s. 1.
20 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Şubat 1980, s. 2-18.
21 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Şubat 1980, s. 19-27.
22 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Şubat 1980, s. 29-48.
23 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Şubat 1980, s. 49-51.

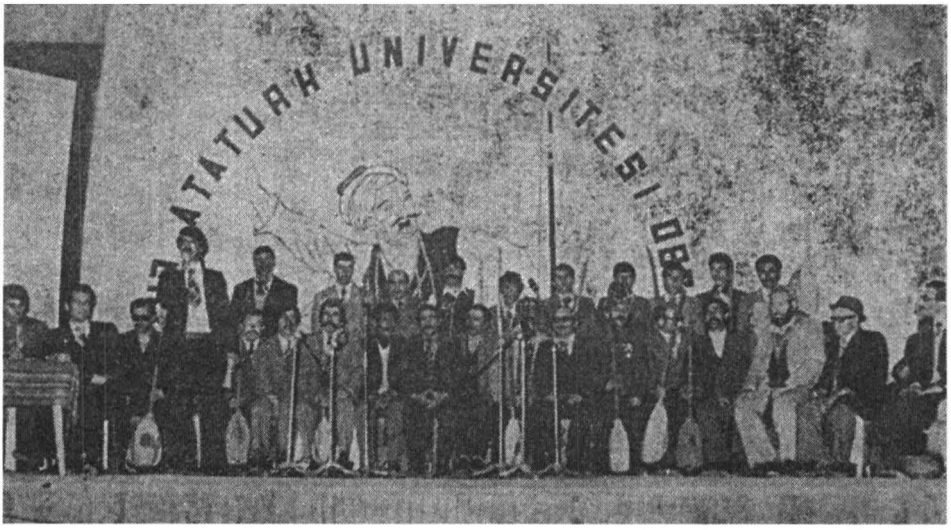

Şenliğe katılan Âşıklar toplu halde.

Prof. Dr. Ensar Aslan, "Doğu Anadolu'da Söylenen Âşık Makamları Üzerinde Bir Araştırma" başlığını taşıyan yazısında, makamları; Divanî Makamlar, Yanık ve Uzun Makamlar, Güzelleme ve Hareketli Makamlar adıyla üç sınıfa ayırmıştır. *"Makam, âşığın sanatının bölünmez bir parçasıdır. Âşık geleneği yaşarsa, makamda yaşar. Âşık kaybolursa, makamda onunla birlikte toprağa gömülür."* şeklinde ifadede bulunan Aslan, bu makamlarla ilgili şimdiye kadar hiçbir çalışmanın yapılmadığını da üzüntüyle bildirmiştir.[24]

Uzun yıllar Erzurum folkloruna hizmet eden merhum Sebahattin Bulut, "Köz'de Mizah" başlıklı yazısında Erzurum yöresinde yaşanmış mizahî yönü ağır basan fıkra tarzı halk edebiyatı ürünlerine yer vermiştir.[25]

"Bazı isimlerin incelenmesi gerek dilcilik, gerekse tarihî-etnografik ve mitolojik bakımdan ilgi çekicidir." sözleriyle başlayan "Bazı Abidelerde ve Halk Edebiyatı Numunelerinde Ad Koyma Âdetinin Kalıntıları Hakkında Mülahazalar" başlıklı yazıda Yavuz Akpınar, Azerbaycan Türklerinden Prof. Dr. Mirali Seyidof'un değerlendirme yazısını günümüz Türkçesi'ne çevirerek Köz'le paylaşmıştır.[26]

24 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Şubat 1980, s. 52-57.

25 *Köz Dergisi*. Cilt 1, Sayı 3, Şubat 1980, s. 58-64.

26 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Şubat 1980, s. 65-69.

Timur Bulut imzasını taşıyan "Âşık Nihanî (Mustafa Gedik)" adlı yazıda, âşığın hayat hikâyesi işlenerek, şiirlerinden ve atışmalarından da örnekler verilmiştir.[27] Dergide yer alan bir diğer önemli biyografi ise; Metin Karadağ tarafından, "Halk Edebiyatı Ummanına Bir Damla" başlıklı yazıda yer verilmiştir. Bu biyografi Âşık Kaderî (Necati Güler) adlı âşığa aittir.[28] Yine Ahmet Ali Aslan'ın kaleme aldığı "Baba Kafkaslı" başlıklı yazıda, Kars'ın Arpaçay ilçesi Sosgert köyünden olan İbrahim Aslan'ın bazı atışmaları ile şiir örnekleri sunulmuştur.[29]

II. Geleneksel Âşıklar Şenliği Özel Sayısı adı altında dördüncü sayısı yayınlanan Köz, açılış konuşmasında yine önceki sayılarda olduğu gibi Rektör Prof. Dr. Hurşit Ertuğrul'a yer vermiştir.[30]

3-5 Nisan 1980 tarihinde gerçekleşen II. Geleneksel Âşıklar Şenliği'nin yankılarının anlatıldığı, "Erzurum II. Geleneksel Âşıklar Şenliği" başlıklı değerlendirme yazısında, "*Hazırlıklar, sırasında konu ile ilgili çeşitli kişi ve kuramlara çağrı yapılarak. Âşıklık geleneğinin bilimsel yönlerinin de ele alınmasıyla, şenliğe akademik bir hüviyet kazandırılmasına çalışıldı. Ancak çeşitli nedenlerle bu amaç yıl gerçekleştirilemedi. Ayrıca, özellikle Edebiyat dergilerinin konuya arzulanan ilginin gösterilmemesi üzüntü verici olmuştur. Öte yandan köy panayırlarını ekrana getirmekle halka yaklaştığını, kanıtlamak isteyen TRT'nin de iki ay önceden çağrı yapıldığı halde, konuya yaklaşımı (Haber servisleri dışında) olumsuz olmuştur.*" [4] şeklinde olumlu ve olumsuz düşüncelerden de söz edilmiştir.[31]

II. Geleneksel Âşıklar Şenliği'nde, 'Atışma', 'Güzelleme', 'Tecnis', 'Taşlama', 'Dudakdeğmez', 'Koçaklama' dallarında çeşitli ödüller verilmiş, bu ödüllerin kimlere verildiği de listelenmiştir.[32] Ödülleri kazanan âşıkların değişik formdaki şiirlerine ve biyografileri de dergide yer bulmuştur.[33]

Bahse konu değerlendirmelerden farklı olarak, Köz bu sayısında ayrı bir bölüme daha yer vermiştir. "Üniversiteden Haberler" adlı bu köşede, "Türkiye İlk Kez Bir Üniversitenin Ağrı Dağı Tırmanışı" başlığı, ilk haber konusu olmuştur. 22-26 Ağustos tarihleri arasında Doğubayazıt'ın Topçatan köyünde gerçekleşen gezinin mahiyeti: "*1980 Zafer Haftası dolayısıyla, Türkiye'de ilkkez bir Üniversi-*

27 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Şubat 1980, s. 70-73.

28 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Şubat 1980, s. 74-78.

29 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, Şubat 1980, s. 78-83.

30 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4, Mayıs 1980, s. 1-2.

31 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4, Mayıs 1980, s. 3-4.

32 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4, Mayıs 1980, s. 5.

33 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4, Mayıs 1980, s. 6-104.

te tarafından Ağrı Dağı'nın 5165 metrelik doruğuna bir tırmanış gerçekleştirildi. Dört kişiden oluşan ekibin başkanlık ve rehberliğini Dağcılık Federasyonu'nun tecrübeli öğretmenlerinden ve Atatürk Üniversitesi Spor Müdürü Alaattin Karaca yürüttü. Diğer dağcı Ziya Mengenecioğlu da, deneyimli bir sporcu. Öteki iki dağcı Metin Karadağ ile Fahri Akçay ise ilk kez gerçek bir dağ tırmanışında bulunuyorlardı." [4] cümleleriyle ifade edilmiştir.[34]

Derginin beşinci sayısında ilk yazı Bilge Seyidoğlu'na ait olup "İki Gezgin Efsane Tahlili" başlığını taşımaktadır. Sapanca Gölü ile Ayabastı efsanelerinin hikâyesinin verilmesinin ardından efsanelerdeki motiflerin tahlilleri yapılmıştır.[35]

M. Fahrettin Kırzıoğlu, "Erzurumlu Şair Mehmed Şerîfi ve "Pend-ı Gülistân'ı" başlıklı yazısında, aslen Artvin-Yusufeli ilçesinden olup 1768 yılında Erzurum'da doğan Mehmed Şerîfi Efendi'nin hayatını anlattığı gibi her sayfası 19 beyitli olup 40 cüz (forma) halinde, toplamda 400 yaprak olan "Pend-ı Gülistân'ı Şerif" adlı kitabı tanıtmış ve kitapta yer alan beyitlerden örnekler vermiştir.[36]

1890 yılında Erzurum'un Hasankale ilçesinin Arpaçayır köyünde dünyaya gelen hafız ve şair Halil Efendizade Hafız Mustafa'nın hayat hikâyesini anlatan İbrahim Aslanoğlu, "Hafızî" adını verdiği yazısında şairin bazı şiirlerinden örnekler vermiştir.[37]

"Âşık İrfanî" başlıklı bir yazı kaleme alan Ensar Aslan, Çıldır'ın Kunduzhev köyünde dünyaya gelen 18. yüzyıl şairlerinden olan İrfanî Hoca'nın hayatına yer vermiş ve Çıldırlı Âşık Şeref Taşlıova'dan derlediği, İrfanî'ye ait bir hikâyeyi yazısında işlemiştir.[38]

"Göç halinden kurtarıp, yerleşik bir duruma geçen Türkler, türlü savaşlar yapmışlar ve bu savaşlarda büyük kahramanlıklar göstermişler, toprak sevgisi, vatan sevgisi üstünlük kazanmaya başlamıştır. Savaşlarda kahramanlık ve mertlik örneklen veren Türklerde, bu özellikler, artık bir sembol haline gelmiştir. İşte bu mertlik ve kahramanlık bar oyunlarına da girmiştir. Barların tetkikinden de anlaşılacağı üzere Totemizm'in etkisi dışındaki barlarda bu duyguları görmekteyiz." şeklindeki ifadelerle bar oyununun, kahramanlık ve mertlik sembolü olduğunu, "Barın Tarihçesi ve Gelişme Safhası" yazısında anlatmaya çalışan İsmail

34 *Köz Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4, Mayıs 1980, s. 105-114.

35 *Köz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5, Ağustos 1980, s. 1-2.

36 *Köz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5, Ağustos 1980, s. 3-18.

37 *Köz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5, Ağustos 1980, s. 19-22.

38 *Köz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5, Ağustos 1980, s. 23-34.

Taş, barın Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan serüvenini de tarihsel boyutuyla ele almıştır.[39]

Metin Karadağ, "Türk Saz Şairlerinde Hikâye Türkülerinin Teknikleri" başlıklı yazısında, bu alandaki türkülerin mahiyeti itibariyle halk edebiyatı içerisinde bulundukları yeri ve kendilerine ait müşahhas teknikleri bildirmiş, *"Türk saz şiirleri hikâyelerinin türküleri, yapılış biçimine göre ezbercilik ve serbest yapımdan oluşan iki teknikle sürdürülmektedir. Türküler orijinal olarak yazılmış, sonra sözlü geleneğe nakledilmişlerdir. Öte yandan bir âşığın hikâye anlatırken yazılı bir metin yardımı olmaksızın unutulan dize, dörtlük ve hatta türküyü yeniden besteleyebildiği çokça görülen bir olgudur. Ancak, kelime kelime ezberlenerek tekrarlanmış olan sabit bir metin fikri de oldukça yaygındır. 'Usta malı' diye adlandırılan âşık hikâyesi türküleri bu kategoridendir."* şeklindeki ifadelerine de yer vermiştir.[40]

Mehmet Kardeş, "Sümmânî Üstüne" başlıklı yazısında, âşığın hayatıyla ve sanatıyla ilgili o güne yayınlanan makale ve kitapları değerlendirerek, küçük çapta bir bibliyografya denemesi yapmıştır.[41]

Kasım 1980'de son sayısını yayınlayan Köz, altıncı sayısıyla okuyucularıyla son kez buluşmuştur. Bilge Seyidoğlu "İki Gezgin Efsanenin Karşılaştırılması" konulu değerlendirmesinde, efsane ve masalların ilişkilerini, *"Burada efsane kelimesi ile İngilizler'in legend, Alman ve İskandinavyalılar'ın sagen, sagn veya sâgen dedikleri şeyi anlıyoruz. Efsanelerle, masallar arasında birçok benzer unsurlar vardır. Efsanelerin her biri halk inanışına dayanan, bazen olağanüstü unsurlar ihtiva eden birer küçük masal görünümündedir. Aralarındaki temel fark şudur: Masal, olağanüstü ve hayali oluşun kendisi, legend- efsane ise: Halkın inanışına göre gerçekten olmuş bir olayın kendisidir. Bu temel farktan sonra efsanelerin masallardan daha kısa, bir iki motif ihtiva eden kısa masallar olduğunu ve masallar gibi olağanüstü motifler ihtiva ettiklerini ilâve edebiliriz. Masallar tasnif edilirken muhtevalarına göre gruplara ayrılırlar. Efsaneler ise ihtiva ettikleri inanışların çeşitliliğine göre gruplandırılırlar. Devler, periler, hayaletlerle ilgili efsaneler gibi."* cümleleriyle değerlendirmiştir.[42]

Saim Sakaoğlu, "Meşhur Köroğlu Hikâyesi" olarak naklettiği İ. Kunoş'a ait derlemenin önemini, *"İlk defa, bir diplomat olan A. Chodzko tarafından İran'da derlenen ve 1841 yılında Londra'da Specimens of the Popular Poetry of Per-*

39 *Köz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5, Ağustos 1980, s. 35-38.

40 *Köz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5, Ağustos 1980, s. 39-46.

41 *Köz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5, Ağustos 1980, s. 47-52.

42 *Köz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 6, s. 1-2.

sia adıyla İngilizce'ye tercüme edilen destan, o yıllarda gereken ilgiyi görmüş, Tiflis'te 1856'da S. S. Penn tarafından Köroğlı adıyla, Rus diliyle de neşredilmiştir. İ. Kunoş, Türk halk edebiyatı sahasında pek çok eser veren müsteşriklerin başında gelmektedir. O, masaldan bilmeceye, halk hikâyesinden maniye, Nasreddin Hoca'dan Karagöz'e kadar çok değişik konular üzerinde durmuş, incelemelerinin yanında bol bol metin neşretmiştir. Bu hususiyetiyle onu unutmamız mümkün değildir. Biz, aşağıda, onun pek değerli derlemelerinden birini, elimizdeki en eski ikinci Köroğlu derlemesinin Anadolu ağızlarından aktarılmış şeklini vereceğiz." cümleleriyle ifade etmiş ve mezkûr hikâyeye 25 sayfa yer ayırmıştır.[43]

Lütfi Sezen, "Erzurum Köylerinde Konaklar" adını verdiği çalışmasında, dünden bugüne en değerli yerleşim birimlerimizden olan konakların, genel değerlendirmesini yapmıştır. Sezen yazısında, "*Konakların sayısı köylerin dağlık ve ovalık olmasına göre değişmekte idi. Ovalık köylerde konaklar daha gösterişli, çoğu zaman bir oda ile yetinilmemekte idi. Genellikle iki veya daha fazla odalı yapılmakta idi. Bu köyler, gelir ve görenek yönünden de daha gelişmişti. Buna karşılık; dağ köylerinde konak sayısı daha kabarık ve oda sayısı genellikle tekti. Bununla beraber misafire daha sıcak bir ilgi duyulurdu. Bu gelenek dağ köylerimizde günümüzde de aynen devam etmektedir. Fakat ova köylerinde misafir odalarının sayısı büyük ölçüde azalmıştır. Özellikle; ana yollara yakın köylerden tamamen kalktığı görülmektedir. Bu da gösteriyor ki; ulaşımın kolaylaşması tekniğin gelişmesi, radyo ve televizyon gibi yayın organlarının her evde bulunması konaklara olan ilgiyi azaltmaktadır. Konaklar; geçmişte her şeyden önce bir ihtiyaç olarak görev yapıyordu. Birinci görevi; atla, deve ile, öküzle veya yaya olarak yolculuk yapanların bir barınma yeri olması, ikinci görevi ise; senenin çoğu kış olan Erzurum bölgesinde köyde yaşayanların bir araya gelip konuştuğu dertleştiği vakit geçirdiği yer olmasıydı.*" şeklindeki açıklamalara yer vermiştir.[44]

Nizamettin Onk, "Aras Boyu Âşıklarımızdan Gögçeli Âşık Mustafa (1830-1912)" adlı yazısında Âşık Mustafa'nın geniş biyografisine yer verirken[45], İsmail Taş, "Türk Halk Oyunlarının Çıkış Nedenleri ve Erzurum Barları" yazısında halk oyunlarının doğuş ve gelişim süreçlerinden bahsetmiştir.[46]

43 *Köz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 6, s. 3-28.

44 Köz Dergisi, Cilt 2, Sayı 6, s. 30-33.

45 *Köz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 6, s. 35-43.

46 *Köz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 6, s. 46-48.

Âşık Mevlit İhsanî'nin "Akşamlar"[47] Âşık Mehmet Gülhanî'nin "Yol Sarı"[48], Âşık İlhami Demir'in "Benim Ağladığım Kadar"[49] ile "Su Gibi"[50] adlı şiirler derginin değişik sayfalarında yer almıştır.

Haşim Karpuz'un "Eski Erzurum Evlerinde Tandırevi" [51] adlı sanat tarihi çalışması ve Mehmet Kardeş'in "Tortum Folkloru Üzerine"[52] adlı yazılarının ardından Atatürk Üniversitesi'nde bazı haberler derginin son sayfasında yerini almıştır.[53]

KÖZ DERGİSİ BİBLİYOGRAFYASI

Cilt 1, Sayı 1 (Ağustos 1979)

Zeki Başar, **"Dergimiz Doğarken"**, s. 1-5.
"1959-1979 Yılları Arası Üniversitemiz Yayınlarını Gösterir", s. 6.
"Atatürk Üniversitesi Öğretim Üye ve Yardımcıları Gösterir", s. 7.
Hurşit Ertuğrul, **"18 Mart 1979 Günü Âşıklar Şenliği Açış Konuşması"**, s. 8-9.
Metin Karadağ, **"Sunuş"**, s. 10.
"Âşıklar Şenliği", s.11.
"I. Geleneksel Erzurum Âşıklar Şenliği Ödülleri", s. 12.
Muhan Bali, **"Erzurum ve Âşıklar Şenliği İçin Küçük Notlar"**, s. 13-14.
"Şenliğe Katılan Âşıkların Kısa Özgeçmişleri", s. 15-23.
"Fotoğraflar", s. 24-25.
"Şenlikten Örnekler", s. 26-63.
"Muamma Karşılıklarından Seçmeler", s. 65-68.
"Yılın 7 Şiiri Yarışmasına Katılan Şiirlerden Seçmeler", s. 69-79.

Cilt 1, Sayı 2 (Kasım 1979)

Hurşit Ertuğrul, **"Sümmanî Şenliklerindeki Açış Konuşması"**, s. 1.
Zeki Başar, **"Ozan Kimdir?"**, s. 2-3.

47 *Köz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 6, s. 30.
48 *Köz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 6, s. 34.
49 *Köz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 6, s. 44.
50 *Köz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 6, s. 45.
51 *Köz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 6, s. 49-53.
52 *Köz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 6, s. 54-65.
53 *Köz Dergisi*, Cilt 2, Sayı 6, s. 66-78.

"Fotoğraflar", s. 4-5.
Âşık Ali Rahmani, **"Ozan"**, s. 6.
Muhan Bali, **"Sümmanî ve Zamanı"**, s. 7-10.
Saim Sakaoğlu, **"Sümmanî'nin Son Şiirlerinden Biri Üzerine"**, s. 11-16.
Metin Karadağ, **"Sümmanî Hakkında Birkaç Söz"**, s. 17-21.
Mehmet Kardeş, **"Geleneksel Üçünü Sümmanî Şenlikleri"**, s. 22-29.
Yusuf Ziya Öztürk, **"Sümmanî'yi Anarken"**, s. 30-33.
Toruni, **"Hoş Geldiniz Deyişlerinden Bir Örnek"**, s. 34.
Nusret Toruni; Ali Rahmani, **"Atışma"**, s. 35-38.
Mustafa Ruhani; Nusret Toruni, **"Atışma"**, s. 39-41.
İhsan Yavuzer; Hüseyin Sümmanoğlu, **"Atışma"**, s. 42.
Mustafa Ruhani; Hüseyin Sümmanoğlu, **"Atışma"**, s. 43-44.
"Hasankaleli İbrahim Hakkı'yı Anma Törenleri Yapıldı", s. 45.

Cilt 1, Sayı 3 (Şubat 1980)

Âşık Ali Rahmani, **"Köz"**, s. 1.
Hikmet Dizdaroğlu, **"Türk Saz Şiirinin Sorunları"**, s. 2-18.
Zeki Çıkman, **"Nazar Değme ve Tedavi Usulleri"**, s. 19-27.
Saim Sakaoğlu, **"Türk Bilmecelerinde Soru Kalıplaşması ve Kalıp Sorular (XX)"**, s. 29-48.
Bilgi Seyidoğlu, **"Çıldırlı Âşık Şenlik'in Salman Bey ile Turnatel Hanım Hikâyesinde Masal Motifleri"**, s. 49-51.
Ensar Aslan, **"Doğu Anadolu Söylenen Âşık Makamları Üzerinde Bir Araştırma"**, s. 52-58.
Sebahattin Bulut, **"Köz'de Mizah"**, s. 58-64.
Mirali Seyidof (Aktaran: Yavuz Akpınar), **"Bazı Abidelerde ve Halk Edebiyatı Nümunelerinde Ad Koyma Âdetinin Kalıntıları Hakkında Mülahazalar"**, s. 65-69.
Timur Bulut, **"Âşık Nihanî (Mustafa Gedik)"**, s. 70-73.
Metin Karadağ, **"Halk Edebiyatı Ummanına Bir Damla"**, s. 74-78.
Ahmet Ali Arslan, **"Baba Kafkaslı"**, s. 78-83.

Cilt 1, Sayı 4 (Mayıs 1980)

Hurşit Ertuğrul, **"II. Âşıklar Şenliğini Açış Konuşması"**, s. 1-2.
"Erzurum II. Geleneksel Âşıklar Şenliği", s. 3-5.
"Âşıkların Özgeçmişleri", s. 6-8.
"Yarışma Dalları Hakkında Kısa Bilgiler", s. 9-10.

Ergani, **"Koçaklamalar"**, s. 11-13.

H. Sümmanoğlu; M. İhsanî; N. Toruni, **"Dudakdeğmezler"**, s. 14-16.

N. Çırağı; Y. Reyhani; D. Sularî; M. İhsani, Ümmani Can; Ali Rahmani; S. Selimi; F. Çerkezoğlu; M. Ruhani, **"Güzellemeler"**, s. 17-32.

Yaşar Reyhani; İ. Demir; M. Ruhani; Z. Divani; S. Selimi; H. Sümmanîoğlu, **"Taşlamalar"**, s. 33-48.

İ. Demir; Ali Rahmani, **"Tecnis"**, s. 49-50.

İ. Demir; Y. Reyhani, N. Merami; F. Çerkezoğlu; M. İhsanî; M. Ruhani; S. Selimi; A. Poyrazoğlu; N. Toruni; N. Çırağı; İ. Yavuzer; R. Sağlam; F. Pervani; M. Gülhani; Z. Divani; D. Sulari; H. Sümmanoğlu, **"Atışmalar"**, s. 51-101.

N. Toruni, **"Kapanış Deyişi"**, s. 102.

Metin Karadağ, **"II. Geleneksel Âşıklar Şenliğine Asılan Muamma"**, s. 103-104.

"Üniversite'den Haberler", s. 105-114.

Cilt 2, Sayı 5 (Ağustos 1980)

Bilge Seyidoğlu, **"İki Gezgin Efsane Tahlili"**, s. 1-2.

M. Fahreddin Kırzıoğlu, **"Erzurumlu Şair Mehmed Şerîfi ve Pend-ı Gülistân'ı"**, s. 3-18.

İbrahim Aslanoğlu, **"Hafızî"**, s. 19-22.

Ensar Aslan, **"Âşık İrfânî"**, s. 23-34.

İsmail Taş, **"Barın Tarihçesi ve Gelişme Sahnesi"**, s. 35-38.

Metin Karadağ, **"Türk Saz Şairlerinde Hikâye Türkülerinin Teknikleri"**, s. 39-46.

Mehmet Kardeş, **"Sümmâni Üstüne"**, s. 47-51.

"Sümmâni'nin Vasiyeti", s. 52.

"Değerli Okurlarımız", s. 53.

Zeki Başar, **"İnançlar ve Uygulamalarla İlgili Anket"**, s. 54-58.

Sabahattin Bulut, "Geleneksel Halk Tiyatrosu", s. 59-74.

Cilt 2, Sayı 6 (Kasım 1980)

Bilge Seyidoğlu, **"İki Gezgin Efsanenin Karşılaştırılması"**, s. 1-2.

Saim Sakaoğlu, **"Meşhur Köroğlu'nun Hikâyesi"**, s. 3-28.

Âşık Mevlit İhsanî, **"Akşamlar"**, s. 29.

Lütfi Sezen, **"Erzurum Köylerinde Konaklar"**, s. 30-33.

Âşık Mehmet Gülhanî, **"Yol Sarı"**, s. 34.

Nizamettin Ok, **"Aras Boyu Âşıklarımızdan Göğçeli Âşık Musa (1830-1912)"**, s. 35-43.
Âşık İlhami Demir, **"Benim Anladığım Kadar"**, s. 44.
Âşık İlhami Demir, **"Su Gibi"**, s. 45.
İsmail Taş, **"Türk Halk Oyunlarının Çıkış Nedenleri ve Erzurum Barları"**, s. 46-48.
Haşim Karpuz, **"Eski Erzurum Evlerinde Tandırevi"**, s. 49-53.
Mehmet Kardeş, "Tortum Folkloru Üzerine", s. 54-65.
"Üniversiteden Haberler", s. 66-78.

Cüneyd OKAY*

AKŞEHİR HALKEVİ DERGİSİ: *SULTANDAĞI*

Dönemin kültürel, siyasal astmosferi hakkında bilgiler veren Halkevi dergilerinin bir özelliği de yerel bakış açısını yansıtmalarıdır. Bu bağlamda özellikle ilçe halkevlerinin yayımladığı dergiler ön plana çıkar. Bunlardan biri de Akşehir Halkevi'nin yayın organı olan *Sultandağı*'dır. Genellikle tek parti döneminde yayın hayatına başlayan ve bu tek partinin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin desteğiyle ayakta duran halkevi dergilerinin sayıca çok küçük bir kısmı da, çok partili hayata geçtikten sonra yayın hayatına atılmışlardır. 1946'dan sonra birbiri ardına kapanan bu dergilere tamamen zıt bir örnek teşkil eden Akşehir Halkevi dergisi *Sultandağı* olmuştur. 1950 seçimlerine çok kısa bir süre kala 1 Mart 1950'de yayına başlayan *Sultandağı* bu bakımdan dikkate değerdir. Sahibi Dr. Oğuz Uşaklıgil ve Yazı işleri sorumlusu Muammer Karabağlı olan, adresi 'Halkevi Yayın Bürosu/Akşehir" olarak verilen ve nüshası 50 kuruşa satılan derginin isminin seçilmesi ve çıkış amacı – dönemin ünlü hukuçusu, Akşehir'de hâkimlik yapan ve mahkemelerin Anayasa'ya uygunluk denetimi yapma fikrini ortaya atan, Mecelle dahil değişik konularda eserler veren- Refik Gür tarafından kaleme alınan yazıda açıklanmış:

"Sırtına Sultandağları'nın yeşil kadifesini giyinen Akşehrimizin Halkevi tarafından çıkarılan dergiye bu adın verilmesi yerinde bir buluş olmuştur. Akşehir'in dünya çapında şöhretli bir de Hocası vardır. Onun adını da bu dergiye vermek mümkün idi(.) Toroslara çaprazvari uzanan başları mor heybetli sıradağların adını Selçuk devrinden aldığı anlaşılmaktadır(.) Panoramik görünüş yönünden Uludağ ile Bursa arasındaki manzara kadar benzerlik gösteren Sultandağı'nın Akşehir'le teşkil ettiği hususuiyeti ve kaynaşması bundandır."[1] Refik Gür yazının devamında "âteşin inkılapçı, koyu milliyetçi, temiz ve samimi bir ülkü adamı" olarak tarif ettiği Mahmut Esat Bozkurt'un Akşehir'e geldiği sırada dağların ismini sorduğu ve aldığı Sultandağları cevabı karşısında "feveran" ederek "Hayır! Milletin Dağları" nitelemesi yaptığını ifade eder. Ancak kendisi bu görüşte değildir. "Sultandağı, Anadolu'da Türklüğün yerleşmesi yönünden belki de eski Türk yurdundaki meşhur Tanrı Dağı kadar Türk tarihinde sembolize olmaya layık, Türk milletine ait şerefli ve ihtişamlı bir maziyi resmeder".

Derginin yazarları arasında daha sonra Akşehir ve Konya'nın ileri gelenleri arasında da yer alacak olan Zekai Baloğlu, Suad Abanazır, Feyzi Halıcı gibi isimler de yer alıyor. Mehmet Önder, Oğuz Uşaklıgil, Muammer Karabağlı, İlhan Geçitli, Metin Halıcı, Refet Kocabekir gibi yine ileride değişik alanlarda şöhret olacak isimler derginin sürekli yazarları arasında yer alıyor.

Sayfalarının bir kısmını *Varlık* ve *Yeni Adam* gibi diğer süreli yayınlardan hikaye ve şiir, *Son Posta* gibi gazetelerden makale alıntıları ile dolduran *Sultandağı*'nda tek partili dönemde görülen rejime bağlılık yazıları yer almadığı gibi herhangi bir politik görüşe de rastlanmamaktadır. Bu çerçevede dergiyi künyesinde yer aldığı gibi "Fikir-Sanat-Edebiyat" dergisi olarak nitelemek mümkündür.

Mecmuanın kapak resimleri ise şu şekilde sıralanabilir. İlk sayı Müslim Gökçek'in "Gelecekte Nasrettin Hoca Türbesi", ikinci sayı Samime Dursun'un "Akşehir Gölü'nde Balıkçılar", üçüncü sayı ise yine Samime Dursunun "Akşehir'de Düğün" çalışmları. Sultandağı'nda yer alan reklamlar ise Akşehir Bankası Türk Anonim Şirketi ve Güven Sigorta.

İlk sayıdan itibaren "Sultandağı senin dergindir, abone ol, abone bul"talebini dile getiren derginin yayın hayatının üçüncü sayısının çıktığı ay içinde yapılan 14 Mayıs 1950'deki seçimlerle beraber sona erdiği anlaşılmaktadır.

1 A. Refik Gür, "Sultandağı", *Sultandağı*, N:1, 1 Mart 1950, s:1

Sultandağı

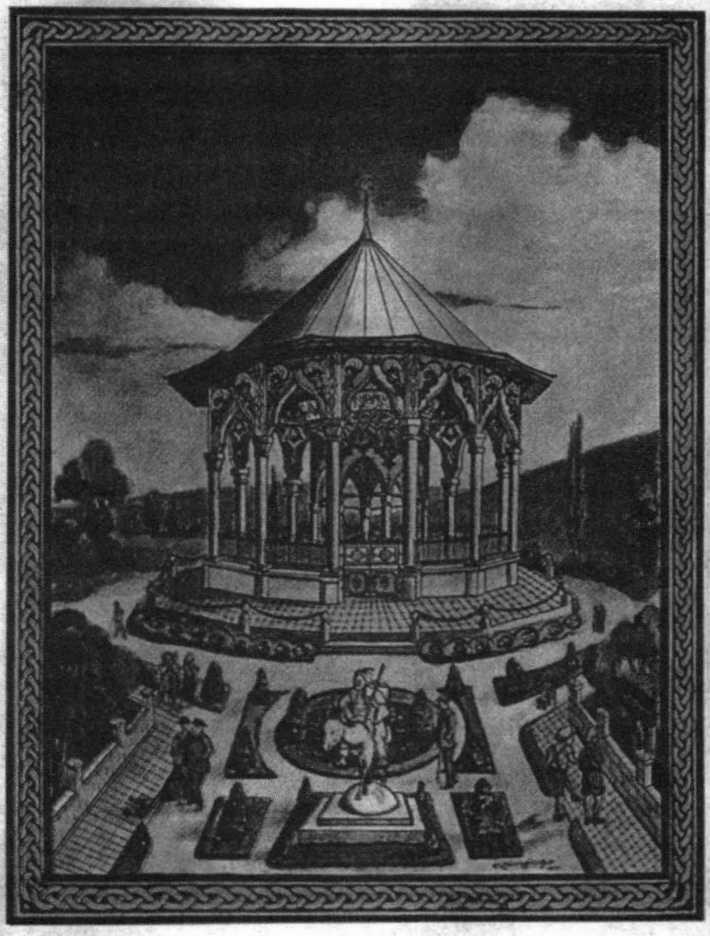

Akşehir Halkevi Dergisi

Sayı : 1 | 50 kr. | 1 MART 1950

N: 1 • 1 Mart 1950

A. Refik Gür, "Sultandağı", ss:1-2
M. Goldsmith(çeviren:Oğuz Uşaklıgil), "İlim ve Aklıselim", ss:2-3
Ahmet Zeki Akıncı, "Stefan Zweig'ı Okurken", s:4
Zekai Baloğlu, "Musikimiz ve Bugünkü Durumu", ss:5-7
Cemal Battal, "Günaydın!", s:5
"Nasrettin Hoca ve Halide Edip", s:7
Oğuz Uşaklıgil, "Nişanlıyı Düşünmek", s:8
Fargue, "Bir Korku", s:9
Muammer Karabağlı, "Bir Bulut Geçti", s:9
Ahmet Zeki Akıncı, "Nasrettin Hoca ve Bir Hizmet", s: 10
Detta Angbiviel(çeviren: Oğuz Uşaklılgil), "Sevmek", s:11
"Özdeyişler", s:11
Fazıl Hüsnü Dağlarca, "Kızılırmak Kıyıları", s:12
Halim Yağcıoğlu, "Halk Türküsü", s:12
Muammer Karabağlı, "Gün Akşamların Rengini Alınca", ss:13-14
"Sütünlar Arasından", ss: 14-15
Oğuz Uşaklıgil, "Bir Çiçek Hikayesi", s:16

N: 2 • 1 Nisan 1950

Sultandağı "Hocamıza Dair", ss:1-3
Behçet Kemal Çağlar, "Battal Gazi", s:1
Haluk Nihat Pepeyi, "Malazgirt Destanı", s:2
Oğuz Uşaklıgil, "Kim Tegafül Ediyor", ss:3-4
Celalettin Kişmir, "Sokak Adam", ss:4-5
Emin Ülgener, "Bir Kuş Uçtu Ağaçtan", s:5
Nihad Ak, "Akşehir'in Örf ve Âdetleri", ss:6-7
Ahmet Zeki Akıncı, "Dua", s:6
A.Refik Gür, "Hoca ve Esprisinin Menşurundan Işıklar", s:8
Muammer Karabağlı, "Bu Gözler Başka Türlü Bakmalı", s:8
Oğuz Uşaklıgil, "İnsanlar da Mevsimler Gibi", s:9
Suad Abanazır, "Bilir miyim", s:9
A. Rıza Ülgen, "Bizde Çocuk Edebiyatı", s:10
Muvaffak Sami Onat, Bir Bulut Geçti", s:11
A. Refik Gür, "Kültür Ustası Öğretmen", ss:11-12
Cemal Battal, "Yeniden", s:11
A.Şinasi Gençan, "Davet", s:12
"Akşehir'in Dili", s:13
Metin Halıcı, "Patika Yol", s:14
Mehmet Önder, "Tarih Boyunca Konya Kütüphanesi", s:15
"Mukaddes Sürüm", s:16
İ.Hakkı Baltacıoğlu, "Türkçe Bilmiyoruz", s:16

N: 3 • 1 Mayıs 1950

Sultandağı, "Millî Destan Meselesi", ss:1-2
Şüküfe Nihal, "Mezat", s:1
Haluk Nihat Pepeyi, "Malazgirt Destanı'ndan: Kamu Ervah Yoldadır", s:2
Semahat Pusat, "Aristo'ya Göre Saadet ve Fazilet", s:5-6
Muvaffak Sami Onat, "Kitaplar: Kekik Kokusu", s:4
Oğuz Uşaklıgil, "Baharda Düşünceler", s:5
Feyzi Halıcı, "Sultan Dağları", s:5
A. Refik Gür, "Hoca ve Esprisinin Menşurundan Işıklar", s:6
Sabih Şendil, "Yar", s:6
Metin Halıcı, "Garipseyiş", ss:7-8
Ahmet Zeki Akıncı, "Yaşamak mıdır Ölmek?", s:7
İlhan Geçitli, "En Yakın Dostum 'Kendim'le Hasbihal", ss:9-10-11

Suad Abanazır, "Belki Sondur Bu Akşam", s:9
Oğuz Uşaklıgil, "Yolumuz Birleşmeyecek Kızlar", s:10
"Heyecan ve İnkılap", ss:12-14
Muammer Karabağlı, "Bu Mevsim Kopmasın Kıyamet", s:12
"Akşehir'in Dili", s:13
Refet A. Kocabekir, "1950", s:14
Refet A. Kocabekir, "Huzur İçinde", s:14
Yüksel Bozkırlı, "Akşehir İçin", s:15
Bayram Çukurkavaklı, "17 Nisan Sevinciyle", s:15
Remzi Yılmazer, "Neylersin", s:15
Bir Gün, "Mevlüt Kaplan", s:15
Arif Kaptan, "Sanat Anlayışımız", s:16
Nusret Safa Coşkun, "Doğan Kardeş ve Çocuklarımız", s:16

Önder KAYA

İSTANBUL'DA GÖMÜLÜ BİR İNGİLİZ ŞARKİYATCISI: DENISON ROSS

İstanbul, içinde nice önemli insanların anılarını barındıran bir kent... Türk-İslam kültürüne mensup olan bu simaların önemli bir kısmını tanımakla beraber, bu alanın dışında kalan bazı isimler hakkında yazık ki pek çoğumuzun bilgisi yok. Esasen başka bir araştırma için Haydarpaşa'daki İngiliz Mezarlığı'na gitmeseydim, bu yazıya konu olan Edward Denison Ross hakkında benim de bir merakım ve dolayısıyla malumatım olmayacaktı. Dünyaca tanınan bu Şarkiyatçı hakkında Türkçede yazık ki çok da fazla bir şey yok. Hatta araştırmaya başlayınca gördüm ki, vefatı hakkında zamanın matbuatında da neredeyse hiçbir şey yazılmamış. Bu durum (bir yere kadar) ölümünün 23 Eylül 1940 gibi, 2. Dünya Savaşı'nın en şiddetli zamanlarından birine denk gelmesi ile açıklanabilir.

Denison Ross, döneminde Şarkiyat sahasının en önde gelen isimleri arasında yer alır. Gerek yaptığı çeviriler, gerek kaleme aldığı telif eserler ve gerekse kurduğu enstitüler vasıtasıyla adı ölümsüzleşen akademisyenlerden biridir. Ross, 1871'de Londra Stepney'deki Aziz Philip Kilisesi'nin papazı olan A. J. Ross'un oğlu olarak dünyaya geldi. Küçük yaştan itibaren farklı dillere yatkın olduğu bili-

niyor. Londra'da yükseköğrenimini tamamladıktan sonra, Paris ve Strousburg'da tüm hayatını şekillendirecek olan Doğu dillerine yöneldi. Arapça ve Farsça eğitiminin temellerini bu yıllarda attı. Teodor Nöldke gibi dünyaca tanınan kıymetli bir akademisyenin gözetiminde doktorasını tamamladı. Eğitim sürecinde John Wilkinson Gibb, Charles Schefer ve Baron Rosen gibi ilim adamlarından istifade etti.

1896-1901 yılları arasında ise Londra Üniversitesi'nde Farsça dersleri verdi. Aynı zamanda telif konusunda hayatının en verimli evrelerinden birini de bu yıllarda yaşadı. *Târîh-i Reşîdî* üzerine yaptığı çalışma ile Şah İsmail'in ilk dönemlerini anlattığı araştırması bu devreye tesadüf eder. Yine hayatının sonuna kadar devam edecek olan Ömer Hayyam ilgisi de bu yıllarda şekillenir. Görgüsünü arttırmak ve araştırmalarına malzeme toplamak amacıyla Lizbon, Floransa, Semerkant gibi şehirlere seyahatler yapar.

1901'den itibaren ise Kalküta yılları başlar. Kalküta'da bulunan medresenin müdürlüğüne getirilir. Söz konusu şehrin İngilizler tarafından Hindistan'ın başkenti olması düşünülmektedir. Ross, burada Hintli ve Avrupalı bilim adamlarının kolektif şekilde çalışacağı bir enstitü kurmayı hedefler. Ancak Delhi'nin başkent olmasıyla, bu hayali suya düşer. Öte yandan yine bu yıllarda Ross, İslamî dillerin yanı sıra Tibetçe, Çince ve Sanskritçe gibi dillere merak salacaktır. Babürşah'ın şiirlerini de bu dönemde yayınlar.

11 yıllık Hindistan deneyimi sonrasında Ross, İngiltere'ye döner. Birinci Dünya Savaşı'nın çıktığı 1914'te, Doğu dünyasında elde ettiği bilgi birikimini ve gözlemlerini ordunun hizmetinde kullanabileceği görevler yürütecektir. Bir yandan da British Museum'un bünyesinde görev alır.

Öte yandan Ross, Doğu ve Batı dünyasının ilim adamlarını bir araya getirme düşüncesini Londra'da hayata geçirmeyi başarır. Bugün de sahasında en prestijli kurumlardan biri olan School of Oriental Studies (SOAS) 1916'da bu suretle ortaya çıkar. Ross, enstitünün kısa sürede 100 binden fazla kitaptan oluşan bir kütüphaneye sahip olmasında önemli roller oynar. Yine sahasındaki en prestijli yayınlardan biri olan *Bulletin of School of Oriental Studies (BSOS)* dergisinin editörlüğünü de üslenecektir. Ross, tüm bu çalışmalarından dolayı 1918 yılında "Şövalye" unvanı ile onurlandırılır.

Ross'un ilim dünyasına bir diğer hizmeti de 2. Dünya Savaşı yıllarına tesadüf eder. Bu yıllarda İtalya ve Almanya'da yükselişe geçen aşırı milliyetçi cereyanların baskısı altında kalan pek çok ilim adamının SOAS çatısı altında toplanmasına ortam hazırlar. Yine bu okulda 1916-1937 yılları arasında Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün başkanlığını yürütür.

Roos, 3. Türk Dil Kurultayı'nda

Denison Ross'un Türkiye ile ilgili belki de en önemli tecrübesi, katılmış olduğu 3. Türk Dil Kurultayı'dır. Bilindiği üzere bu kurultayın temel konusu Güneş Dil Teorisi'dir. Ross da bu kongreye katılmış ve British Museum'da bulunan, Türk dilinin en eski kaynaklarından biri olarak kabul edilen bir eser hakkında bilgi vermiştir. Ross, hatıralarında gerek bu kurultay ve gerekse de Atatürk hakkındaki kişisel izlenimlerine yer verir. Atatürk'ün davetlisi olarak kurultaya katılan diğer akademisyenlerin bir kısmıyla yapılan sohbet sırasındaki izlenimlerini Ross, şu şekilde aktarır:

"Yüz ifadelerini bütün bu süre boyunca izlediğim Atatürk'ten çok etkilendim. Müthiş gözlerini izlemek etkileyiciydi. Gözleri sana yöneldiğinde âdeta seni yiyordu ama bazen gözlerinde mutlu bir parıltı beliriyordu. Bazen göz kırpıyordu ve bunun için genellikle sol gözünü kullanıyordu. Bunu, özellikle etkilendiği bir şeyler duyduğunda yapıyordu. Benimle ve başka akademisyenlerle sohbet ettiği süre içinde sürekli sigara ve soğuk meşrubat içti ve son olarak da tüm bunların üzerine kahvesini yudumladı (...) Atatürk'ün ne kadar sıklıkla 'efendim' dediğini gözlemlemek de ilginçti. Kendisi bu hitabı kaldırmıştı ve kimse onun önünde bu hitabı kullanmaya cesaret edemezdi."

Yine Ross bu sohbet sırasında Atatürk'e bazı konularda bilgiler de vermişti. Mesela Moğollar'ın Uygurlar'dan, başta alfabe olmak üzere pek çok şey öğrendiklerini söylediğinde, Türk reis-i cumhuru özellikle dikkat kesilmişti. Ross, Tengri ve Hanbalıg kelimeleri hakkında da bilgiler vermişti. Hatta Hanbalıg üzerine yapılan tartışmalardan yola çıkarak Türk alfabesinde bulunan "I" harfinin kaldırılmasını teklif etmişti. Gerekçe olarak da bu harfin yarım bir harf olmasını göstermişti. Ross'a göre bu istek Türk basınına da yansımış ve genel olarak olumlu karşılanmıştır. Ancak bu konuda bir adım atılmadığı da gerçek.

Ross, 24 Ağustos 1936'dan itibaren Türk Dil Kurultayı'nın her oturumuna katılmıştır. Kurultaydan arta kalan zamanlarında ise şehri dolaşmış, önde gelen bazı edebiyatçılarla görüşmüştür. Mesela 24 Ağustos'ta İstiklal Caddesi üzerinde bulunan ve Türk ediblerinin devam ettiği Sarkildoryan Kulübü'ne gitmiş, burada kulübün müdavimlerinden Abdülhak Hamid Tarhan ile görüşme imkânı bulmuştur. Onunla eski günleri yad etmiş ve gözyaşları içinde ayrılmışlardır. Bilindiği üzere Abdülhak Hamid Tarhan uzun yıllar Londra'da diplomat olarak görev yapmıştı ve muhtemelen dostlukları da bu yıllara uzanıyordu. Tarabya'ya da uzanan Ross, burada balık tutmuş, İstanbul'da bulunduğu süre içinde zaman zaman yazma eserlerin bulunduğu kütüphaneleri ziyaret etmeyi de ihmal etmemiştir.

Ross, Atatürk hakkında müspet fikirler beslese de, Güneş Dil Teorisi hakkında ağır yorumlar yapmaktan geri kalmaz. Bu konudaki görüşlerini şöyle dillendirir: "Oturum sırasında Atatürk, locasında Fethi Okyar ve İsmet İnönü ile oturuyordu. Akşamüstünün büyük bir kısmı Güneş Dil Teorisi'nin, Dilmen tarafından detaylı izahı ile geçti. Hayatımda hiç bu kadar katıksız bir saçmalık dinlemedim. Bütün bunlar ne anlama geliyor? Atatürk bunun tek sorumlusu ve aklında muhakkak politik bir strateji olmalı (...) Tüm kurultayın, Türkoloji açısından Güneş Dil Teorisi ile batırıldığı çok açık. Kimse aksi yönde konuşmaya cesaret edemiyor. Gazeteler bununla dolu. Her editör teoriyi övmek için âdeta ötekileriyle yarışıyor. İnsan bunun sonunun nereye varacağını merak ediyor. Bu şekilde hareket ederek insanların kendi milletlerinin dünyanın en iyi milleti olduğuna inanması hedefleniyor. Ayrıca bu teorinin bir diğer yanı da din karşıtı olması. Türkologlar da propaganda amaçlı olarak buraya çağrılmışlar, aksi halde bizim masraflarımız ödenmezdi."

Ross, Güneş Dil Teorisi'nin görüşüldüğü oturum sonrasında da meslektaşları ile bu konuda görüşmeye devam eder. Kendisine göre Atatürk bu teorinin gerçekliğine inanmamakta ve sadece politik amaçlar için kullanmaktaydı. Halbuki kıymetli bir Türkolog olan Gyula Nemeth ile yaptığı sohbette Macar Türkolog, Atatürk'ün bu teze samimi olarak inandığına kanaat getirdiğini söylemişti.

Denison Ross İstanbul'dan, 29 Ağustos 1936'da ayrılır. Bu şehre dört yıl sonra tekrar gelecek ve talihin garip bir cilvesi olarak son nefesini de burada verecektir. Ross, kurultayın son gününde kısa bildirisini okumuştur. Konuşması sırasında telaffuzundaki düzgünlük dolayısıyla salonda bulunan pek çok kişiden övgüler almıştır. Yine konuşma sonrasında Atatürk kendisini çağırtmış ve hususi olarak teşekkürlerini bildirdikten sonra "iyi yolculuklar" temennisinde bulunmuştu. Ross, yatsı ezanının okunduğu bir sırada oteline gelerek valizini toparlar. İstanbul'dan ayrılışı sırasında hissettiklerini ise şu ifadelerle dile getirir: "Karanlık ve bulutlu bir geceydi, dışarıdaki minareden yatsı ezanının sesi yükseliyordu ve minare ancak gözüküyordu. Müezzinin sesi bir ağıt melankolisi gibi tramvay zili ve motorlu araç kornalarının üzerinde çınlıyordu. Okunan ezan, İslâm'ın Cennet'e son seslenişi gibi duyuluyordu. Halife'nin son yankısı, Avrupa'daki inananların son göstergesi."

Ross'un, hali hazırda Türkiye'de çok tanınan bir Doğubilimci olduğunu söylemek zor. Ulaşabildiğim kadarıyla Türkçe'ye iki kitabı çevrilmiş. Bunlardan biri *Târîh-i Reşidî* tercümesi, diğeri ise Kuş isimleri üzerine yaptığı çalışma. Türkçeye Emine Gürsoy Naskali tarafından *Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi, Mançuca ve Çince Sözlüğü* adıyla çevrilen eser, *Memoirs of The Asiatic Society of Bengal* adlı

derginin 2. cildinin 9. sayısında, 253-340. sayfalar arasında ve "Polyglot List of Birds: Turks-Manchu and Chinese" adıyla yayınlanmıştır. Ross, 1907'de British Museum'da çalıştığı sırada buradaki kaynakları gözden geçirirken A. G. Ellis kendisine çift dilli Mançuca-Çince bir sözlükten ve buna ilave olarak kelimelerin Moğolca, Tibetçe ve Doğu Türkçesi yazılışlarını da ihtiva eden bir sözlükten bahseder. Ross, bu eserden hareketle sözlükteki kuş isimleri üzerine çalışır.

Yine İstanbul ve Ölüm

İngiltere'de oldukça faal bir akademik hayata sahip olan Ross'un 1936'da 65 yaşına gelmesi sebebiyle yaş haddinden emekliliği gündeme gelir. Ancak emekliliği iki yıl uzatılır. 1938'de emekli olan Ross, bir süre işsiz kaldıktan ve maddî zorluklar yaşadıktan sonra Ocak 1940'da, İstanbul'daki Britanya Bilgi Bürosu'nda danışman olarak görevlendirilecektir. Burada görev yaptığı sırada 23 Eylül 1940'ta, 69 yaşında olduğu halde ölür. Yazık ki ölümü Türk gazetelerinde genellikle sükût ile geçiştirilir.

Vakit gazetesinin haberine göre Ross, bir süre Amerikan Hastanesi'nde tedavi gördükten sonra vefat etmişti. Kendisi Arapça, Farsça, Türkçe ve Efgan dillerine vakıf bir âlimdi. Birkaç ay kadar önce de eşini kaybetmişti. Ross'un cenazesi Amerikan Hastanesi'nden alınacak ve Haydarpaşa'daki İngiliz Mezarlığı'na, eşinin yanına defnedilecektir. Bilindiği üzere İstanbul'da vefat eden Protestanlar Feriköy'deki mezarlığa defnedilmektedirler. Ancak asker ya da resmî görev icabı İstanbul'da ölenler için Haydarpaşa'daki mezarlık tercih edilmektedir. Ross da muhtemelen bu sebepten Haydarpaşa'ya defnolunmuştur.

Ross'un mezartaşında Ömer Hayyam'ın bir dörtlüğünün ilk iki mısrai yer alır:

چون عمر بسر رسد چه بغداد چه بلخ

پیمانه چو پر شود چه شیرین و چه تلخ

Çon omr beser resed, çi Bagdâd u çi Belh
Peymâne ço por şeved çi şîrîn u çi telh

Sayın Prof. Mehmet Kanar'ın yaptığı çeviri ile Türkçeye bu dizeleri şu şekilde aktarmak mümkün:

Ha Bağdat, ha Belh, ne fark eder ömür sona erince?
Ha tatlıymış ha acı, ne fark eder kadeh dolunca?

Taşın altında yer alan ve eşinin adının geçtiği kısımda ise şu ibare okunur: "û ne yârem, yâdgâr-i omr bûd" yani "O sevgilim değil, ömrümün yadigârıydı".

Ölümünün ardından yine *Vakit* gazetesinde bir yazı kaleme alan Hikmet Münir, Ross'u "Modern bir Türksever" olarak tanımlar. Buna gerekçe olarak da Ross'un, Türk devrimi ve inkılaplarının destekleyicisi olmasını gösterir. Yazara göre pek çok Şarkiyatçı, Türkiye'nin o eski ve çağdışı âdetlerinin, yaşam tarzının devamını arzular, İstanbul'a geldiklerinde Pierre Loti misali sarık sarmayı, tespih çekmeyi, sakal bırakmayı Türklükle hemhal olmak şeklinde görürken Ross, bu tarz bir kişiliği yansıtmaz. Yine Doğu kültürünü kendi değerleri içinde algıladığı ve yargılamadığı için de ne Türkler tarafından "yabancı" kabul edilen bir şahsiyettir, ne de o kendisini bu topraklarda bir yabancı olarak görmüştür.

Ross'un ilim âlemine katkısı genel anlamda Doğu tefekkürü ve düşünüşünün kaynaklarını Batı kültürüne tanıtma, Doğu ve Batı akademisyenleri arasında bir köprü kurma, Doğu dili, edebiyatı ve tarihinin doğru şekilde tanıtılması gibi alanlara hasredilmiştir.[1]

Kaynakça

DİA; "Ross, Edward Denison", ***DİA***, C. 35, İstanbul, 2008, s. 173-174.

Berbercan, Mehmet Turgut; "Edward Denison Ross Bibliyografyası (Hayatı ve Eserleri), **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 4, s. 61-76.

Hikmet Münir; "Sir Denison Ros: Modern Türksever", **Vakit gazetesi**, 23 Eylül 1940, s. 2

Ross, Edward Denison; **Both Ends of The Candle: The Autobiograhy of Sir Denison Ross**, Londra, 1943

Ross, E. Denison; **Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi, Mançuca ve Çince Sözlüğü** (İngilizceden çeviren: Emine Gürsoy Naskali), Ankara, 1994.

Dağlut, Mirza Haydar; **Tarih-i Reşidi** (İngilizceye çeviren: E. D. Ross), (Türkçe çeviri: Osman Karatay), Selenga Yayınları, İstanbul, 2006

Vakit Gazetesi; "İngiliz âlimi Sir Denison Ros Vefat Etti", **Vakit**, 21 Eylül 1940, s. 1.

1 Prof. Dr. Mehmet Kanar hocama Denison Ross ve eşinin mezar taşının hem Farsça'dan çevirisi hem de transkripsiyonu vesilesiyle verdiği destekten, kıymetli öğrencim Ege Yumuşak'a da Ross'un hatırâlarından yaptığı çeviri dolayısıyla minnettarım.

Denison Ross gençlik yıllarında

Denison Ross (1918)

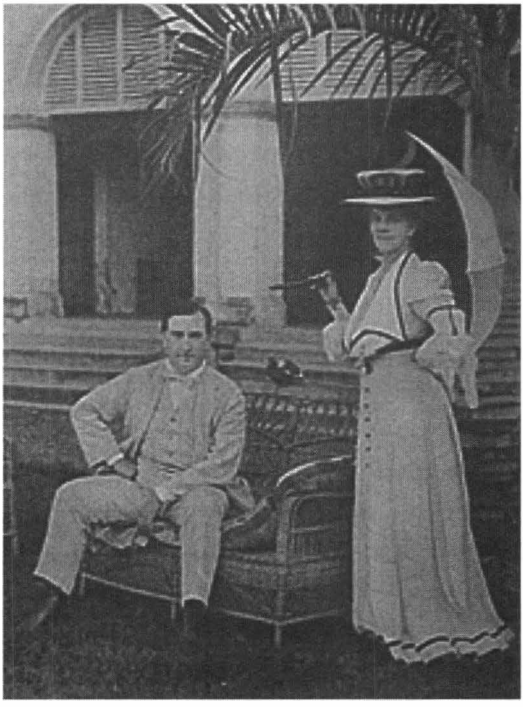

Denison Ross ve eşi (Kalküta yılları)

Denison Ross ve eşi

3. Dil Kurultayı'nda Atatürk, Afet İnan ve diğer zevatla (1938)

Denison Ross bir kongrede çay içerken

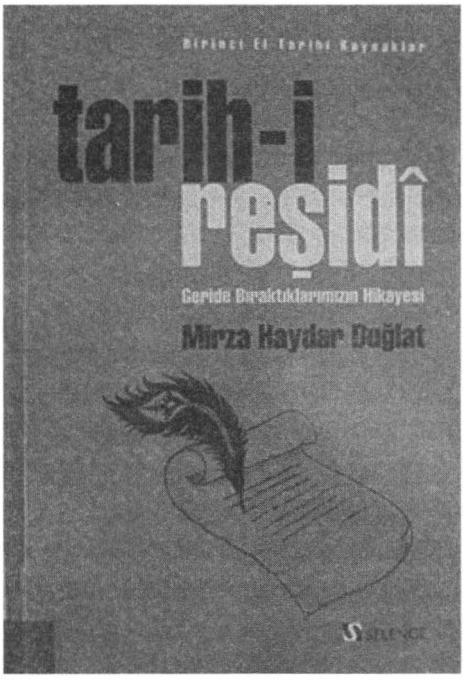

Tarih-i Reşidî

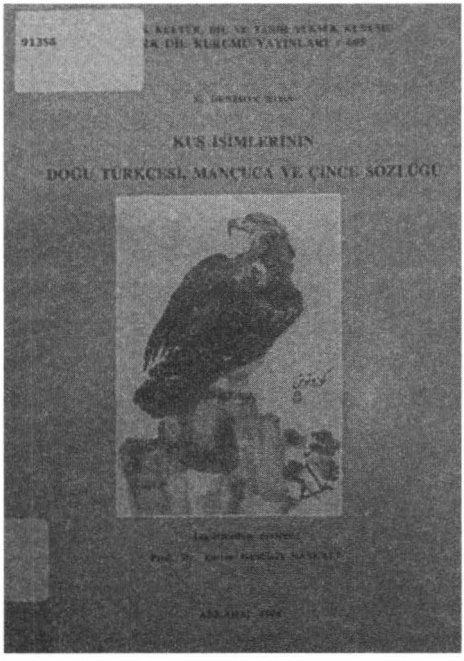

Kuş İsimlerinin Doğu Türkçesi, Mançuca ve Çince Sözlüğü

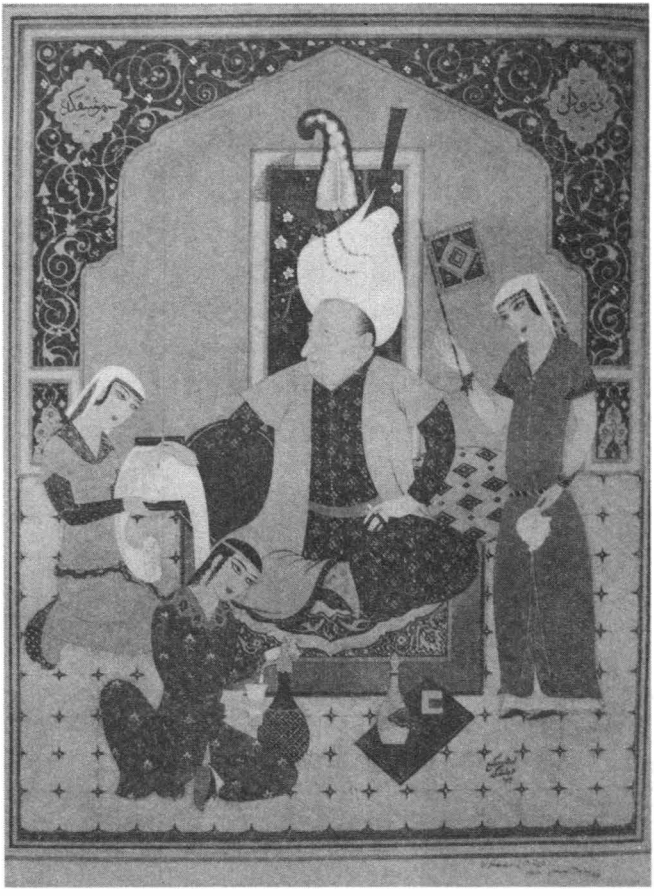

Denison Ross için yapılan ve onu
eski İran kıyafetleriyle gösteren bir minyatür-karikatür

İngiliz âlimi

Sir Denison Ros vefat etti

Sir Denison Ros

Bir seneye yakın bir zamandanberi memleketimizde İngiliz şark ilimleri mütehassısı olarak oturan ve tetkiklerde bulunan meşhur âlim Sir Denison Ros'un evvelki akşam vefat ettiğini büyük bir teessürle öğrendik.

Amerikan hastanesinde tedavi görmekteyken irtihal eden âlim, bütün dünyaca tanınmış bir şahsiyet olup türkçe, arapça, farsça ve Efgan dillerine vâkıftı. Memleketimize vaki olan son seyahatinden evvel de dil ve tarih kurumları toplantılarına iştirak maksadile gelmiş ve Türk maarif muhitinde lâyık olduğu itibarı bulmuştu.

Cenazesi bugün Amerikan hastanesinden kaldırılarak Haydarpaşadaki İngiliz kabristanına defnedilecektir. Âlim birkaç ay evvel de karısını kaybetmişti. İlim âlemini bu ebedi ayrılıştan dolayı taziye ederiz.

Denison Ross'un
Vakit gazetesindeki ölüm haberi

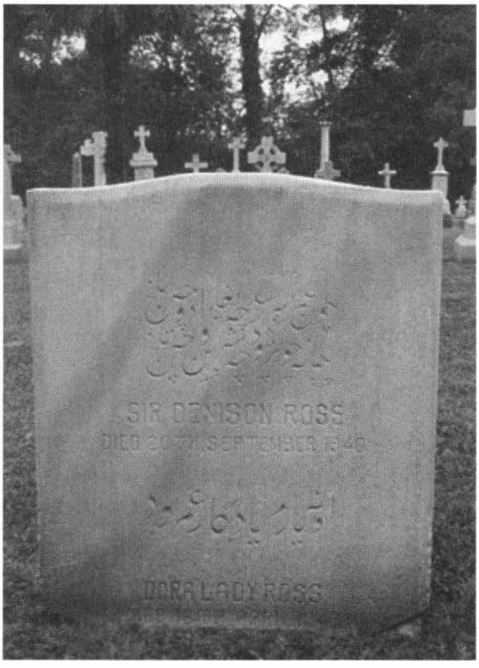

Denison Ross ve eşinin müşterek mezarı
(Haydarpaşa İngiliz Mezarlığı)

Dr. Mustafa DUMAN

TÜRKİYE'DE YAYIMLANAN FOLKLOR DERLEME KILAVUZLARI AÇIKLAMALI SEÇME KAYNAKÇASI

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından başlayarak 1970'li yıllara kadar Türkiye'de, folklor alanında geniş bir derleme çalışması yürütülmüştür. Bu çalışmalar, başlangıçta çok uluslu imparatorluk döneminden tek uluslu "milli devlet"e geçişte gerekliydi. Ulusal bilincin uyandırılmasında ve ulusal birliğin sağlanıp sürdürülmesinde halkın ortak yaratıları olan fıkra, masal, atasözleri, efsane, müzik, türküler, oyunlar, adetler, inanmalar çok önemli etkenlerdir. Halkın barınmasında, beslenmesinde ve giyiminde kuşamında kullanılan araç-gereçler de o halkın ortak maddi değerleridir. Halk kültürünün manevi değerlerini kapsayan folklor yanında, etnografya da maddi değerlerini ifade eder.[1]

1 Türkiye Cumhuriyeti'nin başlangıçtaki kültür ve bu bağlamda folklor politikaları için bkz: Nail Tan, *Türkiye Cumhuriyeti'nin 80. Yılında Cumhuriyet Dönemi Kültür Çalışmalarının Dünü, Bugünü, Yarını (Bir Kültür Politikası Oluşumu)*, Ankara, Ağustos 2003, s. 43-46. Folklor Araştırmaları Kurumu'nun çalışmaları için bkz: Hayrettin İvgin (Hazl.) *30. Kuruluş Yıldönümünde Folklor Araştırmaları Kurumu*, F.A.K. Yayını: 14, Ankara, 1985. Kurumun değişen adıyla çalışmaları için bkz: Salih Ünver (Hazl.), *55. Kuruluş Yıldönümünde Halk Kültürü Araştırmaları Kurumu*, Ankara, Nisan 2010,164 s. Etnografya konusunda en eski yazılardan biri için bkz: Abdülkadir, [İnan], "Etnografya İlmi ve Gençliğin Bir

Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarında, halk dilinden derlemelerle Türkçe zenginleştirilirken, halkın maddi ve manevi kültür alanlarında yapılan derleme çalışmalarıyla da folklor ve etnografyanın alanına giren malzemeler toplanarak oluşturulan arşivler ve müzelerde korunmuş büyük bir bölümü günümüze ulaştırılmıştır. Başta, 1927 yılında, Ankara'da kurulmuş olan Halk Bilgisi Derneği ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti, ki sonradan Türk Dil Kurumu olarak çalışmalarını sürdürmüştür ve Halkevlerinin bütün yurda yayılan şubeleri tarafından yapılan derleme çalışmalarının büyük bir bölümü yayınlanarak ilgililerin ve halkın dikkatine sunulmuştur. Türk Ocakları ve Konservatuarlar da kendi alanlarında çalışmalar, derlemeler yapmışlardır. Arşivlerde, yazılı olarak metinler, notalar, sözlü olarak plaklar, bantlar ve görsel malzeme olarak da fotoğraflar, filmler, video-filmler halinde yer alan derleme malzemelerinden en eskilerinin büyük bir kısmı ne yazık ki geçen zaman içerisinde iyi korunamamıştır. Özellikle ses kayıtları ve görsel malzeme zamanla bozulmuş, kullanılamaz hale gelmiştir. En eski derleme malzemelerinin ve fişlerinin büyük bir kısmı da kaybolmuştur.[2]

Biz burada, derleme çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi vermeyeceğiz. Okuyucu o bilgileri ilgili kaynaklarda bulabilir. Türkiye'de, folklor ve etnografya alanlarındaki derlemelerde kullanılmak üzere hazırlanmış olan folklor ve bu arada kısmen etnografya kılavuzlarından önemli saydıklarımızın künyelerini bir araya getirdik. Konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayan folklor kuramlarından ve tarihçesinden söz eden birkaç kitabın künyelerini de kaynakçamıza ekledik. Seçme kaynakçamızı kısa açıklamalarla zenginleştirmeye daha yararlı kılmaya çalıştık. Sadece konuyla ilgili kitap ve broşürleri kaynakçamıza aldık. Makale boyutundaki yazılar başka bir çalışmanın konusu olabilir.

1. A. Baha, *İstanbul Etnografyası Safranbolulular-Bartınlılar*, (Dış kapakta: *İstanbul Halkını Kimler Teşkil Ediyor?*), Zaman Kitaphanesi, Bozkurt Matbaası, İstanbul, 1934, 64+6 s.

Kitapta verilen bilgilere göre, 1929 yılında, İstanbul'da Safranbolulların 123 ekmekçi, 80 simitçi ve börekçi fırını vardı. Bartınlılar da İstanbul'da genellikle, kayıkçılık, kerestecilik yapıyorlardı.

Vazifesi", *Bartın*, No: 310, (7 Eylül 1931), s. 2. Eflatun Cem Güney'in folklor derleme kılavuzu için bkz.: "Bir Folklor Anketi Münasebetiyle", *Ülkü*, Sayı: 18, Ankara, 1942, s. 22-23. Aynı konuda eski bir yazı için bkz: M. Naci Çimenli, "Folklor ve Halk Edebiyatında Derlemeler Nasıl Yapılmalıdır", *Yağmur ve Toprak*, Sayı: 13, Temmuz 1949, Ankara, s. 10-11.

2 Süleyman Şenel, *Trabzon Bölgesi Halk Musikisine Giriş*, Anadolu Sanat Yayınları, İstanbul, 1994, s. 5-6.

2. Akça, Kemal, *Folklor*, Eminönü Halkevi Kütüphane ve Neşriyat Kolu yayını, Arkadaş Matbaası, İstanbul, 1944, 32 s.

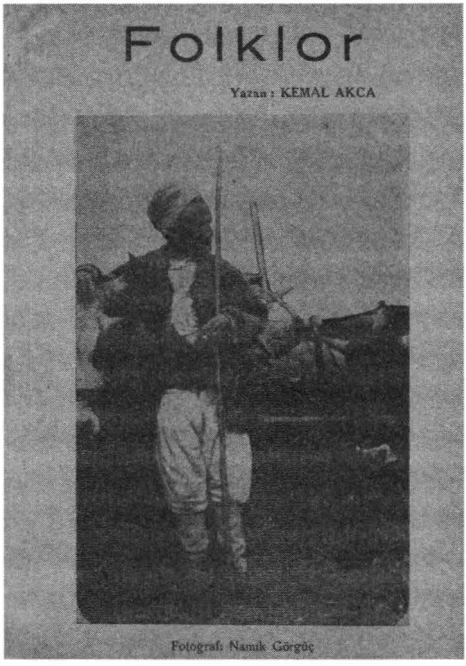

Kitapta folklorun tanımından başlayarak, tarihle ilişkisine, "folklor kadroları" başlığı altında bu alana giren konuların tasnifine ve derlemecilere kılavuz olmak üzere açıklamalara yer verilmiştir.

3. Arık, Remzi Oğuz, (Hazl.), *Halkevlerinde Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Kılavuzu*, C.H.P. Halkevleri Yayınlarından Kılavuz Kitapları: XXI. Ankara, 1947, 123+40 s.

Kitapta, halkevlerinde toplanacak, tarihi eser, etnografyanın konusu olan araç-gereçler ve bunların sunumu, tanıtılması konuları işleniyor.

4. Avcı, A. Haydar, *Halkbilimi Konuları ve Araştırma Yöntemleri*, Behrem Yayınevi, Aydınlar Matbaacılık, Ankara, 1992, 62 s.

Kitapta "Halkbiliminin konuları, çalışma ve araştırma alanı" başlığı altında, sosyal ve kültürel yaşam, ekonomik ilişkiler konularında sıralanan bölümlerde sınıflamalar yapılıyor ve örnekler veriliyor.

5. Ay, Göktan, *Folklora Giriş*, İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Mezunları yayını, Ayhan Matbaası, İstanbul, Kasım 1990, 112 s.

Kitapta folklorun tanımından başlayarak, kadrosu, diğer bilimlerle ilişkisi incelenmektedir.

6. Baykurt, Şerif, *Türkiye'de Folklor*, Kalite Matbaası, Ankara, Ocak 1976, 223 s.

Kitapta folklorun kısa bir tarihçesi verildikten sonra, Türkiye'de yapılan çalışmalar anlatılıyor. Sonra folklor derlemelerinde nelere dikkat edilmesi gerektiği ve derleme konuları anlatılıyor.

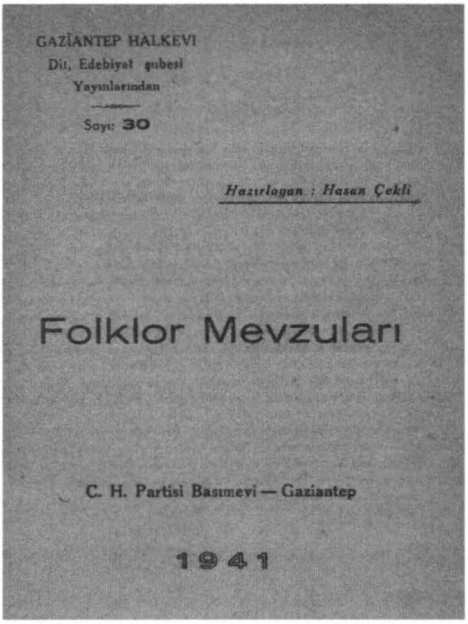

7. Çekli, Hasan, (Hazl.), *Folklor Mevzuları*, Gaziantep Halkevi Dil Edebiyat Şubesi Yayını, Sayı: 30, C.H.P. Basımevi, Gaziantep, 1941, 17 s.

Bu kitapçık, folklor ve halk edebiyatı konularında derleme yapacak olanlara yol gösterecek bilgileri içeriyor. Kitapçıkta, destanlardan, çocuk oyunlarına kadar hemen hemen tüm alanlardaki derlemelerde sorulacak sorular ve dikkat edilmesi gereken özellikler sıralanıyor. Kitabın tümü derleme kılavuzu olarak hazırlanmış.

8. Ekici, Metin, *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Geleneksel Yayınları, Feryal Matbaacılık, Ankara, 2004, 235 s.

Kitapta derleme plânlamasından alan çalışmalarında sorulacak sorulara kadar folklor verimlerini derleme işi ayrıntılı bir şekilde anlatılıyor.

9. Ersoy, Ruhi, *Sözlü Tarih Folklor İlişkisi Baraklar Örneği Disiplinlerarası Bir Yaklaşım Denemesi*, Akçağ Yayınları, Erek Matbaası, Ankara, 2009, 251 s.

Kitapta, teorik anlamda bir tarih-folklor yaklaşımı, Barak boyu örneğinde sözlü kültür derlemeleri yardımıyla Hazar'dan Anadolu'ya ulaşan anlatılar bağlamında incelenmiş yorumlanmıştır.

10. Evliyaoğlu, Sait-Şerif Baykurt, *Türk Halkbilimi*, Ofset Reprodüksiyon Matbaacılık, Ankara, 1987, 222 s.

Yüksek okullar için ders kitabı olarak hazırlanan derlemede halkbiliminin tanımın-

dan başlayarak, kadroları, diğer bilimlerle ilişkileri ve halk müziği, halk oyunları, seyirlik oyunlar, çocuk oyunları, halk el sanatları konularında bilgi verilmektedir. Kitapta ayrıca Milli Folklor Araştırma Dairesi'nin (MİFAD) derlenen malzemeyi arşivlemek için kullandığı 100'lük kodlama maddeleri yer almaktadır.

11. Folklor ve Etnografya Kılavuzu, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İktisat Müze ve Arşivi Neşriyatından, Berksoy Matbaası, İstanbul, 1949, 54 s.

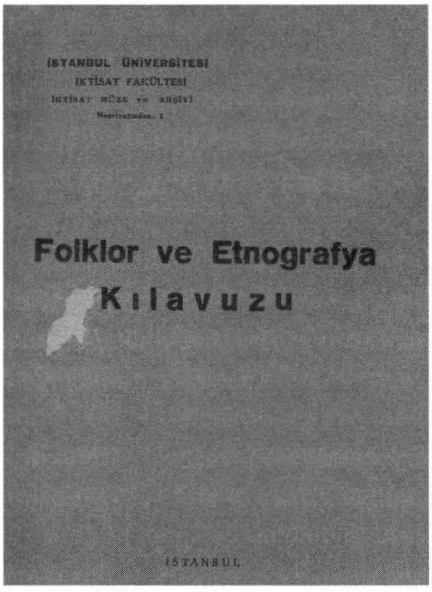

Kitabın önsözü, kitabı hazırlayan Prof. Dr. Fındıkoğlu Z. Fahri tarafından yazılmıştır. Kitapta halkbilgisi kadroları adı altında folklor ve etnografya derlemelerinin yapılacağı alanlar sıralanmış, daha sonra muhtelif folklor ve etnografya sahalarının izahı yapılarak, derlemelerde kullanılacak soru listeleri verilmiştir. Bu kitap 1928 yılında eski yazı olarak iki baskısı yayınlanan *Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber* adlı kitabın ilâveli üçüncü baskısıdır.

12. Goldstein, Kenneth S. (Çev: Ahmet E. Uysal), *Sahada Folklor Derleme Metotları*, Kültür Bakanlığı MİFAD Yayını, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1977, 128 s.

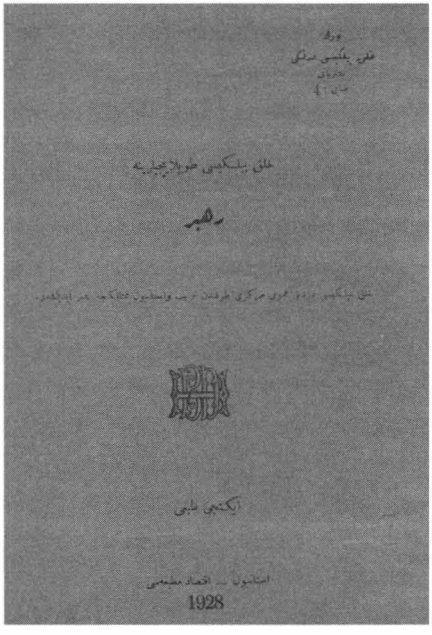

Kitabın iç kapağında şöyle yazılmış: "Modern folklor araştırıcısının ihtiyaçları düşünülerek, folklor malzemesinin derlenmesinde kullanılan metot ve teknikleri sistematik olarak açıklayan bir rehber olarak hazırlanmıştır."

13. Halkbilgisi Toplayıcılarına Rehber, Halk Bilgisi Derneği tarafından tertip edilmiştir, Türk Halk

Bilgisi Derneği Neşriyatı, Sayı: 1, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, 1928, 42 s. (Eskiyazı).

Kitapta halk bilgisi konusu ve amacı anlatıldıktan sonra kadroları başlığı altında çevreden raksa, adetlere kadar halkbilgisinin alanları sıralanmıştır.

14. *Halkbilgisi Toplayıcılarına Rehber*, İkinci Tabı, Halk Bilgisi Derneği umumi merkezi tarafından tertip ve İstanbul mümessilliğince neşredilmiştir. Türk Halk Bilgisi Derneği Neşriyatı: 4, İktisat Matbaası, İstanbul, 1928, 35 s. (Eskiyazı)

Kitabın "Mukaddime"si Halk Bilgisi Derneği katibi Ziyaeddin Fahri tarafından yazılmıştır. Kitapta halk bilgisi genel olarak anlatıldıktan sonra, kadroları hakkında bilgi verilmektedir.

15. Karadağ, Metin, *Halkbilimine Giriş*, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1989, 98 s.

Kitapta halkbilimi tanımından kadrolarına ve derleme tekniklerine kadar konuyla ilgili bilgiler verilmektedir.

16. Karadağ, Metin-Azat Kaya, *Halkbilimine Giriş*, (Gözden geçirilmiş 2. baskı), Akademi Dergisi Yayınları, Alem Basım-Yayım, Balıkesir, 1995, 149 s.

Kitapta halkbilimin tanımı, konuları (kadroları) anlatıldıktan sonra dünyadaki, Türkiye'deki tarihçesine yer veriliyor.

17. [Koşay], Hamit Zübeyr, *Halkbilgisi Kılavuzu*, Kitap Yazanlar Kooperatifi Neşriyatından, Ankara, 1932, 50 s.

Kitapta folklorun tanımı verildikten sonra, folklor malzemesinin toplanması konusundaki bilgiler ve derleyicilerin kaynak kişilere soracakları sorular bir araya getirilmiştir.

18. Koşay, Hamit Zübeyr, *Etnografya ve Folklor Klavuzu*, Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, Ulusal Matbaa, Ankara, 1939, 127+16 s.

Kitapta daha ziyade, barınma, giyinme ve diğer ihtiyaçlarla ilgili etnografik malzeme üzerinde durulmuş bu arada manevi etnografya olarak adet ve inanmalarla halk edebiyatı olarak türküler, fıkralar, efsaneler ve masallar üzerinde de durulmuştur.

19. Krohn, Julius-Kaarle Krohn, (Çev. Günsel İçöz), *Halk Bilimi Yöntemi*, (Yayına Hazl. Fikret Türkmen), Türk Dil Kurumu Yayını, Semih Ofset, Ankara, 1996, 134 s.

Kitapta, özellikle Finlandiya örneğinde, manzum ve nesir halk edebiyatı verimlerinin derlenmesinde uyulması gereken kurallar anlatılmaktadır.

20. Masallar Nasıl Toplanır? Halkbilgisi Derneği İstanbul Merkezi yayını, (t.y.), 4 s.

Broşürün adı "Masallar Nasıl Toplanır" olmasına rağmen, hikâye, menkıbe ve efsanelerin, bazı macera anlatılarının da derlenmesi de öğütlenmektedir.

21. Mehmet Ali Şevki, *Memleketi Tanıma Yolu I - Monografik Tetkiklere Doğru*, İstanbul Muallimler Birliği Yayını, (M.N.Y.(Matbaası, [İstanbul], 1931, 16 s.

Kitapçıkta, özellikle Türkiye'deki maddi kültür hakkında derleme yapacaklara ayrıntılı bir liste sunulmaktadır. İlgili derleme alanları konusunda anket soruları da eklenmiştir metne.

22. Ocakçıoğlu, Haydar, *Etnografya Kılavuzu*, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınlarından, Sayı: 7, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1938, 117 s.

Kitapta etnografyanın tanımından başlayarak, ilgili alanda eşya toplayanların uymaları gereken kurallar, etnografya müzelerinin kurulması anlatıldıktan sonra ikinci kısımda etnografyanın ilgilendiği alanlar, yani kadrolar görsel malzeme eşliğinde işlenmektedir.

23. Orta, Nedim, *Folklora Giriş*, Uşak Halk Eğitimine Yardım Derneği Yayınları No: 7, Saraçoğlu Matbaası, Uşak, 1969, 45 s.

Yazar, kitabın başında folklor konularını sıraladıktan sonra bu konulara uygun yazılarını bir araya getiriyor. Özellikle Uşak Folklorundan örnekler veriyor.

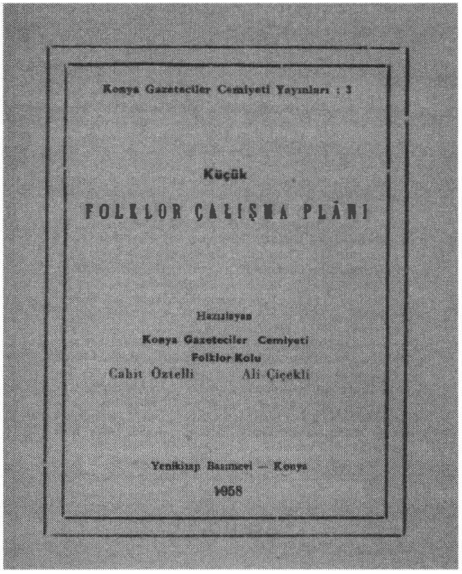
Konya Gazeteciler Cemiyeti Yayınları : 3

Küçük

FOLKLOR ÇALIŞMA PLÂNI

Hazırlayan

Konya Gazeteciler Cemiyeti

Folklor Kolu

Cahit Öztelli Ali Çiçekli

Yenikitap Basımevi — Konya

1958

24. Öztelli, Cahit-Ali Çiçekli, (Hazl.), *Küçük Folklor Çalışma Plânı*, Konya Gazeteciler Cemiyeti Yayını, Yenikitap Basımevi, Konya, 1958, 8 s.

Broşürde, folklorun amacı belirtildikten sonra derlenecek bilgilerin altı başlık altında toplanacağını gösteren derleme kılavuzu yer alıyor.

25. Propp, Vladimir, (Çev. Necdet Hasgül-Tolga Tanyeri), *Folklor Teori ve Tarih*, Avesta Yayınları, Gülen Ofset, İstanbul, 1998, 142 s.

Kitapta folklorun doğası, folklor ve gerçekçilik, folklor türlerinin sınıflanmasının ilkeleri ve folklorun tarihselliği üzerine başlıkları altında çeşitli folklor konuları inceleniyor, özellikle folklor türlerinin sınıflandırılmasında öneriler getiriliyor.

26. Saintyves, P. *Folklor El Kitabı*, (Çev. Bilâl Aziz Yanıkoğlu), Haşet Kitabevi, Doğan Kardeş Yayınları A.Ş. Basımevi, İstanbul, 206 s.

Kitapta folklorun öneminden başlayarak, tanımı, diğer bilimlerle ilişkisi, folklorun konusu ve ilgi alanları, başka bir deyişle kadroları anlatılmakta, derleme anketlerinin nasıl düzenleneceği gösterilmektedir. Kitabın sonunda folklor tarih ilişkisi göz önüne serilmektedir.

27. Sokolov, Yuri M. (Çev. Yerke Özer), *Folklor: Tarih ve Kuram*, Geleneksel Yayınları, Grafiker Ofset, Ankara, 2009, 136 s.

Kitapta folklorun doğası ve sorunları, tarihi anlatılıyor, Asya'daki Türk folkloru hakkında bilgi veriliyor.

28. *Söz Derleme Kılavuzu*, Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932, 42 s.

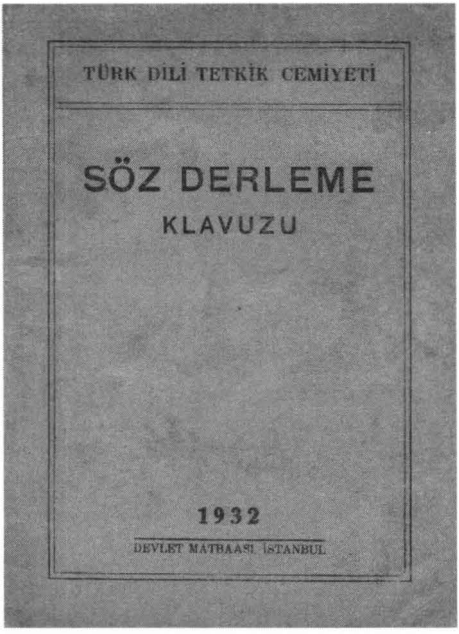

Kitapçıkta sözlü halk kültürünün derlenmesi, maddi kültürden başlayarak halk bilgisi ve halk sanat ve edebiyatı alanlarını kapsamak üzere anlatılmaktadır.Özellikle haklarındaki bilgilerin derlenmesi önerilen meslekler ayrıntılı bir liste halinde gösterilmiştir. Türkiye için tam bir folklor derleme kılavuzudur.

28. Tan, Nail, *Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler*, Halk Kültürü Yayınları: 2, Dilek Matbaası, İstanbul, 1985, 135 s. (2. Baskı: 1988; 3. Baskı: 1995; Geliştirilmiş 4. baskı: 1997; 5. Baskı: 2000)

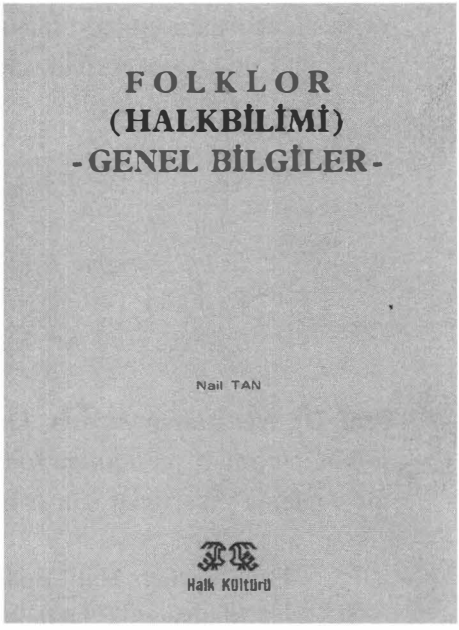

Kitapta folklorun tanımından başlanarak, Türk folklorunun konuları ayrıntılı bir şekilde tasnif edilmiştir. Türkiye'deki folklor çalışmaları anlatılmıştır. Folklor derlemeleri sırasında sorulması önerilen sorular sıralanmıştır. Üçüncü baskıdan itibaren kitabın sonunda Türkiye'nin belli başlı illerinde yapılan folklorik törenler takvimi verilmiştir.

29. Tezel, Naki, *Türkiye Folklor ve Etnografya Kılavuzu*, Milli Folklor Enstitüsü Yayını, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969, 32 s.

Kitapta "Folklorda maddeler" başlığı altında, derleme yapılacak alanlar ve derleme ilkeleri, sorulacak sorular sıralanıyor.

30. Ülkütaşır, M. Şakir, (Hazl.), *Cumhuriyetle Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı yayını, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, 103 s.

Kitapta Folklor ve etnografya tanımlarından başlayarak, kadro sözcüğüyle anlatılan ilgi alanlarına değinilmiş ve daha sonra bu konularda çalışan kurumların çalışmalarına yer verilmiştir.

31. Van Gennep, Arnold, (Çev. Pertev N. Boratav), *Kılavuz Kitaplar 2: Folklor*, Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, Ulus Basımevi, Ankara, 1939, 65 s.

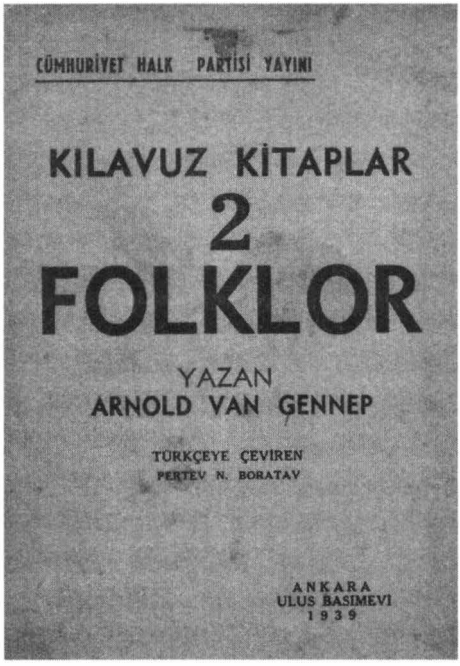

Kitapta, Fransa örneğinde folklorun tarihçesi, metotları, kadroları anlatılmakta masallar, efsaneler, şarkılar, danslar, oyunlar, oyuncaklar, merasimler, inanmalar,evler, kap-kaçak ve kıyafetler, halk sanatları hakkında bilgiler verilmektedir.

32. Yener, Enise, *Etnografya Kılavuzu (Halk Sanat ve Geleneklerini Derleme Kılavuzu)*, Türk Kadınlar Birliği Neşriyatı No: 5, Doğuş Ltd. Şti. Matbaası, Ankara, 1960, 116+22 s.

Prof. Dr. Afetinan'ın yazdığı "Önsöz"le başlayan kitapta etnoloji, etnografya ve folklor tanımları yapıldıktan sonra etnografyanın alanları ve bu alanlarda derleme, toplama yapacaklar için anket örnekleri verilmiştir

33. Yönetken, Halil Bedii, *Derleme Notları I*, Orkestra Yayınları, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, Mayıs 1966, 158 s.

Kitapta daha çok, Türk halk müziği ve Türk halk oyunları, çocuk oyunlarıyla ilgili konularda yazılan makaleler bir araya getirilmiş. Ayrıca, Siirt, Bitlis, Hakkari ve Mardin illerinde yapılan derlemeler değerlendirilmiş.

34. Yund, Kerim, *Folklor ve Sosyolojiye Yardımları*, ("İktisat Fakültesi 1962-1963 Ders Yılı Sosyoloji Konferansları" üçüncü kitaptan ayrı basım), s. 73-81.

Yazıda folklorun anlamından konularına kadar kısaca değiniliyor ve sosyolojiyle ilişkisi bağlamında Türk atasözü ve deyimlerinden örnekler veriliyor.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından başlamak üzere yapılan söz derlemeleri, ağız derlemeleri de önemli bir toplama ulaşmış, ilgili alanlarda değerli yayınlar yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde yürütülen derleme ve tarama çalışmalarının iki büyük sözlüğü, Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan 12 ciltlik *Derleme Sözlüğü* (1963-1982), 4 ciltlik *Tanıklarıyle Tarama Sözlüğü* (1943-1957), bunların yanında 6 ciltlik *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi* (1939-1957), 6 ciltlik *Tarama Sözlüğü* (1974-1977) ve *Yeni Tarama Sözlüğü* (1983) asla unutulamayacak çalışmalar olarak bilim dünyasında yerini almıştır.

Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi'nin 6. cildi *Folklor Sözleri* adıyla çıkmıştır.[3] Bu ciltte folklor ve etnografyayla ilgili sözcükler bir araya getirilmiştir. Ahmet Caferoğlu'nun Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Anadolu ağızları derlemeleri olarak *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar I Kars, Erzurum, Çoruh İlbaylıkları Ağızları* (1942); *Sıvas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar* (1944); *Güney Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar Malatya, Elâzığ, Tunceli, Gaziantep ve Maraş Vilâyetleri Ağızları* (1945); *Kuzey-Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar Ordu, Giresun, Trabzon Rize ve Yöresi Ağızları* (1946) adlı kitapları zengin bir dil-folklor hazinesi olarak değerlendirilmelidir. Daha sonra da birçok ağız derlemesi yapılmıştır ki onlar da ilgili literatürden izlenebilir.

3 *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*, Cilt:6, *Folklor Sözleri*, Türk Dil Kurumu Yayını, 1952, 152 s.

Murat KORALTÜRK*

BERLİN'DE BİR TÜRKÇE DERGİ: *BERLİN OSMANLI TİCARET VE SANAYİ* RİSALESİ VE DİZİNİ

Giriş

Osmanlıların Berlin ile ilişkisi bu kentin henüz Prusya krallığının başkenti olduğu 18. yüzyıla kadar uzanır.[1] Bismarck'ın eseri olarak 1871'de Almanya İmparatorluğu'nun kurulmasıyla Berlin bir imparatorluk başkentine dönüşür. 19. yüzyılın sonlarından Birinci Dünya Savaşı'na kadar uzanan süreçte Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya arasında gelişen işbirliği özellikle İttihatçıların iktidara yürüdükleri 1908'den itibaren siyasal, ekonomik ve askeri yönlerden daha da gelişme gösterir. Milli İktisat modeli ile İttihatçılara ilham kaynağı olan Almanya, aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'ndan eğitim için öğrenci gönderilen ül-

1 Berlin'de Türk izleri ve çeşitli kişilerin Berlin'e dair düşünceleri için bkz. ***Türk Edebiyatında Berlin,*** Hazırlayan: Gültekin Emre, YKY yayınları, İstanbul 2003. Ingeborg Böer-Ruth Haerkötter-Petra Kappert, ***Berlin'den Türkler Geçti 1871-1945,*** Çeviren: Can Uralcan, İleri yayınları, İstanbul 2012.

kelerden biri haline gelir. İki ülke arasındaki işbirliği Birinci Dünya Savaşı'nda silah arkadaşlığına dönüşür.

1908-1918 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya arasındaki ilişkilerin ekonomik boyutu artar. Türkiye'de faaliyet gösteren Alman iş adamları gibi sayısı çok olmasa da kaynaklar, Almanya'da faaliyet gösteren Türk iş adamlarının varlığına işaret eder. Bu kişiler, iki ülke arasındaki özellikle ticari ilişkilerde aracı rolünü üstlenirler. İki ülke arasında artan ticaret hacmi, bu konuyla ilgili yayınları da gündeme getirir. İşte bu yayınlardan birisi de 1913 yılında Berlin'de Türkçe yayınlanan Berlin Osmanlı Ticaret ve Sanayi Risalesi isimli dergidir. Dergi Türkçe yayınlanmakla birlikte künyesinde isminin Almanca çevirisi "Sanayi ve Tidjaret" Türkische Zeitscrift für Handel und Industrie" şeklinde yer alır.

Derginin künyesinde konusu ve amacı "Memalik-i Osmaniye'de umur-ı nafıanın tevsii ve terakkisine hadim, Berlin'de şimdilik ayda bir defa intişar eder ve Avrupa ulum-ı fen ve sanayinden bahis musavver risaledir. Risalemiz vatandaşlarımıza her hizmeti ifa eder ve Avrupa'nın ileri gelen büyük fabrikalarını tanıttırır hasılı garbın medeniyet ve sanayii vatanımıza nakle çalışır" sözleriyle ifade edilir. Derginin hedef kitlesinin Berlin'e, dolaysıyla Almanya'ya iş için gelen veya gelmek isteyen Osmanlı iş adamları olduğu dergide yayınlanan ilanlardan anlaşılmaktadır.

Derginin siyasete mesafeli durduğu "İdaremize birkaç defadır hükümet ve fırkalar aleyhinde makaleler irsal olunmaktadır. Bizim mesleğimiz fırkacılık ve siyaset olmadığından bu gibi havai şeyleri derciyle karilerimizin altın dikkatlerini beyhudeye sarf ettirmeği arzu edenlerden değiliz. Vatan ve milletimizin terakkisine hadim her nevi ticaret, sanayi, ilmi ve fenni makaleleri maalmemnuniye derç eder ve sahibine de makalenin ehemmiyet ve mündericatına göre bir ücret tevsi ederiz. Yoksa şunun bunun aleyhinde doğru yalan idaremize irsal edilecek makaleleri süprüntü küfesine atacağımızı ve arzu olunsa bile iade edilmeyeceğini beyan-ı arz ederiz." şeklindeki duyurudan anlaşılmaktadır.[2]

3, 4, 5 ve 7. sayılarını elde edebildiğimiz derginin "müdür-i mesulü ve sermuharriri" Mühendis İzmirli Mehmet Naci Bey'dir. Derginin künyesinde 3, 4 ve 5. sayılarda adres olarak "Kronenstrase 71, Berlin W. 8" ve 7. sayıda ise "Potsdamerstr. 126, Berlin W. 9" verilmektedir. Derginin İstanbul'da dağıtım yeri ise "Babıali Caddesinde 'İkdam' Kitabhanesi"dir. Bu adreslerin yanı sıra, dergide "Türkiye Şubeleri" başlığı altında İstanbul'da "Babıali'de Ubusuud Caddesi 72 numara Mahmut Bey Matbaası" ve İzmir'de "Kemeraltı Caddesi 'Vatan' kitaphanesi" zikredilmektedir. Buralardan dergiye abone olunabileceği ve ilan veri-

2 Bkz. "Muhterem karilerimize", 3, (Haziran 1913), 12.

Berlin—Juni—1913 برلین – حزیران ۱۹۱۳

تجارت وصنایع

„SSANAYI w TIDJARET"

türkische Zeitschrift für Handel und Industrie.

Redaktion und Expedition:

Kronenstraße 71 Berlin W. 8.

ما بعد :

[illegible]

دردنجی صنف – مدت تحصیل آلتی آیدر.

درسلرك نوعی		ساعات
مقیاسات عمومیه	هفته‌ده	۳
» الکتریقیه	»	۳
تمامی جریان	»	٤
اساسی علم متناوب جریان	»	۲
الکتریك لابوراتووآری	»	۳
الکتریك انشا آتی	»	۹
تجهیزات الکتریقیه – تعلیم –	»	۲
علم معدنیات	»	۲
علم اشیا	»	۲
فابریقه ماکنه‌لری	»	۲
قازغان	»	۲
ره‌غولاتورلر	»	۱

اشبو صنفی اکمال ایدن طلبه رسام شهادتنامه‌سی آلیر مهندسی اولمق ایچون آیتده‌کی ایکی صنفك درسلرینی‌ده اکمال ایتمه لیدر.

درسلرك مندرجاتی :

مقیاسات عمومیه – الات مقیاسیه‌لرك صورت استعمالاری، مقاومت آلتری، سیر صاعقه آلتلری، مجردلر، جریان وشدت مقیاسلری، غالوآنوسقوب وسائره...

مقیاسات الکتریقیه – تمامی جریان ومتناوب جریان مقاومت، شدت، قدرت آلتلری، فوطومتری وولت وآمپرمترلر، تلفون وسائره...

تمامی جریان – خطوط مقناطیسیه والکتریقیه، اندیکسیون، آنقه‌رلر، قوله‌قتورلر، جریانلر وسائره...

اساسی علم متناوب جریان – متناوب جریانك غرآفیك تعریفی، متناوب جریانك قدرتی، هوسته ریسیس، انواع جریان وسائره...

برلین عثمانلی نشریات اداره‌سنك

تجارت وصنایع

رسالهسی

ممالك عثمانیه‌ده امور نافعه‌نك توسیع وترقیسنه خادم. برلینده شیمدیلك آیده بردفعه انتشار ایدهر وآوروپا عالم فن وصنایعندن باحث مصور رساله‌در

رسالهمز وطنده آشلریمزه هر حذمتی ایفا ایدهر وآوروپانك ایلری کلن بویوك فابریقه‌لرینی طانیتدیرر حاصل غربك مدنیت وصنایعی وطنمزه نقله چالیشیر.

آبونمان اتمالی

سنه‌لك	آلتی آیلق	
۵ مارق	۳ مارق	برلین وآلمانیا
٦ مارق	۳،۵۰ مارق	ترکیا وخارج

فنون وصنایعه عائد بالجمله مقالات مفیده مع المتنوعه درج اولونور.

درج اولونمایان مقالات آرزو ایدیلیرسه اعاده اولونور.

آبونمان اتمالی پیشین تسویه اولونه‌لیدر.

هرنوع ارسالات آتیده‌کی آدرسه کونده ریلیر.

„SSANAYI w TIDJARET"

Kronenstraße 71.

Alemanja. Berlin W. 8.

آلمانیا – لایپزیغ – و. دروغولین مطبعه‌سنده طبع اولنمشدر.

lebileceği duyurulmaktadır. Yine dergide "Risalemizin Memalik-i Osmaniye'de satılması için bütün vilayetlerde, sancaklarda, kazalarda, nahiyelerde (Dersaadet ve İzmir'den maden) vekillere ihtiyacımız vardır. Arzu buyuranlar idaremize yahud Dersaadet şubemize müracaat edebilirler" duyurusu yapılır.

Derginin abone bedeli 3. sayısında Berlin ve Almanya için alt aylık 3 mark, bir yıllık 5 mark, Türkiye ve diğer ülkeler için altı aylık 3,5 mark, bir yıllık 6 mark olarak duyurulmuşken, 4. sayıdan itibaren bir indirime gidildiği anlaşılmaktadır. Buna göre derginin abone bedeli Berlin ve Almanya için alt aylık 1,5 mark, bir yıllık 2,5 mark, Türkiye ve diğer ülkeler için altı aylık 2 mark, bir yıllık 3 mark olarak belirlenir.

Dergide imzalılarının yanı sıra imzasız yazı ve haberler de yayınlanır. Dergideki yazıların teknoloji ve ekonomi konulu olduğu söylenebilir.

Dizin

Yazar Adına Göre:

Ebumuzaffer, "İstanbul matbuatı: Fikr-i ticaret uyanıyor", 3, (Haziran 1913), 9-11.
Ha. Halim, "Evzana ait tahvilat", 3, (Haziran 1913), 23-24.
Ha. Halim, "Fen ve sanat", 7, (Teşrin-i evvel/Ekim 1913), 9-10.

Ha. Halim, "Radyumun kuvveti", 5, (Ağustos 1913), 11.

Ha. Halim, "Sikke mikyası", 3, (Haziran 1913), 14.

İstihkam mülazım-ı evvellerinden tayyareci Yusuf Kenan, "Tayyare nedir? Makasıd-ı meslek", 3, (Haziran 1913), 6-14.

Mühendis Naci, "Sanayi mekteplerinden mühendis yetiştirmek", 3, (Haziran 1913), 5-8; 4, (Temmuz 1913), 5-7

Mühendis Naci, "Son asırda gemicilik: Schichauwerke Fabrikası", 3, (Haziran 1913), 15-22; 4, (Temmuz 1913), 15-22.

Ticaret Mekteb-i Alisinden mezun Hakkı Mahmut, "Piyasa Memuru", 7, (Teşrin-i evvel/Ekim 1913), 6-9.

Ticaret ve Sanayi, "Umur-ı nafıa", 4, (Temmuz 1913), 12-13.

Makale Adına Göre:

"Almanca Alem-i İslamiyet Mecmuası", 4, (Temmuz 1913), 11.

"Almanya'da anonim şirketlerin tesisi", 4, (Temmuz 1913), 7-9

"Bahtiyar insanlar", 4, (Temmuz 1913), 6-14.

"Balkan Harbi kaça mal olacak", 3, (Haziran 1913), 11-12.

"Bedava bir altın ceb saati!", 5, (Ağustos 1913), 10.

"Berlin Türk Yurdu yürüyüşleri", 7, (Teşrin-i evvel/Ekim 1913), 18.

"Berlin Türk Yurdu", 5, (Ağustos 1913), 7-8.

"Büyük bir Osmanlı topu", 4, (Temmuz 1913), 13-14.

"Diploma?", 3, (Haziran 1913), 11.

"Doktor Muhterem Baken'ın intiharı", 7, (Teşrin-i evvel/Ekim 1913), 18.

"Evrak-ı mevrude: Elektrik Katalogu", 3, (Haziran 1913), 13.

"Fen ve Sanat", 7, (Teşrin-i evvel/Ekim 1913), 18.

"Gelecek tefrikamız", 3, (Haziran 1913), 12.

"Gülünçlü şeyler", 5, (Ağustos 1913), 8-9; 7, (Teşrin-i evvel/Ekim 1913), 18.

"İlanlara mektuplar", 5, (Ağustos 1913), 8-9.

"İmparatorun sözleri", 5, (Ağustos 1913), 6-7.

"İskambil kâğıtları", 4, (Temmuz 1913), s. 11-12.

"İstanbul Limanı meselesi", 5, (Ağustos 1913), 9-10.

"İstanbul serbest liman", 5, (Ağustos 1913), 10.

"Kariyun-ı kirama", 5, (Ağustos 1913), 8.

"Kendin için çalış!", 5, (Ağustos 1913), 5-6.

"Köroğlu Almancada", 4, (Temmuz 1913), 11.

"Magdeburg Krupp Fabrikası", 5, (Ağustos 1913), 12- 16.

"Mahrukat", 7, (Teşrin-i evvel/Ekim 1913), 6-10.

"Maschinenfabrik Moenus S.G. Frankfurt a. M." 7, (Teşrin-i evvel/Ekim 1913), 11-17.
"Mudhike", 3, (Haziran 1913), 13; 4, (Temmuz 1913),14.
"Muhaberat-ı aleniye", 4, (Temmuz 1913), 13.
"Muharebeden sonra", 5, (Ağustos 1913), 11.
"Muhterem karilerimize", 3, (Haziran 1913), 12.
"Sanat nedir?", 5, (Ağustos 1913), 6.
"Sultanın hediyesi", 5, (Ağustos 1913), 7-8.
"Tekzib", 3, (Haziran 1913), 12.
"Teşekkür-i aleni", 3, (Haziran 1913), 12.
"Toprak", 4, (Temmuz 1913), 10-11.
"Türkiye'nin atisi", 4, (Temmuz 1913), 9-10.
"Ümmet-i Muhammede feryad", 7, (Teşrin-i evvel/Ekim 1913), 5-6.
"Yelpazenin tarihi", 5, (Ağustos 1913), 11.
"Yunan dretnotu", 5, (Ağustos 1913), 7.

EK[3]

Son asırda gemicilik: Schichauwerke Fabrikası

Şu son on senelik fünün-ı bahriyeden bahsedeceğimiz bu satırları karaladığımız zaman Almanya sefain-i harbiye ve ticariye tezgahlarından en ileri gelen ve en büyük tersane Elbing'de, Denziag'de ve Pillau'da kain Schichau Fabrikalarıdır ki kariyun ve kiramımızı bu büyük fabrikalar hakkında biraz müstefid etmek istiyoruz.

Schichau Fabrikaları bir şirketin malı olmayıp küçükten başlayan evet bugün mukaddes vatanımızda kimsenin kendini tesmiyeye tenezzül etmediği bir "usta başının"dır.

Bu büyük fabrikalar 1828 sene-i efrencisinde takriben yüz metre merbuunda bir arsa ve dört amele ile başlamış ve takriben yetmiş beş yetmiş altı sene zarfında en müterekki en mutemeden olan bu memleketin en büyük fabrikası sırasına girmiştir.

Tarih bize isbat ediyor ki çalışan, teşebbüs eden terakki ediyor mesud ve zengin oluyor. Tarih bize ispat ediyor ki insan inadla değil cereyan-ı umumiyle

3 Mühendis Naci, "Son asırda gemicilik: Schichauwerke Fabrikası", 3, (Haziran 1913), 15-22; 4, (Temmuz 1913), 15-22.

ilerliyor. Bundan takriben yetmiş altı sene mukaddem henüz 23 yaşlarında bulunan Ferdinand Schichau Elbing'deki gazetelere atideki ilanı vermişti:

Makine İmalathanesi

Zirde vaziülimza her nevi buhar makineleri kondensasyon makinelerini, demir su tekerleklerini, tazyik ma-ül vahde makinelerini şeker tebhir makineleri imal edilir. Tekmil yağ değirmenleri, destere tezgahları ve pancar-şekeri fabrikaları yeni tamamıyla imal-i teselümümnü deruhte eder.

Elbing: fi 4 Teşrin-i evvel 1828

F. Schichau

Altstatdt Wall sokağı numara 10

Henüz 23 yaşında bulunan bu gayur gencin programı ilanda görüldüğü üzere pek vasati fakat kendisinin sebat ve ciddiyeti ve o sıralarda İngiltere'nin en ileri bir sanayi memleketi olması cihetle kendisinin İngiltere'deki talimi ve o zamanlar Berlin'de Von Beuth tarafından idare olunan Sanayi Darültalimindeki tahsili bu genci böyle vasi bir program tatbikinden asıl korkutmamış idi.

Ferdinand Schichau daha küçük bir demirci dükkânında çalışırken bir buhar makinesi modeli imaline muvafık olmuş ve o zamanlar henüz buhar makinesi görenler bile pek nadir olduğundan herkesin hayret ve taaccübünü mucib olmuştu.

Hasılı Ferdinand Schichau sözünü fiille ispat eden bir adam idi.

1896 senesinin kanun-ı sani 23'de vefat eden bu gayur vücud-ı hayatını daima fabrikada geçirmekle bütün memurin ve müstahdeminini memnun ve her birine hüsn-i muamele etmiştir. Bunlardan maada Schichau müstahdemin için bir tekaüt sandığı, bir hastane, bir yetimhane küşad etmiş Elbing'de tiyatro, gazino ve deniz banyoları himaye etmiş hatta rivayete nazaran Schichau memleketinin terakkisi ve saadeti için el altından bir çok paralar hediye etmiş ve o sırada iflas edecek olan Lübing Kredi Bankasını himaye ve böylece bir çok hizmet ile vatan ve memleketine büyük yararlıklar ibraz etmiştir.

Elyavm takriben 8000 amel ve 950000 metre merbuunda bulunan Schichau fabrikaları bervechi atidir:

1. Elbing'de demir, çelik dökümhanesi ve makine fabrikası.
2. Elbing'de sefain tezgâhları ve iki sabih dok
3. Elbing'de kazan ve lokomotif fabrikası
4. Danzig'de her cesamette gemi imal için tezgâhlar
5. Pillau'da sabih doklu tamir fabrikaları

Schichau Fabrikalarının tarih-i tesisinden bugüne kadar başlıca imal ettiği makine ve sefain bunlardır:

1837 - 4 Teşrin- evvel – tarih-i tesisi

1840 – İlk buhar makinesinin imali

1841 – Almanya'da ilk imal olunan tarağın imali

1847 – İlk vapur makinesinin imali

1850 – Demir sefine imal için Elbing'de ilk tezgahın tesisi.

1852- Prusya'da ilk defa imal olunan "Prusya" nam uskurlu vapurun imali.

1860- İlk lokomotifin tesellümü.

1870- Yeni bir lokomotif fabrikası tesisi

1872- Mühendis Carl H. Ziess'in fabrikaya dühulü –fabrikanın şimdiki sahibi-

1872- Elbing'de fabrikanın büyütülmesi

1872- Yüzüncü lokomotifin tesisi

1872- Mevcut amele 600

1874- İlk büyük yolcu sefinesinin imali

1877- Rusya hükümeti için ilk torpidonun imali

1877- İlk compound makinesi imali.

1878- Habicht ve Mowe gunbotlarının imali

1880- Almanya'da ilk imal olunan compound lokomotifin imal ve tesisi.

1880- Mevcut amele 1000

1881- Avrupa'da ilk imal olunan expansion makinesinin imali.

1882- Avrupa'da imal olunan fabrika ve dinamo tahriki için expansion

1884- Almanya hükümeti için torpidobotların imaline mübaşeret.

1888- Rusya hükümeti için imal olunan ve o zamanın en seri torpidobotu "Adler"in tesellümü. Sürat 28,4 knot.

1889- Pillau'da tamirhane ve sabih dok tesisi

1890- Danzig'de tezgah tesisi.

1890- Mevcut amele 2000

1891- Almanya hükümeti için imal olunan Gefion kruvazörü

1892- Nord Doyşe Lloyd'a bir çok vapurlar imali

1892- Mevcut amele 5000

1896- Müessis Ferdinand Schichau vefatı ve bütün fabrikaların irsen damat mühendis Carl H. Ziess'e intikali

1896- Elbing'de Schau sokağındaki devairin küşadı.

1897- Elbing'de bir çelik dökümhanesinin tesisi.

1898- Çin hükümeti için dört torpido-i bahrinin tesellümü. O zaman dünyanın en seri sefineleri sürat 26,7 knot.

1898- Rusya hükümeti için imal olunan Novik kruvazörünün teslimi o zaman dünyanın en seri sefineleri.

1900- Almanya hükümeti için imal olunan yüzüncü torpidobot ile Kaiser Barboroosa zırhlısının resmi tenzili.

1904- Firukding sistemde tarak imali

1907- Schichau sistemde tribünlü gemi imali

1907- Lloyd için imal olunan Prinzregent Luitpold, Prinz Heinricht, Bremen, Groser Kürfirst, Zieten, Seydlitz, Yorck, Kleist ve Derfflinger vapurlarının teslimi

1908- Almanya hükümeti için imal olunan Kaiser Barborasa, Werrin, Elsass, Lothringen ve Sclesien nam zırhlıların teslimi

1909- Hamburg-Amerika Şirketi için imal olunan Cincannati nam posta ve yolcu sefinesinin teslimi 27500 tonişlatoluk

1910- Almanya hükümeti için imal olunan Oldenburg zırhlısının teslimi

1911- Arjantin hükümeti için imal olunan dünyanın en seri sefineleri Cordoba ve La Plata torpido kruvazörlerinin teslimi.

1912- Almanya hükümeti için imal edilmekte bulunan Konig Albert zırhlısı ile Kaiserin Augusta kruvazörü ve Norddoyçe Lloyd için imal olunan 40.000 tonilatoluk Columbus seri posta vapurları.

1912- 2000 inci lokomotifin teslimi.

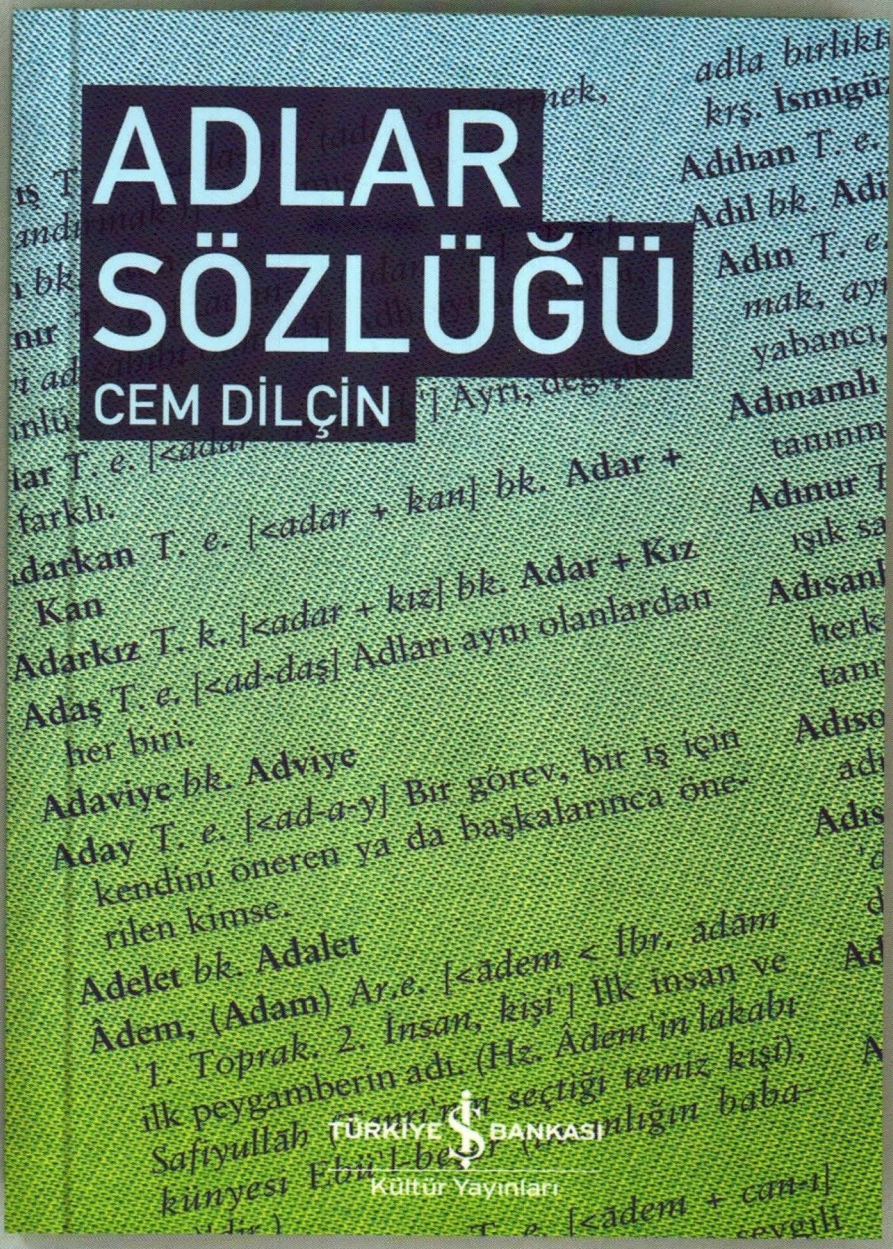

456 s, sert kapak, 34 TL

/iskultur /iskultur iskultur.com.tr

Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37 Caddebostan, Tel: (0216) 386 65 62 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 Nişantaşı, Tel: (0212) 234 80 71 • **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66 Tunalı Hilmi, Tel: (0312) 324 10 73 • **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 • **Diyarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 **Eskişehir**, Tel: (0222) 220 49 13 • **Trabzon** - Merkez, Tel: (0462) 326 98 39 • **Mersin**, Tel: (0324) 238 18 14 **Samsun**, Tel: (0362) 233 38 30

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Gürsel Korat'tan çağdan bir destan

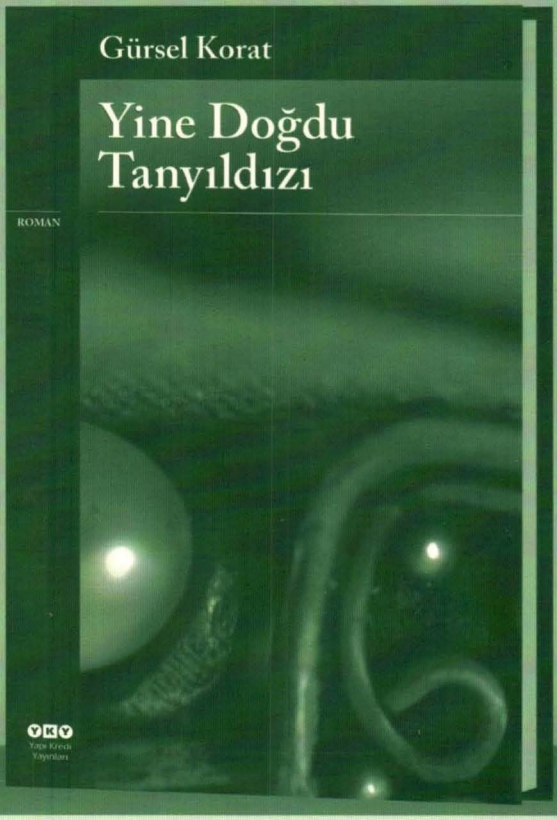

Sessizce yaklaşan bir felaketin ardından yaşanan çaresizliği okurun kucağına bırakan **Yine Doğdu Tanyıldızı**, görsel dille yazılmış çağdaş bir tragedyayı andırıyor. 1300 yıllarında Niğde Kadısı Şeyh Nizamüddin ile Zembilli İshak'ın ilişkisi, şeyhin oğlu Nureddin'le evlatlığı Fazıla'nın aşkını korkunç bir açmaza düşürür. Herkes bu düğümü çözmek için seferber olsa da olaylar sürprizlerle doludur.

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

www.ykykultur.com.tr
ykykultur.com.tr YKYHaber

YapıKredi
Kültür Sanat Yayıncılık